

❖ વિષય સૂચી ❖

ક્રમ સંખ્યા	પ્રકરણોના નામ	પૃષ્ઠ સંખ્યા
૧.	અનુભૂમિકા	૧
	<u>કિરંતન પૌરાણિક</u>	
૨.	વૃથા કાં નિગમો રે	૨૯
૩.	તમે જો જો રે મારા સાધ સંઘાતી	૭૮
૪.	હાં રે મારા સાધ કુલીનાં સાંભળો	૧૯૭
૫.	હાં રે મારા સાધ કુલીનાં જો જો રે	૨૫૩
૬.	આવો અવસર કેમ ભૂલિએ	૨૮૩
	<u>ભાગવતનો સાર</u>	
૭.	સુનિયો સાથ કહું બિચાર	૩૧૩

❖ અનુભૂમિકા ❖

અહો ! ધામના આત્મીય ધામસ્થ સુમન સુંદરસાથજી તેમજ મારા પ્યારા ધર્મપ્રચારક બંધુઓ !! અમે લોકો શ્રી મન્નિજાનંદ સિદ્ધાંતાનુયાયી નિજાનંદી પ્રણામી સમાજમાં અટલરૂપેણ ઊભા છે. ધર્મતત્ત્વ અત્યંત જ નિરાણું તત્ત્વ છે. યસર્થ કહેવામાં પણ આવ્યું છે -

“ધર્મસ્ય તત્ત્વં નિહિતં ગુહાયામ્,
મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ”

અતઃ અમારા ધર્મ સિદ્ધાંતના “મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ” માં શ્રીમન્નિજાનંદાચાર્ય સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી તેમજ નિષ્કલંક બુદ્ધાવતાર મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી છે. શ્રી મન્નિજાનંદ સિદ્ધાંત “દ્વૈ પરાર્થે અષ્ટાવિંશતિ કલૌયુગે” માં વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ પ્રમાણવત્ બ્રહ્મ લક્ષ્ય લઈને પ્રકટ થયા છે. આ સિદ્ધાંત સૃષ્ટિ માત્રના માનવાત્માઓની આસ્થા પૂર્ણ કરવામાં સક્ષમ અને બધાના આધારભૂત છે. આ વાતની સાક્ષીના રૂપમાં અકાટ્યરૂપેણ ચારસો સાલ પહેલાં (પૂર્વ) જ હરિદ્વારના કુંભના મેળામાં સાબિત થયેલી વાતો છે. શ્રીમન્નિજાનંદાચાર્ય સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી અને નિષ્કલંક બુદ્ધાવતાર મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી દ્વારા પ્રદત્ત જ્ઞાન ગર્ભિત શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ - શ્રી તારતમ સાગર અને શ્રી લાલદાસકૃત આઘ વીતક સાહેબ શ્રી નિજાનંદીય પ્રણામી સમાજના પથ પ્રદર્શક સારગર્ભિત બ્રહ્મલીલાયુક્ત બ્રહ્મજ્ઞાન ગ્રંથ છે.

અતઃ હું અહીંયા સાર્વભૌમ રૂપેણ સમાજ એવમ્ વર્તમાન
ધર્મપ્રચારકોની સમક્ષ ઔકાત પર આવીને (અસલી વાત પ્રગટ
કરવાનો) સ્વધર્મ સમજીને આગળ વધી રહ્યો છું કેમ કે સૃષ્ટિના
મૂલ આદ્ય વેદથી લઈને સારરૂપ જ્ઞાન-ગ્રંથ થયો શ્રીમદ્ભાગવત
મહાપુરાણ ! જેમ -

વેદને પુરાન શાસ્ત્ર સબ ઉપજે,

પીછે ભારત પરવ અઠાર ।

દાઝ ન મિટી તિન વ્યાસ કી,

પીછે ઉદયો ભાગવત સાર ॥

-(શ્રી કિરંતન ગ્રંથ, પ્ર.૧ ૩/ચો.૨).

ઉક્ત શ્રીમદ્ભાગવતમાં વર્ણિત નિમ્નોક્ત પ્રમાણને
નિહાળીને જોવું અને વિચાર-વિવેક કરવો અત્યંત જરૂરી છે.
જેમ -

ગોપિનાં તત્પતીનાં ચ,

સર્વેષામેવ દેહિનામ્ ।

યોડન્તશ્ચરતિ સોડધ્યક્ષઃ,

કીડને નેહ દેહ ભાક્ ॥૩૬॥

અર્થ - ગોપીઓના, તેમના પતિઓના અને સંપૂર્ણ
શરીરધારીઓના અંતઃકરણોમાં જો આત્મારૂપથી બિરાજમાન
છે, જે બધાના સાક્ષી અને પરમપતિ છે. તે જ તો પોતાના
દિવ્ય-ચિન્મય શ્રી માનવાતાર પ્રકટ કરીને આ બ્રહ્મલીલા કરી

રહ્યા છે. અતઃ કેમ કરી રહ્યા છે ? તો -

અનુગ્રહાય ભૂતાનાં

માનુષં

દેહમાસ્થિતઃ ।

ભજતે તાદશીઃ કીડા

યાઃ શ્રુત્વા તત્પરોભવેત્ ॥૩૭॥

-(શ્રીમદ્ભાગવત, સ્કંધ-૧૦/અ-૩૩/શ્લો. ૩૬, ૩૭).

અર્થ - ભગવાન પૂર્ણબ્રહ્મ સનાતન સ્વરૂપ જીવો પર કૃપા કરવા માટે જ પોતાને મનુષ્યરૂપમાં પ્રકટ કરે છે અને એવી બ્રહ્મલીલાઓ કરે છે, જેને સાંભળીને-મનન કરીને જીવ ભગવત-બ્રહ્મપરાયણ થઈ જાય.

અતઃ સંસાર પ્રસિદ્ધ ત્યાગી-વિતરાગી અવધૂત શ્રી શુકદેવ મુનિજી કહે છે-‘યન્મિત્રં પરમાનન્દં પૂર્ણબ્રહ્મ સનાતનમ્’-(શ્રીમદ્ભાગવત, સ્કંધ-૧૦/અ.૧૪/શ્લો.૩૨). સનાતન પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાનન્દ પરમાત્મા સ્વરૂપ અક્ષરાતીત શ્રી કૃષ્ણની જે વ્રજ-રાસ નામક બ્રહ્મલીલા છે, જે રાસલીલાના પ્રતિ રજોગુણગ્રસ્ત વૈકુંઠરાય પરીક્ષિતને સમજાવતાં સ્પષ્ટ કરેલી વાતો પર તો આપ ‘કાષ્ટ ભખી’ (ભગવત્ ઈષ્ટ વિમુખ, કર્મકાંડી) નામધારી વિદ્વાન પ્રચારકોને વિશ્વાસ છે ને ? યા નહીં ? યા આ વિષયમાં પણ આપ ‘ગંગા ગયે ગંગાદાસ, જમુના ગયે જમુનાદાસ’ તો નથી ને ?

જુઓ જી ! તારતમ વગરના શ્રી શુકદેવમુનિજી બ્રહ્મલીલા અને બ્રહ્મ સ્વરૂપને ઓળખીને સમજીને પરીક્ષિતને પિછાણ કરાવતાં સમજાવી રહ્યા છે. પરંતુ તારતમવાળા શ્રી મન્નિજાનંદી

ધર્મપ્રચારક નામધારી વિદ્વાન ચર્મચક્ષુ અર્થાત્ સુવર દૃષ્ટિના પરવશ થઈને સ્વયં બ્રહ્મલીલા, બ્રહ્મજ્ઞાન તેમજ બ્રહ્મના સ્વરૂપને સમજી શકતા નથી. એનાથી મોટા કલંકની વાત અન્ય કોઈ હોઈ શકે છે? આશ્ચર્ય! એમના નખથી લઈને શિખ સુધી શંકા-ઉપશંકાના સિવાય કંઈપણ નથી. એવા ‘કાષ્ટભખી’ (ભગવત્-ઈષ્ટ વિમુખ, કર્મકાંડી) જનોને શ્રીમન્નિજાનંદીય ધર્મપ્રચારક કહેવડાવીને ધર્મના દાણા બરબાદ કરવાથી કોણે મજબૂર કર્યા? હાય રે હાય! શાયદ તેમને તેમના જ પેટે મજબૂર કર્યા છે, એવું પ્રતીત થઈ રહ્યું છે, છે ન? ધન્ય-ધન્ય છે, એ ‘કાષ્ટભખી’ જનોના જીવન!!

શ્રીમદ્ભાગવતના જ્ઞાનમાંથી (૧) સ્વર્ગના દેવગુરુ બૃહસ્પતિના પોતાના જ ભાઈની પત્ની મમતાથી જબરજસ્તી નાજાયજ પુત્ર ભારદ્વાજની ઉત્પત્તિ. (૨) ચક્રવર્તી સમ્રાટ રાજા યયાતિ દ્વારા હજાર સાલ પર્યંત (સુધી) કરેલી કામાસક્ત લીલા અને (૩) ચિત્રરથના પુત્ર શશબિંદુના દસહજાર પત્નીઓ દ્વારા કુલ એક અરબ સંતાન વિસ્તાર વગેરે રજોગુણ ગ્રસ્ત લીલાઓને છોડીને ત્યાગ-વૈરાગ્યયુક્ત, હિંમતવર્ધક ચીરક (ભગવા) ભેષ માર્ગનું, પુનઃ બુદ્ધિ જાગૃત હેતુ ઉપયોગી સાર-સતોગુણયુક્ત જ્ઞાનને પણ શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ - શ્રી તારતમ સાગરના કિરંતન ગ્રંથના અંતિમમાં - “પુરાના કિરંતન” નામક પ્રકરણમાં રાખવામાં આવ્યું છે. અતઃ જે-જે આત્માઓને બ્રહ્મ સ્વરૂપ મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજીના વચનોમાં પૂર્ણશ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ છે, તેમને હવે શુકવ્યાસજીના ગ્રંથોની તરફ જવાની કોઈ જરૂરત નથી. ઉક્ત સ્વરૂપના જ્ઞાન પર વિશ્વાસ ન રાખવાવાળાઓની તો ગતિવિધિ બીજી જ હોય છે. પુનઃ

શ્રીમદ્ભાગવત ગ્રંથના જ્ઞાનમાંથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય જ્ઞાનને શ્રીમદ્તારતમ સાગરમાં શ્રી પ્રકાશ ગુજરાતી અને શ્રી પ્રકાશ હિન્દી - એ ઉભય ગ્રંથોમાં “ભાગવતનો સાર” નામક પ્રકરણમાં રાખીને “બુદ્ધિ જાગૃત કો જ્ઞાન” નું આહ્વાન કરતાં નિષ્કલંક બુદ્ધાવતાર મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી સ્વરૂપે શ્રી તારતમ સાગર - શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબની અંદર શ્રી પરિક્રમા ગ્રંથના “મંગલાચરણ” નામક પ્રકરણમાં સ્પષ્ટ કરી કહ્યું છે કે -

“શાસ્ત્ર સબદ માત્ર જો બાની,
તાકો કલશ બાની સબદાતીત”

અર્થાત્ શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ - શ્રી તારતમ સાગર ગ્રંથની અંદર નિહિત જ્ઞાન આદ્ય વેદોથી લઈને “સર્વ વેદાન્ત સારોડહં સર્વશાસ્ત્ર સુનિશ્ચિતઃ” પ્રમાણવત્ “બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મૈવ ભવતિ” ઈતિ શ્રુતિ - પ્રમાણયુક્ત સ્વરૂપના મુખારવિંદ દ્વારા પ્રગટ સમસ્ત પરોક્ષ ધર્મગ્રંથોના કલશ અને શિર મુકુટમણિ છે અને બ્રહ્મ, બ્રહ્મધામ એવમ્ બ્રહ્મલીલાયુક્ત આત્મા-પરમાત્મા તત્ત્વથી પરિપૂર્ણ છે. ઉક્ત સ્વરૂપ નિષ્કલંક બુદ્ધાવતાર મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજીએ શ્રી મન્નિજાનંદી પ્રણામી સમાજને “બુદ્ધિ જાગૃત” કરવાવાળા જ્ઞાનને હૃદય્યાંગમ કર્યા પછી “આત્મા જાગૃતિ” હેતુ બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરવા માટે શ્રી પ્રકાશ હિન્દી ગ્રંથમાં નિમ્નોક્ત પ્રકારથી સ્પષ્ટ કહ્યું છે. જેમ -

અબ લીલા હમ જાહેર કરે,
જ્યોં સુખ સૈયાં હિરદે ધરેં ।

પીછે સુખ હોસી સબન

પસરસી ચૌદે ભવન ।।

-(શ્રી પ્રકાશ હિન્દી, પ્ર. ૩૭/ચો.૧).

અર્થાત્ હવે હું અહીંયા પોતાની તે બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનને જાહેર કરું છું, જે બ્રહ્મજ્ઞાનમાં વર્ણિત બ્રહ્મલીલાને સર્વપ્રથમ બ્રહ્મધામની બ્રહ્માત્માઓ પોતાની લીલા સમજીને હૃદયમાં ધારણ કરશે. ત્યારબાદ આ લીલા અન્યોન્ય બધી જીવાત્માઓ ગ્રહણ કરતી જશે. બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાના માધ્યમથી આ બ્રહ્માંડની ત્રણેય સૃષ્ટિઓની સચ્ચિદાનંદમય અમરપદનું સુખ પ્રાપ્ત થશે. આ બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાનો વિસ્તાર હવે આગળ ફેલાતાં-ફેલાતાં ચૌદલોક સુધી થશે.

અરે મારા આત્મીય ધર્મપ્રચારક ચારોં-દોસ્તો ! ઉક્ત ચોપાઈમાં વર્ણિત બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલા કેવી છે, જે બ્રહ્મલીલાના માધ્યમથી ચૌદલોકની સર્વાત્માઓને પરમપદ સચ્ચિદાનંદમય સુખની પ્રાપ્તિ થવાની અને આ બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાનો ચૌદલોકમાં પ્રચાર-પ્રસારના માધ્યમથી વિસ્તાર થવાની ભવિષ્યવાણી કરવામાં આવી નથી ? પુનઃ આ ભવિષ્યવાણી કહેવાવાળા સ્વરૂપ કોણ છે ? આપ લોકો આ બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનયુક્ત પ્રત્યક્ષ વાણીને સમજ્યા વગર દ્વાપરયુગની પરોક્ષ વાણી શ્રીમદ્ભાગવતને લઈને શ્રી નિજાનંદ ધર્મસિદ્ધાંતનો પ્રચાર-પ્રસાર કરી રહ્યા હોય તો ‘પટે સો ભી પેટ કારણો’ - (પેટ ભરવા માટે જ ભણ્યા) આ મહાવાક્યને સાર્થક સિદ્ધ કરતાં જીવન ગુજરાન કરી રહ્યા હોય ? બોલો-

બોલો, સીધા બોલો, દિલની અંદરના છળકપટ બોલો ! અરે મારા ધામના પ્યારા દોસ્તો ! ઉક્ત પ્રકારના કર્મ કરતાં ચાલી રહ્યા હોય, તો પણ ઉક્ત બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવાનું છોડીને !! પુનઃ શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ - શ્રી તારતમ સાગર અને સ્વધર્મ સિદ્ધાંતના ‘મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ’ ઉભય સ્વરૂપોના પ્રતિ આંગળીઓ ઉઠાવવાનું^૧ પણ શરૂ કરી દીધું ? ઉક્ત સ્વરૂપોના સાર્વભૌમિક સૈદ્ધાંતિક બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનના પ્રતિ ઔન પૌન કરવાવાળા^૨, ઐડા-બૈડા ચાલવાવાળા^૩ દુર્જન પાખંડી મૂઢાધીશોના સિવાય બીજા કોઈ હોઈ શકે છે ? હરગિજ કદાપી નહિ ને ?

અરેરેરે રે ! હે મારા આત્મીય પ્રેમી ધર્મપ્રચારક દોસ્તો ! વર્તમાન ધર્મપ્રચારકોને પોતાના મસ્તિષ્કના નિર્ણયાત્મક જ્ઞાનની આહ્વાનરૂપી ગર્જના ભોળા-ભલા સમાજની આગળ કરતાં જોઈને એક તરફ મારા આંતરડાઓમાં જોર પડી^૪ રહ્યું છે, તો બીજી તરફ વર્તમાન ધર્મપ્રચારક શ્રી પ્રાણનાથજી અને તેમની વાણી “શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ-શ્રી તારતમ સાગર” માં વર્ણિત બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનના પ્રતિ અવિશ્વાસરૂપી આંગળીઓ પર નાચવામાં^૫ મજબૂર થઈ ગયા છે, એવું પણ પ્રતીત થઈ રહ્યું છે. અતઃ જેને પોતાના ઈષ્ટ અને બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાઓ પર જ ઠોસ (પાકો) વિશ્વાસ નથી, હે મારા પ્રાણપ્યારા ધામસ્થ દોસ્તો ! ‘સંશયાત્મ વિનશ્યતિ’ -

૧) બદનામ કરવા-અપકીર્તિ ફેલાવવી ૪) હસતાં હસતાં પેટમાં પીડા થવી.

૨) છળ કપટનો વ્યવહાર કરવો

૫) વશીભૂત થવું.

૩) કુમાર્ગ પર ચાલવું

તે સંશયશીલ આત્માઓનો અવશ્યમેવ વિનાશ થવાવાળો છે કેમ કે ‘વિશ્વાસ કરીને દોડે જેહ, તારતમનું ફળ લેસે તેહ’ - (શ્રી પ્રકાશ હિંદી-પ્ર.૮/ચો.૨૦). એવમ્ ‘વિશ્વાસં ફલદાયકમ્’ - વિશ્વાસ જ સાધકોને સાધ્યતત્ત્વરૂપી ફલ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા છે.

ઉક્ત પ્રકારથી જો જોવા જાય, તો વર્તમાન શ્રી મન્નિજાનંદી સૈદ્ધાંતિક નામધારી ધર્મપ્રચારકો પર તો નિમ્ન ચોપાઈ જેમ - ‘બીજા કાષ્ટભખીજન જે હેઠાં ઉતરયા, તે તાં જલ વિના લેહેર પછટાએ’ - (શ્રી કિરંતન ગ્રંથ, પ્ર.૬૮/ચો.૨૩) જ ખરી (સહી-સાચી) ઉતરે છે. આ ‘કાષ્ટભખી’ દોસ્તોના દિમાગમાં અભિમાન-અહંકારના કારણે કહું યા ‘ચૂહે કા બચ્યા બિલ હી ખોદતા હૈ’ -’ આ કહેવત દ્વારા ઈંગિત (ઈશારા) સ્વપૂર્વજોના અંકુરના પ્રતાપના કારણે કહું ! અહો ! અથવા પોતાના જ ઇષ્ટ દ્વારા પ્રદત્ત શ્રી તારતમ સાગરરૂપી બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાઓનું રહસ્ય તે પણ હકીકત-મારફત દર્જાની સમજ ક્યાંથી આવે ? એ ‘કાષ્ટભખી’ નામધારી ધર્મપ્રચારકોની દૃષ્ટિ અને તેમના જીવન તો નિમ્ન ‘સંતવાણી’ ના અનુરૂપ જ છે. જેમ -

યર્મયક્ષુ પાવે નહીં,

રૂહ નૈનન સોં દેખ ।

અજાગલસ્તનસ્યેવ કિયા,

નિરર્થક જન્મ ઉલ્લેખ ॥

-(સંતવાણી).

૧) કોઈનો જાતિસ્વભાવ છૂટતો નથી.

અર્થાત્ ઉક્ત જનોની દૃષ્ટિ, તો ચર્મચક્ષુ - સુવર દૃષ્ટિ અને અજાગલસ્તનસ્યેવ સદૃશ જ હોય છે. એવા ‘કાષ્ઠભખી’ જનોને આત્મા-પરમાત્માત્વ વિષયક હકીકત-મારફત બ્રહ્મજ્ઞાનના રહસ્યથી શું તાત્પર્ય છે ? તેમને તો એના બદલામાં ઈષ્ટ-લક્ષ્ય વિમુખ કર્મકાંડરૂપી વિકારી જ્ઞાન જ સ્વસ્વરૂપેણ કલ્યાણકારી દૃષ્ટિગોચર થાય છે. છે ન, મારા દોસ્તો !

અતઃ ઉક્ત બિચારા હવે શું કરે, જ્યારે ‘બ્રહ્મજ્ઞાનના સુખ તાલે લખ્યા નથી’ નસીબના હાર્યા અને પરિસ્થિતિઓના માર્યા એ બિચારોને તેમના પૂર્વજોના અંકુરરૂપી ગુણ જ પરવશ કરીને મારી રહ્યા છે. ઉક્ત ગુણના પરવશ થઈને મજબૂરીમાં ખેંચાઈ જવાના કારણે જ આ નામધારી ધર્મપ્રચારકોની ધર્મ પ્રચાર-પ્રસારરૂપી મહેનત ‘ઉદર નિમિત્તં બહુકૃત વેષમ્’ સિદ્ધ થઈ યા નહિ ? કિંતુ સ્વપેટ પાલનાર્થ તથા જીવવા માટે નાના રૂપ બદલવાની જે આપની નિહિત (છૂપેલી) કલા છે, શું તે આમ જનતાની સમક્ષ પ્રદર્શિત નહીં થાય ? કદાચ એવું થયું, તો આપની દયનીય સ્થિતિ જોઈને આપને અન્ય ધર્મપ્રચારક દોસ્ત કહેશે - હાય રે હાય ! મારા પ્યારા મિત્રો !! ધર્મ સિદ્ધાંત પ્રદત્ત ઈષ્ટ ‘મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ’ ના પ્રતિ કરેલો આપનો અહંકાર - અભિમાન કેવી રીતે નિરર્થક સિદ્ધ થયો ? ‘અજાગલસ્તનસ્યેવતસ્ય જન્મ નિરર્થકમ્’ અર્થાત્ બકરીના ગળાના સ્તનના સમાન વ્યર્થ સાબિત ન થયા ? બકરીના ગળાના સ્તન ન દૂધ આપવાનું કામ કરી શકે છે અને ન કોઈ અન્ય જ કામના હોય છે. અતઃ આપ સ્વયં ‘સંશયાત્મ વિનશ્યતિ’ ના

અનુસાર પોતાના જ સંશયજન્ય અવિશ્વાસ એવમ્ અભિમાનના ફલસ્વરૂપ લોકપ્રસિદ્ધ આત્મઘાતી મહાપાપી સિદ્ધ ન થયા ? ઠંડા દિમાગથી પોતાની જ આત્માના માટે સોયોજી !

મારા સ્વધામસ્થ જન્મ-જન્માંતરના આત્મીય ધર્મપ્રચારકો ! આપ યદિ આજના યુગાનુકૂળ ગુણ ગ્રસ્ત ન થતાં, તો કદાચ આપની અક્કલ આ રીતે મારી ન જતી.^૧ વર્તમાન શ્રી મન્નિજાનંદી ધર્મપ્રચારકોના દિલ-દિમાગ શૂન્ય જેવા થઈ જવાને કારણે જ રાજા-પ્રજા વિષયક વિવેચનાત્મક જ્ઞાન લોપ (અદૃશ્ય) થઈ જવા રહ્યું છે. એના પ્રતિક્ષણ શું થઈ રહ્યું છે ? અતઃ ‘અંધેર નગરી ચૌપટ રાજા, ટકે સેર ભાજી ટકે સેર ખાજા’^૨ અર્થાત્ સત્ય-અસત્યની વિવેચનાત્મક એવમ્ સંતુલનાત્મક જ્ઞાન-શક્તિ જ કપૂર જેવી થઈ ગઈ હોય, એવું પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થઈ રહ્યું છે. જો ધર્મપ્રચારકોની ઉક્ત જેવી હાલત ન થતી, તો તેમની અક્કલ પર પથ્થર^૩ પડવાથી બચી જતાં અને તે નિષ્કલંક બુદ્ધાવતાર મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી સ્વરૂપને અને ‘બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મૈવ ભવતિ’ -ઈતિ શ્રુતિ પ્રમાણયુક્ત ઉક્ત સ્વરૂપના શ્રી મુખથી અવતરિત બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાથી પરિપૂર્ણ ‘બ્રહ્મવાણી’ને જે રીતે સમજીને હૃદયાંગમ કરવાનો આદેશ છે, તે રીતે સમજીને ગ્રહણ કરી શકતા. યદિ ધર્મ પ્રદત્ત મહાજનોના આદેશાનુસાર સમજી શકવાથી ક્ષમતા તેનામાં આવતી, તો શું તે સ્વ-આત્મઘાતી બનતા ? અરે ! હરગિજ ન બનતા. ઉક્ત પ્રકારથી વિચાર-

૧) બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થવી.

૨) જ્યાં અવ્યવસ્થા હોય છે, ત્યાં ભલું-ભૂરું બધું એક સમાન સમજે છે.

૩) ભલા-ભૂરાનું જ્ઞાન ન હોવું.

વિવેકવત્ સમજવાની શક્તિ જો તેમને પ્રાપ્ત થતી, તો એ
‘કાષ્ટભખી’ જનોના દિલ-દિમાગ જ બદલાઈ જતાં અને તે
પુનઃ ઉક્ત ઉભય વિષયોના પ્રતિ આકાશ ગંગામાં નહાવા^૪ ની
ચેષ્ટા(પ્રયત્ન) કરવાથી સ્વતઃ જ ડરી જતાં હતા, હે ન ?

હે મારા આત્માના અભિન્ન યારો ! જીવનભર સ્વધર્મ
સૈદ્ધાંતિક બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાઓનો પ્રચાર-પ્રસાર કરતાં-
કરતાં અંત સમયમાં શુભ કર્મફળ પ્રાપ્ત કરવાના બદલામાં સ્વધર્મ
સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ, સ્વઈષ્ટ વિમુખ પરિણામને સામે આવતાં જ
જ્યારે સચ્ચાઈની બોલબાલા અને જૂઠાંનું મુખ કાળુ^૫ થશે, તો
સાચા સૈદ્ધાંતિક બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાઓના પ્રચારક જૂઠા
પ્રચારકોના અલકતરા (ડામર) સદૃશ કાળું મોઢું જોઈને કેવી
રીતે સહન કરી શકશે ? હાય રે હાય ! આપણા દોસ્તોની આવી
હાલત જોઈને તે પોતાની જાતને કેવી રીતે સંભાળી શકશે ?
ઉક્ત કારણાવશ સ્વધામમાં આપેલાં વચનના પ્રતિ કટિબદ્ધ થઈને
કહું છું કે -

મैं ભૂલોं तो तूं मुझे,

પલમેં દીજે બતાએ ।

तूं भूले तो मैं तुझे,

દેઝિંગી તુરંત જગાએ ।।

-(શ્રી મારફત સાગર, પ્ર.૧/ચો.૬૮).

અરે યારો ! ઉક્ત વચનોના પાલનાર્થ કહું છું, ન કે હું

૪) અસંભવને સંભવ કરવાની ચેષ્ટા કરવી

૫) સાચા સર્વત્ર પૂજિત હોય છે, જૂઠાંનું કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી.

પોતાના દોસ્તોની વચ્ચે એકને એક ખાઈ જવાનો^૧ ધંધો કરી રહ્યો છું. મારા અતિ પ્યારા શ્રી મન્નિજાનંદીય ધર્મપ્રચારક યારો ! હું તો બંને તરફથી બંધનમાં પડી ગયો છું. હું શું કરું ? પોતાની આંખો બંધ કરી ચુપકી સાધીને બેસું, તો ‘મૌન સંમતિ લક્ષણ’ સિદ્ધ થાય છે. અતઃ એક બાજુ તો મારું મૌન ધારણ કરવું પણ સ્વગુરુ-જ્ઞાન દ્રોહીઓના સમર્થનનું ઘોતક હોવાના કારણ આ પ્રકાર કલમ પકડવા મજબૂર થઈ ગયો છું, તો બીજી બાજુ “અલ ખામોસ નીમ રાજ”^૨ અર્થાત્ જોતાં-જોતાં, જાણતાં-જાણતાં પણ મૌન રહેવું સ્વીકૃતિનું લક્ષણ છે - આ કહેવત (મુહાવરો) મને ઝકઝોલ કરી રહ્યો છે. મારી ‘આગળ કૂવો (કૂપ) તો પાછળ ખાઈ (ખાડ)’ હોવાને લીધે પણ એક તો સ્વધર્મ, બીજું પોતાના જ ધામના દોસ્ત સમજીને કહું છું કે હે મારા એકાત્મીય યારો ! આપ લોકો શ્રી મન્નિજાનંદી ધર્મપ્રચારકોના સ્થાન પર ઊભા છો. યસર્થ કલિકાલના છ ગુણો જેમ કે - અહંકાર, અભિમાન, માન, પ્રતિષ્ઠા, ઈર્ષ્યા અને દ્વેષ સહિત, ‘અન્યસ્ય દોષ ગુણ ચિન્તનમાસુ ત્યકત્વા’ અર્થાત્ પોતાના માન્ય-પૂજ્ય સ્વરૂપોના ગુણ-દોષ ચિંતન કરવાની આદત શીઘ્રાતિશીઘ્ર પરિત્યાગ કરી દો. અન્યથા “સ્વયં ધીરાઃ પણ્ડિતમન્યમાનાઃ” પોતાની જાતને બુદ્ધિમાન માનવાવાળા તથા સ્વયંને નિષ્કલંક બુદ્ધાવતાર મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી સ્વરૂપથી પણ ઉગ્રમતિવાળા વિદ્વાન હોવાની હેકડી જતાવતાં (અધિકાર જતાવતાં) ધાક જમાવવા (પ્રભાવ પાડવા) વાળાઓની પાખંડપન (ઢોંગીપના) ની

૧) આપસ્તમાં દ્વેષ કરવું.

૨) મૌન રહેવું સ્વીકૃતિનું લક્ષણ છે.

વિડંબના યથાશીઘ્ર (સત્વરે) જ સમાજની સમક્ષ આવવામાં દેર નહીં લાગશે.

હે મારા જાગણીના બ્રહ્માંડના ધર્મપ્રચારક ચારો !
કઠોપનિષદમાં કદાચ એક વાત આજના કલિગુણ ગ્રસ્ત સ્વધર્મ સિદ્ધાંત ચ્યુત (સ્થાનભ્રષ્ટ) કુમાર્ગી મૂઢાધીશોને સમજાવવા માટે જ કહ્યું છે કે આત્મા-પરમાત્મા તત્ત્વ એવમ્ બ્રહ્મલીલાનું રહસ્યમય જ્ઞાન કોઈ સાધારણ વાત નથી. જેમ કે -

‘અણીયાન્ ઉચતર્ક્યમણુપ્રમાણાત્’

પુનઃ

‘હિ અણુપ્રમાણાત્ અણીયાન્ અતર્ક્યમ્’

અર્થાત્ આ અત્યંત સૂક્ષ્મ વસ્તુથી પણ અધિક સૂક્ષ્મ છે.
યસર્થ તર્કથી અતીત છે પુનઃ

‘નેષા તર્કણ મતિરાપનેયા’

‘એષા મતિઃ તર્કણ ન આપને યા’

-(કઠોપનિષદ, વલ્લી ૨/શ્લો.૮,૯).

અર્થ-આ આત્મજ્ઞાનરૂપી બુદ્ધિ તર્કથી મળી શકતી નથી.
અહમ્જાનામિ - હું જાણું છું કે એને તો બ્રહ્મસ્વરૂપ સદ્ગુરુના ચરણોમાં શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ અને પ્રેમના માધ્યમથી પુનઃ સદ્ગુરુની કૃપાથી જ પ્રાપ્ત કરવું પડશે. ત્યારે ‘માયા ગઈ પોતાને ઘેર’ અર્થાત્ માયા દૂર થશે અને પરમાત્મા શ્રી રાજજી દિલમાં પ્રકટ (વિરાજમાન) થશે. યસર્થ-

તે માટે તમે સુણાજો સાથ,

એક કહું અનુપમ વાત ।

ચરચા સુણાજો દિન ને રાત,

આપણને ત્રૂઠા પ્રાણનાથ ।।

-(શ્રી રાસ ગ્રંથ, પ્ર.૨/ચો.૧૭).

અર્થાત્ હે ધામસ્થ સુંદરસાથજી ! આપ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો ! હું એક અનુપમ વાત કહું છું, આપ દિન-રાત ધણીજીની ચર્ચા સાંભળો કેમ કે પ્રાણપ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધણી અમારી પર પ્રસન્ન થઈને તારતમવાણીની વર્ષા કરી રહ્યા છે.

અતઃ હે મારા ધર્મ પ્રચાર-પ્રસાર ક્ષેત્રના શ્રી મન્નિજનંદીય ધર્મપ્રચારક સમ્રાટો ! આપ પોતાની જ છાતી પર હાથ રાખીને નિષ્પક્ષરૂપથી સત્યવાદી બનીને ‘સત્યં વદ ! ધર્મ ચર ! સ્વાધ્યાયાન્મા પ્રમદઃ’ અર્થાત્ સત્ય બોલો ! ધર્માચરણ કરો !! પ્રમાદરહિત થઈને વિચાર-વિવેક કરો. અરે બોલો બોલો બોલો ને ! ઉક્ત ચોપાઈમાં રાતદિન શ્રી ધણીજીની ચર્ચા સાંભળવાનું અને મનન કરવાનું કહ્યું છે. આ દુસ્તર શક્તિશાળી માયાથી ઉગરવા-બચવાના વિષયમાં તે ચર્ચા ઉપમાથી રહિત - અનુપમ, સારમાં પણ અતિ શ્રેષ્ઠ સારરૂપ છે. અતઃ કયા ધર્મગ્રંથની ચર્ચા સાંભળવાનું કહેવામાં આવ્યું છે રાતદિવસ ? ધણી સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી સ્વરૂપ અમારી ઉપર જે તારતમજ્ઞાનની વર્ષા કરી રહ્યા છે, તે કયા ગ્રંથનું જ્ઞાન છે ? અરે મહામતિથી પણ ઉગ્રમતિવાળા પ્રચારક દોસ્તો ! બોલો, બોલો, મુખ તો ખોલો !! કયા ગ્રંથની જ્ઞાન-ચર્ચા સાંભળવાનું

અને સંભળાવવાનું કહ્યું છે ? બતાવો ને !

પુનશ્ચ:

અબ લીલા હમ જાહેર કરેં,
જ્યોં સુખ સૈયાં હિરદે ધરે ।
પીછે સુખ હોસી સબન,
પસરસી ચૌદે ભવન ॥

-(શ્રી પ્રકાશ હિંદી, પ્ર.૩૭/ચો.૧).

અર્થાત્ હવે અમે અખંડ પરમધામના આનંદમયી અકાટ્ય તે બ્રહ્મલીલાને પ્રગટ કરીએ છીએ, જેનું મનમાં સ્મરણ-ચિંતન કરીને સર્વપ્રથમ બ્રહ્માત્માઓને નિજઘરનું ભૂલેલું સુખ સ્મરણમાં આવી જશે. બાદમાં આ બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનમય પરમસુખના મનન-ચિંતનના અનુભવ દ્વારા સંસારના અન્ય બધા જીવોને અમરપદના-આઠ પ્રકારની તિસ્તના સચ્ચિદાનંદમય સુખ પ્રાપ્ત થશે. આ બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલા ચૌદે લોકમાં ફેલાઈ જશે.

હવે ઉક્ત ચોપાઈના આધાર પર હે મારા ધામસ્થ ધર્મપ્રચારક ચારો ! આ તો સ્પષ્ટ કરી દો કે ‘દ્વૈ પરાર્થે અષ્ટાવિંશતિ કલૌયુગે’ પ્રમાણાવત્ ‘અક્ષરાત્પરતઃ પરઃ’ અક્ષરાતીત બ્રહ્મસ્વરૂપને હરિદ્વારના કુંભમેળામાં આમ જનતાની સમક્ષ વિભિન્ન મત-મતાંતરોએ ‘વિજયાભિનંદ બુદ્ધ નિષ્કલંકાવતાર’ - ‘બુદ્ધ-કલ્કિ’ અવતાર ઘોષિત કર્યા હતા, આ વાત પર તો આપ લોકોને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે ને ? યદિ ઉક્ત વિષયમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તો તે જ સ્વરૂપ દ્વારા પ્રદત્ત બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મવાણીને સમાજની સમક્ષ રાખવાને બદલે તે સૈદ્ધાંતિક બ્રહ્મજ્ઞાનમય

બ્રહ્મવાણી અને બ્રહ્મ સ્વરૂપ પર આંગળી ઉઠાવવાના પહેલાં
આપને ચૂલ્લુભર પાણીમાં ડૂબી મરવું ન જોઈતું હતું? બોલીએ
..... બોલીએ બકવાદી સમ્રાટો! હિંમત કરીને દિલના છળકપટ
બોલીને બોલીએ. આ મોકો આપ હાથથી જવા ન દો. આ રીતે
આપને બીજું કોણ પૂછશે? આપ તો મહામતિજીથી પણ
ઉગ્રમતિવાળા સિદ્ધ ન થયા? આપને કોણ કંઈ કહી શકે અને
પૂછી શકે, છે ને? આ રીતે કમર બાંધીને જવાબ આપવાનો
અને તે સ્વરૂપને પણ ઉગ્રમતિવાળા વિદ્વાન સાબિત હોવાનો
શુભાતિશુભ અવસર આપને પુનઃ અકાટ્ય (બદલામાં) જ મળશે
નહિ. આપ તો મહામતિજીથી પણ ઉગ્ર સામર્થ્યશાલી છે.
બોલોજી! ચૂલ્લુભર પાણીમાં ડૂબીને મરવું જોઈએ કે નહિ!
અરે જવાબ આપોજી! આ (અહીં) પાછળ ખસવાનો નહિ, કમર
બાંધીને જવાબ આપવાનો મોકો છે.

સારું! હવે ઉક્ત ચોપાઈના આધાર પર જવાબ આપો
કે સર્વપ્રથમ ધામસ્થ સૈયાં- બ્રહ્માત્માઓ જ તે સુખ લેશે. તત્પશ્ચાત્
તે બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનના દ્વારા ક્ષર પુરુષ આદિનારાયણ
સંબંધી સ્વપ્નવત્ સમસ્ત જીવસૃષ્ટિઓના અંકુર બદલાવીને આ
બ્રહ્મજ્ઞાન તેમને અખંડ તિસ્તના સચ્ચિદાનંદમય સુખોને પ્રાપ્ત
કરાવશે. અતઃ તે કઈ લીલા છે તથા તે બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાન
ક્યાં છે? કોના મુખારવિંદથી અવતરિત થયું છે? કયા ગ્રંથમાં
વર્ણિત જ્ઞાનને બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાન કહ્યું છે? હે શ્રી
મન્નિજાનંદી સૈદ્ધાંતિક ધર્મપ્રચારક સમ્રાટો! ઉક્ત કથિત
બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવાની જગ્યા પર
બેસીને આપ શું કરી રહ્યા છે? સૃષ્ટિ માત્રની જીવાત્માઓને

પાર લગાડવામાં સક્ષમ બ્રહ્મમંત્રાધાર બ્રહ્મજ્ઞાનમયલીલાને છુપાવીને તોતા-થોથા જ્ઞાન કેમ વધારી રહ્યા છો ? થોડી-જેટલી શરમ તો રાખો ! ‘પસરસી ચૌદે ભવન’ કોણ લીલામય જ્ઞાન ચૌદ લોકમાં પહોંચાડવા તેમ જ ફેલાવવાનું કહ્યું છે ? અતઃ નિમ્નોક્ત પ્રમાણ નિહાળીને જોવાનું કષ્ટ કરો. કહ્યું છે કે ‘બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મૈવ ભવતિ’ - ઈતિ શ્રુતિ (વેદ). અતઃ ઉક્ત કથિત સ્વરૂપની નિષ્પક્ષ વિરાટ દૃષ્ટિયુક્ત સિદ્ધાંતમાં પક્ષપાતની ગુંજાઈશ જ ક્યાં છે ?

પુનઃ નિમ્નોક્ત ચોપાઈઓ જોતાં વિચાર-વિવેક કરતાં-કરતાં આગળ વધ્યા, જેનાથી આપ ધર્મપ્રચારકોની પણ ‘તસ્મિન્દૃષ્ટે પરાવરે’ થઈ જાય. ત્યારે શું થશે ? અરે દોસ્તો ! થશે એ કે આપ લોકો પણ મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજીના વિરોધી ન થઈને સહયોગી બની જશો તથા સૈદ્ધાંતિક બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનનો જ પ્રચાર-પ્રસાર કરવા લાગશો. તોતા-થોથા જ્ઞાન વધારવાનો ધંધો છોડી દેશો, નહીં ? યસર્થ -

હવે જાગી જુઓ મારા સાથજી,
એ છે આપણા જોગ ।
ત્રણ લીલા ચોથી ઘરતણી,
ચારેનો એહમાં ભોગ ॥

-(શ્રી કલશ ગુજરાતી, પ્ર. ૧૨/ચો. ૧).

હે ધામસ્થ સ્વધર્મ પ્રેમી શ્રી સુંદરસાથજી ! હવે આપ સર્વે તારતમજ્ઞાન દ્વારા પોતાની આત્મા જાગૃત કરીને આ જાગણીના સુખને વિચાર-વિવેકવત્ જુઓ ! આ જાગણીના બ્રહ્માંડની

લીલાઓના સુખ સુહાગણોના માટે ગ્રહણ કરીને પોત-પોતાની આત્મા જાગૃત કરવા યોગ્ય છે. ત્રણેય લીલાઓ વ્રજ, રાસ તથા નવતનપુરી - જાગણીના વ્રજની ૩૪ સાલની તેમ જ ચોથી - શ્રી પરમધામના ૨૫ પક્ષની લીલાનું સુખ આ જાગણીના બ્રહ્માંડના જાગણી રાસની લીલામાં આ પંચભૌતિક શરીર દ્વારા અનુભવ કરી પોતાની સંપૂર્ણ ઇચ્છાઓ પૂરી કરીને સ્વધામમાં ઉઠવું છે.

અતઃ હે નિજાનંદી ધર્મપ્રચારકો ! ઉક્ત ચોપાઈના માધ્યમથી મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી શ્રી કલશ ગુજરાતી ગ્રંથમાં ગુજરાતી સમાજને 'ત્રણ લીલા ચોથી ધરતણી' દ્વારા બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનનો બોધ પ્રદાન કરતાં કહે છે કે વ્રજ, રાસ તેમજ નવતનપુરીની ૩૪ સાલની લીલાઓમાંથી વ્રજનું સુખ ધોરનીંદનું હતું અને રાસનું સુખ સ્વપ્નવત્ હતું, બંને લીલાઓના બંને પ્રકારને સમજો. શ્રી ૫ નવતનપુરીનું જાગણી બ્રહ્માંડનું વ્રજ-૩૪ સાલની લીલાનું સુખ તારતમ જ્ઞાન સંબંધી હતું. પરંતુ 'એ બંધેજ કિયો અતિ ઉત્તમ, પર ધામકી નિધ સો કહી તારતમ' અર્થાત્ આડીકા (આશ્રિત) લીલાના દરમિયાન દૈનિક દસ સપ્તીઓ સહિત શ્રી રાજજીના દિનમાં ત્રણ-ત્રણવાર દર્શન કરવાથી પણ ધામ દરવાજા ન ખુલ્યો. કારણ, આ પ્રામાણિક વાત છે કે આંખ ધોકામાં નાંખી દે છે અને કાન ધોકાથી ઉગારી લે છે. જેમ-

નાશ્રમઃ કારણં મુક્તેઃ દર્શનાનિ ન કારણમ્ ।
તથૈવ સર્વકર્માણિ જ્ઞાનમેવ હિ કારણમ્ ॥

-(ગરૂડ પુરાણ).

અર્થાત્ આશ્રમ ધર્મથી, કર્મરૂપી ધર્મથી પુનઃ સાક્ષાત્ દર્શનથી પણ મુક્તિ નથી, સિવાય જ્ઞાનની. આ વાતની સમજ-સહૂર લઈને “તારતમ કો તારતમ, અંગ ઇન્દ્રાવતી વિસ્તાર” શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ-શ્રી તારતમ સાગરના બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનને સમજ્યા વગર ‘સમજે બિના સુખ પાર કો નાહી’ તુલ્ય છે. ઉપરાંત ‘ચોથી ઘરતણી’ શ્રી ૨૫ પક્ષનું જ્ઞાન જ શ્રી મન્નિજાનંદ સૈદ્ધાંતિક બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાન છે. આ અવિકલ્પ સત્ય વાત છે.

બીજું પણ-

અબ જાગ દેખો સુખ જાગની,

એ સુખ સોહાગિન જોગ ।

ત્રીન લીલા ચોથી ઘરકી,

ઇન ચારોંકો યામેં ભોગ ॥

-(શ્રી કલશ હિન્દી, પ્ર. ૨૩ / ચો. ૧).

અર્થ-નિષ્કલંકબુદ્ધાવતાર મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી સ્વરૂપ શ્રી કલશ હિન્દી ગ્રંથમાં હિન્દુ સમાજને સંબોધિત કરતાં કહે છે કે હે ધામસ્થ પ્યારા સુંદરસાથજી ! હવે પોતાની આત્માને જાગૃત કરીને આ જાગણી લીલાના સુખને જુઓ અને ગ્રહણ કરો. એ સુખપ્રદ લીલાઓ તમો સુહાગણીઓને જોવા અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. એમાં ત્રણેય - વ્રજ, રાસ અને નવતનપુરી (જાગણી વ્રજના ૩૪ સાલ) ની લીલાઓ છે. પુનઃ ચોથી લીલા શ્રી પરમધામના ૨૫ પક્ષોમાં થવાવાળી લીલા છે. ઉક્ત ચારેય લીલાઓના સુખનો અનુભવ જાગણીના બ્રહ્માંડના જાગણી

રાસમાં આ જ પંચભૌતિક તન દ્વારા વિચાર-વિવેકવત્ મનન-ચિંતનના માધ્યમથી પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી સ્વ-આત્મા જાગૃત કરી નિજધામમાં ઉઠવું છે.

અરે....રે...રે ! હે મારા ધામસ્થ એકાત્મીય યારો ! જે લીલાઓ અને જ્ઞાનને આપ લોકો ઘુપાવી રહ્યા છો-ઠુકરાવી રહ્યા છો, પુનઃ જેની પર આંગળીઓ પણ ઉઠાવી રહ્યા છો, ‘બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મૈવ ભવતિ’-ઇતિ શ્રુતિ સ્વરૂપ મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાન વિષયક તે જ ‘ત્રણ લીલા ચોથી ઘરતણી’ અર્થાત્ ચારેય લીલાઓને એકવાર શ્રી કલશ ગુજરાતી ગ્રંથમાં હોવા છતાં પણ પુનઃ શ્રી કલશ હિંદી ગ્રંથમાં ‘ત્રીન લીલા ચોથી ઘરકી’ કહીને જોર આપીને (દઈને) પકડાવી રહ્યા છે. અતઃ ઉક્ત ત્રણ લીલાઓ અને ધામની ચોથી લીલા જ આત્મા-પરમાત્માનું મેળાપ (મિલન) કરાવવામાં સક્ષમ છે, તો શું આ બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાન દ્વારા જ સર્વાત્માઓ બ્રહ્મ અને બ્રહ્મધામ પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી ? આપ શ્રીમન્નિજાનંદ સૈદ્ધાંતિક બ્રહ્મજ્ઞાનમય બ્રહ્મલીલાઓના પ્રચારક થઈને ‘ચોટ્ટી કુતિયા જલેબીયોંકી રખવાળી’^૧ (લાલચી કૂતરો જલેબીની રખવાળી)-આ કહેવતને સાકાર સિદ્ધ કેમ કરી રહ્યા છો ? ઉક્ત બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનના બદલે આપ લોકોએ શ્રીમદ્ભાગવતમાંથી પહેલી-સ્વર્ગના ગુરૂ બૃહસ્પતિ દ્વારા ભારદ્વાજના ઉત્પત્તિની લીલા, બીજી-ચક્રવર્તી સમ્રાટ રાજા યયાતિના હજાર વર્ષની કામાસક્ત લીલા અને ત્રીજી-ચિત્રરથના પુત્ર શશબિંદુના એક અરબ સંતાન-વિસ્તારની લીલાઓને જ ‘ત્રણ લીલા ચોથી ઘરકી’ તો

૧) રખેવાળ જ યદિ ચોર હોય, તો રખેવાળી કેવી રીતે થઈ શકે છે.

નથી માની લીધી ને ? જો એવું જ હોય, તો આપ લોકોના માટે ‘ચોથી ઘરકી’ લીલાના બદલામાં સંજમપુરી (જમપુરી) જ પરમધામ નહિ હશે ? ત્યારે તો આપ લોકો બહુ નસીબદાર અને મહામતિ સ્વરૂપથી પણ અતિ ઉગ્રમતિવાળા કહેવાશો કેમ કે મહામતિ સ્વરૂપ પ્રદત્ત પરમધામમાં તો ૨૫ પક્ષ જ છે. આપ લોકોના જમપુરીરૂપી પરમધામમાં તો ૮૪ લાખ યોનીરૂપી પક્ષ છે, છે ને ? ભલે ‘તુંડે તુંડે મતિર્ભિન્નમ્’ ની તરેહ વાસ્તવમાં જેટલી ખોપરી, તેટલી જ અલગ-અલગ મતિ (બુદ્ધિ). અતઃ એને પ્રાકૃતિક દેન સમજીને સંતોષ ધારણ કરવો પડે છે. આ વિષયમાં કોઈ શું કરી શકે છે ? પોત-પોતાનો સ્વાદ !

પુનશ્ચ:

કહ્યા ખુદાએને નિસાની તેરી,

ન સકેગા કહે હકીકત મેરી ।

મરદોં સે બાત ન હોવે ઇન,

કેહેની તીન રાત ઔર ચૌથા દિન ।।

-(શ્રી બડા કયામતનામા, પ્ર. ૧૪ / ચો. ૨૫).

(સૂચના-સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી અને શ્રી રાજજીની વચ્ચે થયેલાં સંવાદના દરમ્યાન સદ્ગુરુએ પૂછ્યું હતું. એની સાક્ષી કુરાન ધર્મગ્રંથમાં છે.)

અર્થ-સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી દ્વારા પૂછવાથી જવાબ આપતાં શ્રી રાજજીએ કહ્યું-તારી વાત સત્ય છે કે તારા વંશજ શ્રી બિહારીજી તારતમ જ્ઞાનનો પ્રચાર-પ્રસાર કરીને મારા જ્ઞાનનો

યથાર્થ/વાસ્તવિક બોધ દુનિયાને નહિ આપી શકે. એનાથી તો બધાય મરદ યા બ્રહ્માત્માઓને પ્રબોધ (ઉપદેશ) આપવાની વાત બિલકુલ બનશે નહિ. અમોએ તો દુનિયામાં વ્રજ-રાસ અર્થાત્ લૈલ તુલ કદ્રની રાત્રીને જાગણીના બ્રહ્માંડમાં પરમધામની શ્રેષ્ઠાંગનાઓ-બ્રહ્માત્માઓ માટે જ પ્રગટ કરવી છે. ઉક્ત બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનના માધ્યમથી જ સૃષ્ટિના સમસ્ત જીવોને પણ સચ્ચિદાનંદમય અમરપદરૂપી આઠેય તિસ્તમાં કાયમ (અખંડ) કરવા છે.

યસર્થ (એટલે કે) હે મારા જાગણી બ્રહ્માંડના નામધારી ધર્મપ્રચારક દોસ્તો ! આપ લોકો જો કલિકાલરૂપી માયાવી ગુણ, અહંકાર-અભિમાનરૂપી કાળા કૂતરાની આંગળીઓ (કાલા કુત્તાની અંગુલિઓ) પર નાચવાથી^૧ બચી શક્યા છો, તો 'બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મૈવ ભવતિ' ઇતિ શ્રુતિ-કથનથી પ્રમાણિત સ્વરૂપની અપ્રતિહત (અથાહ) અસીમ નિષ્પક્ષ દૃષ્ટિને આંખો ફાડીને જુઓ અને વિચાર-વિવેક પણ કરો. તેમની વિરાટ-વિશાલ દૃષ્ટિમાં 'બ્રહ્મદૃષ્ટિ' છુપાયેલી છે. તે સ્વરૂપ હિંદુ-મુસ્લિમની સંકુચિત દૃષ્ટિના ઘેરાવ (વિસ્તાર)માં કેવી રીતે હોઈ શકે છે કેમ કે તે સ્વરૂપ તો ક્ષરપુરુષ-નારાયણી સૃષ્ટિની માનવાત્માઓ માત્રને જ નહીં, અપિતુ (લેકીન) યાવત્ (જ્યાંસુધી) જડ-ચેતનને ગતિમુક્તિ પ્રદાન કરવાવાળા (આપવાવાળા) સ્વરૂપ છે.

અતઃ ઉક્ત કથિત ચોપાઇઓના માધ્યમથી તેમના કાર્યક્ષેત્રને જુઓ. તે શ્રી કલશ ગુજરાતી અને હિંદી ગ્રંથની

૧) વશીભૂત થવું.

ચોપાઈઓ દ્વારા વેદ પક્ષ અથવા હિંદુ સમાજની આત્માઓને
 ‘ત્રીન લીલા ચૌથી ઘરકી’ સમજાવતાં પકડાવી રહ્યા છે. પુનઃ
 શ્રી બડા ક્યામતનામા ગ્રંથની ઉક્ત કથિત ચોપાઈ ‘કેહેની ત્રીન
 રાત ઓર ચૌથા દિન’ દ્વારા કતેબ પક્ષની મુસ્લિમ રૂહોને પણ
 તે જ ‘ત્રીન લીલા ચૌથી ઘરકી’ સમજાવતાં પકડાવી રહ્યા છે.
 એ જ તો ‘બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મૈવ ભવતિ’ ઇતિ શ્રુતિ-દ્વારા ઇંગિત
 સ્વરૂપની અસીમ વિશાલ બ્રહ્મદૃષ્ટિનું લક્ષણ છે.

અતઃ

કુરાન તફસીર જો હુસેની,
 બુજરક એહ પેડસે કેહેની ।
 મરદ ત્રીનો પર હૈ મુદાર,
 જો કલામ અલ્લા કહે સિરદાર ।।

પુનશ્ચઃ

‘એ ત્રીનો સૂરત હૈ એક, સો રસૂલ ત્રીનો સ્વરૂપ બિસેક’
 -(શ્રી બડા ક્યામતનામા, પ્ર. ૧૨/ચો. ૧/૨).

અર્થ-કુરાનની જે ટીકા (વિવરણ) યા અનુવાદ હુસૈન સાહેબે
 કર્યા છે, તેને પહેલાંથી જ મહાન ટીકાના રૂપમાં સ્વીકારવામાં
 આવ્યું છે. એમ પણ કુરાનની જે આયતો (ચોપાઈ)માં ક્યામત
 (જાગણી) ના સમયના ત્રણેય શક્તિશાળી-તેજસ્વી સ્વરૂપોને મોટા
 માનવામાં આવ્યા છે, તે જ ક્યામતનો સંદેશ આપવાવાળી વિશિષ્ટ
 (ખાસ) આયતો (સ્વરૂપ) માનવામાં આવી છે.

ફરી પણ-

વાસ્તવમાં મુહમ્મદ (મહંમદ)ની બસરી, મલકી અને હકી-એ ત્રણેય સ્વરૂપ ખુદાઈ (ખુદાના) આદેશના છે અને એક જ છે. અતઃ

‘પીઉ પાંચ બેર હમ વાસ્તે, સાગરમેં ડાસ્ત્યા આપ’

-(શ્રી પ્રકાશ હિંદી, પ્ર. ૧૭/ચો. ૯).

અર્થ-મૂલમિલાવાવાળા ઘણી શ્રી રાજજીના જોશે સંસારમાં અમારા માટે પાંચવાર-વ્રજના, રાસના, આરબના તૃતીય શ્યામ સ્વરૂપ, સદ્ગુરુ અને મહામતિ સ્વરૂપોમાં થઈને પંચભૌતિક તન ધારણ કર્યા. મૂલમિલાવાવાળા શ્રી રાજજીએ જાગણીના બ્રહ્માંડના કાર્યકલાપ (સંપૂર્ણ જિમ્મેદારી)ના બધા મુદ્દા પણ એ ત્રણ મર્દ સ્વરૂપો પર જ સોંપેલાં છે. જેમ કે-

‘મરદ તીનોં પર હૈ મુદાર’

પુનશ્ચઃ

‘એ તીનોં સૂરત હૈં એક, સો રસૂલ તીનોં સરૂપ બિસેક’

અતઃ ઉક્ત ત્રણેય સ્વરૂપ-બસરી, મલકી અને હકીમાંથી બસરી સ્વરૂપ ‘રાસ ખેલ કે આયે બરારબ સ્યામ’ અર્થાત્ બરારબ-આરબવાળા તૃતીય શ્યામ સ્વરૂપ મહંમદ સાહેબ છે. મલકી સ્વરૂપ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી છે અને હકી સ્વરૂપ શ્રી મેહરાજ અર્થાત્ મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી છે. એ ત્રણેય સ્વરૂપોમાંથી પ્રથમ-બસરી સ્વરૂપ શ્રી મહંમદ સાહેબે અક્ષર પરે અક્ષરાતીત-નૂર પરે નૂર તજલ્લાહમાં પહોંચીને ખુદા અને અર્શ અર્થાત્ બ્રહ્મ અને બ્રહ્મધામરૂપી લક્ષ્ય સહિત જુલ્ફેકાર ખુદા-બ્રહ્મના સ્વરૂપને સ્પષ્ટ કર્યા અને ભવિષ્યમાં કયામતના સમય ખુદા-બ્રહ્મની

બ્રહ્માત્માઓની સાથે નાસૂત-ખેલમાં આવવાનો સંદેશ ઉતાર્યો. તેમના દ્વારા પ્રદત્ત લક્ષ્ય જ શ્રીમન્નિજાનંદ સિદ્ધાંતનું લક્ષ્ય-બ્રહ્મ અને બ્રહ્મધામ છે. બીજા-મલકી સ્વરૂપ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી તારતમરૂપી કૂંચી (કુંજી) લાવ્યા. પુનઃ ત્રીજા-હકી સ્વરૂપ નિષ્કલંક બુદ્ધાવતાર મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજીએ બંને પક્ષોના ધર્મગ્રંથોના ગૂઢ રહસ્યોને સ્પષ્ટ કરીને ચૌદ લોક બ્રહ્માંડના નશ્વર જીવોને પણ અમરપદ પ્રાપ્ત કરાવી દીધું.

યસર્થ બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રદત્ત કરવાવાળા પણ શ્રી મન્નિજાનંદ સૈદ્ધાંતિક ધર્મના મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજીને વિ.સં. ૧૭૩૫માં જ હરિદ્વારના કુંભના મેળામાં વિભિન્ન મત-મતાંતરોની વચ્ચે સર્વધર્મ સિદ્ધાંતવાળાઓએ મહામતિના જ્ઞાનનું સમર્થન કરી તેમને ‘વિજયામિનંદ બુદ્ધ નિષ્કલંકાવતાર’ ની ઉપાધિથી સન્માનિત કર્યા હતા અને તે સમય તેમને બ્રહ્મ ચબૂતરા પર ‘બ્રહ્મ સ્વરૂપ’ ના સ્થાન પર રાખીને નવખંડોની સમસ્ત આમ જનતાએ મળીને નઈ આરતીના નામથી તેમની આરતી ઉતારી હતી.

તો પછી ધર્મસિદ્ધાંતના સૈદ્ધાંતિક બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનના પ્રચાર-પ્રસારમાં લાગેલાં વર્તમાન શ્રીમન્નિજાનંદી પ્રચારક અન્ય ધર્મવાળાઓની સમક્ષ પોતાનો ધર્મસિદ્ધાંત પેશ (રજૂ) કરવામાં હિચકિયાતાં કાંપી કેમ રહ્યા છો ? પુનઃ એ પણ કહેતાં ફરી રહ્યા છે કે ‘શ્રી પ્રાણનાથજીની બધી ચોપાઈઓને આજના યુગમાં લઈને ચાલવું સંભવ નથી.’ વાહ રે વાહ ! હે નામધારી ધર્મપ્રચારકો ! જો બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાનનો પ્રચાર-

પ્રસાર સંભવ નથી, તો બ્રહ્માત્માઓ સહિત અન્યાન્ય જીવાત્માઓથી શું આપ ઘાસ કપાવશો ? યા શ્રીમદ્ભાગવતની ત્રણેય રજોગુણી (આવેશયુક્ત) લીલાઓનું મનન-ચિંતન કરાવતાં સંજમપુરીના ૮૪ લાખ પક્ષમાં ફેરવશો ? અરે નામધારી ધર્મપ્રચારક દોસ્તો ! મરદ સ્વરૂપો દ્વારા પ્રદત્ત સર્વશાસ્ત્ર સંમત સૈદ્ધાંતિક જ્ઞાનનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવાના સ્થાન પર ઊભા થઈને આપ બધાના ડરપોક, પામર, નામરદ અથવા નપુંસક હોવાનું કારણ શું છે ? ક્યાંય આ સૈદ્ધાંતિક શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ-શ્રી તારતમ સાગરના બ્રહ્મલીલામય બ્રહ્મજ્ઞાન અને ‘બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મૈવ ભવતિ’ ઇતિ શ્રુતિ પ્રમાણથી પ્રમાણિત સ્વરૂપના જ્ઞાનનું મનન-ચિંતન છોડીને તે જ સ્વરૂપ પર આંગળી ઉઠાવવાનું પોતાના જ કૃતકર્મનું પ્રતિફળ તો નથી ? આ તો આશ્ચર્યજનક એવમ્ વિચારણીય પ્રસંગ છે, નહીં ?

હે વર્તમાન શ્રીમન્નિજાનંદીય નામધારી પ્રચારકો ! અથવા મારા પ્રિયાતિપ્રિય દોસ્તો ! આ જાગણીરાસ નામક બ્રહ્માંડ છે, જ્યાં અમોને ‘તારતમ કા તારતમ’ પ્રાપ્ત છે. યસર્થ હે મારા આત્મીય ધર્મપ્રચારક દોસ્તો ! હું તો સો વાતની એક જ વાત કહું છું કે આપ બધા શ્રીમન્નિજાનંદીય ધર્મસિદ્ધાંતના પ્રચારકોના સ્થાન પર ઊભા થઈને શ્રી પ્રાણનાથજીના સમાજને ધોકો (દગો) આપતાં પોતાના ધર્મસિદ્ધાંતને બે ઇજજત કરવાવાળા ‘કલૈવ્યં મા સ્મ ગમઃ’ નામરદ-નપુંસક ન બનો !! અતઃ હે મારા ધામસ્થ પ્યારા દોસ્તો ! એ ત્રણેય મર્દ સ્વરૂપો દ્વારા આપેલાં શ્રીમન્નિજાનંદ સિદ્ધાંત મર્દ સિદ્ધાંત છે. જે સિદ્ધાંતે ચૌદ લોકની ત્રણેયે સૃષ્ટિઓને મુક્તિ આપવાનો દાવો લીધો છે. યસર્થ મર્દ

સિદ્ધાંતના પ્રચાર હેતુ મર્દ થઈને કટિબદ્ધ (કેડ બાંધીને કામ કરવા ઉત્સુક) બનો અને મર્દ સ્વરૂપ દ્વારા પ્રદત્ત સિદ્ધાંતને જ આગળ લગાવો. એ જ બધાને મુક્તિ દેવાવાળો સિદ્ધાંત છે. એ જ મારી આપ લોકોના પ્રતિ આંતરિક અભ્યર્થના છે.

‘સુજ્ઞેષુ કિં બહુનાં’

-લેખક

દીનદયાલ

નોંધ-અરે મારા પ્યારાતિપ્યારા શ્રીમન્નિજાનંદી ધર્મપ્રચારકો ! ‘શ્રી પ્રાણનાથ સાહિત્ય’ વિષયક મારા દ્વારા લેખન-પ્રકાશનમાં આવેલાં જેટલાં પણ ગ્રંથાદિ છે, તે બધા મારા ધામના ‘પાછળ સાથ’ -પાછળ આવવાવાળી આત્માઓના માટે છે. ‘શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ-શ્રી તારતમ સાગર અને મૂલ વીતક સાહેબના આધાર પર મારી સમજમાં ઓછામાં ઓછા ૮૦૦૦ થી અધિક બ્રહ્માત્માઓ સંસાર-સાગરના પથભ્રષ્ટ નામધારી પ્રચારકોના સ્વાર્થપૂર્ણ ઉલઝનમાં ફસાયેલી છે. તે બધા મારા સાહિત્ય જોઈને વિચાર-વિવેક જરૂર કરશે કે ‘શ્રી પ્રાણનાથ જ્ઞાન કેન્દ્ર’ વાળાએ એવું કેમ લખ્યું ? શું કારણ છે ? તે આત્માઓ કારણ જરૂર પતા લગાવશે અને સાચો શ્રીમન્નિજાનંદીય સૈદ્ધાંતિક ધર્મમાર્ગ પકડીને સ્વધામમાં આવશે. આ આધાર પર જ મેં પોતાના બધા સાહિત્ય પ્રકાશિત કર્યા છે. અતઃ વર્તમાન કુપથગામી સમ્રાટોને આ વિષયમાં સિરદર્દ મહસૂસ કરવાની જરૂરત નથી!! મારા દ્વારા પ્રકાશિત જેટલાં પણ ધર્મ પુસ્તકો છે, હે મારા સુંદરસાથજી ! એને પૂજશો નહિ, પરંતુ વારંવાર વાંચવાના છે. ઇતિ-

-પ્રણામ

❖ કિરંતન પૌરાણિક ❖

શ્રી કિરંતન ગ્રંથમાં સામેલ (દર્જ) એ ‘પૌરાણિક કિરંતન’ અંતર્ગતના પ્રકરણ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી સ્વરૂપના સમયમાં જ શ્રી મહેરાજ ઠાકુર-શ્રી ઈન્દ્રાવતીના મુખારવિંદથી પ્રગટ થયા હતા. જ્યારે પિતા શ્રી કેશવ ઠાકુર બંને પુત્રો-શ્રી ગોવર્ધન ઠાકુર અને શ્રી મહેરાજ ઠાકુરને શ્યામજીના મંદિરમાં કથાકાર કાનજી ભટ્ટની પાસે સત્સંગ માટે લઈ ગયા, ત્યારે ધર્મયુદ્ધમાં તારતમ જ્ઞાનરૂપી કવચ દ્વારા બંને ભાઈઓએ એક જ પ્રશ્ન દ્વારા કથાકાર કાનજી ભટ્ટને પરાસ્ત કરી દીધા. તારતમ જ્ઞાનરૂપી કવચ પહેરીને બંને ભાઈ હવે શેર (વાઘ)ની જેમ પહોળી છાતી લઈને કથાકારોના કથા મંડાણમાં આખા જામનગરમાં ફરવા લાગ્યા. આ રીતે ફરતાં-ફરતાં જ્યારે શ્રી મહેરાજ ઠાકુરને પોતાના સદ્ગુરુના તારતમ જ્ઞાનની મહત્તા પર અવિકલ્પ દૃઢ વિશ્વાસ થઈ ગયો, ત્યારે તે તારતમ જ્ઞાન દ્વારા બ્રહ્મના નામ પર થોથા જ્ઞાન વધારવાવાળા કથાકારોના મુખમર્દન કરતાં ફરવા લાગ્યા. શ્રી સદ્ગુરુ દ્વારા પ્રાપ્ત અક્ષરાતીતના લક્ષ્યયુક્ત જ્ઞાન દ્વારા ડંકાની ચોટ પર આખા જામનગરના કથાકારોને માયા, બ્રહ્મ, મંત્ર, લક્ષ્ય, સત, અસત, નાશવંત, અવિનાશી વગેરેના પ્રતિ કાન પકડાવીને જ છોડ્યા. અતઃ “પૌરાણિક કિરંતન” ના આ પ્રકરણ શ્રી મહેરાજ ઠાકુરના એ જ ઉન્નતશીલ અવધિકાલના દૌરાન પ્રકટ થયા છે. એ પ્રકરણોમાં ‘યન્મિત્રં પરમાનન્દં પૂર્ણબ્રહ્મ સનાતનમ્’ દ્વારા બ્રહ્મનામ-શ્રી કૃષ્ણ, ‘તીવ્રેણ ભક્તિ યોગેન યજેત્ પુરુષં પરમ્’ દ્વારા ઉત્તમ પુરુષ

પૂર્ણબ્રહ્મ શ્રી કૃષ્ણની ભક્તિ એવમ્ ‘કીર્તનાદેવ કૃષ્ણસ્ય મુક્ત સકગઃ પરં વ્રજેત્’ દ્વારા માત્ર ‘કૃષ્ણભક્તિ’, ‘શ્રી કૃષ્ણનામ સંકીર્તન’ દ્વારા જ મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, આ રીતે અવિકલ્પરૂપેણ ચોક્કસ કરીને બતાવવાવાળા શ્રીમદ્ભાગવત મહાપુરાણના બાતુની-વાસ્તવિક અર્થ લીધા વગર જાહેરી અર્થ દ્વારા ભક્તોને કર્મકાંડમાં બાંધીને જમપુરીના માર્ગ પર ચલાવવાવાળા બાહ્યાભિચારી આડંબરયુક્ત કથાકારોનો પરિચય કરાવવાવામાં આવ્યો છે. અસ્તુ-

“રાગ માડું”

॥ વૃથા કાં નિગમો રે ॥

વૃથા કાં નિગમો રે,

પામી પદારથ ચાર ।

ઉત્તમ માનખો ખંડ ભરથનો,

શ્રેષ્ઠ કુલી સિરદાર ॥૧॥

ભાવાર્થ- શ્રી મેહરાજ ઠાકુર સૃષ્ટિની માનવાત્માઓને સંબોધિત કરતાં કહી રહ્યા છે, “હે બુદ્ધિજીવી નરાત્માઓ ! શ્રીમદ્ ભાગવતમાં વર્ણન આવે છે કે સૃષ્ટિકર્તા જ્યારે સૃષ્ટિની રચના કરતાં-કરતાં ગયા અને તેમને સંતોષ ન થયો, ત્યારે તેઓએ પોતાના જ અનુરૂપ તદ્દોગતરૂપ અને આકારયુક્ત મનુષ્ય યોનીની રચના કરી. ત્યારે ક્યાંય જઈને તેમને આત્મામાં સંતોષ થયો. ૮૪ લાખ યોનીઓમાંથી ‘ચતુર્લક્ષાણિ માનવ’-૪ લાખ

મનુષ્ય યોની છે. શેષ ૮૦ લાખ યોનીઓ અન્ય જીવોની છે. એ ‘ચતુર્લક્ષાણિ માનવ’ સૃષ્ટિથી પહેલાં પરમપિતા પરમાત્માના ધામમાં સુષુપ્તિ અવસ્થામાં પડેલાં હતા. તેમાં પણ અન્ય યોનીઓના જીવોની જેમ સદ્સત્ વિચાર-વિવેક ન હતો. ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાન જોવાનો અથવા કર્મ-અકર્મનું પણ જ્ઞાન ન હતું. પરમપિતા પરમાત્માએ તેમને બુદ્ધિ આપીને મૂર્છાવસ્થાથી જાગૃત અવસ્થા પ્રદાન કરી. પરમાત્મા દ્વારા પ્રાપ્ત સદ્સતના વિચાર-વિવેકશીલ બુદ્ધિ હોવાને લીધે જ આ માનવતનને ૮૪ લાખ યોનીના ચક્કરથી બહાર નીકળવાના દ્વાર-દરવાજા કહેવામાં આવ્યું છે.

પુનઃ જાગૃત અવસ્થાયુક્ત માનવતનમાં પણ જીવ પોતાની જાતે પહોંચી શકતા નથી. અન્ય યોનીમાં હોવા છતાં તે જીવે ક્યારે શેરડી (ગન્ના) બનીને પોતાના મધુર રસ દ્વારા કોઈને તૃપ્ત કર્યા, ગાય બનીને ગૌરસ દ્વારા લોકો પર ઉપકાર કર્યા, તો ક્યારે આમ (કેરી) બનીને અમીરસ દ્વારા લોકોને શીતળતા પ્રદાન કરી, ત્યારે જો પરમાત્માની દૃષ્ટિ તે જીવ પર પડી અને પરમાત્માએ વિચાર કર્યો - ‘બહુત કષ્ટ ઉઠાવીને આ જીવ પરોપકાર દ્વારા પુણ્યકર્મ સંચિત કરી રહ્યા છે. અતઃ એને માનવ યોનીમાં ઉત્પન્ન કરી એક અવસર પ્રદાન કરે!’ આ રીતે નજરમાં લઈને પરમાત્મા તે જીવને માનવ યોનીમાં ચઢાવી દે છે, વિચાર-વિવેક પ્રદાન કરે છે. ભૂતને જોઈને ભવિષ્ય સુધારવા માટે વર્તમાનમાં જાગૃત અવસ્થાયુક્ત માનવતન આ રીતે કેટલાય જન્મોના સંચિત પુણ્ય કર્મોના આધાર પર મળે છે.

અતઃ ૮૦ લાખ યોનીમાં ભટકતાં-ભટકતાં કરોડો ગુના કષ્ટ સહન કર્યા પછી પ્રાપ્ત થયેલાં આ માનવ તનને વ્યર્થ કેમ ગુમાવી રહ્યા છો, હે બુદ્ધિજીવી આત્માઓ !

‘પામી પદારથ ચાર’

ભાવાર્થ-આ માનવતનમાં આવ્યા પછી મનુષ્યને શાસ્ત્રોના દ્વારા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ-એ ચાર પદાર્થ પ્રાપ્ત થાય છે, જેમાંથી ધર્મ, અર્થ અને કામ-એ ત્રણ તો સાધન છે અને માત્ર સંસારમાં રહેતાં કામમાં આવવાવાળા દૃષ્ટાંતરૂપ પદાર્થ છે. એક માત્ર મોક્ષ જ પરમાત્માના ધામમાં પહોંચાડવાવાળું તત્ત્વ છે. કિંતુ તે પણ સાધન જ સિદ્ધ થયું કેમ કે મોક્ષ તો અખંડમુક્તિને કહેવામાં આવે છે. અતઃ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોનું ચિંતન તેમજ મનન (અવગાહન) કરી માનવસૃષ્ટિની આ કમીને પૂરી કરવા માટે અખંડ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા સિદ્ધાંતરૂપ ચાર નવા પદાર્થ લઈને બુદ્ધ-કલ્કિ અવતાર સ્વરૂપ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી અને મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી આવ્યા. એ બંને સ્વરૂપોએ સૃષ્ટિની માનવ માત્રને દૃષ્ટાંતરૂપ ચાર પદારથ છોડાવીને સિદ્ધાંતરૂપી ચાર નવા પદારથ પકડાવ્યા. એ ચાર નવા પદારથ કયા-કયા છે ?

‘ઉત્તમ માનખો ખંડ ભરથનો, શ્રેષ્ઠ કુલી સિરદાર’

ભાવાર્થ-૮૪ લાખ યોનીઓમાંથી ૮૦ લાખ યોનીના જીવ મૂર્છાવસ્થામાં છે. અન્ય ૪ લાખ મનુષ્ય યોની, જે જાગૃત અવસ્થાયુક્ત કહેવાય છે કેમ કે તેમાં સદસત્ વિચાર-વિવેકયુક્ત બુદ્ધિ છે તથા તે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન-ત્રણેય કાલોનું જ્ઞાન લઈને ચાલવાવાળા છે. એવા (૧) ઉત્તમ માનવ યોનીને

પ્રાપ્ત કરવું, પુનઃ તે માનવતન પણ ક્યાંનું ? ચૌદ લોકમાંથી સાત પાતાળ લોક નીચે અને છ સ્વર્ગ લોક ઉપર, બંનેની મધ્યમાં સ્થિત મર્ત્ય (મૃત્યુ) લોક, તેની પણ મધ્યમાં સ્થિત જમ્બૂદ્વીપ અને જમ્બૂદ્વીપના પણ નવ ખંડોમાંથી (૨) ઉત્તમાતિઉત્તમ ભરતજીના ખંડ, જેના ગુણગાન સ્વર્ગાદિ લોકના દેવી-દેવતા પણ જેમ-‘ગાયન્તિ દેવાઃ કિલગીતકાનિ ધન્યાસ્તુ યે ભારત ભૂમિ ભાગે.’ -આ પ્રકાર ગાય છે અને જ્યાં થોડું ભક્તિરૂપી પુણ્ય કરવાથી પણ તેના કરોડો ગુણા ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. એવા ભરતખંડના અમૂલ્ય માનવતન, તેમાં પણ ભવિષ્યવક્તાઓ દ્વારા ભવિષ્ય બતાવતાં સમય સતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર અને કલિયુગમાંથી પણ પાપાચાર, વ્યભિચાર, દુરાચાર અને ભ્રષ્ટાચારના કઈ ગુણા વિસ્તારવાળા કલિયુગ. પુનઃ કલિયુગ તો કઈ થતાં ગયા, કિંતુ ‘દ્વૈ પરાર્થે અષ્ટાવિંશતિ કલોયુગે’ અર્થાત્ ભવિષ્યવક્તાઓએ બીજા પરાર્થના જે (૩) અઠ્ઠાવીસમા કલિયુગના જન્મને શ્રેષ્ઠ બતાવતાં ઇંગિત કરીને કહ્યું કે - આ જ ૨૮મા કલિયુગમાં અવતારરૂપમાં બ્રહ્મ સ્વયં આવીને સૃષ્ટિના માનવ માત્રના તરણ-તારણના દ્વાર ખોલીને તેમને ગતિમુક્તિ પ્રદાન કરશે. અતઃ આ અઠ્ઠાવીસમા કલિયુગને પરમાત્માના ચરણ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા યુગ કહેવામાં આવે છે. એવા શ્રેષ્ઠ કલિયુગમાં પ્રાપ્ત જન્મ, પુનઃ ઉક્ત ત્રણેય પદાર્થોને સાર્થક બનાવવાવાળા અક્ષરાતીત અખંડ બ્રહ્મધામથી સંપૂર્ણ માનવાત્માને અક્ષરાતીત લક્ષ્યયુક્ત માર્ગ પર અનન્ય પરાદશધા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિરૂપી સાધન દ્વારા ચલાવીને (૪) અખંડ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા તારતમ જ્ઞાન, આ તારતમ જ્ઞાન

આપવાવાળા અગ્રગણ્ય સિરદાર સ્વરૂપ સદ્ગુરુ-નિજાનંદાચાર્ય શ્રી દેવચંદ્રજી અર્થાત્ તારારૂપ સ્વર્ગ-વૈકુંઠના દેવી-દેવતાઓને પણ અક્ષરાતીત લક્ષ્યરૂપી પ્રકાશ આપવાવાળા ચંદ્ર સ્વરૂપ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીને પ્રાપ્ત કરીને પણ આ માનવતનને વ્યર્થ કેમ ગુમાવી રહ્યા છો ?

સેઠે તમને સારી સનંધે,

સોંપ્યું છે ધન સાર ।

અનેક જવેર જતન કરી,

તમે લાવ્યા છો આણીવાર ॥૨॥

ભાવાર્થ-પોતાના જ અનુરૂપ પોતાની આકૃતિવાળા અન્ય યોનીઓથી ન્યારા માનવ યોનીની રચના કરી, જ્યારે શેઠ-સૃષ્ટિકર્તા પરમાત્માને સંતોષ થયો, ત્યારે પોતાની જિજ્ઞાસાથી સારી રીતેથી ઉત્પન્ન ‘ચતુર્લક્ષાણિ માનવ’ માત્રને વિચાર-વિવેકરૂપી ત્રાજવા (તરાજુ) ની સાથે સુષુપ્તિ અવસ્થાથી જાગૃત અવસ્થામાં પરિણત કરી (બદલાવી) ઉક્ત ચાર પદારથયુક્ત માનવતનમાં સતનો વેપાર કરવા માટે મોકલી દીધા. વિચાર-વિવેકરૂપી ત્રાજવા (તરાજુ) ની સાથે અમારા માલિકે અમને સારરૂપ ધન અર્થાત્ સાત્ત્વિક ગુણ જેમ-પ્રેમ, વિશ્વાસ, જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યરૂપી ધન-રત્ન આપીને વ્યાપાર દ્વારા ઉક્ત મૂલ ધનમાં વૃદ્ધિ કરીને ધામમાં આવવા માટે મોકલ્યા છે. પુનઃ તમારે આ વખતનું માનવતન તથા ઉક્ત નવા ચાર પદારથના અધિકાર એમ જ નથી મળી ગયા. ૮૦ લાખ યોનીમાં હોવા સમયે, જે

કર્મ કર્યું, જેમ કે ગાય થઈને કેટલાંયને પોતાનું દૂધ પીવડાવ્યું, ઈખ (શેરડી) બનીને રસ પીવડાવ્યું વગેરે એવા સંચિત પુણ્ય જવેર છે. એ સંચિત પુણ્યરૂપી જવેરોને જતન-એકત્રિત કરીને જ તમે વિચાર-વિવેકરહિત મૂર્છિત અવસ્થાથી સદ્સત વિચાર-વિવેકયુક્ત જાગૃત અવસ્થામાં માલિક-પરમાત્માના હુકમથી પહોંચ્યા હોય. અતઃ તું પોતાના સંચિત પુણ્યરૂપી જવેરના ફળરૂપી માનવતન લઈને જ આ વખત સંસારરૂપી બજારમાં આવ્યા હોય.

સત વોહોરીને સત ગ્રેહેજો,
રાખજો રૂડી પ્રકાર ।
આણી ભોમે રખે ભૂલતાં,
પછે સેઠ તણો વેહેવાર ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ-હે જિજ્ઞાસુ વ્યાપારી આત્માઓ ! આ સમય અમોને જે માનવતન પ્રાપ્ત થયું છે, તે તનમાં જીવાત્માના શેઠ-માલિક પરમપિતા પરમાત્માએ અમને વિચાર-વિવેકરૂપી ત્રાજવું (તરાજુ) પણ આપ્યું છે. શેઠ દ્વારા આ વિચાર-વિવેક ત્રાજવારૂપી સાધન દ્વારા આ સંસારરૂપી બજારમાંથી સાચી વસ્તુની ઓળખ (પિછાણ) કરો. વિચાર વિવેકદ્વારા તોલ-મોલ કરી નક્કી કરો (ઠરાવો) કે જે વસ્તુ-મંત્રની તમે લોકો ખરીદી કરી રહ્યા છો, તે સત્ય પરમાત્માના નામયુક્ત ચિંતામણીરૂપી મંત્ર જ છે ને ? યા ક્યાંય સતના નામ પર મૃગજળ સદૃશ સતનો ભાસ માત્ર તો નથી ને ? આ રીતે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો દ્વારા

જ્ઞાનના આધાર પર ઠરાવ્યા પછી તે સત-પરમાત્માના નામરૂપી વસ્તુ-મંત્રને ખરીદીને અંતઃકરણમાં દૃઢતાની સાથે ગ્રહણ કરજો. પુનઃ ઉક્ત ચિંતામણીરૂપી ધનને અંતઃકરણમાં સારી રીતેથી જતન કરીને રાખજો. આ માનવ યોનીરૂપી ભોમ અમોને વ્યર્થ ગુમાવવા માટે નથી મળી. એટલે (યસર્થ) આ સંસારરૂપી બજારમાં સત અને અસતના પ્રતિ વિચાર-વિવેક કરીને “એકમેવાદિતીયં બ્રહ્મ”-“નેહનાનાડસ્તિ કિચ્ચન” સત્ય પરમાત્માનું જ નામ સત્ય છે, તેના સિવાય બધું અસત્ય છે તથા તેમનું જ ધામ અખંડ અને ત્રિકાલ અવિચલ છે, આ રીતે ગહન તપાસ-શોધખોળ (છાન-બીન) દ્વારા અકાટ્યરૂપેણ ઠરાવીને તે ચિંતામણીરૂપી પરમાત્મા નામરૂપી ધનને પોતાના મનમંદિરરૂપી અંતઃકરણમાં પ્રેમથી રીઝાવીને જતન કરીને-સંભાળીને રાખજો. રાતદિન, શ્વાસ-શ્વાસ તેના મનન-ચિંતનમાં લગાવજો. પુનઃ એક વાત ધ્યાનમાં રાખજો કે જે પંચવિષયયુક્ત નશ્વર, ક્ષણિક સુખદાયી બજારમાં તમે લોકો વ્યાપાર કરવા આવ્યા છો, તે જોવામાં તો સુખદાયી અને રસયુક્ત લાગે છે. કિંતુ બહુ જ નીરસ તેમજ દુઃખદાયી છે. આ માનવતનમાં આવીને પંચવિષયયુક્ત ઈન્દ્રિય સુખ ભોગવવામાં જે સુખનો અનુભવ થાય છે, તે ઈન્દ્રિયજન્ય સુખ જ ભૂલન છે. અતઃ આ માનવતનરૂપી ભોમમાં આવીને ઈન્દ્રિયજન્ય સુખના પ્રતિ લાલચિત થઈને ભૂલવું-ચૂકવું નહિ. આ જગન્નાટકરૂપી બજારમાં જ હીરારૂપી સત બ્રહ્મ અને કાયરૂપી વિષયજન્ય સ્વાદમાં ભૂલાવવાવાળા અસત બ્રહ્મ-બંનેનો વ્યાપાર થાય છે. ઈન્દ્રિયજન્ય સુખરૂપી નકલી ચમકના પ્રતિ આકર્ષિત થઈને હીરાના સ્થાન

પર કાય ખરીદવાની ભૂલ ન કરશો. આ માનવતનરૂપી ભોમમાં આવીને જો એવી ભૂલ કરી, તો પાછળ આ તન છોડ્યા પછી પરમપિતા પરમાત્માના પ્રતિનિધિ સ્વરૂપ શેઠ-યમરાજની સાથે પાપ-પુણ્યના લેખા-જોખા દેવાનો વ્યવહાર કરવો પડશે. તેની આગળ તો જે શ્વાસમાં આ બજારમાં કદમ રાખ્યા, ત્યાંથી લઈને બજાર છોડવા-અંતિમ શ્વાસ સુધીનો હિસાબ રાખવો પડશે. અતઃ વેપાર કરતાં સમય લાપરવા-ભૂલના કારણે પ્રેમ, વિશ્વાસ, જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યરૂપી મૂલધનને અસતમાં લગાડીને અસતની ખરીદી કરી, તો શેઠની સાથે વ્યાપાર કરતાં સમયે પસ્તાવું પડશે.

અનેક વાર તરફડી મરીને,

દુખ દેખી આવ્યા છો પાર ।

લાખ ચોરાસી ભમીને આવ્યા,

આંહી મધ દેસ વેપાર ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ-આ તન ધારણ કરવાથી પહેલાં અન્ય ૮૦ લાખ યોનીઓમાં જન્મ લેતાં-મરતાં, (જન્મતાં-મરતાં), જઠરાગ્નિની પીડામાં તડપતાં-તડપતાં તમે અનેકો વાર ચક્કર કાટ્યા હોય. મૂર્છાવસ્થા યોનીઓમાં જન્મ લઈ-લઈને એકબીજાના ખોરાક બનીને ૧-૧ યોનીમાં કેટલીય વાર ભ્રમણ કરતાં ‘પુનરપિ જનનમ્, પુનરપિ મરણમ્’ રૂપી અસહનીય તાપને સહન કરીને અંતમાં પરમપિતા પરમાત્માની દયા-કૃપાથી માનવતનને પ્રાપ્ત થયા હોય. આ માનવતન જ ૮૪ ના ચક્કરને ઉલંઘીને બેહદથી

પણ પરે પરમાત્માના અખંડ ધામમાં જવાનો મૂલ દરવાજો છે. અતઃ ૮૪ના ચક્કરમાં ફરતાં-ફરતાં ૧૪ લોકમાં ઉત્તમ તથા છ સ્વર્ગ અને સાત પાતાલમાંથી વચ્ચેનો મૃત્યુલોક, તેની પણ મધ્યમાં સ્થિત જમ્બૂ દ્વીપ, જમ્બૂ દ્વીપની પણ મધ્યમાં સ્થિત ઉત્તમ ભરતખંડની વચ્ચે સત-અસત નિશ્ચિત જગન્નાટકરૂપી બજારમાં પરમાત્માના નામરૂપી સત વસ્તુનો વેપાર કરવા તમે લોકો આવ્યા છો. યસર્થ ભૂતકાળના દુઃખને જોઈને વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત માનવતનમાં પરમાત્મા દ્વારા આપેલાં મૂલ ધન દ્વારા સતનો વેપાર કરો તથા મૂલ ધનમાં વૃદ્ધિ કરીને ભવિષ્ય સુધારવાનું કર્મ કરો.

હાટ પીઠ રળિયામણાં,

ચોટા ચોરાસી બજાર ।

મન ચિતવી વસ્ત આંહીં મળે,

પણ બરા જોઈએ બરીદદાર ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ-આ બજારમાં તો વિચાર-વિવેકવત્ વ્યાપાર કરવાની જરૂર છે કેમ કે આ બજાર તો બહુ ભારે વિસ્તારવાળો છે. આ માયાવી અસત, જડ, દુઃખરૂપી બજારમાં હાટ-નાના-નાના બજાર લગાડવાવાળા અર્થાત્ સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાય, રાધાવલ્લભી, કાપડી કલંધર વગેરે તથા પીઠ-મોટા-મોટા (જથ્થાબંધ) બજાર લગાડવાવાળા અર્થાત્ વિશેષ કરીને ચાર સંપ્રદાયોનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવાવાળા કર્મકાંડી આચાર્ય તથા મહંતજન પોત-પોતાના ધર્મ પદ્ધતિરૂપી દુકાનને સુંદર

આકર્ષણયુક્ત બહારની ચમક-દમક તથા મનને મોહિત કરીને ભૂલાવી દેવાવાળી આશ્ચર્યચકિત (ચકાયૌંધ) રોશનીથી સજાવીને બેઠાં છે. આ રીતે એક બાજુ બ્રહ્મના નામ પર નકલી ચમકયુક્ત અબ્રહ્મ તેમજ કર્મકાંડનો બજાર લગાડીને વિભિન્ન ધર્મ એવં મઠના આચાર્ય-મહંતગણ ગતિમુક્તિના નામધારી ઠેકેદાર બનીને સાધનશીલ આત્માઓને લક્ષ્યની ભયંકરતા એવમ્ સાધનની તીક્ષ્ણતાનો ભય બતાવીને કર્મકાંડના બંધનમાં બાંધીને પોતાની તરફ આકર્ષિત કરી રહ્યા છે, તો બીજી બાજુ એ જ ચોરાશીના બજારની વચ્ચે ચૌટા-ચૌરસ્તા પણ છે, જ્યાં ચારે તરફ ચાર મઠ-ચાર ધામવાળા પોતાના બજાર લગાડીને બેઠાં છે. તે ચાર વેદોનો સહારો લઈને પરમાત્મા તત્ત્વરૂપી વસ્તુના નામ પર સાધનશીલ ગ્રાહકોની આગળ ત્રિદેવા વગેરે નાશવંત દેવી-દેવતાઓની ભક્તિ અને નામરૂપી વસ્તુનો વેચાણ (વિક્રય) કરવા હેતુ બજાર ખોલીને બેઠાં છે. આ ચૌરસ્તાના બજારમાં ચારે તરફથી ભક્તજન ખરીદી કરવા આવે છે. આવેલાં ભક્તોને સ્વર્ગ-વૈકુંઠ સદૃશ નાશવંત લક્ષ્યોનો મંત્ર આપીને અજર-અમર, અખંડ મુક્તિસ્થાનથી વિમુખ બનાવીને સ્વર્ગ-વૈકુંઠમાં જ ભટકાવતાં રહે છે. વિભિન્ન વેદ, પુરાણોની અંદરના એક-એક શ્લોક દ્વારા પોતાના જ બ્રહ્મને અજર-અમર સિદ્ધ કરીને બ્રહ્મના નામ પર ભક્તોને કર્મમાં બાંધી દે છે. અતઃ સાચા જ્ઞાનના આધાર પર જો જુએ, તો આ ચૌટાના વેદ, પુરાણ, ઉપનિષદ વગેરે શાસ્ત્રરૂપી બજારની અંદર જ હીરારૂપી સાચા પરમાત્માની ભક્તિ પણ છે અને કાયરૂપી ત્રિદેવાની ભક્તિ પણ છે. કિંતુ સત-અસત, સાચા-જૂઠાની શોધખોળ (છાન-બીન) કરવાવાળું

અકાટ્ય જ્ઞાન જોઈએ. વેદોમાં તો કર્મ, ઉપાસના, તપ વગેરેનું બહુ ભારે ગુણગાન ગાવામાં આવ્યું છે. પરંતુ લક્ષ્ય તય (નક્કી) કર્યા વગર કર્મ, ઉપાસના, તપ વગેરે બધું જ વ્યર્થ છે. યસર્થ પહેલાં વેદ, પુરાણ, ઉપનિષદ વગેરેના જ્ઞાનાધાર આદ્ય-અનાદ્ય અવિનાશી લક્ષ્યરૂપી વસ્તુની પહેચાન (ઓળખ) કરો કેમ કે આ બજારમાં તો પોતાના મનપસંદ સ્વર્ગ, વૈકુંઠ, નિરાકાર વગેરે હર પ્રકારની વસ્તુ મળે છે. પરંતુ એ બધામાંથી સાચી વસ્તુ-અખંડ અવિનાશી બ્રહ્મના નામ અને લક્ષ્યરૂપી વસ્તુની પરખ રાખવાવાળા વિચાર-વિવેકશીલ વ્યાપારી હોવા જોઈએ. જ્ઞાનના દ્વારા અસતને ઉડાડીને અવિનાશી લક્ષ્યયુક્ત હીરારૂપી ચિંતામણી મંત્રની પરખ કરવાવાળા સાચા ઝવેરી બનો. હીરારૂપી સાચા અક્ષરાતીત પરમાત્માની ભક્તિ અને નામને આ જ તનમાં થઈને ખરીદવાવાળી સાચી, ચાલાક, હોશિયાર સાધનશીલ આત્મા જ આ સત-અસત મિશ્રિત બજારની વચ્ચેથી અવિનાશી પરમાત્માની ભજન-ભક્તિરૂપી વસ્તુને ખરીદીને મૂલ ધનમાં વૃદ્ધિ કરી શકશે.

એણી બજારે કૂડ કપટ,

છલ છે ભેદ અપાર ।

ચોદ ભવનની ખરીદ આંહીનું,

માંહે કોઈ કોઈ છે સાહૂકાર ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ-હે ગ્રાહક આત્માઓ ! ઉક્ત પ્રકાર વર્ણિત સંસારરૂપી બજારમાં ધર્મના નામ પર અનેકો છળકપટ, કૂટનીતિ આદિનો વેપાર ચાલે છે. તરેહ-તરેહના છલ-છિદ્ર (છળકપટ)

રચવામાં આવે છે. સત વસ્તુનો વ્યાપાર કરવા આવેલી આત્માઓની આગળ વિભિન્ન મત-મતાંતર, સંપ્રદાયવાળા, અવતારવાદી, સંન્યાસી વગેરે અબ્રહ્મરૂપી કાયને ચમકાવીને બ્રહ્મના નામ પર છળકપટ દ્વારા પોતાના ભક્તોને ધોકા આપીને ઠગી લે છે. પુનઃ ઉક્ત નાના-નાના અને મોટા મત-મતાંતર સંપ્રદાય તથા સંન્યાસ મતના કર્મકાંડી આચાર્ય-ગુરુ, જેની અંદર સ્વ-આત્માની ઓળખ, સ્વ-આત્માની ગતિમુક્તિનું જ્ઞાન પણ નથી. અબ્રહ્મની બહુ ભારી બહુ મોટાઈ કરીને, સ્વર્ગ-વૈકુંઠાદિ પોતાના લક્ષ્યને ભયંકર અને સર્વોત્તમ બતાવીને નશ્વર ઈષ્ટની સાધનામાં ફસાવી દે છે અને તેમનાથી છલ-છિદ્ર (છળકપટ) ના બળ પર કેટલાય ગુણા ધન હડપ કરી લે છે. કિંતુ કર્મભૂમિ મૃત્યુલોકના સિવાય જે અન્ય ૧૩ ભોગ્યભૂમિઓ છે, તે ભોગ્યભૂમિઓમાં બેસીને પોતાના પુણ્ય-સુખનો ભોગ કરવાવાળા જીવાત્માઓ સહિત ત્રિદેવા પણ અહીંયાની કમાણી ખાઈ રહ્યા છે અને તો પણ તે સ્વર્ગ-વૈકુંઠ પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ પોતાના ભોગ્ય સુખને ધિક્કારતાં કર્મભૂમિ-મૃત્યુલોકમાં તન પ્રાપ્ત કરવાવાળી માનવાત્માઓના ગુણાગાન કેમ કરે છે, આ વાતને તો સમજો ! અહીં કમાયેલાં પુણ્ય-સુખનો ઉપભોગ કરવાવાળાઓમાંથી કોઈ-કોઈ જેમ-‘સત્યવાદી નામ કેતે લેણિ, કે હુએ તરન તારન’ અર્થાત્ ધ્રુવ, પ્રહ્લ્લાદ જેવા ભક્ત પુનઃ મુખ્યતઃ ત્રિદેવામાં સાયુજ્ય મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાવાળા જ શાહુકાર અજર-અમર થઈને બેઠેલાં છે કેમ કે ‘ત્રિગુણ કો નાહી ફેર’

અતઃ સુખના અધિકારી બનીને બેઠાં છે.

ચૌદ લોક કમાયું ખાએ આંહીનું,
 નથી બીજું કોય ઠામ ।
 અધખિણ વારો આંહીં પામિએ,
 એ ધન મૂલ અમાન ॥૭॥

ભાવાર્થ-ચૌદ લોકની જેટલી પણ જીવાત્માઓ ભોગ્યભૂમિમાં છે, ત્યાં બેસીને તે જ પુણ્ય-સુખનો ઉપભોગ કરી રહી છે, તે બધાના દ્વારા કમાવેલું પુણ્ય ફળ અહીંનું છે. જીવાત્માઓ તો શું, સ્વયં ત્રિદેવાને પણ પ્રાપ્ત પુણ્ય ફળ અહીં - મૃત્યુલોકની જ કમાણી છે. કર્મભૂમિ-મૃત્યુલોકના અલાવા સ્વર્ગ, વૈકુંઠ આદિ અન્ય કોઈપણ સ્થાનમાં પુણ્ય કમાવી શકાતું નથી. અતઃ પુણ્ય કમાવવાનું સ્થાન તો માત્ર આ ચૌદ લોક મધ્યે વચ્ચેનો દેશ છે. આ ભૂમિની આવી અમૂલ્ય કીમત હોવા છતાં પણ પરમાત્માના સમયની આગળ આ માનવતનના અવસરને અડધો ક્ષણ માત્ર બતાવવામાં આવ્યું છે.

એક સમય વૈકુંઠમાં વિષ્ણુ ભગવાન દાતણ કરવા જઈ રહ્યા હતા. અચાનક નારદજી દોડતાં-દોડતાં આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, “હે ભગવન્! તે રાવણ જન્મ લેવા જઈ રહ્યા છે. તેને રોકો!” વિષ્ણુ ભગવાન દાતણ કરતાં જ રહ્યા. ફરી થોડીવારમાં નારદજી આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, “હે પાલનકર્તા! તે રાવણ જન્મ લઈ ચૂક્યા છે. તે આગળ ચાલીને ભવિષ્ય કહે પ્રમાણ અજર-અમર થવા માટે તપસ્યા કરશે, તેને રોકો.” ત્યારે પણ

વિષ્ણુએ સાંભળીને નારદજીની વાતો પર ધ્યાન ન દીધું. આ રીતે કરતાં-કરતાં રાવણે તપસ્યા કરીને અજર-અમર થવાનું વરદાન પ્રાપ્ત કર્યું, સીતાનું હરણ કર્યું અને અંતમાં રામ ભગવાને અવતાર લઈને તેનો સંહાર પણ કરી દીધો. પુનઃ નારદજી દોડતાં-દોડતાં આવ્યા અને કહ્યું, “અરે ! રાવણ તો મરી પણ ગયો.” ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાનજીએ કહ્યું, “અરે ! આપને તો મને શાંતીથી દાતણ કરવા પણ ન દીધું. ” આ રીતે વિષ્ણુજીના દાતણ કરવાનું શરૂ કરવાથી લઈને દાતણ કરવાનું પૂરું કરવા જેટલાં સમયમાં જ રાવણનો જન્મ અને સંહાર સુધી બધું જ થઈ ગયું. અતઃ આ ભૂમિમાં પ્રાપ્ત તન દ્વારા પ્રાપ્ત કરવા જવાવાળી સત વસ્તુ-પરમાત્મા તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર-વારો (મોકો) માનવતનના આધા ક્ષણ સમાન છે, પરંતુ પ્રાપ્ત થવાવાળી વસ્તુ મૂલ ધન-પરમાત્મા તત્ત્વની કીંમત અમાન-અસીમ, બે તોલ (અતુલ્ય-અનુપમ) છે. જેમ-‘પર ન આવે તોલે એકને, મુખ શ્રી કૃષ્ણ કહંત.’

ખરી વસ્ત આંહીં ગોપ છે,

જો જો ચોટા પીઠ હાટ ।

વોહોરજો પરખું કરી,

આવી કુલી બેઠો છે પાટ ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ-પરંતુ હે આત્માઓ ! અમે જે સત વસ્તુનો વ્યાપાર અહીં કરવા આવ્યા છે, તે ખરી વસ્ત-સાચા નામરૂપી કૃષ્ણ તત્ત્વ અર્થાત્ જે ભાગવતમાં ‘યન્મિત્રં પરમાનન્દં પૂર્ણંબ્રહ્મ સનાતનમ્’ કહેતાં ઠોસ કીટ (દૃઢ) કરી બતાવ્યું, તે અહીં ગોપ્ય

છે. પરંતુ ક્યાં-કેમ? અતઃ ગોપ્ય કહેવાનું તાત્પર્ય છે કે આ ૮૪નો બજાર એક ચૌટા-ચાર રસ્તાની વચ્ચે લાગેલો છે, જેમાં હાટ અને પીઠરૂપ બનીને વિભિન્ન નાના-નાના મત-મતાંતર જેમ સ્વામીનારાયણ, રાધાવલ્લભી, કાપડી કલંધર વગેરે પણ પોતાની દુકાન સુંદર-બહારની ચમક-દમકયુક્ત આકર્ષિત કરવાવાળી વસ્તુઓને સજાવીને બેઠાં છે. આ ચૌટા-ચાર રસ્તારૂપ ચાર મોટા સંપ્રદાય ચાર વેદોના આધાર પર મુક્તિદાતા તો બનીને બેસી ગયા. પરંતુ જેઓએ વેદોની અંદર છુપેલાં બાતુની સાચા કૃષ્ણનામરૂપી તત્ત્વને ગોપ્ય કહીને છુપાવી દીધું. તેને વેદોમાં બ્રહ્મતત્ત્વ ન મળ્યું, એવું નથી. તેઓએ ‘દિવ્યોદ્ધમૂર્તઃ પુરુષઃ’ પુનઃ ‘હ્યક્ષરાત્પરતઃ પરઃ’ આ રીતે કહેતાં તે સારતત્ત્વ અક્ષર પરે અક્ષરાતીતમાં છે, એવું તો કહ્યું, પરંતુ કૂડકપટ, છળ-છિદ્ર રચીને ધન કબજા કરવા (ઁઠને) નો વ્યાપાર કરવા માટે માનવાત્માઓને કર્મમાં ફસાવી દીધા. અતઃ હે ચતુર્લક્ષણી ગ્રાહકો! આ ચાર રસ્તારૂપ ચૌટા (બજાર)માં લાગેલી હાટ-પીઠ (બજાર) વાળી દુકાનોમાં જ કાય-સ્વર્ગથી લઈને હીરા-અક્ષરાતીત સુધીની વસ્તુઓ મળે છે. અસ્તુ (ભલે તેમ થાય) તે હીરા ખરીદવાવાળા જવેરોની જેમ જ વેદ, પુરાણ, ઉપનિષદ આદિ સદ્ગ્રંથોનો ગુહ્ય અર્થ લઈને વિચાર-વિવેક પહોંચાડીને, સત વસ્તુની પરખ કરીને, એવા તત્ત્વને ગ્રહણ કરવા, જેને લેવાથી પસ્તાવું ન પડે. આ સ્વર્ગ, વૈકુંઠ આદિ ભોગ્યભૂમિઓ ક્ષણિક સુખદાયી છે અને મહાપ્રલયમાં નાશ થવાવાળી છે. એવા કાચા મકાનમાં બેસવાથી અંત-મહાપ્રલયકાલમાં પસ્તાવું પડશે. પુનઃ આ અમૂલ્ય અને અડધો ક્ષણ સદૃશ અવસરને કેમ ભૂલી જાવ

છો ? રાજતપતરૂપી પાટ પર કુલી-કળિયુગ બેસીને શાસન ચલાવી રહ્યા છે. એ જ કળિયુગ બાતુનમાં અમારા પાટ-અંતઃકરણમાં મનરૂપ થઈને બેઠાં છે. એક તરફ જે કળિયુગની સિફત (ચાલાકી) સૃષ્ટિના શરૂથી જ ત્રિદેવા વગેરે દેવ ‘કલિર્ધન્ય કલિર્ધન્ય કલિર્ધન્યો મહેશ્વર!’ (પુરાણ સં.૩૨/૧) કહેતાં ગાતાં આવ્યા છે, બીજી તરફ પિંડમાં બેઠાં તે જ મનરૂપી કળિયુગને ‘મન કે હારે હારિએ, મન કે જીતે જીત’ કહીને સત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરાવવામાં સહાયક કહ્યું છે. પુનઃ ત્રણેય યુગોમાં ૧૦૦-૧૦૦ વર્ષમાં કરેલી ભક્તિ દ્વારા પ્રાપ્ત થવાવાળા ફલ કલિયુગમાં પાંચ સેકંડની ભક્તિ દ્વારા કમાવી શકાય છે. શુભ કર્મનું પણ ફલ આ યુગમાં બીજા યુગોની અપેક્ષા ૧૦૦ ગુણા વધીને વધારે ભોગવવું પડે છે અને અશુભ કર્મનો પણ ભોગ અન્ય યુગોની અપેક્ષા ૧૦૦ ગુણા વધારે ભોગવવું પડે છે. કેમ કે ‘જે બડો લાભ, તે બડો જોખમ.’ અતઃ એવું ફલ આપવા માટે કલિયુગ પાટ પર બેઠાં છે. ક્ષણિક કલિકાલમાં સત વસ્તુની ઓળખ કરવામાં ચુકશો નહિ ! નહિ તો ભારે જોખમ છે !!

આ ભોમ અંધેરી માહેં આમલાં,

આંકડિયો કોહેડા અનંત ।

વસ્ત ખરી માહેં અખંડ છે,

તમે જો જો જવેરી બુધવંત ॥ ૯ ॥

ભાવાર્થ-જાહેરમાં આ બ્રહ્માંડરૂપી ભોમમાં ભૂલનરૂપી અંધાર છવાયેલી છે તથા બાતુનમાં સમજે, તો પોતાના પિંડ-શરીરમાં વિપરીત ચાલવાવાળી પોતાની આંતરિક વૃત્તિઓ જ અંધેરરૂપ બનેલી છે. આ શરીરરૂપી ભોમની અંદર સત, રજ, તમ-

એ ત્રણેય ગુણ ભમરીરૂપ બનીને વારે-વારે મનમાં પરવશ થઈને ઈન્દ્રિય આદિ અંગોને વહાવી લઈ જાય છે. પુનઃ આ પિંડ અને બ્રહ્માંડની અંદર આત્માને સાચી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા દેવામાં બાધક બનવાવાળી વેદો દ્વારા કૂટનીતિપૂર્ણ ઊભી કરવામાં આવી છે. કર્મ, અકર્મ વિકર્મરૂપી અનેક એવી આંકડીયા છે, જેના કારણ કોહેડારૂપ જૂઠી નશ્વર વસ્તુઓ પણ સત પ્રતીત થાય છે. સતનો ભાસમાત્ર કરાવવાવાળી જૂઠી વસ્તુઓને કોહેડા કહ્યું છે. કમથી જુઓ તો બધાથી પહેલાં (૧) શરીર જ કોહેડા છે. પુનઃ (૨) શરીરની અંદર ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો (૩) પાંચ વિષય (૪) કર્મ, ઉપાસના, જ્ઞાન, (૫) લોક (૬) કુળ અને (૭) વેદ-એ ત્રણેય મર્યાદાઓ (૮) કુળ-કુટુંબીઓની વચ્ચે પથ્થર સદૃશ (જેમ) મોહ-મમતાની બારીકીઓનો તો પાર જ નથી. એ બારીક-બારીક અનંત આંકડીઓ અસતરૂપી હોવા છતાં પણ કોહેડારૂપ અર્થાત્ સત જેવી લાગે છે. મન તેની જ પાછળ ભાગે છે અને મનના પરવશ થઈને ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો પણ જીવને સત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરાવવાથી વંચિત કરી દે છે. પરંતુ હે સત વસ્તુનો વેપાર કરવા આવેલી મુમુક્ષુ આત્માઓ ! ‘એક માહેં તે જીવ નેહે કેવલજી’ (નિષ્કલંકજીવ) અર્થાત્ આ ભોમમાં આત્મા તત્ત્વ અને બ્રહ્મ તત્ત્વનો એક સંબંધ છે. બંનેનું મિલન કરાવવાવાળી સાધના હીરારૂપી ભક્તિ છે. આ ભક્તિરૂપી વ્યાપાર દ્વારા હજાર ગુણા લાભ અર્થાત્ ચિંતામણીરૂપ બ્રહ્મધામની પ્રાપ્તિ થશે. આત્મા-બ્રહ્મ તત્ત્વોનો બોધ જ અખંડ ધન છે. તે બ્રહ્મની નામરૂપ ચિંતામણી વસ્તુ પણ તે જ પ્રકાર આ કોહેડા (ધુમ્મસ)ની અંદર છુપેલી (છુપાયેલી) છે, જે રીતે આ નશ્વર શરીરની અંદર અખંડ અવિનાશી ચેતન-જીવ રહે

છે. પરંતુ હોશિયાર થઈને વ્યાપાર કરજો. આ નામરૂપી તત્ત્વની ઓળખ કરવી મોટી બુદ્ધિવાળા બુધવંત જવેરોનું જ કામ છે. જૂઠા હીરારૂપ કર્મના બંધનમાં પડીને સંસારની તરફ લાગશો, તો તમારી લાખો રૂપિયારૂપ અમૂલ્ય માનવજીવનની મહેનત બરબાદ થઈ જશે. લાખ-લાખ રૂપિયા તુલ્ય એક-એક શ્વાસના દ્વારા સત વસ્તુનો વેપાર કરો.

આ ભોમ વિસ્મી સત માટે,
વસ્ત આડી છે પાળ ।
અનેક રખોપા કરી વસ્તનાં,
વીટ્યાં છે જમજાળ ॥૧૦॥

ભાવાર્થ-હે જિજ્ઞાસુ-મુમુક્ષુ આત્માઓ ! આ શરીરરૂપી ભોમ અત્યંત વિસ્મી-કઠીન છે. આ ભોમ દ્વારા સાધન કરી સાધકને સાધ્ય તત્ત્વ સુધી પહોંચાડવું બહુ જ વિષમ-કઠિન છે. કારણ ‘અંતર મુશ્કિલ પહુંચના, રંગ લાગ્યા ઉપલા દેખ’ શરીરની અંદર જ અનેક દીવાલો પાલરૂપ બનીને ઊભી છે, જે અંતર સુધી પહોંચવા દેતી નથી. શારીરિક દૃષ્ટિ દ્વારા અંતર સુધી પહોંચી શકાતું નથી. પુનઃ આ સત વસ્તુ-આત્માના રખોપારૂપ બનીને બહારથી અનેક દ્વારપાળ-આઠ પહેરીઓ ઊભા છે. એ દ્વારપાળ વિપરીત ચાલવાવાળા અમારા ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિય, અંતઃકરણ, તેમના વિષય, દસ પ્રાણ-પાન, અપાન, વ્યાન, ઉદાન, સમાન, નાગ, કુર્મ, કૃકલ, દેવદત્ત, ધનંજય આદિએ સત વસ્તુ જીવને એ રીતે ઘેરી રાખ્યા છે, જે રીતે જમની જાળી (ફાંસ) જીવને

ઘેરી લે છે. જન્મથી જ ઘેરેલી આ જાલીમાં જીવ એ રીતે જકડાઈ જાય છે કે તે મૃત્યુ સુધી (પર્યંત) તે જાળથી છૂટી શકતો નથી. તે રીતે ઉક્ત દ્વારપાળોથી ઘેરાયેલો જીવ અંતિમ શ્વાસ સુધી આત્મ તત્ત્વના વ્યાપાર માટે તડપે છે અને તડપતાં-તડપતાં જ અમૂલ્ય અવસર ગુમાવી દે છે.

ખરો ખોજ હસે જાણ જવેરી,

તે જોસે દ્રઢ મન ધીર ।

વસ્ત અખંડને તેહ જ લેસે,

જે હોસે વચિખિણ વીર ॥૧૧॥

ભાવાર્થ-અતઃ એવા બજારની વચમાં જો હીરારૂપ સત વસ્તુ-બ્રહ્મતત્ત્વની પિછાણ કરવાવાળા ખરા-સાચા, ખોજક તથા પ્રયત્નશીલ ગ્રાહક હોય, તે જ પોતાના મનને સાધીને શાંતીપૂર્વક ધૈર્ય ધારણ કરીને બજારમાં લાગેલી વિભિન્ન હાટ-પીઠ-દુકાનોની વસ્તુઓ જેવી વેદ, પુરાણ, ઉપનિષદ, ભાગવત, ગીતા વગેરેને ટટોલી-ટટોલીને જોશે. પુનઃ ઉક્ત પ્રકારથી વિચાર-વિવેક પહોંચાડીને, ધૈર્યપૂર્ણ મનથી પ્રયત્ન કરી શોધવાવાળા સાધક-ગ્રાહક, જાણ-જવેરી જ ઉક્ત અખંડ બ્રહ્મધામ સદૃશ સાચા હીરારૂપી વસ્તુને ખરીદી શકશે. એવા વીર-વચિખિણ-બુદ્ધિવંત, હોશિયાર અને જાણકાર ગ્રાહક જ જવેરોની જેમ સત વસ્તુ, બ્રહ્મ-બ્રહ્મધામની પિછાણ કરી કાય સદૃશ ચમકવાવાળા ક્ષણિક સુખદાયી સ્વર્ગ, વૈકુંઠ સદૃશ નકલી હીરારૂપ નંગમાં ન ફસીને અખંડ બ્રહ્મધામ પ્રાપ્ત કરી અખંડ થઈને બેસશે.

એ ધન વોહોરસે તે ગોપ રેહેસે,
તેને કરસે સહુ જન હાસ ।

વસ્ત લેઈ જ્યારે થાસે વેગળો,
ત્યારે સહુ કોઈ કેહેસે સ્યાબાસ ।।૧૨।।

ભાવાર્થ-આ બ્રહ્મતત્ત્વ ધનરૂપ વસ્તુને જે બુદ્ધિવંત ગ્રાહક વિચાર-વિવેક પહોંચાડીને શોધખોળ-તપાસ કરીને ખરીદશે, દૃઢતાપૂર્વક ઠરાવીને અંતઃકરણમાં ધારણ કરી લેશે, ત્યારબાદ ‘જિન પાયા તિન માંહે સમાયા, રાખત જોર છિપાઈ’ અર્થાત્ તે ગ્રાહક જીવનભર ગુપ્તરૂપથી તે પ્રાપ્ત હીરારૂપી સત વસ્તુ-બ્રહ્મતત્ત્વનો શ્વાસ-શ્વાસ વ્યાપાર કરતાં જશે, બીજાને બતાવ્યા વગર પલ-પલ તેમાં વૃદ્ધિ કરતાં જશે. અન્ય ભૌતિક વસ્તુ-સાંસારિક, વેપાર કરવાવાળા ગ્રાહક, જેઓએ હીરા સદૃશ માત્ર જાહેરી ચમકવાવાળા કાયરૂપ સ્વર્ગ, વૈકુંઠરૂપી વસ્તુનો વેપાર કર્યો છે, ઉક્ત બુદ્ધિવંત ગ્રાહકને હાંસીનો પાત્ર માનીને તેની હાંસી ઉડાવશે. ‘તારું જીવન તો વ્યર્થ છે, ધિક્કારને પાત્ર છે.’ આ રીતે કહીને તિરસ્કૃત દૃષ્ટિથી તેને જોશે અને તેની ગરીબતા પર કિલકિલાટ હસશે. પરંતુ તે દૃઢતાપૂર્વક વિચાર-વિવેક કરી ઠરાવેલાં પ્રયત્નશીલ ગ્રાહક જ્યારે પોતાની કમાણી-બ્રહ્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળી શક્તિ દ્વારા સાધના કરી બ્રહ્મબોધ પ્રાપ્ત કરી લેશે અને તેને અક્ષરાતીત અખંડધામ લઈ જવા માટે અદ્વૈત બ્રહ્મધામથી અદ્વૈત પરમાત્મા પ્રેમરૂપી સુખપાલ લઈને આવશે અને તેમના દૂત તે ભક્તને પંખા-ચંવર ડોલાવતાં લઈ જશે, ત્યારે તો કાયની ખરીદી કરવાવાળા ગ્રાહક તેમને બ્રહ્મધામ જતાં

જોઈને કેહેશે કે ‘જીવન તો એના ધન્ય-ધન્ય છે. આ તો શાબાશીને પાત્ર છે. એને કેવી રીતે ચતુરાઈથી વિચાર-વિવેક પહોંચાડીને સત વસ્તુની કમાણી કરી. અમારું જીવન તો નકામું (વ્યર્થ) ગયું. ધન્ય છે તેમનું જીવન ! જન્મ હોય, તો એવો હોય. એને તો ૮૪ના ચક્કરથી કાઢવાવાળા મનુષ્ય જીવનને સાર્થક બનાવી લીધું.’

વેદ વૈરાટ બંને કોહેડા,

ફેરે છે અવળા ફેર ।

પ્રગટ કહે મુખ પાધરું,

પણ તોહે ન જાય અંધેર ॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ-આ પ્રકાર આત્મા-પરમાત્મા તત્ત્વ સુધી પહોંચવા નહિ દેવામાં વેદ અને વિરાટ-પિંડ બંનેય કોહેડા અર્થાત્ ઉલ્લઝનરૂપ છે. બંને-વેદ અને વિરાટની ઉત્પત્તિ ચલનવૃત્તિ ઊલટી છે. બંનેય ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને મનના પરવશ કરાવીને કર્મના બંધનમાં બાંધીને જીવને તેના માલિકની વિમુખ બનાવી દે છે. જુઓને ! વેદ પુરુષ બ્રહ્માજીએ પોતાના મુખથી પ્રત્યક્ષ રૂપથી સ્પષ્ટ જ કહ્યું છે કે “નેત-નેત અર્થાત્ મેં જ્યાં સુધી ગયા, તેટલામાં બ્રહ્મ ન મળ્યા. પરંતુ બ્રહ્મ નથી, એવું નથી. બ્રહ્મ છે, પર મને મળ્યા નહિ.” આ રીતે પ્રત્યક્ષ સ્પષ્ટ કહેલું જાણીને પણ વિરાટના પ્રાણી-જીવ કર્મની જ પાછળ લાગેલાં છે. તેનો પીછો (કેડો) છોડતાં નથી. આટલું થવાથી પણ અજ્ઞાનતારૂપી અંધેર (અવ્યવસ્થા/અરાજકતા) જતો નથી. કર્મની ગતિ-વિધિ

જાણીને પણ, કર્મમાં ફસીને લોકો મુક્તિ ચાહે છે, આનાથી મોટી આશ્ચર્ય (નવાઈ) ની વાત બીજી શું હોઈ શકે છે.

સાધ કોહેડો એને તોહજ કહે છે,

જે સવળે અવળું ભાસે ।

સત વસ્ત કોઈ દેખે નહીં,

અસતને સહુ પ્રકાસે ॥ ૧૪ ॥

ભાવાર્થ-હે સાધક ગ્રાહકો ! વેદ અને વૈરાટ-એ બંનેને કોહેડા-ઉલઝનરૂપ એટલા માટે કહેવામાં આવ્યું કેમ કે આ વેદ અને વૈરાટ-બંને કોહેડા જેવા ગુણયુક્ત છે. અર્થાત્ બંને અસત્ય-જૂઠ હોવા છતાં પણ સત-સાચા જેવા ભાસે (લાગે) છે. અર્થાત્ વૈરાટમાં ચેતન-આત્મા જડ જેવી અસ્તિત્વહીન જેવી લાગે છે અને જડ-શરીર સાચું સદા અજર-અમર જેવું લાગે છે. પુનઃ વેદમાં પણ ઉપરી અર્થે અંદરના લક્ષ્યાર્થ બ્રહ્મતત્ત્વ બોધને ઢાંકી દીધા. યસર્થ સત્ય આત્મા અને લક્ષ્યાર્થ ભેદ વેદને ન મળી શક્યા. અતઃ ઊપરી અર્થથી અસત શરીરને સત્ય માની બેઠાં અને કર્મમાં જ મગ્ન થઈ ગયા. આ શરીર-જ્ઞાને આત્મા સુધી પહોંચવા ન દીધા. શરીર અને કર્મમાં જ ઉલટી ગયા. પિંડ અને બ્રહ્માંડ-બંનેમાં ઉપરનો-જાહેરી પ્રકાર ફેલાયેલો છે. જૂઠના સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર એટલો ફેલાયેલો છે કે જૂઠ જ સારું લાગે છે, સાચું લાગે છે. આત્મા તત્ત્વને તો સાંભળવા અને સમજવામાં પણ જીવ નથી ચાહતો. પુનઃ વેદોમાં પણ કર્મને એટલી પ્રધાનતા આપી, એટલો મહાન બતાવવામાં આવ્યો કે કર્મની આગળ

લક્ષ્યનું ચિંતન, લક્ષ્યબોધ અસત જેવો લાગવા લાગ્યો. જૂઠના સામ્રાજ્યમાં કેટલું બળ છે, જુઓ !

કોઈ સત વોહોરે કોઈ અસત વોહોરે,
કોઈ બંધાય બંધ ।
વેપાર એણી પેરે કરે વેહેવારિયા,
એ ચોટો એણી સનંધ ॥ ૧૫ ॥

ભાવાર્થ-આ ચૌટા-ચાર રસ્તારૂપી બજારમાં જે હાટ-પીઠ છે, તેમાં ત્રણ પ્રકારના વેપારી છે. તેમાંથી કોઈ સત નામથી સત મકાનને ખરીદે છે, તો કોઈ જૂઠ નામના ચિંતન દ્વારા અસત મકાનને ખરીદે છે અર્થાત્ કોઈ મૂલથી લાવેલાં ધન દ્વારા સત નામનું ચિંતન કરીને વૈકુંઠ અને ગોલોક ધામરૂપી સત મકાનની ખરીદદારી કરે છે, તો કોઈ કાય સદૃશ અસત સાધના દ્વારા અસત મકાન સ્વર્ગ અને નર્કનો વેપાર કરે છે. કોઈ કર્મરૂપી બંધનમાં બંધાઈને કર્મને જ સર્વેસર્વા માની બેઠાં છે અને વારંવાર મનુષ્ય યોનીમાં જન્મે-મરે છે. અતઃ એમની-ઊર્ધ્વ અથવા અધઃગતિ નથી થતી. તે વારંવાર મૃત્યુલોકમાં જન્મતાં-મરતાં રહે છે. કિંતુ કર્મમાં ભૂલવાનો ભારે ડર છે. આ રીતે અહીંયા વેપારનો વ્યવહાર કરવાવાળા ત્રણ પ્રકારના વેપારી છે. એક ઉપર-વૈકુંઠ અને ગોલોકની તરફ જવાવાળા, બીજા નીચે-સ્વર્ગ અને પાતાળની તરફ જવાવાળા તથા ત્રીજા-મૃત્યુલોકમાં જ જન્મતાં-મરતાં રહેવાવાળા. અતઃ આ ચૌટા-ચાર રસ્તાવાળા બજાર આ પ્રકારના છે.

એણે અંધેર કોહેડે અનેક બાંધ્યા,

વસ્ત બરી નવ જુએ ।

બંધ બંધાવી બજાર માહેં,

પછે વારો વછૂટે ઘણું રુએ ॥ ૧૬ ॥

ભાવાર્થ-એ અંધેર (અંધકાર) અજ્ઞાનતાની તરફ લઈ જવાવાળા કોહેડોએ વિરાટના પ્રાણીઓને અનેકો પ્રકારથી કર્મ બંધનમાં બાંધી દીધા છે. અર્થાત્ પિંડ-શરીરમાં જુએ, તો ‘ભરમસે ભરમ ભરમાના’ -ભ્રમરૂપી નીંદ દ્વારા ઉત્પન્ન જીવ ભ્રમના કારણ સત-અસતમાં વિવેચન ન કરી શકવાને ફલસ્વરૂપ જડમાં જ ફસાઈ રહ્યા અને ચેતન-આત્મા તત્ત્વ સુધી પહોંચી શકતા નથી. આત્મા સુધી પહોંચવામાં બાધક બનવાવાળી ષટ્ત્રિભી જેમ-શોક, મોહ, જરા, મૃત્યુ, ક્ષુધા અને પ્યાસ જીવની સાધનામાં બાધક બને છે. જીવ ત્રિતાપથી પીડિત થઈને નાના પ્રકારના દુઃખ ભોગવે છે. ધનના મદ (કેફ, ગર્વ), યૌવનના મદ, જ્ઞાનના મદ વગેરે તરેહ-તરેહથી જીવને માયાની તરફ લગાવીને લક્ષ્યની તરફથી પછાડી દે છે. વેદો દ્વારા પ્રદત્ત કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન-એ ત્રણેય પણ કર્મના બંધનમાં નાંખવાવાળા કાંડ જ છે, જેમાં ઉલ્લીને જીવ ક્યારેય નીકળી જ શકતો નથી. આ પ્રકાર જીવ આ સંસારરૂપી બજારમાં પગ રાખતાં જ સંચિત કર્મો દ્વારા પ્રાપ્ત પ્રારબ્ધ-પિંડરૂપ બંધનમાં મૂલથી જ બંધાઈને આવે છે. પછી જેમ-જેમ તેની અવસ્થા વધતી જાય છે, તેટલું જ બંધન મજબૂત થતું જાય છે. જીવનભર તે તત્ત્વથી ચૂક્યા પછી જ્યારે અંતકાલમાં આ ૮ જના ચક્કરથી કાઢવાવાળા

માનવતનરૂપી વારો (દરવાજો)થી બહાર કાઢવાનો સમય આવે છે, ત્યારે માનવજીવનમાં કરેલાં કર્મ પર પસ્તાતાં રોતાં-રોતાં (રડતાં-રડતાં) ૮૪માં ચાલી જાય છે.

કોઈક કરે હજારગણાં,

કેહેને તે મૂળગાં જાય ।

કોઈ બંધાઈ પડે ફંદ માંહે,

કોઈ કોઠી ધજા કેહેવાએ ॥ ૧૭ ॥

ભાવાર્થ-આ ચોરાશીના બજારમાં આવીને કોઈ જીવે મૂલ ધનથી ૧ ના દ્વારા હજાર ગુણા નફા પણ પ્રાપ્ત કર્યા. ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ જેવા મોટા-મોટા ભક્તોએ વૈકુંઠમાં પ્રાપ્ત થવાવાળી ચાર મુક્તિઓ દ્વારા હજાર ગુણા અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કર્યા, પરંતુ ‘જહાં લગે છે બ્રહ્માંડ’-જ્યાં સુધી પ્રાકૃતિક પ્રલય ન થાય, ત્યાં સુધી અખંડ સુખના ભાગી બન્યા. પુનઃ કેટલાય જીવોએ તો આ બજારમાં આવતાં સમયે લઈને આવેલાં માનવતનના ચાર પદાર્થ તથા પ્રેમ અને વિશ્વાસરૂપી મૂલ ધનને પણ ગુમાવીને ભારે નુકસાન ઉઠાવ્યું અને ચોરાશીમાં જવાનો રસ્તો બનાવ્યો. આ રીતે કોઈએ કર્મરૂપી બંધનમાં ફસીને વારંવાર જન્મ-મરણની જ કમાણી કરી, તો કોઈ મૂલ ધન દ્વારા શ્વાસ-શ્વાસ વેપાર કરી વિષ્ણુરૂપી સારૂથ્ય મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી ધ્વજાયુક્ત (ધ્વજ સાથે જોડેલું) ભવ્ય કોઠી-વૈકુંઠના અધિકારી બન્યા. જેવા-ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ, મીરાં આદિ ભક્ત.

કોઈક વોહોરે સત વસ્તને,

રાસ જવેર ખરચાય ।

અખંડ ધન તેને અનંત આવ્યું,

તે ચૌદે ભવન ધણી થાય ।। ૧૮ ।।

ભાવાર્થ-કોઈ-કોઈ જીવ સત વસ્તુ-સાચા કૃષ્ણ તત્ત્વની ખરીદી કરીને તેને જતન કરવા માટે પ્રેમ, વિશ્વાસ, જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્ય આદિ રાસ જવેરરૂપી સમૂહ એક-એક શ્વાસ પણ ખર્ચ કરી નાંખે છે. આ રીતે કોઈ-કોઈ સમુચિત (સંપૂર્ણ) જવેર ખર્ચ કરી ચિંતામણીરૂપ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરે છે. ચિંતામણીરૂપ પરમાત્મા-ધણીને પ્રાપ્ત કરીને એવા સાચા, બુધવંત, પ્રયત્નશીલ જીવ અમૂલ્ય અને બેસુમાર ધનના અખંડ ભાગી બનીને અખંડ-વૈકુંઠમાં ચૌદ લોકના માલિક વિષ્ણુ સમાન થઈને અખંડ સુખના ભોગી બને છે.

બીજો ફેરો એ સ્થાને કરે,

થયો તે સેઠ સરીખ ।

ટળી વાણોતર ધણી થયો,

તે અખંડ સુખ લેસે અંત્રીખ ।। ૧૯ ।।

ભાવાર્થ-જેને આ બજારમાં આવીને સત-હીરા સદૃશ અક્ષરાતીત પરમાત્માની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિરૂપી વસ્તુની ખરીદી કરી, તે તો હવે બ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરી બ્રહ્મ સમાન જ બની ગયા. દૃષ્ટાંતરૂપમાં જે રીતે વિષ્ણુની ભક્તિ કરવાવાળા ભક્ત વૈકુંઠમાં નવધા ભક્તિ દ્વારા વિષ્ણુમાં સારૂપ્ય મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી વિષ્ણુ સમાન થઈને બેસે છે. અતઃ શેઠ-બ્રહ્મ-માલિક સમાન બનેલો

જીવ હવે બીજીવાર આ ખારા સમુદ્રમાં વેપાર કરવા માટે ધક્કા કેમ ખાશે ? હરગિજ (ક્યારે પણ) નહિ ખાશે. આ માનવતનમાં વારે-વારે જન્મવું અને મરવું વિલાયતના વેપાર સદૃશ છે. વારંવાર જન્મ ધારણ કરતાં જીવને માના ગર્ભવાસમાં સ્થિત ખારા જળમાં વાસ કરવો પડે છે. માના દ્વારા ખાધેલાં વિભિન્ન તીખાં, નમકયુક્ત પદાર્થ ગર્ભમાં રહેલાં જીવ પર ‘નમક (મીઠું) પર મરચું નાંખ્યા’ સદૃશ કાર્ય કરે છે. અતઃ જે પ્રકાર ખારા જલથી યુક્ત મોટા-મોટા સમુદ્ર પાર કરી વ્યાપારી બીજા દેશોમાં વેપાર કરવા જાય છે અને આટલું જોખમ ઉઠાવીને વેપાર કરતાં-કરતાં પોતાનું મૂલ ધન પણ ગુમાવી આવે છે, તે જ પ્રકાર વારે-વારે જન્મ ધારણ કરતાં જીવ વારંવાર ખારા જલમાં વાસ કરતાં-કરતાં પ્રાપ્ત માનવતનમાં આવીને મૂલ ધનને ગુમાવીને કાય જ ખરીદી બેસે છે. પરંતુ આ બજારમાં આવીને જેને સત વસ્તુનો વ્યાપાર કર્યો અને સ્વયં ઘણી-માલિક સમાન બની બેઠાં અર્થાત્ પરમાત્માની સાથે એકાકાર થઈ ગયા, તેમનો તો હવે વ્યાપાર કરવાનો સિલસિલા (ધંધો) જ ટળી ગયો. હવે તેમાં કોઈ કમી રહી ગઈ નથી. અતઃ હવે તે ઉપર સ્થિત અક્ષરધામ અને નીચે સ્થિત ૧૩ લોકોની મધ્ય સ્થિત વૈકુંઠ-અધર (અંત્રીખ) માં બેસીને અખંડ સુખનું ભોગ કરશે, કિંતુ ‘જહાં લો છે બ્રહ્માંડ’ અર્થાત્ પ્રાકૃતિક પ્રલય સુધી જ.

કોણ ફેરો કરે વળી,

અખંડ ધન આવે અપાર ।

સાહુકારી તમે કરોને નેહેચલ,

તો નિધ પામો નિરધાર ॥ ૨૦ ॥

ભાવાર્થ-ઉક્ત પ્રકારથી જે જીવ શેઠની સમાન થઈને અખંડ સુખના ભાગીદાર બની ગયા, તે પુનઃ આ સંસાર-સાગરમાં વ્યાપાર કરવા માટે કેમ આવશે ? તેને તો અખંડ અપાર ધન પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યો. હવે તેમાં શું કમી છે, જેના માટે તે આ ભયંકર ખારા જલયુક્ત સંસાર-સાગરમાં ધક્કા ખાવાની શું આવશ્યકતા ? અતઃ હે બુદ્ધિવંત ગ્રાહકો ! મોટી બુદ્ધના સાહુકારો !! આ માનવતનરૂપ ભોમમાં આવીને ચોરાશીના બજારથી કાઢવા માટે અહીં લાગેલાં હાટ-પીઠમાંથી એવી વસ્તુની ખરીદી કરો. જેના દ્વારા નેહેચલ-અખંડ ધનરૂપી સુખનો લાભ થાય. સાચા હીરા ખરીદીને વ્યાપાર કરશો, તો ચિંતામણીરૂપી નિધ અવશ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકશો. અતઃ અખંડ ધન પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આ જ છે, એને ચૂકશો નહિ ! હાથથી જવા ના દો !!

ખોટા સાટે સાચું જડે છે,

એવી મળી છે બજાર !

લાભ અલેખે આ ફેરા તણો,

જો રાખી સકો વેહેવાર ॥ ૨૧ ॥

ભાવાર્થ- હે ધામસ્થ મુમુક્ષુ આત્માઓ ! આ શરીર જૂઠું છે, ક્ષણિક છે. કિંતુ આ જૂઠા, ક્ષણભંગુર તન દ્વારા પણ સાચા હીરા સદૃશ સત પરમાત્માની ભજન-ભક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય

છે. આ જ જૂઠા શરીર દ્વારા ચૌદ લોકના ધણી બની શકે છે, એવા હીરારૂપી રત્ન પણ આ ચોરાશીના બજારમાં મળે છે. આ સંસારરૂપી બજાર સત અને જૂઠનું મિશ્રણ છે. કિંતુ જૂઠા, નશ્વર અને ક્ષણભંગુર માનવતન દ્વારા અગણિત, અપાર લાભ પણ કમાવી શકાય છે. આ ફેરો અમને એમ જ વ્યર્થ ગુમાવવા માટે નથી મળ્યો. આ માનવતનરૂપી ફેરામાં આવીને જો અમે વ્યવહારને રાખી શકીશું અર્થાત્ ઈન્દ્રિયોને આ રીતે સંભાળી શકીશું કે ‘આજ દિનભરમાં કર્મ કરતાં, મારા દ્વારા કોઈ અનર્થ તો નથી થયું, કોઈ મારાથી દુઃખી તો નથી!’ આ રીતે હરદમ, શ્વાસ-શ્વાસ પોતાના વ્યવહારને સંભાળતાં રહેવાથી આ ફેરાના શ્વાસ-શ્વાસ દ્વારા અમોને એક પલના કરોડો ગુણા લાભ મળી શકે છે.

આ ફેરો છે એણી સનંધનો,

જો કોઈ રુદે વિચારો ।

સાધો સાહુકારો કહું છું પુકારી,

તમે જીતી અખંડ કાં હારો ॥ ૨૨ ॥

ભાવાર્થ- અતઃ આ માનવતનરૂપી ફેરો આ પ્રકારનો છે. એક તરફ આ ફેરા દ્વારા ચોરાશીને પ્રાપ્ત થવું પણ સંભવ છે અને બીજી તરફ વ્યવહાર સંભાળવાવાળાઓને આ જ તન દ્વારા નેહેચલ-અખંડ સુખ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. અતઃ હે સાધનશીલ સાહુકારો ! હે સતનો વેપાર કરવાવાળી પ્રયત્નશીલ આત્માઓ !! આ તનના મહત્વને હૃદય દ્વારા સમજીને વેપાર કરો. હું એટલા

માટે તમને બધાને વારંવાર પુકાર-પુકાર કરી કહી રહ્યો છું કે આ ફેરામાં ચોરાશીના ચક્કર ના ખરીદો. આ ચોરાશીના ચક્કરથી બચીને અખંડ સુખના ભાગીદાર બનો. આ તન ચોરાશીથી જીતેલી બાજી છે. આ ફેરામાં જો ચૂકીને હાથમાં આવેલો અખંડ સુખ પ્રાપ્તિનો સુઅવસર તમે બધા ગુમાવી દેશો, તો હાથમાં આવેલી જીતેલી બાજી હારી બેસશો. એટલે કે જીતેલી બાજી-અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ કરવાવાળા ભાગીદાર બનવાની જગ્યા હારીને ચોરાશીના ચક્કરમાં કેમ છલાંગ લગાવી રહ્યા છો ?

આ ભોમની ગત સુણો રે સાધો,

પ્રગટ કહું છું પ્રકાસી ।

આંખે દેખી આપ બંધાએ,

પછે ખાએ સહુ જમ ફાંસી ॥ ૨૩ ॥

ભાવાર્થ-હે ગ્રાહક સાધુઓ ! આ માનવતનરૂપી ભોમની ગતિવિધિને સાંભળીને આની પર વિચાર-વિવેક કરો !! આ ભોમમાં મોટામાં મોટા રાજા જેવા રાવણ, હિરણ્યકશ્યપુ પુનઃ મહાન ધુરંધર ભીમ, કર્ણ, ભીષ્મ આદિ પણ થયા. જુઓ તો ! કેવા-કેવાઓને આ ભોમ અશુભ કર્મરૂપી બંધનમાં બાંધીને પોતાના પેટમાં લઈ લીધા છે. કેટલાં પોતાની આંખોની સામે જઈ રહ્યા છે, પોતાને જન્મ આપવાવાળા માતાપિતા પણ ગયા અને પોતાને પણ થોડીવારમાં નિશ્ચય જ તે જ રસ્તો પકડવો છે. અતઃ ગયેલાંને, જવાવાળાઓને અને જવાના સમયને પોતાની આંખોથી જોતાં-જોતાં પણ પોતાની આત્માને ક્ષણિક

મોહ, મમતા, લોભના પરવશ કરીને અશુભ કર્મરૂપી બંધનમાં સ્વતઃ જ બંધાઈ રહ્યા છો અને પરલોકના અખંડ જીવનની ચિંતા કર્યા વગર ક્ષણિક જીવનના આ લોકના અભિમાનમાં આંધળાં બનીને જીવન ગુમાવી રહ્યા છો, પાછળ-બાદમાં જ્યારે યમરાજ આ જન્મમાં અજ્ઞાનવશ કરેલાં તમારા કર્મોની ફાંસીના ફંદામાં નાંખવા માટે તમને જમપુરી લઈ જશે, ત્યારે ત્યાં લોભ, અભિમાન, ચતુરાઈ વગેરે કામ નહિ આવશે. પુનઃ આ ભોમમાં જે પણ આવ્યા, બધા બે દિવસ (દિન)નો તમાશો રચીને ચાલ્યા ગયા. અપિતુ એ વાતો હું તમને બધાને પ્રત્યક્ષ પ્રકાશિત કરી કહી રહ્યો છું.

વણજે તે આવે સહુ એકલા,

આણી ભોમે આવી કરે સંગ ।

રાસ ખરીદ સરવે વીસરી,

પછે લાગી રહે તેસું રંગ ॥ ૨૪ ॥

ભાવાર્થ - વેપાર કરવા આવતાં સમયે તો બધા આ બજારની વચ્ચે એકલાં જ આવે છે અને માતાના ગર્ભથી નીકળતાં સમયે બંને મુઠ્ઠીમાં પ્રભુ નામની યાદરૂપી ધન અને પોતાના શેઠ દ્વારા આપેલાં મૂલ ધનને કઈ ગુણા વધારીને લાવવાની, લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનું જ્ઞાન અર્થાત્ શ્વાસરૂપી જેવર અને પ્રતિજ્ઞા-એ બંને વસ્તુઓ બાંધીને લાવે છે, પરંતુ માના ગર્ભથી બહાર નીકળતાં જ ઊંવા-ઊંવા કરતાં રોતાં-રોતાં મુઠ્ઠીમાં બાંધીને લાવેલી બધી વસ્તુ ભૂલી બેસે છે અને આ ભૂમિકા (રંગમંચ)

માં આવતાં જ બીજાનો સંગ કરવા લાગે છે. પ્રભુના બદલે માબાપ, કુટુંબીજનોથી વ્યવહાર કરવા લાગે છે. ધીરે-ધીરે યૌવનાવસ્થામાં પહોંચીને જોડીમાં પરિણત થઈ (બદલાઈ) જાય છે અને અંતમાં ‘કરોડિયા માહે જાલજી’ મકડી (કરોળિયા) ની જેમ પોતાના જ દ્વારા તૈયાર કરેલાં પરિવાર-વ્યવહાર, કુટુંબીજન, બાળ-બચ્ચારૂપી જાલમાં ફસીને બધુંય મૂલ ધન તેના જ પાલન પોષણમાં, તેની જ મમતામાં લગાવી દે છે. આ રીતે શેઠને આવતાં સમયે લાવેલાં પ્રભુનામના આનંદનું બધુંય ધન અને માના ગર્ભમાં હોતા શ્વાસ-શ્વાસ હીરા ખરીદવાની પ્રતિજ્ઞા એ બંનેય ભૂલી ગયા. પરમાત્માથી રંગ લગાડવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને આવ્યા હતા અને અમે અહીંયા આવીને કોનાથી રંગ લગાવીને બેઠાં, વિચાર તો કરો ?

એણે સ્વાંગે સંસાર બાંધ્યો,

કોઈ કપટ કારણ રૂપ ।

બીજા તો આમલાં અનેક છે,

પણ આંકડી આ અદભૂત ।। ૨૫ ।।

ભાવાર્થ-આ સંસારરૂપી નાટ્યશાલામાં બધા લોકો મારા-મારા કરીને સંબંધ બાંધે છે, મમતા વધારે છે, કર્મ કરે છે, આ રીતે તરેહ-તરેહથી સ્વાંગ (બનાવટી નાટક) કરે છે. ક્ષણિક સુખના માટે કેવી રીતે સ્વાંગ રચે છે. જુઓ ! જુઓ !! જે રીતે રંગમંચમાં નાટકના દરમ્યાન એક જ પુરુષ રાજાનો સ્વાંગ રચે છે, પુનઃ કુંવારી ઓરતનો સ્વાંગ રચે છે તથા ભિખારી થઈને

પણ ત્યાં જ ગલી-ગલી ફરવાનો સ્વાંગ કરે છે. ત્રણેય ક્ષણિક-સ્વાંગ માત્ર છે, સાચું તો કેવળ તે છે, જે વિભિન્ન સ્વાંગ રચીને લોકોનું મનોરંજન કરે છે, તે જ પ્રકાર શરીરને રૂપવંત બનાવવું, વસ્ત્રનો સિનગાર કરવો વગેરે સ્વાંગ જ છે. સાચી તો કેવળ આત્મા છે, જે લાખો વર્ષ પહેલાં પણ એકરૂપમાં હતી અને બાદમાં પણ તે જ રૂપમાં રહેશે. અહીંયા આવીને આત્મા ક્ષણિકમાં માતા-પિતા, ભાઈ-બહેન વગેરેનું રૂપ ધારણ કરે છે. કિંતુ આ ક્ષણિક જીવનની મમતામાં પડીને લાખોનું જીવન ભૂલી બેસવું જ મોટી મૂર્ખતા છે. આ સંસારરૂપી નાટ્યમંચમાં આવીને સંસારના પ્રાણીમાત્ર મમતા બાંધીને બંધનમાં પડ્યા છે. માયાની કલાને તો જુઓ ! એને શરીરના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને વશમાં કરીને, આ શરીરને આત્માની સાથેના કપટના કારણરૂપ બનાવી દીધી. માયાના પરવશ થઈને આ શરીર ઊર્ધ્વગતિ- આત્માની તરફ જવાને બદલે, જ્યાંથી એની ઉત્પત્તિ થઈ છે અર્થાત્ અધોગતિની તરફ જ ખેંચે છે તથા ઈન્દ્રિયો પણ અધોગતિની તરફ જ પ્રવૃત્ત થાય છે. શરીર અને ઈન્દ્રિયોની અધોગતિની તરફ ખેંચવાના કારણે ચોરાશીનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે, જીવને. કપટમાં ભૂલાવીને જીવને દુઃખદાયી નરકમાં પહોંચાડવામાં એ શરીર જ કારણરૂપ બને છે. અતઃ આ કપટરૂપ શરીર જ દુશ્મન બનીને જીવને શારીરિક મમતામાં ફસાવીને દુઃખ ભોગાવવાનું કારણરૂપ છે. હવે શરીર તો ઊલટી બાજુ ખેંચવા લાગ્યું પરંતુ આ શરીરની અંદર ઈન્દ્રિય, પ્રાણ, ગુણ એવી અનેકો ભમરીઓ ઉઠે છે, જે પોતાના સંપૂર્ણ બળ દ્વારા જીવને અધોગતિની તરફ ખેંચે છે. પરંતુ એની અંદર પણ અનેકો એવી આંકડીઓ (આંટીઘૂંટી) છે, જે અદ્ભુત અથવા આશ્ચર્યજનક છે. જે પ્રકાર

બ્રહ્મના અનંત ગુણ છે, તે જ પ્રકાર માયાના પણ અનંત ગુણ છે. એ માયાવી ગુણ જ એવી આંકડીઓ છે, જે અધિષ્ઠાત્રી (દેવ) ઈન્દ્રિયોને એ ઓળખ કરવા નથી દેતી કે આંખની અંદર એવું કયું તત્ત્વ છે અથવા કાનની અંદર એવું કયું તત્ત્વ છે, જેના દ્વારા જોવા અથવા સાંભળવાનું કર્મ થાય છે. ઈન્દ્રિયોની અંદર પહોંચીને આ માયારૂપ આંકડીઓ જ આત્માની ઓળખમાં પડદારૂપ બને છે.

આપ તણી સુધ વિસરી,

કોઈ ઓળખાય નહીં પર ।

તેમાં સગા સમંધી થઈને બેઠાં,

કહે આ અમારું ઘર ॥ ૨૬ ॥

ભાવાર્થ-આ માયાની વચ્ચે પડતાં જ અર્થાત્ માના ગર્ભથી બહાર આવતાં જ જીવ આ સુધ ખોઈ બેસે છે કે હું કોણ છું ? શરીર, ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને તે પોતાના માનવા લાગે છે અને પોતાની મૂલ સૂઘબુધને ભૂલાવીને પોતાના લાખોના જીવનને અને પોતાના શેઠને જ વિસ્મૃત (ભૂલાવીને) કરી બેસે છે. શરીરને સાચા માનીને શારીરિક સંબંધોને જ પકડી બેસે છે અને કહે છે કે એ કુટુંબીજન જ મારા પોતાના છે, બીજા બધા પરાયા (પારકા) છે. સંસારના આપણા જે પારકા છે, તે પારકાને પોતાના માની બેસે છે અને પરલોકના માર્ગની તરફ લગાડવાવાળા, ક્ષણિક જીવનના અનર્થથી બચાવવાવાળા, અપાર જીવનની યાદ અપાવવાવાળા પોતાના મૂલ સંબંધીને પારકા કરી બેઠાં. આ પ્રકાર લાખોના જીવનને ભૂલાવીને

ચોરાશીના દુઃખમાં મોકલવાવાળા દુશ્મનોની વચ્ચે સગાસંબંધી બનીને આ જીવ કહેવા લાગે કે ‘આ અમારું ઘર’ અર્થાત્ આ ઘર, જમીન, કુટુંબીજન જ મારા પોતાના છે. અતઃ જ્યારે તનની નાડી જ પોતાની નથી, તો ઘરની નારીથી શું અપેક્ષા કરે. હે મુમુક્ષુ આત્માઓ ! માયાના આ જબરદસ્ત અમલને હલકા ન જાણો !

આપોપું તિહાં બાંધીને આપે,

સરવા અંગે દ્રઢ મન ।

રાત દિવસ સેવા કરે,

એમ બંધાણાં સહુ જન ॥ ૨૭ ॥

ભાવાર્થ-આ પ્રકાર કુટુંબી સગા-સંબંધીની મમતામાં પોતાના તન, મન, ધન કુરબાન કરી પોતાની જાતે જ સ્વતઃ ને જ બંધનમાં નાંખીને બેઠાં છે. ‘એ શરીર સંબંધી કુટુંબીજન જ અમારા સર્વસ્વ છે,’ એવું જાણીને દૃઢતાથી પોતાની દસેય ઈન્દ્રિય તથા ચારેય અતઃકરણ તેમની જ સેવામાં ખરચવા લાગ્યા. તેને જ પોતાના જાણીને રાતદિવસ શ્વાસ-શ્વાસ તેમની સેવામાં ઉતારવા લાગ્યા. પરંતુ જેને તે પોતાના કહે છે, તે તેને પોતાના નથી કહેતાં. જીવનભર મારા-મારા કરતાં જેને ભેગા કરીને (બટોરતાં-બટોરતાં) એક-એક શ્વાસ લીધો, અંતમાં તેને જ છોડીને એકલાં જ ચાલીને જાય છે. અપનાપન (મારા પણા)માં આ બધાથી મોટું આશ્ચર્ય છે. આ રીતે સૃષ્ટિની શરૂથી લઈને એક બે નહિ બધી જીવાત્માઓ નખથી લઈને શિખ સુધી આ

માયાવી બંધનમાં ફસાયેલી છે.

ચીઠી આવે ચાલે તતખિણ,

જાય તે કરતા રુદન ।

ઝાઝી સેવા જેહની કરતાં,

તે દિએ છે હાથ અગિન ॥ ૨૮ ॥

ભાવાર્થ-જ્યારે શેઠ-યમદૂતની પાસેથી ચિઠ્ઠી આવશે અર્થાત્ જ્યારે ચિઠ્ઠીરૂપી યમદૂત આવશે, ત્યારે જીવને તે જ ક્ષણે તે તન છોડીને ચાલવું પડે છે, જીવ ચાલ્યો જ જાય છે. જીવનભર મારું-મારું કરતાં-કરતાં જીવ જે વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરતો આવ્યો હતો, અંતમાં તે જ વસ્તુઓને છોડીને બે વાતો પર પસ્તાતાં-પસ્તાતાં તેને જમરાજના ફંદામાં જવું પડે છે. તે બે વાતો એ છે, એક તો એ કે જીવનભર જે ધન સંગ્રહ કર્યું હતું. તેનો ભોગ પણ ન કરી શક્યો, બીજું-આ જીવનમાં આવીને મેં પરલોકના માટે કોઈ કમાણી ન કરી. એ બંને વાતોના વિષયમાં પોતાના દ્વારા કરેલી મૂર્ખતા પર પોતાના જીવનને ધિક્કારતાં છાતી કૂટતાં-કૂટતાં, રોતાં-રોતાં જીવ ચાલ્યો જાય છે. હવે જેને પોતાના જાણીને જીવનભર વધારે મમતા બાંધીને પાલન-પોષણ કર્યું હતું, તે જીવને અંત સમયમાં પરિવારના તે સગા-સંબંધી સેવાના બદલામાં શું આપે છે? ‘તે દિએ છે હાથ અગિન’ અર્થાત્ પોતાના જ હાથથી અગ્નિ લગાડીને ભસ્મ કરી દે છે. હે ગ્રાહક પિપાસુ આત્માઓ ! જુઓ સેવાનો બદલો !! જેની સાથે સંબંધની પિછાણ રાખી હતી, તેને જ અગ્નિમાં ખાક કરી નાંખ્યો.

એ જ છે અદ્ભુત આંકડીઓમાંથી એક મુખ્ય આંકડી.

માહેં તો કોય નવ ઓળખે,
ઓળખાણને ખોરી વાળે ।

એ સગાઈ આ ભોમ તણી,
તે સનમંધ એણી પેરે પાળે ॥ ૨૯ ॥

ભાવાર્થ-સંબંધીને જીવંત થતાં અંદરના ચેતન-માંહેની તો ઓળખ ન કરી. પુનઃ જેની પિછાણ કરી હતી, જેને જીવનભર પ્રધાનતા આપતાં આવ્યા હતા; તે ઓળખાણ-શરીરને તો ખોરની-મડદાને ટાંચી-ટાંચીને (ઘોંચી-ઘોંચીને) બાળવાવાળા લાંબી લાકડાની લાઠી દ્વારા ટાંચી-ટાંચીને (ઘોંચી-ઘોંચીને) બાળી નાંખે છે. આ સંસારરૂપી ભોમમાં પરસ્પર સંબંધીની પિછાણ કરી સંબંધનું પાલન આ રીતે કરવામાં આવે છે. આવો સ્વાર્થપૂર્ણ સંબંધ પાલન કરવા માટે જીવ આ ક્ષણિક સંબંધમાં ભૂલીને કર્મના બંધનમાં બંધાઈ જાય છે અને પોતાના પરલોકના લાખોના જીવનને પોતાના જ હાથે ગુમાવી બેસે છે. અંતમાં સંબંધ પાલનનો સ્વાંગ (નાટક) કરતાં-કરતાં જીવને રોતાં-પસ્તાતાં જ જવું પડે છે.

આણી ભોમે તમને ભૂલવ્યાં,
સુધ ગઈ સરીર ।

પડયા તે ફંદ અંધેર માહેં,
તેણે ચિતડું ન આવે ધીર ॥ ૩૦ ॥

ભાવાર્થ-જે પ્રકાર બ્રહ્મના અનંત ગુણ છે, તે જ પ્રકાર માયાના પણ અનંત ગુણ છે. અતઃ આ માનવતનરૂપી ભોમમાં આવતાં જ આ માયાવી શરીરને માયાની પ્રબળ શક્તિઓએ બધું જ વિસ્મૃત કરાવી દીધું અર્થાત્ પિંડ જીવાત્માનું ઘર છે અને બ્રહ્માંડ જીવાત્મા સંબંધી કુટુંબીજનોનું ઘર છે. યસર્થ પિંડની ઈન્દ્રિયોએ અને બ્રહ્માંડના કુટુંબીજનોએ જીવથી પરમાત્માની બુદ્ધિ-સ્મરણરૂપી પ્રતિજ્ઞા છીનવી લીધી. હવે જીવાત્માને એ પણ સુધ ન રહી કે ‘હું કેવા શરીરમાં છું ? આ શરીર કેવા ગુણવાળું છે ? એની બનાવટ કેવી છે ? આ શરીર મને ક્યાં સુધી સાથ આપવાવાળું છે ?’ ભૂલનનું મૂલ અજ્ઞાનને કહે છે. માયારૂપી અંધકાર-અજ્ઞાન ભૂલને મૂલની સ્મૃતિને જ વિસ્મૃત કરાવી દીધી. હવે માયાવી અંધકારરૂપી ફંદામાં ફસાઈ જવાને કારણે જીવનું મન, ચિત્તરૂં-ચિત્ત કોઈપણ અંતઃકરણ સ્થિર ન રહ્યું. નિશ્ચયમાં જ ધૈર્યતા હોય છે. મૂલની વાતોમાં જ નિશ્ચયતા ન મળવાથી જીવ પોતાનું ધૈર્ય ખોઈ બેઠું. હવે વગર ધૈર્યના જીવ માયાવી ફંદાથી કેવી રીતે છૂટી શકશે ? હરગિજ નહિ !

સાથી હતા જે માંહેલા,

તેણે દીઠાં આપ અચેત ।

જેની જે જતન કરતાં,

તેણે બાંધ્યાં બંધ વિસેષ ॥ ૩૧ ॥

ભાવાર્થ-સાથી-જીવાત્મારૂપી રાજાના અંતરંગ પ્રજારૂપ અષ્ટ પ્રહરીઓ-૧૦ ઈન્દ્રિયો; ૪ અંતઃકરણો; ઈન્દ્રિયોના

સિપાહી-સેનાપતિ મન, મંત્રી-બુદ્ધિ-એ બધી પ્રજાએ આપ સ્વયં-રાજાને અચેત જોયા. જોયા કે ‘પીત્વા મોહમયી મદિરા’ અર્થાત્ જીવરૂપી રાજા તો મોહમયી મદિરાના નશામાં ચૂર થઈને અચેત જેવા પડ્યા છે. હવે શું કરી શકાય ? તો રાજારૂપ જીવે જે-પ્રજારૂપ ઈન્દ્રિયો, સેનાપતિ, મંત્રી વગેરેને જતનથી તેમનું ભરણપોષણ કરીને ‘ભવિષ્યમાં એ મારા રાજ્યની રક્ષા કરશે’-એવું સોચીને રાખ્યું હતું, તે જ પ્રજાએ શું કર્યું ? તે પ્રજારૂપી ઈન્દ્રિયોએ પોતાના રાજાની વિમુખ થઈને માયાવી કર્મ કર્યું અને પોતાના રાજારૂપી જીવને કર્મરૂપી વિશેષ-‘ગહના કર્મણો ગતિઃ’ ગહનશીલ-ન છૂટવા યોગ્ય બંધનમાં બાંધીને ૮૪ના દુઃખમાં જકડી દીધા. જે પ્રકાર પ્રજા દ્વારા કરેલાં દુષ્કર્મોનો કલંક રાજા પર લાગે છે, તે જ પ્રકાર અહીંયા ઈન્દ્રિય, અંતઃકરણ વગેરે અંગો દ્વારા કરેલાં કલંકિત કર્મોનું ફળ જીવને ભોગવવું પડે છે. શરીર, ઈન્દ્રિય તથા અંતઃકરણ આદિ તો અહીં સુધીના છે. દુઃખ-સુખ તો જીવને ભોગવવું પડે છે. હવે જીવ તો ગયા, ચોરાશીના ચક્કરમાં !

ઘર મંદિર સહુ વીસરયાં,

વીસરયાં સેઠ સમરથ ।

માલ લુસાનું જાય રે મૂરખો,

તમે કાં નિગમો એ ગ્રથ ॥ ૩૨ ॥

ભાવાર્થ-માયારૂપી મદના નશામાં મસ્ત થઈને અચેત અવસ્થામાં જીવે પિંડ-શરીરની અંદર ષટ્ચક્ર-છ કમલોમાંથી મૂલ

પરાત્માનો વાસ જે કમલમાં થાય છે અર્થાત્ જીવ સ્વયં ષટ્ચક્ર-
ષટ્કમલ અતઃ શાસ્ત્રોમાં વર્ણિત ષટ્ચક્રોમાંથી જે હૃદયચક્ર-
હૃદયકમલરૂપી ઘર-મંદિરમાં વાસ કરે છે, તે મંદિરમાં તેને કઈ
રીતેથી રહેવું છે તથા તે આ સંસારરૂપી બજારમાં ક્યાંથી વ્યાપાર
કરવા આવ્યા છે, એ બંનેય વાતોની સૂઘબુઘ ખોઈ બેઠાં અને
વિચાર કરવા લાગ્યા, “સમરથ સેઠ-અદ્વૈત પરબ્રહ્મ પરમાત્માએ
મૂલ ઘેરથી આવતાં સમયે મને કેવો માલ આપીને, કેવી પ્રતિજ્ઞા
કરાવીને આ સંસારરૂપી બજારમાં વ્યાપાર કરવા માટે મોકલ્યા
હતા? હું જ્યારે મંદિર છોડીને શેઠની ઘેર જઈશ, તો મારી શું
દશા થશે?” અતઃ હે સત વસ્તુનો વ્યાપાર કરવા આવેલી ગ્રાહક
આત્માઓ! ઘેરથી આવતાં સમયે અદ્વૈત પરબ્રહ્મ પરમાત્મા-
શેઠે જે ઈસક, ઈમાન, જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યરૂપી માલ આપીને
અમને આ બજારમાં વ્યાપાર કરવા મોકલ્યા હતા, તે માલને
કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ, મોહ, ઈર્ષ્યા, તૃષ્ણારૂપી ચોરોના લશ્કર
લૂંટીને લઈ જઈ રહ્યા છે. અતઃ હે મૂર્ખ આત્માઓ! તમે બધા
એવા મૂલ ગ્રંથ-ધનને ગુમાવીને શું કરવા ચાહો છો? મૂલ-
ધનને જ ગુમાવી દેશો, તો વ્યાપાર કેવી રીતે કરશો? આ રીતે
મૂલ ધન ગુમાવીને તમે બધા મૂર્ખ કેમ બની રહ્યા છો?

ધન પોતાનું નવ સાચવો,

લૂસે છે ચોર ચંડાળ ।

અધખિણ માટે આપ બંધાવો,

હવણાં વહી જાસે તતકાળ ॥ ૩૩ ॥

ભાવાર્થ-હે ધામસ્થ પિપાસુ આત્માઓ ! તમારું મૂલ ધન એ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, ઈર્ષ્યા, તૃષ્ણા, છળકપટરૂપી ચોર-ચાંડાલોના લશ્કર લૂંટી લઈ જઈ રહ્યા છે. પોતાના મૂલ ધનના એ ચોર-ચાંડાલોથી જતન કેમ નથી કરતાં ? આ અડધા ક્ષણના જીવનમાં માયાની પરવશ થઈને, પોતાનું મૂલ ધન લૂંટાવીને પોતાને ચોરાશીના બંધનમાં કેમ બાંધી રહ્યા છો ? આ પંચભૌતિક શરીર તો પાણીના પરપોટા (બુલબુલા) સદૃશ આ ક્ષણિક-ક્ષણભંગુર છે. હમણાં ચાલી જશે. અતઃ પાણીના પરપોટા સદૃશ આ ક્ષણભંગુર જીવનમાં ભૂલીને પોતાનું લાખોનું જીવન કેમ ગુમાવી રહ્યા છો ? ક્ષણિક તનના જતનના માટે તો શું-કશું નથી કરતાં, તો આ ક્ષણિક જીવનની આગળ લાખો વર્ષના જીવનના પ્રતિ કંઈ પણ ચિંતા-ફિકર નથી ? ક્ષણિક જીવનના માટે મહાન નુકસાન કરીને પોતાનું આ અમૂલ્ય તન વ્યર્થ ના ગુમાવો ?

બાંધ્યો સંસાર એણી પેરે,

લાગે નહીં કોઈ લાગ ।

જાએ બંધાણાં સહુ જમપુરી,

કેહને નથી ટળવાનો માગ ॥ ૩૪ ॥

ભાવાર્થ-આ પ્રકાર અજ્ઞાનવશ સંસારના પ્રાણી ક્ષણિક જીવનની ચિંતામાં અશુભ કર્મ કરીને, કર્મરૂપી બંધનમાં બંધાઈને ચાલી રહ્યા છે. પરલોક વિષયની ચિંતા, ધ્યાન, મનન, વિશ્વાસ જ કલિકાલે છીનવી લીધો છે. આ ઘોર, જઘન્ય કલિકાલનો સમય એવો છે કે આ કાલમાં જો કોઈને પરલોક વિષયક વાતો

સંભળાવે-સમજાવે, તો કલિકાલના પ્રભાવના ફળસ્વરૂપ હૃદયમાં માયાવી મમતારૂપી વિકાર (તહ) જામી (પટ) જવાને કારણે પરલોક વિષયક શબ્દ-વચન કોઈના હૃદય પર અસર જ નથી કરતાં. મૂલથી જ પરલોક વિષયક વિશ્વાસ છીનવી જવાના કારણે પરલોકની વાતો મોત જેવી લાગે છે. પરલોક વિષયમાં કોઈને લાગ-સમય (મોકો) નથી. આ રીતે માયારૂપી મદિરાના નશામાં ઉન્મત્ત થઈને, માયાના પરવશ થઈને અનર્થ કર્મ કરે છે અને કર્મરૂપી બંધનમાં બાંધીને જમપુરી જાય છે, જઈ રહ્યા છે. ઉક્ત પ્રકારના કર્મોના કારણે કોઈની પણ પાસે તે જમપુરીના દુઃખથી બચવાનો માગ-માર્ગ (રસ્તો) રહી જતો નથી. અતઃ બધાને જમપુરીના માર્ગ-ચોરાશીના બંધનમાં ઉલઝાવવાનું કાર્ય આ માયા જ કરાવે છે.

લેખું દેસે જમદૂતને,

જે કીધું છે આંહીં વેપાર ।

સાયું ઝૂઠું તરત જોસે,

એ ધરમરાજ વેહેવાર ॥ ૩૫ ॥

ભાવાર્થ-હે ગ્રાહક આત્માઓ ! જ્યારે આ ક્ષણિક જીવન પૂરું થશે, ત્યારે અહીંયા આ જીવનમાં તમને મૂલ ધન દ્વારા જે જેટલો પણ વ્યાપાર કર્યો હશે, તે બધા કર્મોના હિસાબ, લેખા-જોખા શેઠ-ધર્મરાજની આગળ થશે. તે ધર્મરાજ તમારા દ્વારા કરેલાં એક-એક કર્મનો હિસાબ તમને આપશે. ધર્મરાજ તો શુભ અને અશુભ બંને કર્મ તુરંત જ જોઈ લેશે, સમજી જશે. જે

પ્રકાર અહીંયા સંસારરૂપી બજારમાં તમે લોકો સાચાને જૂઠું અને જૂઠાને સાચું કરતાં આવ્યા છો, તેવું યમરાજના દરબારમાં નહિ ચાલે. ધર્મરાજ તમારા એક-એક કર્મને તોલીને જોશે. જો આ સંસારરૂપી બજારથી તમે બીજાના માટે સુખ ખરીદ્યું હોય, તો તમને પણ ધર્મરાજના દરબારમાં સુખ મળશે અને જો દુઃખ ખરીદ્યું હોય, તો દુઃખ મળશે. ફેંસલો આ રીતે થશે. કિંતુ એટલો ફરક થશે કે ચાહો શુભ કર્મનું ફળ હોય યા અશુભ કર્મનું ફળ. અહીંયાની ઉપેક્ષા (ઈચ્છા) ત્યાં સો ગુણા વધીને મળશે કેમ કે આ ન્યાય સંસાર જેવો ન્યાય નથી કે પ્રલોભનવશ ન્યાયાધીશ તમારા જૂઠા કર્મોને પણ સ્વીકાર કરી બદલામાં સુખ જ આપી દેશે ! તે તો ધર્મરાજના હાથનો વેપાર છે. ત્યાં જરા જેટલો પણ સ્વાર્થ-મતલબ નહિ ચાલશે !!

વેપાર કરતાં જે બંધ બાંધ્યા,

તે લેખું લેસે સહુ તંત ।

એકના સહસ્ત્રગણાં કરતાં,

મારયા અનેક જીવ જંત ॥ ૩૬ ॥

ભાવાર્થ-અહીંયા સંસારરૂપી બજારમાં આવીને અમે જે શુભ અને અશુભ કર્મરૂપી વ્યાપાર કરીએ છીએ, તે કર્મરૂપી બંધન જીવાત્માને સૂક્ષ્મ દેહમાં બાંધે છે, તનથી, ધનથી અર્થાત્ સ્થૂલ દ્વારા આ બજારમાં જે કંઈ પણ તુષ્ટ-અનિષ્ટ અથવા અશુભ કર્મ બને છે, તેના લેખા-જોખા ભારે કષ્ટપ્રદ થશે. પુનઃ મન અર્થાત્ સૂક્ષ્મ દ્વારા કરેલાં તુષ્ટ-અનિષ્ટ કર્મોના લેખા-જોખા

તો વધારે વ્રજલેખી ગુના સદૃશ ભયંકર હશે. એવા અનેક ઈષ્ટ-અનિષ્ટ, શુભ-અશુભ કર્મોના તોલ-મોલ, લેખા-જોખા યમરાજ આ તન છોડતાં તુરંત જ લેશે. ત્યાં એક નાના જેવો/નાનામાં નાનો કર્મનો હિસાબ છૂટશે નહિ. અહીંયા સંસારમાં એક જીવને સુખ આપવા માટે હજારો જીવોનો સંહાર કરવામાં આવે છે. જેમ એક બચ્ચાંને સુખ આપવા માટે માતા-પિતા હજારો જીવો (મુરઘી, માછલી) નો સંહાર કરે છે, એક શેરનું પેટ ભરવા માટે સહસ્ત્રો બકરીઓનો સંહાર કરવામાં આવે છે. એવા બધા અનિષ્ટ કર્મોનો હિસાબ યમરાજ તુરંત લઈને જ નિર્ણય કરશે.

લાંચે તો તિહાં નવ છૂટિએ,

સગા ન ઓળખાણ કોય ।

માર ભૂંડા છે જમદૂતના,

દયા તે પિંડને ન હોય ॥ ૩૭ ॥

ભાવાર્થ-હે ધર્મસ્થ આત્માઓ ! તે ધર્મરાજરૂપી ન્યાયાધીશના શાસનમાં લાંચે-ઘુસ (રિશ્વત) આપીને અસતને સતમાં પરિવર્તિત કરી દોષીને નિર્દોષી બનાવી શકાતા નથી. તે ધર્મરાજ અહીંના ન્યાયાધીશોની જેમ રિશ્વતખોર નથી. ત્યાં, અહીંયાની જેમ રિશ્વત આપીને નિર્દોષ થઈને છૂટી શકશો નહિ. પછી ત્યાં કોઈ સગા-સંબંધી મદદ કરવાવાળા પણ નહિ હશે. ઉજ્જડ-વેરાન યમપુરીની વચ્ચે યમદૂતની માર ખાવી પડશે. ત્યાં તો કેવળ એક ધર્મનો જ સહારો રહેશે. પોતાના દ્વારા કરેલાં સત્કર્મ જ ત્યાં યમરાજના મુગદલની આગળ ઢાલ (રક્ષણ) બનીને

અમારો બચાવ કરશે. અહીંયા બીજા જીવોને દુઃખ પહોંચાડવાવાળા, અનિષ્ટ કર્મ કરવાવાળા અત્યાચારી હિંસક જીવોની ઉપર બદલામાં યમદૂતની કષ્ટદાયક માર (ભૂંડો માર) સહન કરવો પડશે. તે જીવના સૂક્ષ્મ પિંડની ઉપર ક્યારે દયા કરશે નહિ ! બલ્કે તે તો ધોબીની જેમ સૂક્ષ્મ દેહને ભલી પ્રકારથી ધોશે.

ધરમ તણાં સુખ ભોગવો,

પાપ તણાં લ્યો દુઃખ ।

અગિન ચોરાસી લાખ ભોગવી,

અંતે આવ્યા મનુષ્ય ॥ ૩૮ ॥

ભાવાર્થ-હર મનુષ્ય ‘પરલોકમાં મને દુઃખ ન મળે’, એવું જ ચાહે છે. એક હિંસક કસાઈને જ પૂછો, તે પણ ‘મારે સ્વર્ગ જવું છે’ એવું જ કહેશે, ‘નરકમાં જવું છે’ એવું કોઈ કહેશે નહિ. એક સિંહને પાલવાનો ધર્મ કરીને, આ ધર્મનું સુખ પરલોકમાં ભોગવવાની ઈચ્છા રાખવાવાળા માનવ એક જીવને પાલવા માટે હજારો બકરીઓ, કબૂતર વગેરેની હિંસા કરે છે. એવા હિંસક કર્મ દ્વારા પણ જો સ્વર્ગ, વૈકુંઠનું સુખ મળતું, તો નરક જશે કોણ ? આ પ્રકારના કર્મ દ્વારા હે જીવાત્માઓ ! તમે ધર્મ ખરીદી રહ્યા છો યા ધર્મના નામ પર પાપ ખરીદી રહ્યા છો ? વિચાર કરો ! ચોરાશીના અગ્નિ સદૃશ દુઃખ ભોગવીને પ્રભુ દયાથી અંતમાં મનુષ્ય જીવનમાં આવવાથી પણ જો તમારી પશુવત્ બુદ્ધિ ન મટી, તો પછી તેના બાદ તમે કયાં જશો ? વિચાર-વિવેક તો કરો !

એકે વોહોરયા ભગવાનજી,
તે જાએ નહીં જમપુર ।
સંગત કીધી તેણે સાધ તણી,
જઈ વૈકુંઠ કીધાં ઘર ॥ ૩૯ ॥

ભાવાર્થ-આ સંસારરૂપી બજારમાં આવીને જે વેપારરૂપી જીવાત્માએ હીરારૂપી વિષ્ણુ ભક્તિની ખરીદી કરી તથા તે હીરારૂપી ભક્તિમાં દિન બે ગુણા રાત ચાર ગુણા વૃદ્ધિ (વધારો) કરી પોતાની ભક્તિ, તપસ્યા, ચિંતન-મનનના બળ પર વિષ્ણુ ભગવાનની સાથે એકાકાર થઈ ગઈ, તે જમપુરી નહિ જશે કેમ કે તેને સાધુની સંગત કરી અને સાધુએ તેને વિષ્ણુ નામ આપ્યું. તે હીરારૂપી નામ દ્વારા તેને આ જીવનમાં ભક્તિરૂપી કમાણી કરી. સાધુના સંગના કારણે બધું ય છોડીને તે વિષ્ણુ ભક્તિમાં લીન રહી. ક્ષણિક જીવનના ત્યાગ, વૈરાગ્યના આધાર પર લાખો વર્ષોના અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરી વૈકુંઠમાં ઘર કરી ત્યાંના સુખની પાત્ર બની ગઈ. હવે તે જ્યાં સુધી વિષ્ણુ લોક રહેશે, ત્યાં સુધી સુખ ભોગવતી રહેશે.

એણી પેરે વેપાર થાય,
હાટ પીઠ બજાર ।
આ ભોમની અનેક આંકડી,
તેનો કેટલો કહું વિસ્તાર ॥ ૪૦ ॥

ભાવાર્થ-અતઃ હે જિજ્ઞાસુ વેપારી આત્માઓ ! એ

વિભિન્ન મત-મતાંતરો, ધર્મ સંપ્રદાય, મઠરૂપી બજારની વચ્ચે સાધુની સંગતથી નામરૂપી વસ્તુનો વિચાર-વિવેકવત્ ઓળખીને ભક્તિરૂપી માર્ગ દ્વારા ધૈર્ય રાખીને, હિંમત લઈને, નિરંતર ક્રિયાશીલ થઈને વેપાર કરવો હશે. આ બજારથી જો ઉક્ત પ્રકારથી વેપાર કરી શકશો, ત્યારે ચોરાશીના ચક્કરથી બચીને અખંડ સુખના પાત્ર બની શકશો અન્યથા આ દુસ્તર હાટ-પીઠમાં લાગેલાં ચોરાશીના બજારથી સારી વસ્તુને પ્રાપ્ત કરી શકવું મુશ્કેલ છે. પુનઃ તે નામરૂપી હીરા સદૃશ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરી લીધા પછી પણ આ પિંડરૂપી ભોમ અથવા બ્રહ્માંડ દ્વારા તે નામરૂપી તત્ત્વને સાધવામાં બાધક બનવાવાળી ઉલ્લઝનરૂપી અનેક આંટીઘૂંટી (આંકડીઓ) રૂપી જાલ જીવાત્માની ચારે તરફ ઘેરેલી છે. તેનો વિસ્તાર-વર્ણન બહુ જ છે. તે બધાનો વિસ્તાર ક્યાં સુધી સમજાઈ? અતઃ

મનુષ્યાણાં સહસ્ત્રેષુ

કશિયધતતિ સિદ્ધયે ।

યતતામપિ સિદ્ધાનાં

કશિયન્માં વેત્તિ તત્ત્વતઃ ॥

- (ગીતા અ. ૭ / શ્લોક ૩).

મનુષ્ય યોનીમાં આવીને પણ હજારોમાંથી કોઈ વિરલા જ વૈકુંઠાદિ લોકોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અર્થાત્ વૈકુંઠ જવું પણ સરળ નથી.

ઝાઝું કહે દુખ સહુને લાગે,
સત વચન ના સેહેવાય ।
સત સહુએ ઉથાપિયું,
અસત બ્રહ્માંડ ન માય ॥ ૪૧ ॥

ભાવાર્થ-વધારે (ઝાઝું) કહેવાથી બધાને દુઃખ લાગે છે. સત્યનું નામ સાંભળતાં જ જૂઠામાં મળેલો જીવ નાક-ભમર (ભવાં) ચઢાવવા લાગે છે. દુઃખ સહન કરવાની વાત સાંભળતાં જ દૂર ભાગી જાય છે. કલિકાલમાં મોહરૂપી મદિરાના માયાવી નશામાં ઉન્મત્ત જીવ ઈન્દ્રિય સુખને જ સર્વેસર્વા માનીને તેમાં જ ગળી (પીગળી) રહે છે. અતઃ તે પરલોકના ઉધાર સુખના પ્રતિ વિશ્વાસ લાવીને અહીંયા દુઃખ ઉઠાવવા માટે કેવી રીતે તૈયાર થશે ? હરગિજ નહિ ! સત્યને બધાએ ઉખાડીને ઉજજડ જેવું બનાવી દીધું છે, નહિ કે સમાન કરી નાંખ્યું છે, ‘સાગર સબ એક રસ’ અર્થાત્ બધા એક જ તરફ જઈ રહ્યા છે. ચારે તરફ અસતની જ બોલબાલા છે. બીજા જીવને દુઃખ આપવામાં, તેની હિંસા કરવામાં, તેની સાથે કુકર્મ કરવામાં કોઈને જરા જેટલો પણ સંકોચ નથી થતો. આ પ્રકાર અસત તો બ્રહ્માંડમાં પણ સમાવી શકતું નથી. અસતને બ્રહ્માંડની સીમા જ પાર કરી લીધી છે. આ કલિકાલ (કળિયુગનો સમય) એવો છે !!

હવે જે હેત વાંછે આપણું,
તે સુણાજો સત દૃઢ મન ।

વાટ લેજો વૈકુંઠ તણી,

તમે રખે જાતાં પુરી જમ ॥ ૪૨ ॥

ભાવાર્થ-અન્તતોગત્વા હે મુમુક્ષુ જીવાત્માઓ ! તમારા બધામાં જે કોઈને પરલોક પર વિશ્વાસ હોય, શાસ્ત્ર, પુરાણોની વાતો પર શ્રદ્ધા હોય, ‘હું પણ એક રોજ મરીશ’-એવું ભાન હોય; જે પરલોકમાં પોતાનું કલ્યાણ (હેત-હિત) ચાહતા (વાંછે) હોય અને જેને ચોરાશીના દુઃખથી ડર લાગતો હોય, તે આ વાતને દૃઢ મન કરીને સાંભળો. શાસ્ત્રોની વાતો પર વિશ્વાસ કરીને દુષ્ટ મનના વહેણમાં ન વહી જાય. વિચાર-વિવેક કરી હિંસક વૃત્તિને છોડી દો. બીજાના દુઃખને બદલે સુખ પહોંચાડવાની કોશિશ કરો. હીરારૂપી ભક્તિ પ્રાપ્ત કરીને અશુભ કર્મ છોડીને ત્યાગ, વૈરાગ્ય, ધૈર્ય ધારણ કરી વૈકુંઠ પહોંચાડવાવાળા સત કર્મ કરો. એવા કર્મ ન કરો, જે તમને જમપુરીની તરફ લઈ જાય. જમપુરી જવાના કર્મ કરીને વૈકુંઠના સુખની આશા ન રાખો.

દુખને સાટે અખંડ સુખ આવે,

અધખિણ માંહે આજ ।

સાહુકારો સાધો વેહેવારિયો,

એમ સુણો કહે મેહેરાજ ॥ ૪૩ ॥

ભાવાર્થ-હે સાહુકારો ! સાધક અને સતનો વેપાર કરવા આવેલી વેપારી આત્માઓ !! આ ક્ષણિક જીવનને સમજો !!!

સમજ એવી રાખો, જે આપ્તપુરુષોએ શાસ્ત્રોમાં બતાવી હોય. પોતાના માનવ જીવનના મહત્વને એ જ સમજીને માનવના કર્તવ્યરૂપી કર્મ કરો. જે માનવતનને ચૌદ લોકના માલિક ત્રિદેવા પણ ધન્ય-ધન્ય કહી રહ્યા છે, તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે લલચાવી રહ્યા છે, તે ક્ષણિક જીવનમાં ક્ષણિક દુઃખ સહન કરી જો તમે બધા સત વસ્તુનો વ્યાપાર કરી શકશો, તો લાખો વર્ષોના જીવનમાં અખંડ સુખના ભાગી બની શકશો. પુનઃ ક્ષણિક જીવનમાં માયાવી મદના નશામાં ઉન્મત થઈને કુકર્મ કરતાં-કરાવતાં પંચ વિષયમાં જ ભૂલી રહેશો, તો અહીંયાની મૂર્ખતાના કારણે યમરાજના દ્વારા ચોરાશીમાં કઠિન દુઃખ સહન કરવું પડશે. અતઃ અડધા ક્ષણમાં કરેલાં કુકર્મના બદલામાં પ્રાપ્ત થવાવાળા ૧૦૦ ગુણા દુઃખના બદલે લાખોના સુખ પ્રાપ્ત કરો. આ રીતે આપ (શ્રી મેહરાજ) બધાને સતર્ક કરી રહ્યા છે.

-(શ્રી કિરંતન, પ્ર. ૧૨૫/ચો. ૪૩).

॥ તમે જો જો રે મારા સાધ સંઘાતી ॥

તમે જો જો રે મારા સાધ સંઘાતી,

આ વિશ્વ તણી જે વાટ ।

હાર કતાર ચાલે કેડા બેડી,

ભવસાગરનો ઘાટ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ-વેદ, શાસ્ત્રોની વાતોને માનીને આત્મા-પરાત્મા વિષયક સાધન કરવાવાળી, પુનઃ જે પ્રકાર હું સંસારને હુકરાવીને

પરલોક બનાવવા ચાહું છું, તે જ રીતે સંસારને નશ્વર સમજીને
પરલોક વિષય ચિંતિત રહેવાવાળી હે મારી સાથી સાધક આત્માઓ !
તમે બધા આ સંસારના માર્ગને જુઓ કે સંસારના લોકો કયા
માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છે !! સંસારના લોકો હાર કતાર-ઊંટ કતાર,
કીડીની હારની જેમ એકની પાછળ વગર સમજે, વિચાર-વિવેક
કર્યા વગર આંખ બંધ કરીને કેવી રીતે ચાલી રહ્યા છે. મૂલથી જ
માર્ગ પર ચલાવવાવાળાઓએ તેમને જે માર્ગ પર ચલાવ્યા, તેને
જ પકડીને ચાલતાં-ચાલી રહ્યા છે. કિંતુ એ બધા જઈ ક્યાં રહ્યા
છે ? એ બધા ભવસાગર-સંસારમાં અધર્મ કર્મ કરતાં જમપુરીરૂપી
ઘાટમાં ઉતરતા જઈ રહ્યા છે. અહીંયા કરેલાં કર્મ તેને સીધા
જમપુરીના ઘાટમાં ઉતારી રહ્યા છે. જેમ કામાક્ષી દેવીની ઉપર
દિનમાં સેંકડો બકરાઓની બલિ ચઢાવવામાં આવે છે. ધર્મના
નામ પર એવા હિંસક કર્મ કરવા, અશ્વમેધ, નરમેધ, અજમેધ
પુનઃ ઘર-ઘરમાં તરેહ-તરેહના હિંસક મેધ કરવાવાળા એ જીવાત્મા
ક્યાં જઈ રહ્યા છે ? હે મારા સાથી સાધનશીલ આત્માઓ !
સંસારના આ માર્ગને વિચાર-વિવેકવત્ જુઓ !!

સ્વાથી મારગ ચાલે સંજમપુરી,

ભાર ભરી રે અલેખે ।

કુટમ પરિવાર લાદા સહુ લાદે,

આગલી અજાડી કોઈ ન દેખે ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ-જુઓ ! હિંસા કરતાં માયાવી વિકારથી ગ્રસ્ત
થઈને કામી, ક્રોધી, લોભી અને કુકર્મી બનવું સ્વાથી-સરળ છે.

એ સ્વતઃ જ થઈ જાય છે. જે પ્રકાર સીડી ઉતરવી સરળ હોય છે, પરંતુ ચઢવી મુશ્કેલ હોય છે. તે પ્રકાર માયાના પરવશ થઈને કુકૃત્ય કરીને જમપુરીરૂપી ઘાટ ઉતારવાવાળા કર્મ કરવા સરળ છે. કિંતુ સતગુણ ધારણ કરીને, સમદૃષ્ટિ, સમવ્યવહાર કરીને ઊર્ધ્વ-વૈકુંઠની સીડી ચઢવાનો માર્ગ બહુ કઠિન છે. અતઃ તમે બધા કેમ નાના પ્રકારના અનગણિત અશુભ કુકૃત્યોનો ભાર, પુનઃ ‘મારા ન હોવાથી ઘર ઉજડી જશે, બધા મરી જશે’- એવું માનીને કુટુંબ-પરિવારનું પાલન પોષણરૂપી ભાર જીવનભર લાદતાં-લાદતાં અધોગતિના માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છો. આ પ્રકાર પ્રભુ ભજન ભૂલીને અશુભ કર્મોના ભાગીદાર બનીને સ્વયં જ પોતાનું પરલોક કેમ બગાડી રહ્યા છો ? ‘હું પોતાના પરિવારનું પાલન પોષણ કરી રહ્યો છું’ એવું અભિમાન લાદીને પોતાનું જીવન જ બગાડી રહ્યા છો. અરે ! તમે શું પાલન-પોષણ કરશો કોઈનું !! બધાના પાલનકર્તા તો તે પ્રભુ છે. શું તમે બધા મૃત્યુના પછી આગલી-સામે આવવાવાળી અજાડી-વેરાન જમપુરીના દુઃખને અહીં જોઈ નથી રહ્યા, જે ધન મદ, જન મદ અને તન મદના નશામાં ચૂર થઈને મસ્ત હાથી જેવા કર્મ કરતાં ચાલી રહ્યા છો ? ‘જેવા પણ હોય મને ધન પ્રાપ્ત થાય, મારું જીવન સુખી હોય’ બધાને એ જ ધૂન લાગી છે. અહીંયાના ક્ષણિક, દુઃખદાયી વ્યવહારને નિભાવવાની ચિંતા બધાને છે, ‘પરલોક બગાડી રહ્યું છે’- એની ચિંતા કોઈને નથી. તે પાછળ મળવાવાળા અખંડધામના ઉધાર સુખ પર વિશ્વાસ કેવી રીતે કરે ? અત્યારે જે નગદ હાથમાં છે, તેની ચિંતા વધારે છે. અતઃ આખીય દુનિયા નગદની પાછળ ફરી રહી છે.

દુસ્તર દોષ ન વિચારે મદમાતા,

લડસડતી ચાલ ચાલે ।

ઉનમદ થકા અભિમાન કરે,

અને કંઠ બાંહોડીયો ઘાલે ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ-મોહમયી મદિરામાં ઉન્મત્ત થઈને અનર્થ કુકર્મ કરીને મર્યા પછી દુસ્તર યોનીને પ્રાપ્ત કરીને ક્યાં જવું પડશે. જમપુરીના લાખો વર્ષોના ભયંકર દુઃખને ખરીદી તો રહ્યા છે, પરંતુ કેવી રીતે ભોગવશો, એ વાતો પર વિચાર કરતાં નથી. જેવા-તેવા કુકર્મ કરીને, છિનાળ-ઝપટી અને કુચાલ (ખરાબ ચાલ) ચાલીને શૂરવીર બનીને ‘શિર જાય તો જાય, પર ધન મારા જ હાથમાં આવે’ એવું કર્મ કરી રહ્યા છે. એક તો યૌવન મદ, ધન મદ અને બલ મદના નશામાં ઉન્મત્ત છે. પુનઃ તેમાં પણ માન-પ્રતિષ્ઠા મળે, તો ‘મદમાતે મરકટ’ (મદમાતી વાનર) ની જેમ અભિમાનમાં ચૂર થઈને જોડી મળીને એકબીજાના કંઠમાં બાંહો નાખીને એ રીતે ફરે છે કે માનો તે કોઈ નવા સંસારમાં હોય. એવા બેશુદ્ધ મદમત્ત જીવાત્માઓને મોત અને પરલોક સંબંધી વાતો સંભળાવતાં પહેલાં ખુદ (પોતા)ને પણ ડરવું પડે છે.

ઉત્તમ આગળ વાટ દેખાડે,

મધમ અધમ સહુ વાસે ।

ભાર કરમનું લેખું રે અલેખે,

મનમાં વિચારી કોય નવ ત્રાસે ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ-વેદોનું અધ્યયન કરીને વૈદિક માર્ગના જ્ઞાતા બ્રાહ્મણ ચારેય વર્ણોમાં બધાથી ઉત્તમ કહેવાય છે. એ બ્રાહ્મણ એકબીજાની જોડીમાં બાંધીને બે લોકોને એકબીજાની ભક્તિમાં લગાવી દે છે અને વૈદિક માર્ગનું અનુકરણ કરવાનો ઉપદેશ આપતાં કહે છે કે “તમે બંને પરસ્પર ભક્તિ કરજો. એકબીજાને ન છોડવા. ઓરતને પોતાના પતિના સિવાય ધર્મ, ધ્યાન, ભજન આદિ કરવાની જરૂર નથી.” આ પ્રકાર બ્રાહ્મણો દ્વારા બતાવેલાં વૈદિક માર્ગ પર ચાલીને બધા લોકો પરલોક, પરમાત્માને ભૂલી બેઠાં છે. ચાહે મધમ (મધ્યમ) અર્થાત્ ક્ષત્રિય અથવા વૈશ્ય હોય અથવા અધમ અર્થાત્ ક્ષુદ્ર હોય, બધા તેના જ બતાવેલાં માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છે. કિંતુ પોતાના દ્વારા કરેલાં બેહિસાબ અશુભ કર્મોનો ભાર જીવનભર ધોતાં-ધોતાં અંતમાં ઉક્ત અશુભ કર્મોના દુઃખ લાખો વર્ષના જીવનમાં ભોગવવા પડશે. અતઃ ‘ચોરાશીના ચક્કરમાં ફસાઈને હું શું કરીશ?’ આ વિષયમાં મનમાં વિચાર કરી કોઈ ડરતું નથી. પરલોકના દુઃખના વિષયમાં કોઈનેય જરા જેટલી પણ ચિંતા નથી.

બળિયા બીક ન આણો કેહની,

સાંભળે ન કાંઈ દેખે ।

સાચા એ સૂર ધીર કહિએ,

જે એ દોષને ન લેખે ॥૫॥

ભાવાર્થ-હે મુમુક્ષુ આત્માઓ ! જુઓ-જુઓ !! આ કલિકાલના લોકો એવા બળિયા-બળશાળી અથવા શક્તિ સંપન્ન

છે કે તે ક્યારે જમપુરીમાં પ્રાપ્ત થવાવાળા દુઃખોની યાદ સુધ્ધાં પોતાના મનમાં લાવતાં નથી. જમપુરીના કઠિન અને ભયાવહ દુઃખની તે ક્યારે પરવા જ નથી કરતાં. સાધુ-સંત પોત-પોતાના વચનોમાં ચિલ્લાવી રહ્યા છે, શાસ્ત્ર, પુરાણ આદિ સદ્ગ્રંથ પુકારી રહ્યા છે. પુનઃ પોતાના પૂર્વજ પોતાની જ આંખોની સામે જઈ રહ્યા છે, આ બધુ સાંભળતાં અને જોતાં પણ અભિમાનમાં એવા ઉન્મત્ત છે કે માનો તેઓએ મોતને જ વશમાં કેમ ન કરી લીધું હોય, માનો તે સદા અમર રહેશે. આ પ્રકાર અભિમાનમાં ઉન્મત્ત થઈને બધા મનમાફક અનર્થ કર્મ કરતાં ચાલી રહ્યા છે. એમના કર્મ, અભિમાન, મદ અને બળની ઉન્મત્તતાને જોઈને જમપુરીના માલિક યમરાજ એમની અંદર જમપુરીના દુઃખ પ્રતિની નિશ્ચિંતતાના વિષયમાં કહે છે કે સાચા શૂરવીર, બળવાન, હિંમતદાર તો એમને કહેવા જોઈએ. અહો ! જુઓ, તો !! કેટલાં શૂરવીર છે કે જમપુરીના ભયંકર દુઃખથી પણ એ ડરતા નથી !! એવા કઠિન, દુસ્તર દુઃખને પણ એ કલિયુગના લોકો ગણતા નથી !!!

કાએર કેમ ચાલે એણી વાટે,

જેને લાગે તે જમનો ત્રાસ ।

રાતદિવસ રુએ કળકળે,

સૂકાએ તે લોહી ને માંસ ॥૬॥

ભાવાર્થ-અતઃ હે ધામસ્થ જિજ્ઞાસુ આત્માઓ ! જે કાયર અર્થાત્ ડરપોક હશે, જમપુરીના દુઃખના વિષયમાં સાંભળતાં

જ જેના હક્કા-બક્કા છૂટી જતાં હોય, તે કુકર્મ કરીને એવા માર્ગ કેવી રીતે ચાલી શકશે ? જે માર્ગ પર ચાલવાથી તેને જમપુરીના દુઃખમાં અર્થાત્ જમઘાટમાં ઉતરવું પડે. યમરાજનો ડર તેને નિરંતર યાદ અપાવતાં રહેશે. અતઃ એવા જીવ તો જમપુરીના દુઃખના ડરથી રાતદિવસ કલકલાતાં, રોતાં પ્રભુને એ જ પુકાર કરશે, “હે પ્રભુ ! તે જમપુરીના દુઃખથી મને બચાવો. તે દુઃખમાં મને ના નાંખો.” આ પ્રકાર રાતદિન રોતાં-રોતાં, પુકાર કરતાં-કરતાં તે જીવ પોતાના તનનું લોહી અને માંસ સૂકવી નાંખશે અને પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં-કરતાં જ પોતાના જીવનનો અંત કરી દેશે કેમ કે તે જાણે છે કે અહીંયા તો ભલે સો રોગોથી પીડિત થઈને સો વર્ષો સુધી રોતાં-ચિલ્લાતા રહે અને જમપુરીના દુઃખ ભલે એક સેંકડનું જ હોય, પરંતુ જમપુરીનું દુઃખ વધીને હશે. અતઃ એવા દુઃખના ઘાટમાં ઉતારવાના માર્ગ પર તે કાયર કેવી રીતે ચાલી શકશે ?

વૈકુંઠની પણ વિસ્મી વાટ,

તે જેમ તેમ સહેવાય ।

સંજમપુરીના દુખ ઘણાં દોહેલાં,

તે જિભ્યાએ ન કહેવાય ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ-હે આત્માઓ ! આ સંસારથી બે માર્ગથી જીવ પાર થાય છે. એક મીર ઘાટ અને બીજો તીર ઘાટ, વૈકુંઠ મીર ઘાટ છે અને જમપુરી તીર ઘાટ છે. વ્યાપારમાં ચૂકીને (લાઈન છોડીને) નિષેધ કરવાવાળા જીવ તીર ઘાટ ઉતરશે અર્થાત્

જમપુરી જશે, જે વૈતરણી નદીના તીર પર છે. જે ભક્ત વિધિ કર્મ કરીને સાધુની સંગતથી હીરારૂપી વૈકુંઠની ભક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે, તે મીર ઘાટ અર્થાત્ વૈકુંઠ જશે, પરંતુ હીરારૂપી ભક્તિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ વૈકુંઠનો માર્ગ ચાલવો અત્યંત કઠિન છે. રાખ ઘસવી પડે છે. સતગુણ ધારણ કરીને વિનમ્ર બનવું પડે છે. કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરેથી બચીને ચાલવું બહુ મુશ્કેલ થઈ જાય છે. પરંતુ આટલું હોવા છતાં પણ આ દુઃખ તો ક્ષણિક અર્થાત્ વધારેમાં વધારે સો વર્ષ જેમ તેમ પણ સહન કરવામાં આવે છે, કિંતુ જમપુરીનું દુઃખ તો અત્યંત જ કઠિન છે. તે તો આ જિહ્વા (જીભ-જબાન) દ્વારા કહી પણ શકાતું નથી, ભોગવવાનું તો છોડી દો. રાજા પરીક્ષિત અને શુકદેવની દશા કેવી થઈ હતી? ‘છપન રહ્યા બિના સાંભલ્યા, તે તાં સુણી ન સક્યો રાય’ અતઃ ચોરાશીના દુઃખ એવા જ દુસ્તર તેમજ કઠિન છે.

આ સુપન તણાં સુખ સહુકો વાંછે,

ઓલ્યા સાખ્યાત દુખ કોઈ ન જાણે ।

સંજમપુરીની વાટ છે વસ્તી,

તે માટે સહુ કોય તાણે ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ-સ્વપ્નના ક્ષણિક સુખની કામના સંસારના બધા જીવ કરે છે. ઈન્દ્રિયોના દ્વારા પ્રાપ્ત થવાવાળા નગદ સુખની જ આખી દુનિયા દીવાની બની બેઠી છે. વાસ્તવમાં અહીંયાના ક્ષણિક સુખ તો પરલોકનો ભાસ માત્ર છે, પરંતુ તે પરલોકનું સુખ તો પાછળ મળવાવાળું છે. નગદ (રોકડ) ન હોવાથી તે ઉધાર

સુખની આશા કોઈ કરતું નથી. બધા એ જ સોચે છે કે ‘પાંચ લાખ રૂપિયા પચાસ વર્ષ પછી મળવાથી, તો અત્યારના પાંચ રૂપિયા જ બહુ છે. પરલોકનું સુખ પાંચ લાખ રૂપિયા સદૃશ છે.’ પરંતુ અહીંયાના પાંચ રૂપિયાભરના સુખના ફલસ્વરૂપ કુકર્મોના કારણે જમપુરીમાં જઈને લાખો વર્ષોના અથાહ દુઃખ સહન કરવા પડશે, એ કોઈ વિચાર નથી કરતાં. યસર્થ ‘ગહના કર્મણો ગતિઃ’ શાસ્ત્ર, પુરાણો દ્વારા કરેલી આવી પુકાર સાંભળતાં-સાંભળતાં પણ જીવ કેમ તે દુઃખદાયી માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છે ? જમપુરીનો માર્ગ ચાલવો સરળ છે, કેમ કે તે માર્ગ પર વસ્તીની વસ્તી ચાલી રહી છે, ‘આ માર્ગ પર વસ્તી છે. આપણા બધા સાથી તો જઈ રહ્યા છે, તો મને જવામાં શું ડર છે ?’ એવું સોચીને સંસારના બધા જીવ કામી, ક્રોધી, લોભી બનીને સ્વતઃ જ તે માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છે.’

ઉજડ મારગ વૈકુંઠ કેરો,

તે માટે કોય ન ચાલે ।

બેહેતલ નહીં માંહેં ચોર મલે,

દૂથામાં પગ કોઈ ન ઘાલે ॥ ૯ ॥

ભાવાર્થ-હે મુમુક્ષુ આત્માઓ ! વૈકુંઠનો માર્ગ જમપુરી જેવો સરળ અને વસ્તીવાળો નથી. તે તો રણભૂમિ જેવો ઉજડ અથવા વેરાન છે. વૈકુંઠના આ વેરાન માર્ગ પર કોઈપણ સહાયક-સાથી નથી મળતા. આ માર્ગ પર તો એકલા જ ચાલવું પડે છે. નિર્ગુણ માર્ગમાં થઈને હિમાલયની ગુફામાં, નિર્જન વનમાં,

નદીના તટ પર, જલમાં ડૂબીને જીવનને નિભાવવો એ બહુ ઉજ્જડ માર્ગ છે. શૃંગી ઋષિ, વિશ્વામિત્ર, સૌભરિ ઋષિ આદિના જીવન આ માર્ગનું દૃષ્ટાંત છે. યસર્થ આ ઉજ્જડ માર્ગ પર જમપુરી જવાવાળા કર્મ કરવાવાળા (તથા સગુણના પૂજારી) કોઈપણ જીવ ચાલી શકતા નથી. આ પ્રકાર એક તો એ માર્ગ એવો ઉજાડ છે. બીજું વસ્તી ન હોવાના કારણે આ માર્ગ પર અનેક ચોર-ડાકુ આદિ લૂંટારા મળે છે, જે ભક્તિના માટે નિર્ગુણ થઈને નિર્જન વનમાં તપસ્યા કરવાવાળી આત્માઓને તેમની તપસ્યાથી ચ્યુત કરવા માટે સદા તત્પર રહે છે. જેમ-‘સુરગુણ આઈ કપાટ ઉઘાડે’ અર્થાત્ એકાગ્ર થઈને તપસ્યામાં મસ્ત, પ્રભુ ચિંતનમાં તલ્લીન ઈન્દ્રિયોના અધિષ્ઠાત્રી દેવગણ આવીને ઈન્દ્રિયોના કપાટ (દરવાજા-કમાડ) ખોલીને તેમને પ્રભુ ચિંતનથી વિમુખ અને માયાના પ્રતિ મોહિત બનાવી દે છે. જે પ્રકાર નરનારાયણને તપસ્યાથી વિચલિત કરવા માટે ઈન્દ્રએ ઈન્દ્રલોકની અપ્સરાઓને મોકલી હતી. અતઃ ‘છલ બલ વલ કર આઈ સમિપા, અંચલ બાત બુતાવે દીપા’ અર્થાત્ વિભિન્ન રૂપ ધારણ કરી મોહમયી માયા તપસ્વીઓની તપસ્યામાં વિઘ્ન નાંખીને તેમના હૃદયધામની અંદર બળી રહેલી તપસ્યારૂપી અગ્નિની વાટને બુઝાવી દે છે. ઉક્ત પ્રકારથી ઉજ્જડ, વેરાન, રણભૂમિ સદૃશ વૈકુંઠના માર્ગ પર શોક, મોહ, જરા, મૃત્યુ, ક્ષુધા, પ્યાસ-એ ષટ્ ઊર્મિ સદૃશ અનેક ચોર મળે છે. પુનઃ પંચવિષય સદૃશ અનેક ડાકુ પણ મળે છે. એ ક્યારેય પણ તપસ્વીથી અલગ થતાં નથી. સદાય સાથે જ ચાલે છે. એ પંચવિષયના બીજ કરોડો વર્ષોની તપસ્યાના પછી

પણ નિષ્ક્રિય થતાં નથી. આ તો તપસ્વીની અંદર દબાયેલી ચિનગારીની જેમ સદાય મોકાના ઈંતેજાર (ફિરાક) માં રહે છે અને જરા જેટલી હવા મળવાથી તુરંત ભડકી (ભભકી) ઉઠે છે. જે પ્રકાર કેટલાય વર્ષો સુધી તપસ્યા કર્યા પછી પણ નદીના તટ પર ઊભા સૌભરિ ઋષિના અંદરના કામદેવે જલમાં માછલીનો સંભોગ જોવાથી તોફાન મચાવ્યું હતું, જેના ફલસ્વરૂપ સૌભરિ ઋષિએ માંઘાતા રાજાની પચાસ કન્યાઓથી વિવાહ કરી પોતાની ભોગની તૃષ્ણાને શાંત કરી હતી. અતઃ તરેહ-તરેહના ચોરો, ડાકુઓ, લૂંટારાઓથી યુક્ત આ વૈકુંઠના માર્ગ પર ચાલવું દૂધા અર્થાત્ સળગતાં તવામાં પગ રાખવા અથવા પીગાળેલાં શીશા પર ચાલવા સદૃશ કઠિન છે. અતઃ એવા કઠિન, ઉજ્જડ માર્ગ પર કોણ પગ રાખી શકે, કદમ વધારી શકે ?

વસ્તી વિના લિએ ચોર લૂસી,

આડા દોષ ઘણાં રે દુકાલ ।

લોહી માંસ ન રહે અંગ માંહી,

આડી ખાઈયો પર્વત પાલ ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ-અતઃ વૈકુંઠના ઉજાડ-વેરાન વસ્તી વગરના માર્ગ પર ચાલવાથી કામ, લોભ, મોહ, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, છળ, કપટરૂપી ચોર જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, તપસ્યા, ત્યાગરૂપી ધનને લૂંટી લેશે. એ ચોરોથી ઉક્ત અમૂલ્ય ધનની રક્ષા કરવી બહુ ભારે અને કઠિન છે. એક બાજુ તો એ ચોર છે. પુનઃ બીજી બાજુ કઠિન અને ભયાવહ અનેક દુઃખ આડા આવશે અને તપસ્વી,

વેપારી આત્માઓને માર્ગથી ચ્યુત કરવા માટે સદૈવ તત્પર રહેશે. એક તરફ કામનું દમન (પરાસ્ત) કર્યું, તો બીજી તરફ લોભ પર્વતરૂપ થઈને ઊભો છે. પુનઃ લોભનું દમન કર્યું, તો ત્રીજી તરફ તૃષ્ણા સિર ઊંચા કરી ઊભી છે. તૃષ્ણાને માંડમાંડ શાંત કરી, તો ચોથી તરફ સ્વાદ મોં ખોલીને (મુંહ બાયે) ઊભું છે. આ પ્રકારના કઠિન, ક્યારેય ન મટવાવાળા નિર્મૂળ બેહિસાબ દુઃખ આડા હશે. એ બધાને યેન-કેન-પ્રકારેણ દમન કરતાં-કરતાં તપસ્વી આત્માઓના શરીરમાં ન લોહી રહી જશે અને ન માંસ ! હાડકાં માત્ર કંકાલરૂપી (હાડપિંજર) થઈને પણ આગળ વધવાવાળા તપસ્વીઓના માર્ગમાં એક તરફ જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, ત્યાગ, તપસ્યા દ્વારા ઉત્પન્ન થવાવાળા અભિમાન પર્વત સદૃશ આડા આવશે, તો બીજી તરફ ક્રોધ અને માન-પ્રતિજ્ઞારૂપી ખાઈ ગહેરીમાં ગહેરી પાલ-દિવાલરૂપમાં સામે આવશે. આ પ્રકાર પર્વતરૂપી પાલ-દિવાલ અને ખાઈરૂપી ખાડીમાં ઠોકર ખાઈને વૈકુંઠના ઉજ્જડ માર્ગ પર ચાલવાવાળા તપસ્વી પડી જશે. જુઓ...જુઓ ! નારદના મોહનીરૂપ અને મારકંડેયના માયાના દર્શન કરવાની ઈચ્છારૂપી પર્વત સદૃશ અભિમાને તેમને કઈ ખાઈમાં ધકેલી દીધા હતા.

તે માટે સહુ ચાલે સંજમપુરી,

ઊવટ કોણે ન અગમાય ।

સંજમપુરીના દોષ જાગ્યા પછી,

શ્રવણાંએ ન સંભળાય ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ-આ પ્રકાર નિર્ગુણ થઈને તપસ્યા કરતાં-કરતાં પણ પર્વત સદૃશ અભિમાન અને ખાઈ સદૃશ ક્રોધ અને માન-પ્રતિષ્ઠા સદૃશ પર્વતને પાર કરવા મુશ્કિલ અને કઠિન જાણીને કોઈપણ તે ઉજ્જડ માર્ગ પર ચાલવા નથી ચાહતા. પુનઃ બીજી તરફ વસ્તી ન મળવાથી ચોર-ડાકુઓનો પણ ડર છે. એનાથી તો સંજમપુરીનો માર્ગ બહુ સરળ છે કેમ કે સંજમપુરી જવાવાળી સડક પણ મોટી છે. તે માર્ગ પર ચાલતાં સમયે કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરેનું દમન પણ કરવું પડતું નથી. ફરી તે માર્ગ પર તો વસ્તી પણ મળે છે. ‘બધા તે જ બાજુ જઈ રહ્યા છે, તો હું કેમ પાછળ હટું? ભેડની જમાતમાં હું કેમ ઊંટ બનું?’ એ સોચીને આખી દુનિયા સંજમપુરીની તરફ જઈ રહી છે. વૈકુંઠના ઉજાડ માર્ગ ખજૂરના પેડ સદૃશ અત્યંત ઊવટ-ઊંચો ચઢવામાં કઠિન છે. અતઃ ‘ચઢ સકે તો ચાખે પ્રેમરસ, ગિરે તો ચકનાચૂર’ એવો માર્ગ છે. એવા ઊંચા માર્ગ પર કોઈનાથી ચઢી શકાતું નથી સંજમપુરીના માર્ગને સરળ અને સીધો સમજીને બધા તે માર્ગની તરફ અગ્રેસર તો થઈ જાય છે, કિંતુ જાગૃત થયા પછી તે માર્ગનું ફળ ‘ફલસ્વરૂપ વિષમેવ’ અર્થાત્ એટલો ભયંકર, વિષતુલ્ય અને દુઃખદાયી લાગશે કે ભોગવવાની તો વાત જ દૂર શ્રવણોથી સાંભળી પણ શકાશે નહિ. જુઓ તો ખરા (સહી)! તેનું વર્ણન સાંભળતાં-સાંભળતાં રાજા પરીક્ષિતની શું દશા થઈ હતી!!!

વૈકુંઠ વાટનાં દુખ જો સહિએ,

તો આગળ સુખ અખંડ ।

વેદ પુરાણ ભાગવત કહે છે,

ભાઈ જિહાં લગે છે બ્રહ્માંડ ॥ ૧૨ ॥

ભાવાર્થ-અતઃ હે જિજ્ઞાસુ આત્માઓ ! આ ક્ષણભંગુર ક્ષણિક જીવનમાં યદિ તમે બધા વૈકુંઠના ઉજાડ અને કઠિન માર્ગ પર ચાલી શકશો, દુઃખ સહન કરી શકશો, ત્યાગ અને વૈરાગ્યમાં રહીને જીવન વ્યતીત કરી શકશો. તો ‘ફલસ્વરૂપ અમૃતમય’ અર્થાત્ અહીંયાના ૧૦૦ વર્ષના દુઃખના બદલામાં લાખો વર્ષોના જીવનના અખંડ સુખના અધિકારી બની શકશો. વિષ્ણુલોકનું સુખ સાધારણ સુખ નથી. સંસારના જીવો માટે તો આ સુખ દુર્લભમાં પણ અત્યંત દુર્લભ છે. પરંતુ તે સુખના વિષયમાં વેદ, પુરાણ, ભાગવત કહે છે કે વૈકુંઠનું સુખ પણ ત્યાં સુધી અખંડ રહેશે, જ્યાં સુધી બ્રહ્માંડ રહેશે. ફરી તેના પછી તો આવાગમન છે જ !

પણ બંધ છૂટા વિના ન ચલાય,

ભાઈ એ છે કરમની કાણી ।

મન માંહેં જાણે અમે સુખ ભોગવસું,

પણ જાએ બંધાણા જમપુરી તાણી ॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ-પરંતુ હે આત્માઓ ! કર્મરૂપી બંધનથી છૂટ્યા વગર વૈકુંઠના માર્ગ પર પણ ચાલી શકાતું નથી. જો મોટું સુખ પ્રાપ્ત કરવું હોય, તો તે મોટા સુખને પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા સાધનરૂપી દુઃખ પણ મોટા જ હશે. અહીંયા તન, વચન અને

મનથી કરેલાં કર્મોની બંધનરૂપી છાપ જીવના સૂક્ષ્મ શરીર પર પણ પડે છે. એ સૂક્ષ્મ કર્મ જ કરમની કાણી-કર્મની જાળી છે. એ અશુભ કર્મ જ જીવને સંજમપુરીમાં નાંખવાવાળી જાળીરૂપ છે. અતઃ મનથી પણ અશુભ-અનર્થ કર્મનું ચિંતન બંધ કરવું પડશે. એ અશુભ કર્મરૂપી જાળીને કાપ્યા વગર વૈકુંઠ જવું સંભવ નથી. આ વાતને સમજ્યા વગર લોકો કર્મ તો કરે છે, સંજમપુરીના ઘાટમાં ઉતરવાની વધારે આસ રાખે છે, વૈકુંઠના સુખની! અનર્થ અને નિષેધ કર્મ કરીને મનમાં સોચે છે કે ‘મેં એટલા તપ-યજ્ઞાદિ કર્મ કર્યા છે. હું વૈકુંઠનું સુખ ભોગવીશ’ પરંતુ કર્મરૂપી બંધનમાં પડીને સ્વતઃ જ જમપુરીની તરફ તાણી-ખેંચાતા જઈ રહ્યા છે.

કરમ તણાં બંધ છે રે વજ્રમય,

વેદ પુરાણ એમ બોલે ।

દયા નહીં જીવ હિંસા કરે,

તે કરમ ચંડાળ નહીં તોલે ॥ ૧૪ ॥

ભાવાર્થ-જીવને દુઃખમાં નાંખવામાં કર્મરૂપી બંધન વજ્ર સદૃશ જટિલ હોય છે. જીવ દ્વારા કરેલી હિંસા, અનર્થ અને નિષેધ કર્મ જ અંત સમયમાં જમદૂત બનીને આગળ આવશે તથા જો જીવે શુભ કર્મ કર્યા હોય, તો તે જ શુભ કર્મ ધર્મરાજ બનીને લેવા આવે છે. યસર્થ એવા અનર્થ કર્મ ના કરો, જે અંત સમયમાં વજ્રમય બની જાય. વેદ, પુરાણ આદિ સદ્ગ્રંથ પણ ખુલ્લેઆમ ચિલ્લાવી રહ્યા છે કે એવા અનર્થ કર્મોના ફલ પણ અનર્થ સ્વરૂપ

જ હશે, પરંતુ ત્યારે પણ મોહરૂપી મદિરામાં ઉન્મત્ત જીવ પરવા નથી કરતાં. બીજા જીવોની ઉપર જરા-જેટલી પણ દયા નથી આવતી. પોતાના સ્વાદની પૂર્તિના માટે અન્ય જીવોની હિંસા કરવામાં જરા-જેટલો પણ સંકોચ નથી કરતાં. એવા જીવ કર્મને ચંડાલ કહેવાય છે. એ જન્મજાત ચંડાલ નથી હોતા. જન્મજાત ચંડાલ પણ અન્ય જીવોના પ્રતિ એવી નિર્દયતા નથી રાખતા, પરંતુ માયાવી મદના નશામાં ઉન્મત્ત કર્મ ચંડાલ જીવ ‘અમે જીવનમાં કેવા કર્મ કરી રહ્યા છે? આ કર્મના ફલ અમને કેવા ભોગવવા પડશે?’ આ વાતનું માપતોલ કર્યા વગર, વિચાર-વિવેક લગાડ્યા વગર, પશુઓથી પણ નીચ બુદ્ધિ રાખીને કર્મ કરતાં જઈ રહ્યા છે. નિમ્નલિખિત દૃષ્ટાંત આ વાતનું એક જવલંત ઉદાહરણ છે.

એક બ્રાહ્મણની ધર્મશાળામાં એક અન્ય બ્રાહ્મણનો ઉતારો થયો. તે ધર્મશાળાની એક તરફ જાતિના ચંડાલ કૂતરાના માંસને અગ્નિમાં નાંખીને શેકી રહ્યા હતા. ત્યાંથી નીકળવાવાળા ધુમાડાએ ધર્મશાળામાં ઉતરેલાં બ્રાહ્મણને સ્પર્શ થયો. ધર્મશાળામાં ઉતરેલાં બ્રાહ્મણને ધર્મશાળાના માલિકે ત્યાં રોકાવાની મના કરી દીધી. પૂછતાછ કરવાથી કારણ ખબર પડ્યું કે ધુમાડામા સ્પર્શના કારણે તે બ્રાહ્મણ અદ્ધૂત થઈ ગયા. તે તો હવે બ્રાહ્મણ ન રહ્યા, ચંડાલ બની ચૂક્યા છે. યસર્થ હવે તે ત્યાં રહી નથી શકતાં. ત્યારે કૂતરાને શેકવાવાળા ચંડાલોએ પૂછ્યું, “સારું! તું ક્યાંથી અને શું કરીને આવ્યો છે?” ત્યારે ખબર પડી કે તે પોતાની છોકરીને પાંચસો રૂપિયામાં બીજાની પાસે

વેચવા આવ્યો હતો. ત્યારે જાતિના ચંડાલોએ કહ્યું, “અમે તો જાતિના ચંડાલ છે. પરંતુ આ તો કર્મના ચંડાલ છે.” હવે વિચાર કરો કે સાચા ચંડાલ કોણ છે ?

વળી જો જો રે તમે શાસ્ત્ર સંભારી,
એણી પેરે બોલે વાણી ।
કુંજર કથુઆ મેરુ માણસ માંડી,
સરવે એક જ પ્રાણી ॥ ૧૫ ॥

ભાવાર્થ-હે સતવસ્તુની વેપારી આત્માઓ ! તમે લોકો શાસ્ત્રોના વચનોને જરા વિચાર-વિવેક કરીને જુઓ !! શાસ્ત્ર શું કહી રહ્યા છે અને તમે શું કરી રહ્યા છો ? શાસ્ત્ર કઈ તરફ ચાલવાનો આદેશ આપી રહ્યા છે અને તમે શાસ્ત્રોની આજ્ઞાના પાલનકારી બનીને કઈ તરફ ચાલી રહ્યા છો ? શાસ્ત્રોનું કહેવું અને પોતાના ચલનનું મિલન તો કરીને જુઓ ! શાસ્ત્ર પુકાર-પુકાર કરી કહી રહ્યા છે કે હાથી (કુંજર), કથુઆ (બધાથી નાનો એક જીવ), પર્વત-પર્વતરાજ- પાર્વતી (મેરુ) અને માનવ (માણસ) બધાની અંદર એક જ ચેતન વ્યાપક છે. બધા દુઃખ સુખના ભાગી છે. પછી તમે પોતાના સ્વાદ માટે ધર્મના નામ પર બીજાના ગળા કેમ ઘોંટી રહ્યા છો ? બીજાની હિંસા કેમ કરી રહ્યા છો ?

અનં ઉદક વાય કીટ પતંગમાં,
સકલ કહે છે બ્રહ્મ ।

દેખીતાં આંધળાં થાએ,

પછે બાંધે અનેક પેરે કરમ ॥ ૧૬ ॥

ભાવાર્થ-અન્ન, જલ (ઉદક), વાયુ, કીટ-પતંગ આદિ સકલમાં બ્રહ્મરૂપી ચેતન વ્યાપક છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે ‘અન્નં બ્રહ્મ, જલં બ્રહ્મ’ શાસ્ત્રોમાં આ પ્રકાર લખેલું જોતાં-જોતાં પણ, સાંભળતાં-સાંભળતાં પણ આંધળાં કેમ બની રહ્યા છો? પાછળ આ જન્મમાં અજ્ઞાનવશ કરેલાં નિષેધ કર્મોના બંધનમાં જીવ ફસાઈ જાય છે અને જ્યાં સુધી કર્મરૂપી બંધન ન કાપે, ત્યાં સુધી જીવનો ઉદ્ધાર થઈ શકતો નથી કેમ કે ‘અવશ્યમેવ ભોક્તવ્યં કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્’. પુનઃ તે બંધન એક જ નહિ, અનેક પ્રકારના કર્મરૂપી બંધન છે. જેમ-બહારની ઈન્દ્રિયો અર્થાત્ હાથ, પગ આદિ શરીરના અંગો દ્વારા કરેલાં કર્મ, બલ મદ, ધન મદ, જ્ઞાન મદમાં કરેલાં કર્મ, મનના સંકલ્પ અથવા ચિંતન દ્વારા કરેલાં કર્મ. એ કર્મોની છાપ વિશેષતઃ સૂક્ષ્મ જીવના માટે બંધનરૂપ હશે.

પાંચ મળીને કાયા પરઠી,

તે માહેં જીવ સમાણો ।

થાવર જંગમ સકલ વ્યાપક,

એણી પેરે પથરાણો ॥ ૧૭ ॥

ભાવાર્થ-સૃષ્ટિના સકલ પ્રાણીઓના શરીર પાંચ તત્ત્વોના સંમિશ્રણથી બનેલું (પરઠી) છે. જ્યારે પાંચ તત્ત્વોથી મળીને

કલેવર (શરીર) તૈયાર થયું, તો તેમાં ચેતન વ્યાપક થયું. આ પ્રકાર થાવર-અચલ પેડ-પોંધા (ઝાડ-પાન), વૃક્ષ, વનસ્પતિ આદિ તથા જંગમ (ચલાયમાન) પશુ, પક્ષી, ચતુર્લક્ષાણિ માનવ અર્થાત્ પાંચ તત્ત્વોથી નિર્મિત સકલ જડ પદાર્થમાં ચેતન-જીવનો વિસ્તાર (પથરાણો) થયો. અતઃ ‘જડ ચેતન ગુણ દોષમય, વિશ્વ કિન્હોં કરતાર.’

હવે વરણ વેષ થયા જુજવા,

એક ઉત્તમ મધમ ।

વસ્ત ખરીથી વિમુખ થયા,

પછે ચલવે તે અધમા અધમ ॥ ૧૮ ॥

ભાવાર્થ-આ રીતે જડમાં ચેતનનો વિસ્તાર કરીને વિશ્વના રચયિતા-માલિકે ૮૪ લાખ યોનીની રચના કરી. ચોરાશી લાખ યોનીમાં ચતુર્લક્ષાણિ માનવ છે. ચોરાશીના બજારમાં આવીને ચાર લાખ યોનીવાળા મનુષ્ય પણ વર્ણ-અવર્ણ અર્થાત્ હિન્દુ-મુસલમાન યા સાધુ-ગૃહસ્થી અથવા પુરુષ-સ્ત્રીનો ન્યારો-અલગ-અલગ ભેષ બનાવીને કાર્ય વિસ્તાર કરવા લાગ્યા. હવે માનવમાત્રમાં પણ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને કુદ્ર-એ ચાર વર્ણ ઊભા થયા. એ ચાર વર્ણોમાંથી વેદોનો માર્ગ બતાવવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થવાના કારણે બ્રાહ્મણોને ચાર વર્ણોમાં ઉત્તમ માનવામાં આવ્યા છે. પુનઃ બ્રાહ્મણો દ્વારા બતાવેલાં વેદના માર્ગ પર મધ્યમ શ્રેણીના લોકો અર્થાત્ ક્ષત્રિય, વૈશ્ય તથા અધમ શ્રેણીના કુદ્ર લોકો ચાલવા લાગ્યા. વેદોમાં જ્ઞાનના ચાર દર્જ-

કર્મ, ઉપાસના, જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન બતાવવામાં આવ્યા છે. જન-જનની સમજની માફક જ્ઞાન આપવાના સૂત્ર (નિયમ-વિધાન) બાંધવામાં આવ્યા છે. પરંતુ વેદનો માર્ગ બતાવવાવાળા વેદના મૂલ ટીકાકારો-બ્રાહ્મણ ઋષિઓએ મૂલથી જ બધા પ્રાણીઓને પરમાત્મા તત્ત્વરૂપી સાચી (ખરી) વસ્તુથી વિમુખ કરીને કર્મમાં જકડી દીધા. મૂલથી જ કર્મને મહત્તા આપવા અને પરમ વસ્તુને લોપ કરી દેવાના કારણે આખી દુનિયા મૂલથી જ તે જ માર્ગ પર ચાલી જઈ રહી છે. આ પ્રકાર મૂલથી જ પ્રધાનતા મળવાથી કળિયુગના બ્રાહ્મણોએ કર્મકાંડના વિષયમાં અધમથી અધમ કર્મ કરીને કર્મકાંડને રોજગાર માટે વ્યવસાય જ બનાવી દીધો તથા જ્ઞાન અને ભક્તિમાર્ગને લોપ (લુપ્ત) કરીને કર્મથી જ મુક્તિ પ્રાપ્ત હોવાનો જૂઠો પ્રચાર કરવા લાગ્યા. વાસ્તવમાં કર્મ તો શરીરની પવિત્રતાના માટે છે, ન કે મુક્તિના માટે. આ રીતે જાણતાં-જાણતાં પણ વેદોના જ્ઞાતા બ્રાહ્મણ દુનિયાને વૈતરણી પાર કરાવીને જમપુરીની તરફ મોકલી રહ્યા છે. પરંતુ શું તે સ્વયં દાનમાં ગૌ (ગાય) લઈને દૂધ ખાવા જેવું અધમમાં અધમ કર્મ કરીને સ્વર્ગ, વૈકુંઠ જઈ શકશે ?

હું રે ગેહેલો એવાં વચન તો જ કહું છું,

પણ ન થાય બીજા કોય ગેહેલા ।

વિસ્મી વાટે ચાલી ન શકે,

તેને લાગસે વચન ઘણાં દોહેલા ॥૧૯॥

ભાવાર્થ-પરંતુ હે સત વસ્તુનો વેપાર કરવા આવેલી મારી

સાથી આત્માઓ ! હું તો પાગલ (ગેહેલો) છું. દુનિયા મને પાગલ, દીવાના જ તો કહેશે ને ! એવું હું એટલા માટે કહી રહ્યો છું કેમ કે જે સંસારને દુનિયા બનાવવા ચાહે છે, હું તેને જલાવી (બાળી) દેવા ચાહું છું. જે પરિવારને દુનિયા વધારવા ચાહે છે, હું તેને મૂલથી જ ઉખાડી દેવા ચાહું છું. જે કર્મ દ્વારા દુનિયા મુક્તિની આશા કરે છે, હું તેને ઠુકરાવીને ચલાવવાવાળો છું. મારો માર્ગ દુનિયાના માર્ગથી ન્યારા-અલગ જ છે. તો દુનિયા મને પાગલ ન કહે, તો શું કહે ? પરંતુ હું હાથ જોડીને કહું છું કે અન્ય કોઈપણ મારે જેવા પાગલ ન બને. અગર જો બનશે, તો તમને પણ સંસાર પાગલ કહેશે. ત્યાગ, વૈરાગ્યનો માર્ગ બહુ જ કઠિન માર્ગ છે. પોતાના ઘર આગમાં ફૂંકીને હર કોઈ આ કઠિન માર્ગ પર ચાલી શકતા નથી. અતઃ જે સંસારથી પ્યાર કરે છે તથા સંસાર જેને પ્રિય લાગતો હોય, તેને મારા વચન બહુ જ કઠિન લાગશે, તે પ્રકાર જે પ્રકાર વિષયી જીવને વિષય છોડી દેવાનું કહેવાથી દુઃખ લાગે છે. પરંતુ હું સાચી વાત કહેવાનું નહિ છોડીશ. જો મારા વચન સારા લાગતાં હોય, તો તે ગ્રહણ કરજો. અન્યથા ‘તમે તમારી માયા માંહેં, સેહેજે ભોગવજો સુખ.’

એક જીવને આહાર દેવરાવે,

તેમાં અનેક જીવ સંધારે,

એણી પેરે દાન કરે રે દયાસું,

એ ધરમ તે કાં નવ તારે ॥ ૨૦ ॥

ભાવાર્થ-સંસારમાં એવા ધર્મપાલન કરવાવાળા પણ કેટલાય લોકો છે, જે એક જીવને જીવંત રાખવા માટે સહસ્ત્રો જીવોનો સંહાર કરે છે. જેમ-એક સિંહને પાળવા માટે નિત્ય પ્રતિ તેના આહાર હેતુ એક બકરાનો સંહાર કરે છે. અતઃ સાઈઠ વર્ષ સુધી સિંહનું પાલન કર્યું, તો સાઈઠ વર્ષોમાં કેટલાં બકરાઓની હિંસા થઈ? પુનઃ એક છોકરો છે, જે કબૂતરના માંસ વગર ખાવાનું જ નથી ખાતો. તેને એક કબૂતર દિનમાં એક કબૂતર રાતમાં, આ રીતે નિત્ય પ્રતિ બે કબૂતર ખવડાવે છે. તો તે છોકરાના જીવનભરના આહાર માટે કેટલાં કબૂતરોની હિંસા કરી? આહારના નામ પર ધર્મ કરવાવાળા એવા કેટલાં દેશી-વિદેશી લોકો છે, જે ‘મારા નામ પર સિંહને આહાર આપવો’ એવું કહીને પાંચ-પાંચ, દસ-દસ હજાર રૂપિયા ધર્મમાં લગાવે છે. પરંતુ એવું કરતાં તે એ નથી સોચતાં કે તે ધર્મ કરી રહ્યા છે યા પાપ? આ પ્રકાર છોકરા અને સિંહના પ્રતિ દયા કરીને કબૂતર અને બકરાનો સંહાર કરવાથી શું કરેલો, ધર્મ તેને પાર લગાવી શકશે? કેમ ન લગાવશે? જરૂર લગાડશે, પરંતુ ક્યાં? તીર ઘાટ યા મીર ઘાટ? અતઃ સંજમપુરીના ઘાટમાં તો અવશ્ય તારશે !

અનેક સંઘવી સંઘ જ કાઢે,

ધન ખરચે થાય મોટા ।

બાંધી કરમ કરાવે જાત્રા,

જાણો કરમ સૂં કરસે એ ખોટા ॥ ૨૧ ॥

ભાવાર્થ-સંસારમાં એવા અનેક ધનાઢ્ય શેઠ છે, જે ધર્મના નામ પર હજાર-બાર સો ગરીબોને એકઠાં કરીને પૂરા (આખા) સંઘને તીર્થયાત્રા કરાવે છે અને આખા સંઘ-જમાત પર તીર્થયાત્રામાં જેટલો પણ ખર્ચ થાય, તે બધો ખર્ચ સ્વયં ઉઠાવે છે. આ રીતે સામુહિક તીર્થયાત્રા કાઢીને ધર્મ કમાવે છે એ જ વિષયનું એક દૃષ્ટાંત છે.

એક સમયની વાત છે. એક ધનાઢ્ય શેઠ સંઘ લઈને તીર્થયાત્રાના માટે નીકળ્યા. તે જ રસ્તામાં એક બીજો અત્યંત લોભી શેઠ રહેતો હતો. પરંતુ તેની પત્ની બહુ પતિવ્રતા હતી. અતઃ તે સદૈવ પોતાના લોભી પતિના કલ્યાણના વિષયમાં સોચ્યા કરતી હતી. જ્યારે ધનાઢ્ય શેઠનો સંઘ તે પતિવ્રતા સ્ત્રીના ઘરની સામે રોકાયા, ત્યારે પતિથી નજર બચાવીને તે સંઘના મુનીમને મળવા આવી અને કહ્યું, “આ સંઘને જેટલો પણ ખર્ચ લાગે, તે આપ મારી જિમ્મેદારીમાં આપી દો અને જેવા પણ હોય આપ મારા પતિને આપની સાથે લઈ જઈને તીર્થ કરાવી લાવો.” એવું કહીને તેને મુનીમજીના હાથમાં લાખ રૂપિયા રાખી દીધા. હવે મુનીમજી લોભી શેઠને મનાવતાં-મનાવતાં હેરાન થઈ ગયા. અંતમાં ત્રણ દિવસ સુધી મનાવ્યા પછી રોજના પચીસ રૂપિયા આપવાના કબૂલ કરીને લોભી શેઠને રાજી કર્યા. હવે સંઘ ચાલ્યો. જ્યારે કાશી પહોંચીને ગંગા સ્નાન કરવાનો સમય આવ્યો, ત્યારે બધા તો ગયા સ્નાન કરવા ! પરંતુ તે લોભી શેઠ ન ગયા. કેમ કે સ્નાન કર્યા પછી તીર્થમાં બેઠેલાં પંડે (પંડિત) લોકો ચંદન કરતાં હતા અને તેમને દક્ષિણા આપવી પડતી હતી.

યસર્થ દક્ષિણા આપવી પડશે, આ લોભના કારણે તે લોભી શેઠ મધ્યરાત્રિમાં જ્યારે બધા સૂઈ ગયા, ત્યારે સ્નાન કરવા ગયા. જ્યારે તે શેઠ સ્નાન કરીને બહાર નીકળ્યા, ત્યારે એક પંડેએ આવીને તેને ચંદન કરી દીધું અને ચાર આના દક્ષિણા માંગી લીધા. હવે લોભી શેઠ ભાગવા લાગ્યો અને પંડા તેનો પીછો કરવા લાગ્યો. અંતમાં પંડેએ પોતાની કોપી (નોટબુક) માં તેનું નામ લખીને કરજના રૂપમાં છોડી દીધું. લોભી શેઠે વિચાર્યું ચાર આના માટે તે ઘર સુધી થોડો આવશે. અતઃ સહી કરી દીધી. જ્યારે શેઠ તીર્થ કરીને ઘેર પાછાં (વાપસ) આવ્યા, ત્યારે મહિના દિન પછી એક રોજ તે પંડા પુકારતા-પુકારતા તેની ઘેર ચાલી આવ્યો. એ જોઈને શેઠ આશ્ચર્યચકિત રહી ગયા અને અંદર જઈને તેને શીશામાં રાખેલું ઝેર (વિષ) ખાઈ લીધું. શેઠ મરી ગયા. શેઠની સ્ત્રી પંડેને કહેવા લાગી કે હવે તો ચાલી જાવ, શેઠ તો મરી ગયા. ત્યારે પંડા કહેવા લાગ્યા, “ત્યારે તો હું પુરોહિત પણ છું. દાહ સંસ્કારનું કર્મ કરીને પણ દક્ષિણા તો લઈને જ જઈશ.” એક તરફ શેઠને સ્મશાન લઈ જવાની તૈયારી થવા લાગી. ત્યારે ધીરેથી પંડેએ બધાને હટાવ્યા (ખસેડ્યા) અને લાશની પાસે જઈને કાનમાં કહ્યું, “જુઓ ! તમે જીત્યા હું હાર્યો. હવે ઉઠી જાવ. વ્રહ્મ બ્રૂહી (મંત્ર)” આ રીતે કહીને દર્શન દીધા. ત્યારે મૃતક શેઠ ઉઠીને કહેવા લાગ્યા, “હે વ્રત્ત ! મારા કયા પુણ્ય હતા, જેનાથી આપને આવી કૃપા કરી,” ત્યારે પંડેએ કહ્યું, “તમારા લાખો રૂપિયા તમારા નામ પર તીર્થમાં ખર્ચ થઈ ચૂક્યા છે. આ તે જ પુણ્યનો પ્રતાપ છે. હવે જુઓ છૂપા દાનનું મહત્ત્વ !” શેઠ જાગી ગયા. તેમના જીવને પલટો ખાધો.

અંતમાં તે વૈકુંઠ ચાલી ગયા.

અતઃ એવા કેટલાય સંઘ-યાત્રા કાઢો, પરંતુ જો ધર્મ કરવાવાળાની અંદર ‘લોકો મને વાહ વાહ કહે. બધાની વચ્ચે હું મોટો કહેવાઉં’. એવા અભિમાનપૂર્ણ ભાવ હોય, તો અભિમાનના કારણ પુણ્ય ક્ષીણ થઈ જાય છે. લોકો તીર્થ-યાત્રા રૂપી કર્મમાં બંધાઈને ધન ખર્ચ કરીને તીર્થમાં પાપ કાપવા (કાટવા) અને પુણ્ય કમાવવા તો જાય છે, પરંતુ બલિ ચઢાવીને, અભિમાન કરીને, જમાતની વચ્ચે બૂરી નજર રાખીને અનર્થ કર્મ કરીને સોચે છે કે અહીંયા તીર્થમાં કરેલાં અશુભ કર્મ પણ શુભ બની જાય છે. અતઃ તે અશુભ કર્મ મારું શું બગાડશે ? એવું સમજીને વજ્રલેપી ગુનાની કમાણી કરીને પાછાં આવે છે.

મન માંહે જાણો અમે ધરમ ભોગવસું,

પ્રગટ પાપ ન દેખે ।

સુભ અસુભ બંને ભોગવવાં,

એ ધરમરાજ સર્વ લેખે ॥ ૨૨ ॥

ભાવાર્થ-કોઈપણ માનવ ચાહે તે એક હિંસક કસાઈ જ કેમ ન હોય, તે પણ ‘મને વૈકુંઠ જવું છે’ એવું જ કહેશે. ‘નરક જવું છે’ એવું કોઈ નથી કહેતું. હિંસા કરવાવાળા, નિષેધ-કુકૃત્ય કરવાવાળા પણ ‘હું સારું જ કરી રહ્યો છું’ એવું સમજીને જ કર્મ કરી રહ્યા છે. અર્થાત્ કામાક્ષી દેવી આદિ તીર્થસ્થાનોમાં જઈને જીવ હિંસા કરવા અથવા બલિ ચઢાવવાવાળા, પુનઃ સિંહને બકરા ખવડાવવાવાળા પણ મનથી તો એ જ વિચારે છે કે અહીંયા

કરેલાં આ ધર્મનું પુણ્યફળ પરલોકમાં સુખથી ભોગવીશું, પરંતુ પોતાના દ્વારા કરેલાં જીવ હિંસા જેવા અધમ કર્મોને નથી જોતાં, જે પ્રત્યક્ષ સ્પષ્ટ જોવામાં આવી રહ્યા છે. અપિતુ શુભ કર્મ હોય યા અશુભ કર્મ હોય, પોતાના દ્વારા કરેલાં બંને પ્રકારના કર્મોનો હિસાબ ધર્મરાજ એક-એક કરીને અવશ્ય કરશે. તેનાથી આગળ એક પણ કર્મ છૂપી નહિ શકશે. તે તો અમને બધાય કર્મ ભોગાવીને જ છોડશે.

તીરથ તે જે એક ચિત્ત કીજે,

કરમ ન બાંધીએ કોએ ।

અહનિસ પ્રીતે પ્રેમસું રમિએ,

તીરથ એણી પેરે હોએ ॥ ૨૩ ॥

ભાવાર્થ-તીર્થ તો તે છે, જ્યાં મનની એકાગ્રતા હોય. પુનઃ “તીર્થ પરં કિં ? સ્વમનો વિશુદ્ધમ્” અર્થાત્ પોતાના મનનું વિશુદ્ધિકરણ જ તીર્થ છે. મનના વિશુદ્ધિકરણના બદલે તીર્થમાં અનર્થ થતો હોય, તો તીર્થમાં જવું અકલ્યાણકારી જ છે. તીર્થમાં જઈને જો મન, વચન અથવા શરીર દ્વારા કર્મમાં બંધાઈ ગયા, તો તે તીર્થ વજલેપી પાપ જ હશે કેમ કે મન, વચન અથવા શરીર દ્વારા કરેલાં અશુભ કર્મોની છાપ સૂક્ષ્મ શરીર પર પડે છે અને એ સૂક્ષ્મ કર્મરૂપી જાલીથી નીકળવું બહુ ભારે છે. યસર્થ ઘરમાં જ મનને પરમાત્માના વિશુદ્ધ પ્રેમથી શુદ્ધ કરીને પ્રેમથી પરમાત્માની સાથે આત્મા દ્વારા રમો (ખેલો). બધા જીવોમાં સમભાવ રાખો. જ્યાં સુધી બને, બીજાને સુખ પહોંચાડો.

પરમાત્માની સૃષ્ટિના કોઈપણ પ્રાણીને બનાવવાનું સામર્થ્ય જો પોતાનામાં ન હોય, તો તેની હિંસા કરવાનો અમને શું અધિકાર છે ? આ ભાવનાથી ઘરમાં બેઠાં બેઠાં જ તીર્થના પણ પરમતીર્થ થઈ જાય છે.

દાન કરે સહુ દેખાદેખી,

બાંધે તે કરમ અનેક ।

મન તણી આંકડી ન લાધે,

તેણે બંધાએ બંધ વિસેક ॥૨૪॥

ભાવાર્થ-લોકો દાન તો કરે છે, પરંતુ એકબીજાની દેખાદેખીથી. આ રીતે દેખાદેખીમાં કરેલું દાન, દાન નથી કહેવાતું. આ પ્રકારના દાનનું ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. ઈસા કહે છે કે દાન એ રીતે કરો કે તમારા એક હાથથી આપેલું દાન બીજો હાથ પણ ન જોઈ શકે. પરંતુ અહીંયા તો કોઈ પાંચ પૈસાનું પણ દાન કરે છે, તો એ ભાવથી કે લોકો તેને બહુ મોટા દાની કહે. એવા અભિમાનપૂર્ણ કર્મના બંધનમાં દુનિયા અનેક પ્રકારથી બંધાઈ છે. પરંતુ ‘મનમાં કેટલી શક્તિ છે ? એ પોતાની જીવાત્માને કઈ રીતે અધોગતિની તરફ લઈ જઈ શકે છે તથા કઈ રીતે ઊર્ધ્વગતિની તરફ પહોંચાડે છે ? એને કયા પ્રકારથી વશમાં કરવું જોઈએ ? એ શું કામનું છે ? એને કયા કામમાં લગાવવું જોઈએ ?’ મનની એ બધી આંકડીઓ (આંટીઘૂંટી-ગૂંચવણ) ન જાણી શકવાથી જીવ અનેક પ્રકારથી મનના દ્વારા કર્મરૂપી બંધનમાં જકડાઈ જાય છે. આ પ્રકાર કર્મ કરે છે મન

અને બંધનમાં ફસાય છે જીવ !

જીવ સંઘારતા મન ન વિમાસે,

જાગ કરે નામનાએ ।

કરમ બંધાતાં કોઈ નવ દેખે,

પણ લેખું લેસે જમરાએ ॥૨૫॥

ભાવાર્થ-ધર્મના નામ પર જીવોનો સંહાર કરતાં અથવા બલિ ચઢાવતાં સમય માનવ પોતાના મનમાં જરા પણ વિચાર નથી કરતાં કે જીવ હિંસાનું ફળ દુઃખ છે યા સુખ ! વગર વિચારે મૂર્ખ બુદ્ધિને પરવશ થઈને લોકો અશ્વમેધ, રાજસુર્ય, નરમેધ આદિ યજ્ઞ (જાગ-જવારા-આહવાન) કરે છે અને નામ-યશ કમાવવા માટે બેસુમાર ધન લૂંટાવે છે, પરંતુ કોઈ એ નથી જોઈ શકતું કે અભિમાનમાં કરેલાં ઉક્ત અશુભ કર્મોના બંધનમાં જીવ જન્મ-જન્માંતરથી બંધાતો ચાલતો આવી રહ્યો છે. પરંતુ ઉક્ત વજ્રલેપી કર્મોનો હિસાબ જમરાજની આગળ આપતાં સમયે તેને ખબર પડશે. જમરાજ બધાના કર્મોના લેખા-જોખા માંગશે. તે છોડશે નહિ, તેની આગળ ઠીક-ઠીક (બરાબર) હિસાબ આપતાં સમય બધાને પસ્તાવું પડશે.

અનેક દેરા પરવો ને પરવા,

ધન ખરચે મોટાઈ ।

પ્રસિધ પ્રગટ થાય પાખંડે,

જે માંહે ભાંડ ભવાઈ ॥૨૬॥

ભાવાર્થ-લોકો અહીંયા એ સોચીને ધર્મરૂપી કમાણી કરે છે કે ‘મારા દ્વારા અહીં કરેલાં ધર્મના પુણ્યથી હું પરલોકમાં સુખથી રહીશ.’ એવું સોચીને કોઈ દેરા-મંદિર, અપાસરા આદિ ખોલે છે, તો કોઈ પર્વો (તહેવાર/સદાવ્રત) અર્થાત્ નાના-નાના ધર્મક્ષેત્ર ખોલે છે. પુનઃ કોઈ-કોઈ પર્વો(સદાવ્રત) અર્થાત્ મોટા-મોટા ભોજ-ભોજનગ્રાહી (ભોજન) આદિની વ્યવસ્થા પણ કરી દે છે. પરંતુ ઉક્ત અભિમાનજન્ય કર્મોના કારણે બધું જ વ્યર્થ (નકામું) ચાલ્યું જાય છે. અન્યથા ઉક્ત કર્મોને નિઃસ્વાર્થ અને ગોપ્ય ભાવથી કરવાથી પુણ્ય તો અવશ્ય મળે છે. અતઃ ધર્મના નામ પર કરવામાં આવેલાં પુણ્યકર્મો જેવા વ્યભિચાર, હિંસા તથા અભિમાનપૂર્ણ કર્મો દ્વારા પ્રત્યક્ષ જ પાપ થઈ રહ્યા છે, એ વાતો શાસ્ત્ર-સમંત તથા શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે. એ પાખંડી લોકો વગર જાણે-સમજે ભાડ-ભવાઈ (નાગા નાય) સદૃશ નીચ કર્મ કરે છે. અતઃ ભાડ-ભવાઈ તેને કહે છે, જે બહારથી તો બૂરા- (ખરાબ) બૂરા શબ્દોનો પ્રયોગ કરીને લોકોને હસાવવાની અથવા સભાની વચ્ચે નાચી-ગાઈને લોકોને આકર્ષિત કરવાની વૃત્તિ રાખે છે, પરંતુ અંદર લોકોને ઉક્ત પ્રકારથી મોહિત કરીને તેનાથી પૈસા લૂંટવાની નીચ વૃત્તિ દબાવી રાખે છે. તે જ પ્રકાર એ મોટા-મોટા અભિમાની અને દાની પણ બહાર તો પોતાના પુણ્યકર્મોનું પ્રદર્શન કરે છે, સ્વર્ગ અને વૈકુંઠના સુખની ઈચ્છા રાખે છે, પરંતુ ઉક્ત બધા દાન-પુણ્ય નામ કમાવવા માટે અભિમાન રાખીને કરે છે.

દાન દયા સેવા સર્વા અંગે,

કીજે તે સરવે ગોપ ।

પાત્ર ઓળખીને કીજે અરયા,

શાસ્ત્ર અરથ જોઈએ જોપ ॥ ૨૭ ॥

ભાવાર્થ-હે જિજ્ઞાસુ આત્માઓ ! શાસ્ત્રોની આજ્ઞા છે કે દાન કરો, ચાહે જીવ માત્ર પર દયા કરો અથવા સર્વાંગો દ્વારા સેવા જ કેમ ન કરો, પરંતુ એ સારા (બધા) કર્મ બતાવવા-દેખાડવા માટે ન કરો. એ બધાય કર્મ ગોપ્યરૂપમાં કરવા યોગ્ય છે, ન કે બીજાઓને બતાવીને કરવા યોગ્ય. સેવા, દાન, દયા આદિ કર્મ જેટલાં ગોપનીય રૂપમાં કરીશું, તેનું પુણ્ય તેટલાં જ વધશે. દેખાડેખી કરવાથી બધા પુણ્યફળ વિફલ થઈ જાય છે. પુનઃ પાત્રને જોઈને, ઓળખીને, ઠરાવીને, બને તો યોગ્ય પાત્રની પ્રત્યક્ષ જ પૂજા-અર્ચના કરો. પરંતુ ઠરાવવું કેવી રીતે ? તો શાસ્ત્રોના અર્થને લઈને તેની પર વિચાર-વિવેક કરીને, ગહરાઈથી મનન કરો કે શાસ્ત્રોમાં કેવા જીવની સેવા અથવા કેવા જીવને દાન કરવાની આજ્ઞા છે. જ્યારે નિશ્ચિત થયું, શાસ્ત્રો દ્વારા પ્રમાણિત થયું, ત્યારે તેના પ્રત્યે ગોપ્યરૂપથી દાન, દયા, સેવા વગેરે કરો.

આગે પ્રગટ કીધું રે જનકે,

દાધો પગ અગિન ।

ત્યારે ઘણી ખંડણી કીધી નવ જોગી,

રખે વૃથા જાય સાધન ॥ ૨૮ ॥

ભાવાર્થ-જુઓ ! ગોપ્ય અને દેખાવટી (બતાવવાની) સેવાના વિવેચન વિષયમાં રાજા જનકે એક દૃષ્ટાંત પ્રગટ કર્યું

છે. ગુરુજનની આગળ ગુરુજન દ્વારા પ્રદત્ત પોતાની તપ-શક્તિને પ્રગટ કરવાની ઈચ્છા માત્રથી જ રાજા જનકના પગ અગ્નિમાં જલી (બળી) ગયા હતા. ત્યારે નવ યોગીઓએ પોતાના શિષ્ય રાજા જનકના પ્રતિ દયા-દૃષ્ટિ રાખીને બહુ જ ખંડની કરી હતી અને ખંડનીપૂર્ણ વયનો દ્વારા તેમને દાન, દયા, સેવા, જપ, તપ વગેરેનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું હતું. આજ પછી રાજા જનક દ્વારા કરવા જવાવાળી સાધના વ્યર્થ ન જાય, એ સોચીને નવ યોગીઓએ તેમને સચેત કરાવ્યા હતા. આ રીતે બીજાઓને બતાવીને સેવા, દાન વગેરેની શક્તિ અથવા પુણ્યનો ક્ષય થઈ જાય છે. હે આત્માઓ ! આ દૃષ્ટાંત કોઈ અન્યના માટે નહિ, અમારા માટે જ પ્રગટ થયું છે.

સત વ્રત ધારણાસું પાલિએ,
જિહાં લગે ઊભી દેહ ।
અનેક વિધન પડે જો માથે,
તોહે ન મૂકિએ સનેહ ॥ ૨૯ ॥

ભાવાર્થ-પ્રત્યેક વ્યવહારને અંદરની સત વૃત્તિથી ધારણ કરો. સદા પોતાની આત્માની સચ્ચાઈ પર સ્થિર રહીને કર્મ કરો, ન કે છુપાવીને ! “અંદર મલ, બાહર છલ” આ રીતની પ્રવૃત્તિ ન રાખો. આત્માને પ્રત્યેક અંતઃકરણની અનર્થ વૃત્તિથી બચાવો કેમ કે આ આત્મા-જાગૃતિ માટે અત્યંત હાનિકારક છે. પોતાના સાધન-વ્રતનું પાલન સચ્ચાઈથી ત્યાં સુધી કરો, જ્યાં સુધી તમારો દેહ ઊભો રહે. કર્તવ્યપાલનમાં અનેક વિઘ્ન બાધક

બનીને આડા આવી શકે છે, પરંતુ ધર્મની રક્ષા માટે સિર આપી દેજો. અપિતુ અધર્મના માટે ન જીવો. અનેક વિઘ્ન આડા આવવાથી પણ પોતાના કર્તવ્યના પ્રતિ જે સચ્ચાઈનું વ્રત છે, જે સ્નેહ છે, તેને ના છોડો. સચ્ચાઈના પ્રતિનો સ્નેહ શું કરશે, એ જ ને ? આ ‘સત્ય પ્રેમ ધન’ જ તમને પરમાત્માથી મિલાવી દશે.

ભાગવત વચન જો જો રે વિચારી,

સાર અક્ષર જે સત ।

જીવને જગાવો વચન પ્રકાસી,

રહે ઉઘાડો મત ॥ ૩૦ ॥

ભાવાર્થ-હે સતની વેપારી આત્માઓ ! ભાગવતના વચનોને વિચાર અને વિવેકરૂપી નેત્ર દ્વારા સ્પષ્ટતઃ પારખીને જુઓ. વેદ, પુરાણ, ઉપનિષદ આદિ સમસ્ત શાસ્ત્રોનો સાર ભાગવત છે. એ જ ગ્રંથ વેદાંત છે. અર્થાત્ એ જ ગ્રંથે વેદથી લઈને બધા ગ્રંથોનું અંત લક્ષ્યને પ્રગટ કર્યો છે. એની જ અંદર સત અક્ષર અર્થાત્ બેહદના દરવાજાને પ્રગટ (પ્રત્યક્ષ) દર્શાવવામાં આવે છે. અતઃ એવા લક્ષ્યદર્શી ગ્રંથોને આગળ રાખીને પેટાર્થ બનીને જીવન ન ગુમાવો. તમારા હાટ-બજાર અહીં જ સુધીના છે. જરા પરલોકની પણ તો ચિંતા કરો. ભાગવતના વચનો દ્વારા પોતાના જીવમાં પોતાના સંબંધીના જ્ઞાનનો પ્રકાશ પહોંચાડીને જીવને જાગૃત કરો અને માનવ જન્મ સફળ બનાવો. હૃદયમાં પૂર્વ-જન્મના પાપ જે જમાવીને કપાટરૂપ બની ગયા છે, તે કપાટને ભાગવતના વચનો તથા

વિચાર-વિવેક દ્વારા ‘યન્મિત્રં પરમાનંદ પૂર્ણબ્રહ્મ સનાતનમ્’ આ રીતે ઠરાવીને ખોલી દો અર્થાત્ ભાગવત દ્વારા લક્ષ્ય કરાવીને જીવાત્માની મત-બુદ્ધિને જાગૃત કરી લ્યો.

એ માથે લેસે તેને કહું છું,
 બીજા મા કરજો દુખ ।
 તમે તમારી માયા માંહે,
 સેહેજે ભોગવજો સુખ ॥૩૧॥

ભાવાર્થ-કિંતુ હે આત્માઓ ! એ વચન હું તેને જ કહું છું, જે એમને પોતાના સિર પર ચઢાવીને અનર્થ કર્મોથી બચવું અને પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા ચાહે છે. જેને ૮૪થી સ્નેહ છે, પ્રીત છે, તે મારા એ વચન સાંભળીને બહુ દુઃખી થઈ જશે. પરંતુ હું તો એ સત્ય વચન સત્યગ્રાહી આત્માઓ માટે કહી રહ્યો છું. અન્ય સંસારી જીવાત્માઓ મારા વચન સાંભળીને દુઃખી ન થવું. અગર જો વેદ, શાસ્ત્રોના વચનોના પ્રમાણયુક્ત કહેલાં મારા વચનોને આપ અસત માનતા હોય, તો પોતાની સત માયામાં જ મસ્ત રહેજો. તે જ માયાને અનાદિકાળ સુધી ભોગવતાં રહેજો. પંચ વિષયજન્ય માયાવી સુખ ભોગવવામાં કસની ઉઠાવવી પડતી નથી. ઈન્દ્રિયો સ્વતઃ જ માયાની તરફ પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે. અતઃ બહુ સરળતાથી માયાને ભોગવી શકાય છે. આ રીતે સરળતાથી જ આપ બધા અનાદિકાળ સુધી જન્મતાં-મરતાં રહેજો.

કોઈ એમ મા કહેજો જે નિંદયા કરે છે,
 વચને કહું છું દેખાડી ।

સાધ પુરુષની નિદ્રા ભાજે,

આંખડી દેઉં રે ઉઘાડી ।। ૩૨ ।।

ભાવાર્થ-હે સતગ્રાહી આત્માઓ ! હું આજે તમારી આગળ પ્રત્યક્ષ રૂપમાં સત્ય વચન રાખી રહ્યો છું. મારા વચનોને સાંભળીને કોઈએ એવું ન કહેવું અથવા સોચવું કે એ તો અમારી નિંદા કરી રહ્યા છે. અમારા ચલન અને વ્યવહારની ખંડની કરી રહ્યા છે. પરંતુ હું તો સત્ય વાતોને પ્રગટ કરવા ચાહું છું. અતઃ સત્ય બોલવાથી હું કોઈનાથી નહિ ડરીશ. કહીને જ છોડીશ. આપ્તપુરુષો અથવા મૂલ આચાર્યોએ જે વચન કહ્યા છે, હું તે જ વચન બતાવીશ, તે જ વચન આપ બધાને સમજાવી દઈશ. અતઃ હે સાધુઓ ! જો આપ સતગ્રાહી ભાવથી મારા વચનોને સાંભળશો, નિષ્કપટ રૂપથી તે પર દિલથી વિચાર કરશો, તો જે નીંદના પરવશ થઈને માયામાં વહી જઈ રહ્યા છો, તે અજ્ઞાનતારૂપી નિદ્રા દૂર થઈ જશે અને આપ બધા સત્ય વસ્તુને પ્રાપ્ત કરી શકશો. જે જીવ આંખ બંધ કરીને માયામાં ઘૂસી જઈ રહ્યા છે, તેમના હૃદયની વિચાર-વિવેકરૂપી આંખોને હું જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા ખોલી દઈશ અને તેમને સત વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરાવી દઈશ. અતઃ મારા વચનોને આપ્તપુરુષો દ્વારા બતાવેલાં વચનોની સાથે સંતુલન કરીને જુઓ !

વચન કેહેતાં કોય દુખ મા કરસો,

સાંભળજો સહુ કોય ।

સત કેહેતાં કોઈ વાંકુ વિચારસે,

તો સરજયું હસે તે હોય ।। ૩૩ ।।

ભાવાર્થ- હું સત્ય વચન અવશ્ય કહીશ. મારા સત્ય વચનોને સાંભળીને તમારા ચલન-વ્યવહારમાં વિઘ્ન આવે, તો મારાથી દુઃખી ન થવું. સત્ય વચન આપની આગળ રાખવું મારું કર્તવ્ય છે. અતઃ મારા વચનોને દૃઢતાથી શ્રવણ દઈને સાંભળો ! સત્ય વચન કહેવાથી જો આપ બધા ઊલ્ટા વિચાર કરશો, “મારી નિંદા કરે છે”, એવું કહેશો. સત્યને સમજવામાં પોતાની તરફથી કમી રાખશો, વચનોને વગર સમજે હુકરાવશો, તો મારું અકલ્યાણ નહિ થશે. જો સત્યને હુકરાવીને આપ બધા સંજમપુરીના ભાગીદાર બનતા હોય, તો હું સમજીશ કે તમારા નસીબમાં સૃજનહારે (વિધાતાએ) છઠ્ઠીના દિવસે જેવું ભાગ્યમાં લખી દીધું હતું, તેવું જ થયું. જો તમારા નસીબમાં સંજમપુરી જવાનું લખ્યું હશે, ત્યારે આપ મારા સત્ય અને પ્રમાણિક વચનોને હુકરાવીને ઊલ્ટો વિચાર કરશો.

વિપ્ર તણો વેપાર ભાજે છે,

ભાઈ ભાગવત હાટ ન ચાલે ।

તો જ ફરી ફરીને મૂળગાં,

સર્વ વચન જઈ ઝાલે ।। ૩૪ ।।

ભાવાર્થ-હે સાધક આત્માઓ ! વેદોમાં, શાસ્ત્રોમાં અને ભાગવત આદિ સદ્ગ્રંથોમાં જ્ઞાન અથવા ભક્તિમાર્ગ નથી, એવી

વાત નથી. ભાગવતમાં વેદવ્યાસ અને શુક્રમુનિએ પ્રત્યક્ષ રૂપમાં વેદોની સાર-વસ્તુને કાઢીને રાખી છે. તેઓએ ત્યાં પ્રત્યક્ષ લખ્યું છે કે કર્મના દ્વારા કોઈ કાલમાં કોઈની મુક્તિ થઈ શકતી નથી કેમ કે કર્મથી શરીરની શુદ્ધિ થાય છે, આત્માની નહિ અને આત્માની શુદ્ધિ મુક્તિ વગર નથી. પુનઃ આત્માની શુદ્ધિ જ્ઞાન અને ભક્તિથી જ થાય છે. પરંતુ આજકાલના જે વિપ્ર-બ્રાહ્મણ ભાગવત લઈને જ્ઞાન બતાવવા બેસે છે, તેમને પરલોકની ચિંતા નથી. તેમને તો એ ચિંતા છે કે અહીંયા કઈ રીતે ધનસંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય અને આનંદથી જીવન ગુજારે. યસર્થ તે તમને જાણતાં અને સમજતાં છતાં પણ ભાગવતની અંદરની સાર-વસ્તુ બતાવતાં નથી અને કર્મને પ્રધાનતા આપીને કર્મ દ્વારા જ મુક્તિનો પ્રચાર કરે છે. જ્ઞાન અને ભક્તિમાર્ગ સમજાવવાથી કર્મ છૂટી જશે. કોઈ કર્મ નહિ કરશે, તો આમદાની (આવક) કેવી રીતે થશે ? અહીંયા તો પાંચ રૂપિયાના ભાગવત દ્વારા લાખો કમાવવાના છે. તેનાથી જ પોતાનું અને કુટુંબીજનોના જીવન નિર્વાહ કરવાનો છે એટલે જ્ઞાન અને ભક્તિમાર્ગ દ્વારા ભાગવતના હાટ (બજાર) કેવી રીતે ચાલશે ? તેમના વેપાર ટૂટી જશે. અતઃ ભાગવત આગળ પધરાવીને વેપાર કરી રહ્યા છે. વારે-વારે, પુનઃ પુનઃ, ઘુમાવી-ફિરાવીને કર્મ, ઉપાસના, જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનમાંથી કર્મને જ મૂલ-મુખ્ય બતાવીને કર્મકાંડના એક પણ વચનોને નથી છોડતાં તથા જ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને ભક્તિમાર્ગના એક પણ વચનને નથી સ્પર્શતા (અડકતાં) કેમ કે જો કર્મકાંડના વચન છૂટી જશે, તો વ્યાપારમાં લાભ ઓછો થશે.

વિપ્ર કુલીમાં થયા રે જોરાવર,

સત વચન ઉવેખે ।

પાંખડે ખાય સરવે પૃથવી,

લોભ વિના નવ દેખે ॥ ૩૫ ॥

ભાવાર્થ-કળિયુગી પ્રવૃત્તિઓની વૃદ્ધિ કરવામાં કર્મકાંડી બ્રાહ્મણ બહુ જોર બતાવવાવાળા બન્યા છે. કળિયુગમાં જનતાને કર્મના ચંગુલમાં ફસાવીને પાપાચારને વધારવાવાળા, હિંસા કરાવવાવાળા કોઈ બન્યા, તો તે છે બ્રાહ્મણ ! એ ચારેય વર્ણોમાં ઉત્તમ કહેવડાવવાવાળા બ્રાહ્મણોએ ત્રણે વર્ણોને કર્મમાં જકડી દીધા અને પોતાની કમાણી કરવા લાગ્યા. સત્ય વચન અર્થાત્ જ્ઞાન અને ભક્તિનો માર્ગ બતાવવાવાળા વચનોને જેઓએ મૂલથી જ ઉખાડી નાંખ્યા છે, લોપ (લુપ્ત) કરી દીધા છે. કર્મની સત્તાને બધામાં વ્યાપક (પ્રસરેલા) બતાવીને પોતાના ભોગના માટે એ લોકોથી યજ્ઞ, સરસ્વતી પૂજન આદિ કરાવીને તેનાથી પ્રાપ્ત ધનને માંસ-મદિરાના સેવનમાં, વેશ્યાગમન, જુગાર જેવા નીચ કર્મોમાં લગાવે છે. સતને છોડીને પૃથ્વી પર પાંખડનો વર્તાવ કરવાવાળા એ કર્મકાંડી બ્રાહ્મણ બન્યા. લોભના પરવશ એ બ્રાહ્મણોમાં લોભના સિવાય બ્રહ્મતત્ત્વ તો છે જ નહિ ! પરંતુ બ્રાહ્મણ કહેવડાવીને દુનિયામાં ઉત્તમાઈ (મોટાઈ) બતાવે છે.

એ રે લોભ ઘણો દોહેલો લાગસે,

પણ લાગ્યા સ્વાદે ચિત્ત ન આવે ।

નીલા બંધ બાંધતાં સુખ ઉપજે છે,

પણ સૂક્યા પછી રોવરાવે ॥ ૩૬ ॥

ભાવાર્થ-અહીંયા જે લોભના વશમાં થઈને કર્મકાંડની કમાણીનો સ્વાદ લઈ રહ્યા છે, કર્મકાંડમાં ચોખા, ઘી, કપડાં, પૈસા અને શ્રાદ્ધ હોય, તો દૂહની (દૂઝણી) ગાય લઈને ઘરમાં બેસીને ચટાકા (ચટખારે)ની સાથે આનંદ લઈ રહ્યા છે, તેમને અત્યારે ખાવાનું તો સરળ જ લાગશે, અત્યારે સમજાવવાથી કહેલી વાતો ચિત્તમાં નહિ લાગશે, પરંતુ જ્યારે પચાવવાનો સમય આવશે અર્થાત્ પરલોક પહોંચીને હિસાબ-કિતાબ આપતાં ધર્મરાજના ફેંસલાના અનુસાર ચોરાશીમાં જઈને જમરાજના મુગદલની માર ખાઈ-ખાઈને પચાવવું પડશે, ત્યારે તે સમય બહુ કઠિન લાગશે. અત્યારે કેટલુંય જ્ઞાન આપો, સમજાવો, પરંતુ ચિત્ત લાગશે નહિ કેમ કે હમણાં ચિત્ત સ્વાદમાં લાગેલું છે, વિશ્વાસ આવતો નથી. ધૂર્તતા કરીને ધર્મના નામ પર બીજાઓની કમાણીથી મોજમજા કરવી નીલા બંધ બાંધવા જેવું જ છે. જે પ્રકાર જો કોઈ પશુના શરીરની તાજી ચામડીનો એક હિસ્સો કાપીને કોઈના શરીરમાં થયેલાં ઘાવ (જખમ) પર બાંધી દેવામાં આવે, તો જ્યાં સુધી તે ચામડી તાજી રહે છે, ત્યાં સુધી ઘાવમાં બહુ ઠંડક-સુખ પહોંચાડે છે. પરંતુ જેમ-જેમ તે ચામડી સૂકાતી જાય છે, તેમ-તેમ બાંધેલાં ઘાવ પર કષ્ટ-દુઃખ વધતું જાય છે. અંતમાં જ્યારે તે ચામડી પૂરી (આખી) સૂકાઈ જાય છે, ત્યારે એટલું રડાવે છે કે તે કષ્ટ-પીડા અસહનીય થઈ જાય છે. તે જ પ્રકાર અહીંયા શાસ્ત્રોના વિધાનના અનુસાર ન ચાલીને

અનીતિથી લોભવશ ધન લૂંટવાવાળા (એઠનેવાલે) બ્રાહ્મણોને કર્મકાંડ કરીને ખાધેલાં ધનને પચાવવું કઠિન થશે, જેટલાં બાંધેલાં નીલા બંધ (પશુના શરીરની તાજી ચામડી) ને સૂકાઈ જવાથી દર્દ સહન કરવું પડે છે.

ઉનમદ ઉત્તમ અસાર જાગ્યા રે માંહેથી,
સાધ આપને કહાવે ।
કુકરમ માંહે કહિએ એ કુકરમ,
બંધ વજ્રમય બંધાવે ॥ ૩૭ ॥

ભાવાર્થ-ઉનમદ અર્થાત્ જાતિ મદ, વિદ્યા મદમાં ચૂર આજકાલના બ્રાહ્મણોમાં ધર્મ અને કર્મના વિવેચન, ઈશ્વરથી ડર અને પરલોકની તનિક પણ ચિંતા રહેતી નથી. કળિયુગી માયાના નશામાં ઉન્મત્ત થઈને ચાલવાવાળા એ બ્રાહ્મણોને ‘ત્રાસ સ્વાંત ન આવે સુપને’ અર્થાત્ સ્વપ્નમાં પણ પરમાત્માને મળવાની ચિંતા અને જમપુરીનો ભય સતાવતો નથી. વેદોના જ્ઞાતા-બ્રાહ્મણ કહેવડાવવાવાળા, દુનિયાને પરલોકનો માર્ગ બતાવવાવાળા એ અગ્રગણ્ય બ્રાહ્મણોના હૃદયમાં વેદોનું જ્ઞાન લીધા પછી પણ પરમાત્માના પ્રતિ ડર, નરકના ત્રાસનો ભય તથા સત્ય, જ્ઞાન, ભક્તિ અથવા લોકકલ્યાણ નથી અર્થાત્ સાર તત્ત્વ ઉત્પન્ન થવાના બદલે દુનિયાને કર્મ દ્વારા જ મુક્તિ બતાવીને જન્મ-જન્માંતર સુધી ઠગવી, વૈદિક માર્ગના પ્રતિ છલ-છિદ્ર કરીને બીજાઓથી ધન લૂંટવું, પોતાના આત્મીય વેશને છોડીને નાના પ્રકારના છલયુક્ત ભેષ બનાવવો, અસત્યનો

પ્રચાર કરી સત વસ્તુને લોપ કરી દેવા જેવા અસાર તત્ત્વ જ ઉત્પન્ન થાય છે. આજના બ્રાહ્મણ પોતાના બ્રાહ્મણતત્ત્વથી સાત કોસ દૂર ચાલી રહ્યા છે. દિનભર ભાગવત કરતાં દાન-દક્ષિણામાં પ્રાપ્ત ધન દ્વારા વ્યભિચાર કરવામાં જ તેમનું બ્રાહ્મણતત્ત્વ ટકેલું છે. દુનિયાની વચ્ચે મોટાઈ (ઉત્તમાઈ) નો ઢોંગ રચીને પોતાને બ્રાહ્મણ તો કહેવડાવે છે, પરંતુ કર્મ તો જાતિના ચંડાલોથી પણ નીચ કરે છે. એમના કર્મ ‘પંચ મહાપાતકમય’ છે. એવા કર્મ કરીને એ પોતાની જાતને વજ્રમય કર્મના બંધનમાં બાંધી રહ્યા છે. એમની અંદર જો પરમાત્મા અને મોતના પ્રતિ જરા જેટલો પણ ભય હોત, તો એ ઉનમદમાં આંધળાં થઈને જ ન ચાલતાં !

દોષ વિપ્રોને કોય માં દેજો,

એ કલયુગના એંધાણ ।

આગમ ભાખ્યું મલે છે સરવે,

વૈરાટ વાણી પ્રમાણ ॥ ૩૮ ॥

ભાવાર્થ-પરંતુ એ કર્મકાંડી બ્રાહ્મણોને કોઈ દોષ ના આપો. એમાં એમનો દોષ નથી. એ બિચારા તો જન્મથી પહેલાં જ માર્યા ગયેલાં છે. એમને દોષ આપવો અને મડદાને કહેવું, એક જ છે. એ બ્રાહ્મણ જો કર્મ કરી રહ્યા છે, તેમાં તેમનો કોઈ દોષ નથી કેમ કે ભવિષ્યવક્તાઓએ લાખો વર્ષ પૂર્વે (પહેલાં) જ એમના ચલન-વ્યવહાર વિષય શાસ્ત્રોમાં કહી દીધું હતું કે

જ્યારે ઉત્તમ વર્ણમાં જન્મ પ્રાપ્ત કરવાવાળા બ્રાહ્મણ ચમાર જેવા નીચમાં નીચ કર્મના પ્રેમી બની જશે, ત્યારે તે કાલને મધ્ય કળિયુગ જાણવો. બ્રાહ્મણોના એ લક્ષણોને કળિયુગના ચિન્હ બતાવવામાં આવ્યા છે. એવા નીચ કર્મ કરીને એ બ્રાહ્મણ દુનિયાનો કળિયુગનો સમય બતાવી રહ્યા છે અને ભવિષ્યવક્તાઓની વાતોને પ્રમાણિત કરી રહ્યા છે. અતઃ આગમ ભાષીઓ દ્વારા બતાવેલાં બધા લક્ષણ બ્રાહ્મણોમાં પ્રત્યક્ષ જોવામાં મળી રહ્યા છે, તો એ બ્રાહ્મણોનો શું દોષ? અતઃ હે માનવો! વૈરાટના લોકોના વિષયમાં આગમભાષીઓએ જેવી વાણી કહી હતી, તે જ પ્રમાણે ઠીક-ઠીક (બરાબર) મળી રહી છે બ્રાહ્મણોના ઉક્ત ચરિત્રને જોઈને કળિયુગથી બચો!!

અસુર થકી સમ ખાધા ભભીષણો,

આગળ શ્રી રઘુનાથ ।

તમસું કપટ કરું તો કુલી માહું,

બ્રાહ્મણ થાઉં આપ ॥ ૩૯ ॥

ભાવાર્થ-હે આત્માઓ! જુઓ!! આ એ પ્રામાણિક વાત છે કે રામ અને રાવણના યુદ્ધના દરમિયાન અસુર જાતિમાં ઉત્પન્ન વિભિષણ (રાવણના ભાઈ) એ શ્રી રામચંદ્રજીની આગળ એ સોગંદ (કસમ) ખાઈ હતી કે જો હું રાવણનો પક્ષ લઈને જાસૂસીની ભાવના લઈને કપટરૂપથી આપને મળવા આવ્યો હોય, તો મારા આ કપટના બદલે મને કળિયુગની વચ્ચે બ્રાહ્મણ થઈને જન્મ ધારણ કરવો પડે.

ત્યારે વારયો શ્રી રઘુપતિ રાએ,

એવા કઠણ સમ કાં ખાધા ।

તમે છો અમારા હું નેહેચે જાણું,

મનમાં મા ધરજો વાધા ॥ ૪૦ ॥

ભાવાર્થ-જ્યારે વિભિષણના મુખથી “બ્રાહ્મણ થાઉં આપ” તે પણ કળિયુગની વચમાં, એવા શબ્દ નીકળ્યા, ત્યારે તે વચન સાંભળતાં જ શ્રી રામચંદ્રજીએ તેમને તુરંત રોકતાં કહ્યું, “આપ એવી ભયંકર સોગંદ કેમ લો છો? આપ જો રાવણનો પક્ષ લઈને જાસૂસી કરવા મારી પાસે આવ્યા હોત, તો પણ હું આપને એવી કઠિન સોગંદ લેવા ન દેત કેમ કે કળિયુગના બ્રાહ્મણોથી નીચ તો જીવસૃષ્ટિ (અન્ય કોઈ) પણ હશે નહિ. મારા દુશ્મનને પણ બ્રાહ્મણ જન્મ ન મળે. હું તો બ્રાહ્મણ જન્મનું નામ સાંભળીને પણ ડરી જઉં છું. પછી તે પણ આપને? આપ તો મારા પોતાના સહોદરભાઈ સમાન છે. ‘હું આપને અસ્વીકાર કરી દઈશ.’ એવી ચિંતા આપ પોતાના મનમાં ક્યારેય કરશો નહિ. આપની બધી વાતો હું જાણું છું. આપ મને અત્યંત પ્રિય છે. ચાલો મારી શિબિર (છાવણી) માં” આ પ્રકાર કહેતાં શ્રી રઘુપતિ વિભિષણનો હાથ પકડીને તેમને પોતાની શિબિર (છાવણી) માં લઈ ગયા.

એ વચન આગમ છે પ્રગટ,

તે તાં સહુ કોએ જાણો ।

ઉત્તમ કરે અસુરાઈ તે માટે,

એ કુલી વ્યાપક એંધાણો ॥ ૪૧ ॥

ભાવાર્થ-‘કળિયુગમાં એવા બ્રાહ્મણ થશે’ એવા વચન આગમભાષીઓએ પહેલાં જ પ્રગટ કરી દીધા છે. એ વચન તો બધા બ્રાહ્મણ વાંચે તથા જાણે પણ છે. ઉત્તમ વર્ણમાં ઉત્પન્ન થઈને પણ એ બ્રાહ્મણ અસુરો જેવા નીચ કર્મ એટલાં માટે કરી રહ્યા છે કેમ કે તેમના નસીબમાં પહેલેથી જ એવું લખેલું છે. જુઓ ને! આજના બ્રાહ્મણોમાં આગમીઓ દ્વારા કહેલાં બધા ચિન્હ વ્યાપક મળે છે. ઉક્ત વર્ણિત લક્ષણોથી આજના એક પણ બ્રાહ્મણ બચ્યા નથી.

સુરતા જાએ સાંભળવા ને ચાલ્યા,

જાણે આંધળાનો સંગ ।

બાહેરની ફૂટી કાને બેહેરા,

રહે તણાં જે અંધ ॥ ૪૨ ॥

ભાવાર્થ-કળિયુગના શ્રોતા કથા સાંભળવા એવા જાય છે. તો તેમને જતાં જોઈને એવું લાગે છે કે માનો એક આંધળો આગળ જઈ રહ્યો હોય અને તેની પાછળ સેંકડો આંધળાં હાર-કતારની જેમ ચાલ્યા જતાં હોય. એક ગયા, તો દેખાદેખી બધા આંધળાં ચાલી પડ્યા. તે આગેવાન આંધળો ખાડામાં પડે, તો તેની પાછળ-પાછળ ચાલી રહેલાં બધા આંધળાં તે ખાડામાં સમાઈ જશે. બહારની આંખો તો ફૂટી જ હતી, કિંતુ જે સામે પ્રત્યક્ષ છે, તે પણ જોવામાં આવતી નથી. કાનો દ્વારા પણ બહેરા

છે કેમ કે સત્ય વચન સાંભળીને તેની પર અમલ કરી શકતા નથી. પુનઃ હૃદયની વિચાર-વિવેકરૂપી આંખો તો શૂન્ય જ છે.

ભટજી કથા કરવાને બેસે,

કેને આંસુપાત ન આવે ।

ભાંડ તણી પેરે વચન વાંકા કહી,

સુરતાને હંસાવે ॥ ૪૩ ॥

ભાવાર્થ-કલિયુગના ‘ભટ્ટજી’ કહેવડાવવાવાળા કથાકાર પણ કળિયુગી શ્રોતાઓની જેમ જ છે. તેમના શ્રી મુખની ચર્યા-કથા દ્વારા કોઈની આંખોથી અશ્રુ (આંસુ) પડવા તો છોડી દો, આંસુ (અશ્રુ) આંખોની અંદર પણ ભરી શકતા નથી. શાસ્ત્રોના વચનો દ્વારા ભટ્ટજીને જ ચોટ લાગી શકતી નથી, તો તેમના દ્વારા કહેલી કથાની ચોટ શ્રોતાઓને કેવી રીતે લાગે ? આજકાલના ભટ્ટજી ભાડ (ભાટ) જાતિના લોકોની જેમ ચર્યામાં ટેઢા (અશ્લીલ) શબ્દ કહીને દુનિયાને હસાવીને પેટ ભરવાની ધૂનમાં છે. અતઃ શ્રોતાઓને હસાવવા માટે ટેઢા વચન કહે છે અને હસાવે તથા ખુશ કરે છે.

હંસી રમી કતોલ કરીને,

સુરતા કિવતા ઉઠે ।

મનમાં જાણો અમે ગ્યાન કથું છું,

પણ બંધ માંહેના નવ છુટે ॥ ૪૪ ॥

ભાવાર્થ-આ પ્રકાર હસતાં-હસાવતાં કોલાહલ કરીને આનંદ-મજાકથી ઓતપ્રોત શ્રોતા અને કથાકાર કથા પૂરી કરીને કથા મંડાણથી ઉઠે છે. ભટ્ટજી પોતાના કથામાં શ્રોતાઓને જેટલું હસાવી શકે, તેટલું જ તેમને લાગે છે કે તેઓએ સારી કથા કરી, સારું જ્ઞાન બતાવ્યું. તેમના જ્ઞાન દ્વારા બધા બહુ ખુશ થયા. આ પ્રકાર એક તરફ તો ભટ્ટજી ગદ્ગદ થઈ ઉઠે છે તથા બીજી તરફ શ્રોતા પણ મનમાં સોચે છે કે તેઓએ આજસુધી જીવનમાં આવી કથા ક્યારેક સાંભળી ન હતી. પરંતુ વક્તા અને શ્રોતા-એ બંનેને હૃદયના માયાવી બંધન ક્યારેક છૂટી શકતા નથી. તે વધારે બંધાતા જાય છે.

દુષ્ટે દુષ્ટ મળે મદમાતા,

એ કલજુગના રંગ ।

સત પંડિત કહાવે સાધ મંડલી,

એ કરમોના બંધ ॥ ૪૫ ॥

ભાવાર્થ-કળિયુગના પ્રભાવમાં ઉન્મત્ત એ શ્રોતા પણ દુષ્ટ છે અને ભટ્ટજી પણ દુષ્ટ છે. દુષ્ટને દુષ્ટ મળે, એ જ મધ્ય કળિયુગનો રંગ (આચરણ) છે. સતમાર્ગ દર્શાવવાવાળા કુકર્મી પંડિત સાધુમંડળીના મુખિયા બનેલાં છે અને જમાતને અકૃત (ન કરવા જેવા) કર્મના બંધનમાં ફસાવીને અધોગતિની તરફ અગ્રેસર કરાવી રહ્યા છે. અતઃ સાધન પક્ષના માર્ગદર્શી પંડિત જ એવા છે, તો તેમના દ્વારા બતાવવામાં આવેલો માર્ગ ચાલીને દુનિયા સંજમપુરી જશે નહિ, તો અન્ય ક્યાં જશે ?

તેમ તેમ કામસ ચઢતી જાએ,

જેમ જેમ જરા બળ આવે ।

એક કરતાં જમ કંકર આવે,

પછે જીત્યું રતન હરાવે ॥ ૪૬ ॥

ભાવાર્થ-ઉપરોક્ત પ્રકારથી શ્રોતા કથામાં કામસ (પાપો) ના નાશ કરવા જાય છે, પરંતુ તેને વધારે વધીને આવે છે. તેમના હૃદયમાં ઈચ્છા, તૃષ્ણા, વિષય-સ્વાદરૂપી કામસ (પાપ) ક્ષણ-પ્રતિક્ષણ વધતા જાય છે. જેમ-જેમ વૃદ્ધાવસ્થા (જરા બલ) નજદીક આવતી જાય છે, તેમ-તેમ ઈચ્છા, તૃષ્ણા, વિષય-સ્વાદ ઉત્તરોત્તર વધતી જાય છે. માયાવી વિકારોની તરફ ઉત્પન્ન એ જ ખેંચાવના ફલસ્વરૂપ તે અધોગતિ પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ એવું કરતાં-કરતાં એક દિવસ જમદૂત આવીને તેમના ગળું ઘોંટી (દબાવીને) જીવમાંથી પ્રાણ કાઢી દે છે. તત્પશ્યાત્ તેમને માનવતનરૂપી રત્નથી હાથ ધોઈ બેસવું પડે છે અર્થાત્ માનવતનરૂપી રત્ન ખોઈને પસ્તાતાં ચોરાશીમાં પ્રવેશ કરવો પડે છે.

ચરચા કથા તો તેહને કહિએ,

જે આપ રુએ રોવરાવે ।

દિન દિન ત્રાસ વધતો જાએ,

તે બંધ રહેનાં છોડાવે ॥ ૪૭ ॥

ભાવાર્થ-ચર્યા-કથા તો તે કહેવામાં આવે છે, જે કથાની

ચોટથી સ્વયં વક્તા પણ ભાવવિભોર થઈને ઘાયલ થઈ જાય અને તેમની દર્દનાક ચર્ચા દ્વારા શ્રોતાઓનું અંતઃકરણ પણ છલની (ચાળણી) થઈ ઉઠયું. સંસારના પ્રતિ તેમની અંદર ઘૂણા ઉત્પન્ન થતી જાય, સંસાર અને વિષયના પ્રતિ તેમની અંદર દિન પ્રતિદિન ડર વધતો જાય, વિષયોના સુખ તેને કાળા નાગની સમાન ભયાવહ લાગવા લાગ્યા. આવી ચર્ચા-કથા જ શ્રોતાઓના હૃદયમાં જામેલાં (જમા થયેલાં) પાપોને ભસ્મીભૂત કરીને તેમના જીવને કર્મરૂપી બંધનથી છોડાવી શકશે.

વસ્ત થઈ અગોચર માંહે,

જીવ ચાલે આણે આચાર ।

એણી ચાલે જો ફળ લાધે,

તો પામસે સહુ સંસાર ॥ ૪૮ ॥

ભાવાર્થ-જે ચર્ચા-કથા દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાની પરમાત્મારૂપી વસ્તુ ઈન્દ્રિયોથી પરે-અગોચર જ રહી ગઈ, ત્યારે એવું સમજવું જોઈએ કે એવી ચર્ચા-કથા દ્વારા વક્તા અને શ્રોતા-બંને માત્ર વિષયવર્ધક મજા લઈને પોતાના આવા આચરણ દ્વારા જીવને અધઃપતનની તરફ ધકેલી રહ્યા છે. એવું કરવાથી જ જો પરમાત્મારૂપી વસ્તુ પ્રાપ્ત થતી, ત્યારે તો સંસારના સમસ્ત પ્રાણીઓને પરમાત્મા પ્રાપ્ત થઈ જતાં. ત્યારે ચર્ચા સાંભળવા અથવા સંભળાવવાની શું જરૂરત ? જો પરમાત્મા એવા સરળતાથી જ મળવા લાગે, તો નરકમાં કોણ જશે ?

સાધ રહ્યા પંથ જોઈ જોઈ,

પણ કેને ન લાધ્યો સેર ।

અનેક ઉપાય કરી કરી થાક્યા,

પણ ન ટલે તે ભોમનો ફેર ॥૪૯॥

ભાવાર્થ-સાધક પુરુષોમાં પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવા માટે ‘સૃષ્ટિની શરૂથી લઈને તે સાધકોના પછી, ભવિષ્યમાં વિભિન્ન મત-પંથના કેવા-કેવા ઋષિ-મહર્ષિ થયા? તેઓએ પરમાત્મા પ્રાપ્તિના માટે કેવા-કેવા દુઃખ ઉઠાવ્યા? આટલું દુઃખ ઉઠાવવાથી પણ જ્યારે તે સેર-માર્ગ (મારગ) પ્રાપ્ત કરી ન શક્યા, ત્યારે અંતમાં તેઓએ કળિયુગમાં જન્મ પ્રાપ્ત કરવાની વાંછના કરી.’ આ રીતે વિભિન્ન પંથોની સાધનાઓનું અવલોકન કર્યું તથા તે તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવા માટે સ્વયં પણ જીવનભર અનેકો ઉપાય કરતાં-કરતાં થાકી ગયા. પરંતુ તે સત વસ્તુને પ્રાપ્ત ન કરી શક્યા. ઊલ્ટા માયામાં ઊલટી પડ્યા. આટલો પ્રયત્ન કર્યા પછી પણ તેમનો આ માયાવી ભોમથી જન્મ-મરણરૂપી ફેરો છૂટી ન શક્યો. તો શું ઉક્ત પ્રકારથી અધઃપતનની તરફ ધકેલવાવાળા આચરણો દ્વારા મોજમજા કરવાથી જો તે સત્ય વસ્તુ-પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરી શક્યા હોત, તો નરક કોણ જશે? જરા વિચાર તો કરો !

એ અમલ તણો ફેર જિહાં નવ જાય,

તિહાં ફેરે છે વિકલના જેમ ।

એ અટકળે વન વન જઈ વળગે,

તે ફળ પામે કેમ ॥ ૫૦ ॥

ભાવાર્થ-માનવતન દ્વારા જ માયાવી અમલને મિટાવી શકે છે અને એ જ માનવતન જીવને ચોરાશીમાં ધકેલવા કારણરૂપ છે. અતઃ જ્યાં સુધી એ કામ, ક્રોધ, લોભ, માયા, મોહરૂપ પંચવિષયજન્ય માયાવી અમલ-નશો ઉતરશે નહિ, ત્યાં સુધી વિષયોમાં રત જીવ બેભાન અવસ્થામાં ચોરાશીના ચક્કરમાં જ ફસાઈ રહેશે. માંડમાંડ બહુ મુશ્કેલીથી પ્રભુદયા પ્રાપ્ત કરીને ચોરાશીના ચક્કરથી નીકળીને જો તે માનવતનમાં આવી પણ જાય છે, તો જીવનો ઉદ્ધાર કરવા હેતુ ચાર સંપ્રદાય યા ચાર ધામરૂપી વન-વનમાં એ અટકળ-અનુમાન લગાવીને આશ્રય લે છે કે ‘એ મને પાર પહોંચાડશે.’ પરંતુ વન-વન (સંપ્રદાય-સંપ્રદાય) ભટકતાં-ભટકતાં તે ફરી તે જ માયાવી ચક્કરમાં ફસાઈ જાય છે. અતઃ જે આત્મા-પરમાત્મારૂપી ફલની ખોજ તે ઉપર સ્વર્ગ-વૈકુંઠની તરફ કરી રહ્યા છે, જ્યાં તે મૂલથી જ ગલતી કરી રહ્યા છે, તો નીચે મૃત્યુલોકમાં માનવતન દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલાં તે ફલ-સત વસ્તુ પરમાત્મા તેને કેવી રીતે મળે ?

બ્રક્ષ તણી ઓળખાણ ન ઉપજે,

જે એ ફલનું છે આ વન ।

કેમ ફળ લાઘે સોધ વિના,

જેનું વિકળ થયું છે મન ॥ ૫૧ ॥

ભાવાર્થ-જે ચાર સંપ્રદાયરૂપી તે વનમાં, જે વન જીવને સ્વર્ગ-વૈકુંઠરૂપી ફલની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, જીવ આત્મોદ્ધાર હેતુ ભટકી રહ્યા છે, તે વન અર્થાત્ ચાર સંપ્રદાયવાળાઓને પિંડ અને બ્રહ્માંડરૂપી વૃક્ષની ઓળખ જ નથી કે પિંડનું ગઠન કયા પ્રકારનું છે અને બ્રહ્માંડની સૃજના (સર્જન) કયા પ્રકારની છે, તો એવા વનોમાં ભટકવાવાળા જીવને વનની વચમાંથી આત્મા-પરમાત્મા લક્ષ્યરૂપી માર્ગ ક્યાંથી મળશે ? અતઃ તે ચોરાશીના ચક્કરમાં જ ફસાતો જશે. પુનઃ જે જીવના અંતકરણ ચોરાશીના ચક્કરમાં ભટકતાં-ભટકતાં વિકલ થઈ ચૂક્યા છે, એવા જીવ પરમાત્મા તત્ત્વની ખોજ કઈ રીતે કરી શકશે ? અપિતુ જ્યાં સુધી સારી રીતે જાણીને શાસ્ત્રો, પુરાણો, ઉપનિષદ એવમ્ વેદ આદિ સદ્ગ્રંથોના વચનો પર વિચાર-વિવેક કરીને, ગહેરાઈથી ખોજ કરીને આત્મા દ્વારા નિર્ણય કરશો નહિ, ત્યાં સુધી ફલ કેવી રીતે મળશે ? ક્યારેય નહિ મળશે !

ઉનમાને ફળ જોવા જાય,

સામાં વીટે કરમના જાળ ।

મનમાં જાણો હું બંધ છોડું છું,

પણ બંધાઈ પડે તતકાળ ॥ ૫૨ ॥

ભાવાર્થ-‘આ સંપ્રદાય મોટો છે. એમાં પરમાત્મારૂપી ફલ અવશ્ય હશે’, એવું અનુમાન લગાવીને લોકો ફલ પ્રાપ્ત કરવા હેતુ સંપ્રદાયમાં પ્રવેશ કરે છે, પરંતુ બહાર દુનિયામાં બેસુમાર લોક પ્રસિદ્ધ તથા બહુ (મોટી) સંખ્યાવાળા કહેવડાવવાવાળા મોટા

સંપ્રદાયમાં પ્રવેશ કરતાં જ તે પ્રત્યક્ષ જ કર્મની જાલ રચવા લાગે છે. જીવ તે ધર્મમાં પ્રવેશ કરી લગાડવામાં આવેલાં કર્મનું પાલન કરતાં સોયે છે કે તે તો ચોરાશીના બંધન કાપી રહ્યા છે. પરંતુ વાસ્તવમાં તો તે કર્મ બંધનમાં ભયંકર રૂપથી બંધાતો જતો હોય છે. તેના કર્મરૂપી બંધન તેને વધારે જકડવા લાગે છે.’

જઈને જુએ ફળ જુઆ થઈને,

અનેક કીધી ઉનમાન ।

એક માંહેથી ચોરાસી બુધેં બોલ્યા,

પણ પામ્યા નહી પરા ધાન ॥૫૩॥

ભાવાર્થ-જૈનોએ અર્થાત્ જૈન સંપ્રદાયના આચાર્યોએ પરમાત્મારૂપી ફલને ઢૂંઢવા (શોધવા) માટે તરેહ-તરેહની અટકળો-અનુમાનો દ્વારા ચોરાશી ગચ્છ (ગુટ) બનાવીને ચોરાશી ગ્રંથોની રચના કરી અર્થાત્ એક મૂલ ઋષભ દેવ દ્વારા પૃથક (અલગ) થઈને ચોરાશી ગચ્છોએ ચોરાશી બુદ્ધિમાં થઈને પરમાત્મા તત્ત્વની ખોજ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ પરમાત્મારૂપી પરમતત્ત્વના ચિન્હ (પરા ધાન)ને પણ તે પ્રાપ્ત ન કરી શક્યા.

ઈહાં અનેક બુધે બળ કીધાં,

અને અનેક ફરાયા મન ।

ફલ થયું અગાધ અગોચર,

સાધ રહ્યા જોઈ જોઈ અનુ દિન ॥૫૪॥

ભાવાર્થ-સંસારની વચ્ચે ઉત્પન્ન થયેલાં અનેકો ઋષિ, મહર્ષિઓ તથા બુદ્ધિશાળી મનીષિયો (બ્રહ્મવાદી) એ કર્મને સર્વેસર્વા માનીને પરમાત્મા તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવા હેતુ કર્મ પકડાવ્યા, તો અનેકોએ વિષયોથી મનને ફિરાવીને પરમાત્મા પ્રાપ્તિના માર્ગ પર લગાવ્યું. પુનઃ કેટલાં ખોજી લોકોએ તે ફલને પ્રાપ્ત કરવા હેતુ વન-વન ભટકવામાં જ અનુદિન-વૈકુંઠની આગળ મૃત્યુલોકની ૧૦૦ વર્ષની મનુષ્ય આયુ (ઉંમર) ગુજારી દીધી, પરંતુ એટલું ચતન (જતન) કર્યા પછી પણ પરમાત્મારૂપી ફલ તો ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો, મન, વચનથી અગોચર/અગમ્ય-દેખાય નહીં તેવું પરે જ રહી ગયા.

વળી જે સાધ પુરુષ કોય કહાવે,

તે કામસ ટાળવા જાય ।

સો મણ સાબુ ઘસી પછાડે,

નિરમલ તોહે ન થાય ॥ ૫૫ ॥

ભાવાર્થ-આ સંસારમાં સાધુપુરુષ કહેવડાવવાવાળા લોકો જીવનભર તો અનર્થ કર્મ કરીને પાપ જમા/ભેગું કરે છે, નાના પ્રકારના મદમાં ઉન્મત્ત થઈને જવાનીમાં આંધળાં (અંધા) થઈને કર્મ કરે છે. જ્યારે ઈન્દ્રિયો શિથિલ થઈ ગઈ, શરીરના અંગ-અંગ ઢીલા પડી ગયા અને જ્યારે મોત નજીક આવી પહોંચ્યું, ત્યારે તે પોતાના કામસ(પાપો) ને દૂર કરવા માટે તીર્થ, મંદિર વગેરે ધાર્મિક સ્થાનોમાં જઈને પુણ્ય કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની ચાહ (ઈચ્છા-કામના) કરે છે. પરંતુ જીવનભરના

ભેગાં થયેલાં પાપ હવે અંત સમયમાં કેવી રીતે ધોઈ શકાશે ? જેનું જીવન જ પાપમય બની ચૂક્યું છે, તેનો ઉદ્ધાર ક્ષણભરમાં કેવી રીતે થઈ શકશે ? વૃદ્ધાવસ્થામાં જ્યારે કાનથી સાંભળી ન શકાતું, આંખોથી જોઈ શકાતું નથી, શરીરથી બેસી શકાતું નથી, તો એવા શિથિલ (નરમ) થઈ ગયેલાં મેલા માનવતનરૂપી વસ્ત્રને સો મણ સાબુન ઘસી-ઘસીને સાફ-નિર્મળ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે, તે માનવતનરૂપી વસ્ત્ર ક્યારેય નિર્મળ થઈ શકશે નહિ, અપિતુ તે તો ચીંથરા થતાં જશે.

સો રે વરસની જટા બંધાણી,

તે કેમ છોડી જાએ ।

અંતકાલ સુરઝાવા બેઠા,

લેઈ કાંકસી હાથ માંહે ॥ ૫૬ ॥

ભાવાર્થ-જે પ્રકાર નિયમિત ન ઓળવાથી વાળ સો વર્ષમાં જટા સદૃશ લાંબા અને લાકડા સદૃશ કઠોર (કડક) બનીને અકડ (જકડાઈ) જાય છે, તે રીતે (પ્રકાર) અહીંયા નિયમિતરૂપથી નિત્ય પ્રતિ સાધક દ્વારા પોતાની સૂરતાને પરમાત્માના ચરણોમાં ન લગાવવાના કારણે કળિયુગના માનવની આયુ ૧૦૦ વર્ષની અવધિકાલમાં તેમની સૂરતારૂપી જટા વિષયોના પરવશ થઈને બંધાતી જઈ રહી છે વાળ ઓળવાના સમયમાં તો તે સાધક સોચે છે “અન્ત કાલે મામેવ” જીવનભરના પાપ અંતમાં તીર્થમાં જઈને ધોઈ દઈશ (નાંખીશ) અર્થાત્ જીવનના અંત સમયમાં એક જ સાથે વાળ ઓળીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી વૈકુંઠ ચાલી જઈશ.

અતઃ એવું સોચીને અંતઃકાળ આવવાથી તે ગીતા, ભાગવતના જ્ઞાનરૂપી કાંસકાને દિલરૂપી હાથમાં લઈને વિષયોમાં ઊલટી પોતાની સૂરતારૂપી જટાને સુલઝાવવાનો અર્થાત્ સીધા પરમાત્માના ચરણોમાં લગાવવાનો પ્રયત્ન રાજા ખટવાડગની જેમ કરવા લાગે છે, પરંતુ ‘અવશ્યમેવ ભોક્તવ્યં કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્’ અર્થાત્ અંતકાલમાં તો શું, તે ક્યારેય પણ પોતાના કૃત કર્મોને ભોગવ્યા વગર આ પંચભૌતિક તનથી છૂટી શકશે નહિ. અતઃ સૂરતાને પરમાત્માના ચરણોમાં લગાવવાનું તો ત્યારે સંભવ છે, જ્યારે સાધકના પૂર્વજન્મના સંસ્કાર સારા હોય, કુસંગતમાં ફસાઈને તેને કુકર્મ ન કર્યા હોય તથા મુખ્યતઃ જો તેને ગુરુ પણ તેવા જ મળ્યા, જેવા મહારાજા છત્રશાલને મહાપ્રભુ શ્રી પ્રાણનાથજી મળ્યા, રાજા પરીક્ષિતને અવધૂત શુકદેવજી મળ્યા, વાલ્મિકીને નારદજી મળ્યા તથા ધનુર્ધર અર્જુનને શ્રી કૃષ્ણજી મળ્યા.

એ કરમના બંધ જોરાવર,

તે છૂટે નહીં કેણી પર ।

બળિયા બળ કરી કરી થાક્યા,

નિગમિયા અવસર ॥ ૫૭ ॥

ભાવાર્થ-હે સાધક આત્માઓ ! આ કર્મના બંધન અત્યંત બળશાળી છે. સકામ, નિષ્કામ, વિધિ, નિષેધ, કર્મ, અકર્મ, વિકર્મ-કર્મના એ ભેદોની સૂક્ષ્મતા અત્યંત ગહન છે. આ ગહનતાનો પાર પામી શકાતો નથી. જો અમે સોચીએ કે અમે સકામ કર્મ બંધ કરી દે, તો નિષ્કામ કર્મ શરૂ થઈ જશે. નિષ્કામ

કર્મ છોડતાં જ સ્વતઃ જ કર્મ શરૂ થઈ જશે. અતઃ કર્મને રોકી શકાતા નથી કેમ કે કર્મ મનના સ્વભાવ છે. જાગૃત અવસ્થામાં આ વિષયની પાછળ દોડે છે. સ્વપ્નમાં સ્વપ્ન રચે છે. નીંદમાં શ્વાસના રૂપમાં દોડે છે. અતઃ સૂક્ષ્મ કર્મના બંધન જ જીવના માટે મુખ્ય બંધન હોય છે. સૂક્ષ્મ બંધન ભોગવ્યા વગર જીવ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. એ જ સૂક્ષ્મ કર્મોને બાળવા માટે ઉદ્ધવ, સૌભરિ, શૃંગી, જડભરત, અજામિલ જેવા બળશાળી યોગીઓ તથા તપસ્વીઓને પણ અનેકો ઉદ્યોગ કરવા પડ્યા. અવતારોમાં પરશુરામજીનું ચરિત્ર જુઓ, જે આજસુધી કદલી નામક તપોસ્થાનમાં પોતાના કર્મ બાળવા માટે તપસ્યા કરી રહ્યા છે. એવા-એવા બળશાળી યોગીઓએ પણ હાથ આવેલાં માનવતનરૂપી રત્નને અંતમાં ‘અનેક ક્રોધી કાલ ક્રાન્ત થઈને, ભાજ્યા તે હાથ રતન!’ અર્થાત્ કામ, ક્રોધ વગેરે વિષયોને પરવશ થઈને નિર્રથક જ ગુમાવી દીધા.

બંધ છોડે જઈ આકારના,

મોટી મત ધણી જે કહાવે ।

પણ બંધ બંધાણા જે અરૂપી,

તે તાં દૃષ્ટે કેહેની ન આવે ॥ ૫૮ ॥

ભાવાર્થ-આ શરીર દ્વારા કરેલાં કૃત કર્મના સૂક્ષ્મ બંધનોને છોડાવવા માટે પરમ મતના ધણી અથવા મોટી બુદ્ધિના માલિક કહેવડાવવાવાળા શુકદેવ, વાલ્મિકી, રામ, કૃષ્ણ વગેરે બળશાળી પરાક્રમીઓને પણ અનેકો ઉદ્યમ (પરિશ્રમ-મહેનત)

કરવા પડ્યા. કેટલાયે તો જલમાં ડૂબીને સાધના કરી, કેટલાય હિમાલયમાં તપ કરતા રહ્યા, કેટલાએ પોતાના તનને પંચાગ્નિમાં તપાવ્યા, કેટલાએ તો ‘કાંસી જાયે કરવત લિયે, તોહે ન છોડે નરક નિશાન’ અર્થાત્ કાશી જઈને તપ દ્વારા પોતાના તનને તલવારથી બે હિસ્સામાં મધ્યથી ચીરવા જેવા કઠિન દુઃખ પણ ઉઠાવ્યા, પરંતુ ઈન્દ્રિયો દ્વારા કરેલાં કુકૃત્યોથી વધીને પણ, જે અંતઃકરણો દ્વારા કરેલાં ગોપ્ય કુકર્મોના અરૂપી-અદૃશ્ય બંધન છે, તે જીવ માટે બાધકરૂપ બની ગયા. આ સૂક્ષ્મ કર્મોના બંધન કોઈની દૃષ્ટિમાં આવી શકતા નથી. છુપેલાં (છુપાયેલાં-ગોપ્ય) કર્મ ચાહે શુભ હોય યા અશુભ, તેનું મહત્ત્વ બહુ ભારી છે. બતાવવા માટે (દેખાડવા માટે) કરેલાં લાખો રૂપિયાના દાન દ્વારા પ્રાપ્ત થવાવાળા પુણ્યથી કઈ ગુણા વધીને છુપાવીને દાન કરેલાં ચાર આના દ્વારા પ્રાપ્ત થવાવાળા પુણ્યનું ફલ છે. એકબીજાના મન અંતઃકરણની અંદર છુપેલી કુભાવનાના ચિંતનરૂપી કર્મને કોઈ જાણતું નથી, એ જ કઠિન કર્મનું બંધન છે, જેને અરૂપી કર્મ કહેવામાં આવે છે.

ગુરુગમ ટાળી બંધ ન છૂટે,

જો કીજે અનેક ઉપાએ ।

જેણી ભોમે રે આપ બંધાણા,

તે ભોમ ન ઓળખી જાએ ॥૫૯॥

ભાવાર્થ-ગુરુગમ-સામર્થ્યશાળી ગુરુની દયા-કૃપા પ્રાપ્ત કર્યા વગર જીવ ચોરાશીની જાળીથી નીકળી શકશે નહિ. જે

સમરથશાળી ગુરુમાં પોતાના શિષ્યોના લાખો જન્મોના પાપોને પોતાની જ્ઞાનાગ્નિમાં હવન કરીને ભસ્મીભૂત કરી દેવાની શક્તિ હોય, તે જ પોતાના શિષ્યોનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે. જેમ-અર્જુનનો ઉદ્ધાર કૃષ્ણએ કર્યો હતો અને મહારાજા છત્રશાલનો મહાપ્રભુ શ્રી પ્રાણનાથજીએ કર્યો હતો. એવા ગુરુ પ્રાપ્ત કર્યા વગર અનેકો ઉપાય કરવાથી પણ ભોગવ્યા વગર (વગર ભોગવે) પોતાની પાપોથી છુટકારો મળશે નહિ. જે શરીરરૂપી ભોમમાં આવીને અમે અનર્થ કર્મ કરવાથી ચોરાશીના બંધનમાં પડીએ છીએ, તે ભોમના ગુણોની અમને ઓળખ નથી. આ ભોમમાં ઉત્પન્ન જીવોના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો સ્વતઃ જ અધોગતિની તરફ પહોંચાડવાવાળા કર્મ કરીને નીચેની તરફ ખેંચતા ચાલ્યા જાય છે. આ ભોમના લક્ષણો-ગુણોને જાણ્યા વગર જીવ પરવશ બની જાય છે તથા ફલસ્વરૂપ ઊર્ધ્વ દિશાની તરફ ગતિશીલ જીવ પણ પોતાની જાતને અધોગતિવાળા જ માની બેસે છે.

આપ ન ઓળખે બંધ ન સૂઝે,

કરમ તણી જે જાળી ।

ખોલતાં ખોલતાં જે ગુરુગમ પામ્યો,

તો તે નાખે બંધ વાળી ॥ ૬૦ ॥

ભાવાર્થ-સ્વયં જીવને અહીં સુધી ખબર નથી કે હું કોણ છું ? શું હું શરીર છું ? ઈન્દ્રિય છું ? મન છું ? યદિ નહિ, તો પછી શું છું ? ચેતન જીવ કયા પ્રકારે આ ભોમના બંધનમાં બંધાઈ જાય છે ? તે કેમ અહીં-તહીં ફરતો રહે છે ? એનું મૂલ સ્થાન

ક્યાં છે ? વાસ્તવમાં એ જ બંને વાતોની અજ્ઞાનતાથી જ જીવ અનર્થ કર્મ કરી બેસે છે અને એ જ અશુભ કર્મના ફલસ્વરૂપ જીવ ચોરાશીમાં ફસાઈ જાય છે. અતઃ ભૂલન (ભૂલવા) નું કર્મ જ જીવના માટે જાલીરૂપ બની જાય છે. જીવ જ્યારે શોધતાં-શોધતાં ગુરુકૃપા-ગુરુજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે તે સામર્થ્યશાળી સદ્ગુરુ તે જીવની કર્મરૂપી જાલીને ‘જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ ભસ્મ સાત્કુરુતે’ પોતાની જ્ઞાનાગ્નિ દ્વારા બાળી દે છે.

કેમ ઓધરિયા આગે જીવ,

જેને હતા કરમના જાળ ।

ગુરુગમ જ્યારે જેહને આવી,

તે છૂટ્યા તતકાળ ॥ ૬૧ ॥

ભાવાર્થ-અતઃ હે સાધક આત્માઓ ! જુઓ !! એનાથી પહેલાં કર્મની જાલીમાં ફસાયેલાં જીવોનો ગુરુશરણ પામીને કેવી રીતે ઉદ્ધાર થયો છે. વાલ્મિકી, સૌભરિ, ખટવાડગ, અર્જુન, પરીક્ષિત, છત્રશાલને જુઓ. એમના કર્મની જાલી પણ બહુ જોરાવર હતી. પરંતુ સામર્થ્યશાલી ગુરુની કૃપા અને તેમનું જ્ઞાન પામીને એ બધા કઈ રીતે તુરંત જ કર્મરૂપી જાળીથી છૂટી ગયા.

આણે વચને ખરે બપોરે,

બોધ તમારે પાસ ।

ભરતખંડ માંહે જનમ માનષે,

કાં ન કરો પ્રકાસ ॥ ૬૨ ॥

ભાવાર્થ-સદ્ગુરુ સ્વરૂપના એ જાગૃત વચનોને જુઓ, જે જીવને જાગૃત કરવામાં મધ્યાહ્નના સૂર્યની સમાન દબદબો અને શક્તિ રાખે છે. પુનઃ પ્રભુએ તમને પણ તો બુદ્ધિ આપી છે, વિચાર-વિવેકરૂપી અંદરની આંખો પણ તો તમને પ્રાપ્ત છે. એની અંદરની વિચાર-વિવેકરૂપી દૃષ્ટિ દ્વારા મારી બુદ્ધિના અઢાર હજાર વચનોને જોઈને પોતાનો ઉદ્ધાર કરો. ભરતખંડ જેવી ધન્ય ભૂમિમાં માનવતન પ્રાપ્ત કરીને પણ એ રીતે પશુવત્ મૂઢ જ રહેવું, પોતાના જ હાથે પોતાનો ઘાત (આપઘાત) કરવા જેવું છે. આટલાં સાધન પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ જો આ જ તન દ્વારા જીવને પ્રકાશ-જાગૃત કરવા નથી; ચોરાશીમાં જ જવું છે; ત્યાંની કમાણી કરવી છે; તો માર્ગ ખુલ્લો જ છે. અગર નહિ, ચોરાશીના ચક્કરમાં પડવાના વિચાર ન હોય, તો આવા અમૂલ્ય માનવતનરૂપી સાધન ફરીવાર મળવાના નથી !

આ જોગવાઈ સઘળી સનંધે,

કાં ન કરો વસ્ત હાથ ।

આ વેળા વળીવળી નહીં આવે,

જીતી કાં જાઓ રે નિરાસ ॥ ૬૩ ॥

ભાવાર્થ-આ માનવતનરૂપી જોગવાઈ-વસ્તુ દ્વારા સંપૂર્ણ પ્રકારથી પરમાત્મા તત્ત્વરૂપી વસ્તુને વશમાં કરવામાં આવે છે. જેમ-પંચઈન્દ્રિયરૂપી અંગમાંથી આંખો દ્વારા પ્રભુ દર્શન કરી શકીએ છીએ, કાનથી તેમના ગુણગાન શ્રવણ કરી (સાંભળી)

શકીએ છીએ, મુખથી તેમની સ્તુતિ કરી શકીએ છીએ, હાથથી સાક્ષાત્ સ્વરૂપની સેવા કરી શકીએ છીએ, તો શું પરમાત્મા તત્ત્વરૂપી વસ્તુને સરલતાથી પોત હાથમાં કરી લેતાં નથી? આ માનવતનમાં પ્રાપ્ત સમય વારે-વારે મળવાવાળો નથી. અતઃ ચોરાશીથી જીતેલાં માનવતનને વ્યર્થ ગુમાવીને નિરાશ થઈને પુનઃ ચોરાશીની ફેરામાં કેમ જાવ છો?

તમે જૈન મહેસરી સહુએ સુણાજો,
આદે ધરમ છે એક ।
રિષભ દેવ ચાલ્યા પછી,
મારગ વેહેચાણાં વિવેક ॥ ૬૪ ॥

ભાવાર્થ-હે ચોરાશી ગચ્છવાળા જૈનો તથા રામ અને કૃષ્ણના અવતારના પહેલાં મહાદેવની ભક્તિ કરી માહેશ્વરી કહેવડાવવાવાળા ભક્તો! તમે બધા સાંભળો!! આદ્ય-મૂલ કાલમાં આ ધર્મ એક જ હતો. ત્યારથી લઈને તમારા ઋષભદેવ સુધી ધર્મ એક જ હતો અર્થાત્ બધા એક જ પરબ્રહ્મની ભક્તિ કરતાં હતા. જ્યારે ઋષભદેવ સંસારથી ચાલ્યા ગયા, ત્યારે વિભિન્ન વિવેકી લોકોએ ભિન્ન-ભિન્ન સિદ્ધાંતોથી યુક્ત માર્ગોનો પ્રચાર કરીને તે મૂલ માર્ગથી અનેકો માર્ગ બનાવ્યા અર્થાત્ એકથી ચોરાશી ગચ્છ (ગુટ) ઊભા કર્યા, ન્યારા-ન્યારા માર્ગ, ન્યારા-ન્યારા સિદ્ધાંત અને ન્યારા-ન્યારા બ્રહ્મની ભક્તિ ઊભી કરી.

મુઝવણ વિધ કરો છો ધરમની,

માંહો માહે અગાધ ।

વસ્ત ખોલ્યાં વિના વિમુખ થાઓ છો,

લઈ જાએ ગુણ કહાવો છો સાધ ॥૬૫॥

ભાવાર્થ-એક ધર્મ માર્ગને લઈને તમે લોકોએ અનેક પ્રકારની ઉલ્લાસનો ઊભી કરી દીધી, લોકોને ફસાવવા, ભટકાવવા અથવા ઉલ્લાસવા માટે વિભિન્ન પ્રકારના ઢોંગ રચી રહ્યા છો. અન્ય ગ્રંથના દ્વારા વિભિન્ન અટકળો લગાવીને ચોરાશી ગ્રંથ તૈયાર કર્યા અને પોતાને અન્યથી મહાન બતાવવાની હોડ લગાવીને લોકોને અથાહ-અગાધ રૂપથી ચોરાશીના ચક્કરમાં નાંખી રહ્યા છો, પરમાત્મા તત્ત્વરૂપી વસ્તુ દૃઢાવવા (નિશ્ચય) તથા પ્રાપ્ત કરાવવાના બદલે લોકોને પરમાત્માથી વિમુખ કરાવીને ઊલ્લાસી રહ્યા છો. વસ્તુ પ્રાપ્ત કર્યા વગર જ ચોરાશી ગચ્છ (જૂટ-જમાત) બનાવીને સ્વયં પણ પરમાત્માથી વિમુખ બની બેઠાં છો. સ્વયં ગુણોના ખેંચાવમાં વહીને અર્થાત્ ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોના વશમાં થઈને નાચી રહ્યા છો અને પોતાની જાતને સાધુ કહેવડાવવો છો ? તમારા જેવા કુકૃત્ય-અનર્થકારી અન્ય કોણ હોઈ શકે છે ?

જીવ ચંડાળ કઠણ એવો કોરડું,

કાં રે કરો છો હત્યારો ।

વૃથા જનમ કરો કાં સાધો,

આવો રે આકાર કાં મારો ॥૬૬॥

ભાવાર્થ-જીવ તો પૂર્વના સંસ્કારથી ચંડાલ બન્યો છે. તેની ચંડાલ વૃત્તિને જુઓ. આ જીવની અંદર ચોરાશી લાખ વૃત્તિઓ સમાયેલી છે. ચોરાશી લાખ યોનીઓમાં ફરીને આવવાનું કારણ ચોરાશી લાખ યોનીઓના સંસ્કાર તેમાં સમાઈ ગયા છે. ત્રણ ગુણરૂપી શાખાઓમાંથી એક-એક ગુણથી અઠ્ઠાવીશ લાખ પત્તા (પાંદડા) રૂપી વૃત્તિઓ સમય-સમય પર પ્રગટ થતી રહે છે. ચંડાલવત્ પૂર્વ સંસ્કારોના કારણ મનુષ્ય ક્યારેક સિંહ બને છે, ક્યારે સર્પ, તો ક્યારે યમરાજ. પુનઃ સંગ્રહવૃત્તિથી માનવ અને ભોગ્યવૃત્તિથી દેવતા બને છે. આ રીતે પૂર્વ યોનીના સંસ્કારોના ખેંચાણના કારણ અંતમાં તે યોનીના ગુણની પ્રધાનતા અનુરૂપ તે જ યોનીને પ્રાપ્ત કરે છે. પૂર્વ યોનીના સંચિત કર્મોનું હૃદય પર જામી જવાના કારણ જીવ કોરડું-ખાંગડું બની ચૂક્યો છે, જે ક્યારેય પણ પીગળવામાં અસમર્થ છે. અજ્ઞાનવશ તે અહીંયા કરોડો જીવોનો હત્યારો બની રહ્યો છે કેમ કે ચોરાશી લાખ યોનીઓમાં જન્મતાં-જન્મતાં અમારા દ્વારા જેટલાં પણ જીવોની હત્યાઓ થાય છે, તેનું પાપ આ માનવતનમાં લાગે છે. અતઃ પોતાની જ આત્માના હનનકારી (હિંસાકારી) કેમ બની રહ્યા છો ?

પુનઃ જો આ માનવતનમાં આવીને ફરીથી (દુબારા) ભૂલી ગયા, તો આ ભૂલન દ્વારા પણ તેટલાં જ જીવ હત્યાઓના પાપ આ માનવતનમાં આવેલાં જીવને લાગશે. અતઃ હે સાધનશીલ આત્માઓ ! એવા અમૂલ્ય જીવનને વિષયોમાં લગાવીને વ્યર્થ કેમ ગુમાવી રહ્યા છો ? એવા દેવદુર્લભ માનવ

આકાર પ્રાપ્ત કરી ચોરાશી લાખ જીવ હત્યાનો દોષ સિર પર કેમ લો છો ? એવા માનવતનથી પુનઃ ચંડાલવત્ યોનીઓમાં ભટકવાનું કર્મ કેમ કરો છો ?

લાખ ચોરાસી હત્યા બેસસે,

એવો આ જન્મ તમારો ।

બીજી હત્યાનો પાર નથી,

જો તે તમે નહીં સંભારો ॥ ૬૭ ॥

ભાવાર્થ-આ માનવતનમાં આવીને ભૂલવાથી ચોરાશી લાખ જીવોની હત્યાથી જે પાપ મળે છે, તે જ પાપ તમને લાગશે. આ જે જન્મ તમને અત્યારે મળ્યો છે, તે એવો જન્મ છે. પુનઃ ચોરાશીના ચક્કરમાં ફસીને જે પાપ કર્યા, જેમ પહેલાં સિંહનું તન ધારણ કર્યું. સિંહના તનમાં થઈને જીવનભર કેટલાં જીવોને ખાધા, તેટલાં જીવોની હત્યાનું પાપ; પછી બિલાડીનું તન લઈને કેટલાં ઉંદરને ખાધા, તેટલાં જીવોની હત્યાનું પાપ; એવા પાપોનો તો પાર જ નથી. એવા પાપોના ફલસ્વરૂપ પાપ કાપતાં-કાપતાં માનવ ક્યારે પણ ચોરાશીના ચક્કરથી નીકળી જ શકતા નથી. પ્રભુ વચ્ચે કૃપા કરીને તે પાપોથી ઉગારી લે, તો બીજી વાત છે. અતઃ આ દુર્લભ માનવ યોનીમાં આવીને પોતાના વિચાર-વિવેક દ્વારા પોતાના ચોરાશીના અપાર પાપોને યાદ કરી બચવાનો ઉદ્યોગ (વેપાર) કેમ નથી કરતાં ? તે પાપોના ફલસ્વરૂપ તમારી શું દશા થશે, શું આ વાતની તમને ચિંતા

થતી નથી ?

આગળ તિમર ઘોર અંધારું,
બૂડસે જીવ જલ માંહે ।
લેહેરો મારે અવળા પછાડે,
મછ ગલાગલ તાંહે ॥ ૬૮ ॥

ભાવાર્થ-અતઃ આવા દુર્લભ આકાર-માનવતનમાં આવીને પણ જો તમે તે પાપોથી છૂટવાનો ઉદ્યોગ કરશો નહિ અને માનવતન માયાવી નશામાં ઉન્મત થઈને વ્યર્થ જ ગુજારી દેશો, તો આગળ ઘોર અંધકારરૂપી યોનીમાં જવું પડશે, જ્યાં આ પ્રકાર વારંવાર પુકાર કરી જગાવવાવાળા સદ્ગુરુનું જ્ઞાન, પોતાના શરીરની સૂઘબુઘ તથા જ્ઞાનપૂર્ણ વચનો પર વિચાર-વિવેક કરી શકવાની ક્ષમતા તમારામાં હશે નહિ. માયાવી અજ્ઞાન તથા અંધકારપૂર્ણ જલમાં જીવ ડૂબતો ચાલ્યો જશે. નીકળવાનો પ્રયત્ન પણ કરી શકશે નહિ કેમ કે તેની અંદર ચેતનતા વિષયની સૂઘબુઘ રહેશે નહિ. ઉક્ત અજ્ઞાનપૂર્ણ સાગરમાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, તૃષ્ણારૂપી અનેકો વિશાલ (મોટી) લહેરો ઊઠીને આવશે, જેની થપ્પડોની માર ખાઈને જીવ ઊલટા બીજી પણ વધારે દુઃખદાયી યોનીમાં જઈને ફસાઈ જશે. પુનઃ ત્યાં તો માછલી-માછલીને ગળી જાય જેની જેવી શક્તિ, તેની જીત થશે. (જેની લાઠી એની ભેંસની જેમ માછલી એક બીજીને ગળી જાય) મોટા-મોટા જીવ નાના-નાના જીવોને ગળી જશે.

બુધ વિના જીવ બેસુધ થાસે,
માથે પડસે માર ।
બાંધેલ બંધ તાણાસે બળિયા,
વિસમસે નહી ખિણા વાર ॥ ૬૯ ॥

ભાવાર્થ-ત્યાં ચોરાશીના ચક્કરમાં અહીંના જેવી બુદ્ધિ નહિ હશે. જીવ બેશુદ્ધ રહેશે. બેશુદ્ધ અવસ્થામાં સિર પર પડવાવાળી માર સહન કરતાં જશે. પોતાનું શારીરિક કષ્ટ વ્યક્ત કરી શકશે નહિ. જેમ જો તે બેલ (બળદ) યા ઘોડાના તનમાં છે, પંદર દિવસથી તેને પેટમાં યા સિરમાં દર્દ છે. તે શારીરિક કષ્ટથી અંદરોઅંદર તડપી રહ્યા છે, પરંતુ તેને ગાડી હાંકવાની છૂટ્ટી મળતી નથી. બલ્કિ કામ સુસ્તીથી કરવાથી માનવ ઉપરથી તેને વધારે મારે છે. તેની બિમારીની ખબર ત્યારે પડશે, જ્યારે તે બિલકુલ જ ખોરાક ખાવાનું છોડી દેશે, લાચાર થઈ જશે. જો માનવની જેમ તેની પાસે બુદ્ધિ અથવા જુબાન હોત, તો તે પણ કહી શકતા હતા કે ‘મારી તબીયત ઠીક નથી. મારા પેટમાં દર્દ છે.’ હવે આ યોનીમાં જે ગુણની પ્રધાનતાથી જે-જેવા પણ કર્મ કર્યા, મરવાથી તે જ કર્મ તે જ ગુણની પ્રધાનતા લઈને પોતાના બળ દ્વારા જીવને ખેંચીને બીજી યોનીમાં પહોંચાડી દેશે. આ પ્રકાર કર્મરૂપી બંધનમાં બંધાઈને જીવ ભટકતો રહેશે. એક ક્ષણના માટે પણ તે સ્વતંત્ર થઈને વિશ્રામ લઈ શકશે નહિ, કર્મના આધીન થઈને મજબૂરીમાં ઘૂંટતા રહેશે.

એ દુસ્તરનો ક્યાંહે છેહ નહીં આવે,
કળકળસો કરસો પુકાર ।
ત્રાસ પામીને જીવ કાં ન જગવો,
આ વસમું ઘણું સંસાર ॥ ૭૦ ॥

ભાવાર્થ-ચોરાશીના આ દુસ્તર દુઃખનો ક્યારેય પાર-
અંત આવી શકશે નહિ કે કેટલી યોનીઓમાં ભોગવવા પડશે.
ત્યાં તો જીવને તડપવું, પુકારવું, ચિલ્લાવું-એ જ રહેશે. ત્યાં
તો તમારી પુકાર સાંભળવાવાળા પણ કોણ હશે? સ્વયં
એકબીજાના જ કોળિયો (ગ્રાસ) બનશો. અતઃ હે માનવાત્માઓ !
ચોરાશીના દુઃખ-ત્રાસથી ડરીને જો આ માનવતનમાં હોવા છતાં
જ બચવાનો ઉદ્યોગ (વેપાર) કરશો, તો બચી શકશો. ત્યાં તો
બચવા-બચાવવાનો કોઈ ઉપાય સુઝશે નહિ. તે દુઃખથી જો ડર
લાગતો હોય, તો જીવને આ જ જીવનમાં જાગૃત કરીને
ચોરાશીથી પાર લગાવો. ચોરાશીના દુઃખોને ઉલંઘીને
ઊર્ધ્વગતિની તરફ ચાલો. શાસ્ત્રો, પુરાણો વગેરે સદ્ગ્રંથોની
પુકાર સાંભળીને હમણાં-આ જ તનમાં જીવને જગાવવાની
કોશિશ કેમ નથી કરતાં? પાછળ આ દુસ્તર સંસાર અત્યંત કઠિન
અને દુઃખદાયી હશે. દુઃખને ભોગવ્યા વગર ત્યાંથી છૂટકારો
મળી શકશે નહિ.

દિસે એકે નહીં સુઝે સાગર માંહે,
ભવસાગર જમ જાલ ।

અનેક વાર તડફડસો મરસો,

તોહે નહીં મૂકે કાલ ॥ ૭૧ ॥

ભાવાર્થ-તે વિભિન્ન યોનીઓમાં જઈને જીવ આ પ્રકારથી બેશુદ્ધ થઈ જશે કે તેને કોઈપણ દિશાની ખબર નહિ પડે કે હું કઈ તરફ જઈ રહ્યો છું ? અધોગતિની તરફ જઈ રહ્યો છું યા ઊર્ધ્વગતિની તરફ ? માયાવી અજ્ઞાનપૂર્ણ સાગરની વચ્ચે ઊલટી (ચક્કરમાં) રહેશે. ચોરાશી યોનીરૂપી ભવસાગરમાં એવા ફસાઈ જશો કે તે ચક્કર જમજાળરૂપ બની જશે. તેનાથી છૂટવાનો કોઈ ઉપાય જ સુઝશે નહિ. અનેકવાર નાની યોનીઓમાં તડપતાં, જન્મતાં, મરતાં રહેવું પડશે. તે સૂક્ષ્મ યાતના દેહમાં જીવ નાની યાતનાઓ સહન કરતાં, તડપતાં-તડપતાં દુઃખ સહન કરતાં-કરતાં મુક્ત હોવાની યાહ (ઈચ્છા) તો કરશે, પરંતુ પ્રયત્ન નહિ કરી શકશે. અતઃ તન છોડીને જઈ શકશે નહિ. પુનઃ અહીંયાની જેમ ત્યાં કાળ આવીને પણ જીવને તે સૂક્ષ્મ શરીર-યાતના દેહથી છોડાવી શકશે નહિ.

ત્યારે તેવા માંહે સું સોધ થાસે,

આજ આવ્યો અવસર ।

સાધ પુરુષ તમે જો જો સંભારી,

બીજી નથી છૂટવા પર ॥ ૭૨ ॥

ભાવાર્થ-ત્યારે ચોરાશીના તે દુસ્તર યોનીમાં જીવ શું સુધ રહેશે ? જીવ તો બેશુદ્ધ અવસ્થામાં પડી રહેશે. તે બેશુદ્ધ

અવસ્થામાં તેના દ્વારા ત્યાંથી બચવાનો પણ કોઈ ઉદ્યોગ બની શકશે નહિ. તે દુઃખથી બચવાનો ઉદ્યોગ તો આ માનવતનમાં જ સંભવ છે. યસર્થ તેનાથી બચવાનો ઉદ્યોગ કરવા માટે જ આ માનવતનરૂપી સુઅવસર અમોને મળ્યો છે. અતઃ હે સાધનશીલ પુરુષો ! તમે લોકો વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્રોની વાતોને યાદ કરી તેની પર વિચાર-વિવેક કેમ નથી કરતાં. આ માનવતનના સિવાય ચોરાશીના દુઃખોથી છૂટવાનો અન્ય કોઈ ઉપાય-પ્રકાર (પર) નથી.

ગુરુગમ ટાલી એ ગાંઠ ન છૂટે,

કેમે ન થાય રે નરમ ।

માંહેલી કામસ કેમે ન જાએ,

જો કીજે અનેક સરમ ॥ ૭૩ ॥

ભાવાર્થ-ગુરુના જ્ઞાન અથવા કૃપા વગર જન્મ-જન્માંતરથી બાંધેલી કર્મરૂપી ગાંઠથી જીવ કોઈપણ પ્રકારથી છૂટી શકશે નહિ. સંચિત પાપોના ભેગા થયેલાં બંધન અહીંયા ગુરુગમ-ગુરુના જ્ઞાનથી જ બળશે. તે જ સંચિત પાપોના કારણે જીવ કઠોર બનેલાં છે. તેને માત્ર ગુરુગમ-ગુરુનું જ્ઞાન જ નરમ બનાવી શકશે. બાહ્ય કર્મ તો સરળ છે. બાહ્ય કર્મોના પાપોને કાપવા મુશ્કેલ નથી. પરંતુ અંદર-અંતઃકરણ દ્વારા થવાવાળા ચિંતન અને છુપાયેલાં કુકર્મોના પાપ જ કઠોર બંધનરૂપ સિદ્ધ થશે. અંદરના એ છુપેલાં પાપોને કોઈપણ રીતે મિટાવી શકાશે નહિ. અનેક પ્રકારના જપ, તપ, દાન-પુણ્ય, તીર્થાદિ કરવાથી

પણ આ કઠોર બંધન ગુરુના જ્ઞાન સિવાય અન્ય કોઈપણ શ્રમ (મહેનત)થી છૂટી શકશે નહિ.

બાહેર થકી ગાંઠ એક છોડીએ,
તિહાં બીજી બંધાએ અપાર ।
એ વિસમા બંધનો નથી રે ઉપાએ,
બીજો આણે સંસાર ॥ ૭૪ ॥

ભાવાર્થ-બહારની-જાહેરમાં જોવાવાળી (દેખાવાવાળી) જેમ ગૃહસ્થાશ્રમરૂપી એક ગાંઠ કોઈ રીતે છોડી લો, તો બીજી-તેનાથી પણ વધીને માન-પ્રતિષ્ઠારૂપી મજબૂત ગાંઠ અમને જકડી લે છે. અર્થાત્ ઈન્દ્રિયોની કર્મરૂપી બહારની ગાંઠને જો કોઈપણ રીતે છોડાવી દેવાય, જેમ આંખોથી બૂરું (ખરાબ) જોવું, કાનથી બૂરું સાંભળવું, મુખથી બૂરું (ખરાબ) બોલવું બંધ કરી દઈએ (દેવાય), તો પણ અંતઃકરણ (મન) દ્વારા થવાવાળા ચિંતનરૂપી કર્મથી છૂટવું બહુ ભારી છે. દૃષ્ટાંતરૂપમાં સૌભરિ ઋષિ દ્વારા સમજવું જોઈએ કે કયા પ્રકારે જીવ અંતઃકરણના ચિંતન દ્વારા ઉત્પન્ન થવાવાળી અપાર વૃત્તિઓથી ઘેરાઈને બીજા બંધનમાં બંધાઈ જાય છે. એ અંદરના છુપાયેલાં બંધન અત્યંત કઠિન અને દુઃખદાયી છે. ગુરુની કૃપા-જ્ઞાન દ્વારા એને બાળી દેવા સિવાય એનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. આ સંસારની વચ્ચે ગુરુના જ્ઞાન દ્વારા કૃત કર્મ રોકાશે, સંચિત કર્મ બળી જશે. પરંતુ પ્રારબ્ધ કર્મોને અહીં જ ભોગવવા પડશે. એ જ પ્રકાર જીવનો ઉદ્ધાર સંભવ છે.

આ આકાર માંહે જીવ બંધાણો,
તે પણ નવ ઓલખાએ ।
તો પારબ્રહ્મ જે પાર થયો,
તે કેણી પેરે ખોલાએ ॥ ૭૫ ॥

ભાવાર્થ-આ પ્રકાર પંચભૌતિક તનની વચ્ચે આવીને જીવ બંધાઈ ગયો છે. પરંતુ તે જે બંધનમાં બંધાયેલો છે, તે બંધનમાં તે કઈ રીતે બંધાયો, એ જાણ્યા વગર તે તે બંધનને કેવી રીતે છોડાવી શકે ? વાસ્તવમાં અહીંયા માયાવી મદમાં ઉન્મત બાહ્ય ઈન્દ્રિયો દ્વારા થવાવાળા અકૃત કર્મ અને અતઃકરણ દ્વારા થવાવાળા ચિંતનરૂપી કર્મ જ ચોરાશીના દુઃખોને ખરીદે છે કેમ કે જીવ શરીરમાં છે. શરીર અધોગતિની તરફ અગ્રેસર છે. પુનઃ શરીરમાં જે ઈન્દ્રિયો છે, તેઓએ જીવને શત્રુઓના રૂપમાં ચારે તરફથી ઘેરી લીધો છે અને ધીરે-ધીરે ફોસલાવી-ફોસલાવીને એ ઈન્દ્રિયો જીવને પંચવિષયોમાં ફસાવી દે છે. ઈન્દ્રિયો, અંતઃકરણોની એ કરતૂતોને (ષડ્યંત્રરૂપ કર્મ) જીવ ઓળખી શકતો નથી. વિષયી બુદ્ધિ માયાના પરવશ છે. અતઃ વિષયોથી પરે ઈન્દ્રિયો, તેનાથી પરે મન, મનથી પરે બુદ્ધિ અંતઃકરણ દ્વારા ઠરાવેલાં તત્ત્વ ચેતન-આત્માને જ શરીર સમજી શકતો નથી, તો પરબ્રહ્મ પરમાત્મા તો તેનાથી પણ પરે છે. તો આ તનથી તે પરાત્પર પરમાત્માને કેવી રીતે શોધી શકાય ?

જીવ થયો માંહે નિરાકાર,
તે કેણી પેરે બાંધ્યો બંધ ।

રૂપ રંગ વાએ તેજ નહીં,

તમે સાધો જુઓ રે સનંધ ॥ ૭૬ ॥

ભાવાર્થ-અજ્ઞાન દશામાં જીવનો કોઈ આકાર હોતો નથી. તે નિરાકાર રહે છે અર્થાત્ સ્થૂલ દૃષ્ટિ દ્વારા તે જોઈ શકાતો નથી. પરંતુ જ્ઞાન દશામાં જીવ સાકાર હોય છે. તેના સ્વરૂપને જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુ દ્વારા પ્રત્યક્ષ વાસ્તવિક રૂપમાં જોઈ શકાય છે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે નિરાકાર જીવને કર્મ કેવી રીતે બાંધી શકે છે? નિરાકારને શું કોઈ બાંધી શકે છે? પુનઃ તે બાંધવો શું છે? કેમ કે તેનું તો કોઈ રૂપ નથી, રંગ નથી, વાયુ તેને અડી (સ્પર્શ કરી) શકતો નથી, અગ્નિ બાળી શકતો નથી. અતઃ હે સાધનશીલ આત્માઓ ! તેનાથી પ્રકારને તો જુઓ !! જે જીવ સ્વયં નિરાકાર તથા તત્ત્વરહિત છે, તે કઈ રીતે બંધાઈ જાય ?

જીવ બંધાણો અગનાને,

તે અગનાન નિદ્રા જોર ।

જેહેર ચઢ્યું ઘેન ભોમ તણું,

તે પડયો તિમર માંહે ઘોર ॥ ૭૭ ॥

ભાવાર્થ-જીવ-શરીર, ઈન્દ્રિયો અને વિષયોના અનુકૂળ થઈને પાગલની જેમ અહીં-તહીં ભટકી રહ્યા છે. એ બધાનું મૂલ કારણ અજ્ઞાન છે. તેને પોતાના મૂલનું જ્ઞાન નથી. તે પોતાના મૂલને વિસ્મૃત કરી પોતાની જાતને ભેડ (ઘેટાં) સમજી રહ્યો છે. આ અજ્ઞાન દશા જ ઘોર નિદ્રારૂપ છે. અજ્ઞાનતા કારણે જીવ પર

આ ભોમનો નશો (ધેન) ચઢેલો છે. માયાવી નશામાં ચૂર થઈને તે શરીર, કુટુંબ-પરિવાર, ધન-સંપત્તિ, જગ્યા-જાયદાદને પોતાનું કહીને ફરે છે અને સર્વત્ર હાથ મારતાં-મારતાં હેરાન થઈ જાય છે. આ ભૂલનરૂપીને ઘોર અંધકારમાં પડીને તે મૃગજળ દ્વારા પ્યાસ બુઝાવવાના પ્રયાસમાં વ્યસ્ત રહે છે અને ભાસ (દેખાવ) ને પકડતાં-પકડતાં તે એક દિન ચોરાશીમાં પહોંચી જાય છે ત્યાં પણ તેની આવી જ દશા થશે.

આણે આકારે જો નવ છૂટો,

તો છૂટસો કેહી પર ।

સાધો સાધની સંગત કરજો,

ખિણ ખિણ જાએ અવસર ॥ ૭૮ ॥

ભાવાર્થ-અતઃ હે સાધનશીલ સંતો અથવા સતના વેપારીઓ ! આ માનવતનરૂપી આકાર પ્રાપ્ત કરીને જો તમે તે ચોરાશીના અનેકો પ્રકારના પાપોથી બચવા-છૂટવાનો ઉદ્યમ (ધંધો) નહિ કરશો, તો પછી તમે કઈ યોનીમાં જઈને શાસ્ત્રોના વચન સાંભળી શકશો, ઉદ્યોગ (ધંધો, વેપાર) કરી ચોરાશીના ચક્કરથી છુટકારો પામી શકશો તથા પોતાનું જીવન સુધારી શકશો ? આ દેવદુર્લભ માનવતન અમને ચોરાશીના ચક્કરથી બચીને નીકળવા માટે જ પ્રાપ્ત થયો છે. અધોગતિની તરફ જવાવાળા તો શું ઊર્ધ્વગતિવાળા ત્રિદેવા વગેરે દેવ પણ કળિયુગમાં માનવતન પ્રાપ્ત કરવા માટે મર મિટવાને તત્પર રહે છે. આ પ્રકાર દેવોને પણ દુર્લભ હોવાના કારણે જ આ

તનને ‘સુરદુર્લભ તન’ કહેવામાં આવે છે. અતઃ ‘કામાતુરા
નામ વલો ન બુદ્ધિ’ અર્થાત્ કામાંધપના (વાસના) ને છોડો.
વિષયવર્ધક ઉન્મત્તતા અત્યંત ભયાવહ હોય છે. એને સમજીને
એનો પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. હે જિજ્ઞાસુ સાધનશીલ
આત્માઓ ! નિઃસ્પૃહ સાચા સાધુઓનો સંગ કરો. ક્ષણ-પ્રતિક્ષણ
સાધુની સંગત પ્રાપ્ત કરવા જેવો અવસર ગુમાવીને જટા
વધારવા, રાખ ઘસવી, ઘરથી જંગલ-જંગલથી ઘરમાં ભટકવા,
ઢોંગ-આડંબર રચવામાં જ જીવન જઈ રહ્યું છે. આ બધું કરીને
ચોરાશીના ચક્કરથી છૂટી શકવું સંભવ નથી. ઉક્ત સાચા
લક્ષ્યભેદી સાધુઓના સંસર્ગ-સત્સંગ વગર તમારો ઉદ્ધાર થઈ
શકવો ક્યારેય સંભવ નથી.

સાધ સંગતે આ જેહેર ઉતરસે,

રુદે તે કરસે પ્રકાસ ।

ધેન નિદ્રા સરવ ઉડીને જાસે,

અંધકારનો નાસ ॥ ૭૯ ॥

ભાવાર્થ-તે નિઃસ્પૃહ સાધુનો સંગ કરશો, તો તમારી
અંદર તે માયાવી ઝેર ઉતરી જશે, જે ઝેર તમારી ઉપર ચઢીને
તમારાથી આ પ્રકારના કર્મ કરાવીને તમને ઠગી રહ્યા છે. તે
સાધુ તમને તે માયાની અનંત કલા તથા રૂપની ઓળખ કરાવી
દેશે, જે માયા આડી આવીને પડદારૂપ બની જવાને કારણે જીવ
સત્ય તત્ત્વથી દૂર થઈ રહ્યો છે તથા બ્રહ્મતત્ત્વને નજદીકથી નજદીક
લાવીને બતાવી (દર્શાવી) દેશે. બ્રહ્મતત્ત્વની નજદીક પહોંચવાથી

તમને પોતાના મુખથી કંઈ પણ કહેવાની જરૂરત પડતી નથી. બ્રહ્મતત્ત્વને કબૂલ કરીને તમારું હૃદય સ્વયં સાક્ષી દેશે. તમારું દિલ તે તરફ એવું લાગી (ચિપકી) જશે કે ફરી ‘પ્રભે ન હોવે કબૂં ભંગ’. જ્યારે તમારા ચારેય અંતઃકરણ ‘એકે સોં એક ચિત્ત’ અર્થાત્ એક જ તરફ એકરસ થઈ જશે, ત્યારે તે સતના પ્રકાશની વચમાંથી માયાવી નિદ્રારૂપી ઘેન ભસ્મ થઈને રાખ બની જશે. જે અંધકારરૂપી અજ્ઞાનમાં પડીને આજસુધી તમે પોતાને ‘સતમાર્ગ ગામી’ સાધુ અથવા જ્ઞાની સમજી રહ્યા હતા, બ્રહ્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત કરી લીધા પછી તમે સ્વયં કહેશો કે હે પ્રભુ ! ‘આટલા દિવસ જાણ્યું નવ જાણા.’

ત્યારે જીવ જઈ આપ ઓળખસે,

ઓળખસે આ ઠામ ।

ઘર પોતાના દૃષ્ટે આવસે,

ત્યારે પામસે વિસરામ ॥ ૮૦ ॥

ભાવાર્થ-જ્યારે જીવની અંદરથી અજ્ઞાનરૂપી વિકાર અર્થાત્ જીવપના મટી જશે અને તે આત્મરૂપ થઈ જશે, ત્યારે જીવ પોતાની જાતની ઓળખ કરશે. ત્યારે જીવ એ પણ જાણી શકશે કે આ સંસાર કેવો છે ? જ્યારે જાણી શકશે, “અહો ! સંસાર આવો છે !!” ત્યારે તો ‘દૂધામાં પગ કોણ ઘાલે’ અર્થાત્ બળતાં (જલતા) તવામાં કોણ પગ રાખે ? અતઃ આત્મારૂપ થઈ જવાથી જીવને સાંસારિક વિષય-વસ્તુઓ બળતાં તવા સદૃશ લાગવા લાગશે. ત્યારે શું જીવ તે બ્રહ્માનંદ સુખને

છોડીને વિષયોના સુખને વાસ્તવિક સુખ માનશે ? હવે શું કહેવાનું બાકી રહ્યું ? હવે તો જીવની દૃષ્ટિમાં તે ઘેર આવશે, જે ઘરમાં તે લાખો વર્ષ પૂર્વેથી રહેતો હતો અને બાદમાં પણ તેને લાખો વર્ષ રહેવું છે. અતઃ હે સાધુઓ ! આટલું થવાથી શું તે જીવને ચોરાશીમાં ભટકવું પડશે ? કદાપિ નહિ ! હવે તો તે જીવ બ્રહ્માનંદમાં લીન થઈને અનાદિકાલ સુધી પોતાના ઘરમાં વિશ્રામ કરશે.

જ્યારે જીવની મોરછા ભાગી,

ત્યારે ઉડી ગયું અગનાન ।

કરમની કામસ કેમ રહે,

જ્યારે ભળિયો શ્રી ભગવાન ॥૮૧॥

ભાવાર્થ-જ્યારે ઉપરોક્ત પ્રકારથી જીવે પોતાની વાસ્તવિકતાની ઓળખ (પિછાણ) કરી લીધી, ત્યારે જીવની અંદર માયાવી મૂર્છાનું અસ્તિત્વ જ ક્યાં રહ્યું ? હવે તો તે ભેડ (ઘેટાં)થી બદલાઈને સિંહ, તે પણ કેસરી સિંહ બની ચૂક્યો છે, તો મૂર્છાની વાત જ શું રહી ? મૂર્છા તો શું, મૂર્છા (બેશુદ્ધિ કરવાવાળી પ્રેરક શક્તિ) ની મોટી મા અર્થાત્ મનની અંદર તેની આસપાસ ફટકવાની શક્તિ જ ક્યાં રહી ? આટલું થવાથી જીવ અને માયાની વચ્ચે તે જ કહાની ઘટિત થશે, જે કહાની બ્રહ્માજીની સભાની વચ્ચે સૂર્ય અને અંધકારની ફરિયાદના ફલસ્વરૂપ ઘટિત (યોગ્ય) થઈ હતી. હવે જીવની અંદર માયાવી કલાના વિષયમાં જે અજ્ઞાન હતું, તે પણ ઉડીને તેમની મુખિયા માયાની પાસે જ પહોંચી

જશે. જ્યારે સાધુની સંગતથી જીવે પોતાની પિછાણ કરી લીધી, માયાની કરતૂતોને જોઈ લીધી, આ છલી (છળકપટવાળા) સંસારની હોશિયારીનો અનુભવ કરી લીધો, પૂર્વ ઘર આ જ તન દ્વારા પ્રત્યક્ષ થઈ ગયું, ‘ઈશ્વર અંશ જીવ અવિનાશી’ આ કથનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી લીધો, ભેડથી કેસરીસિંહ બની ગયો, ત્યારે તેની અંદર કર્મના પાપોનું અસ્તિત્વ કેવી રીતે રહી શકે છે ? સૂકી ઘાસ સદૃશ પાપોના ઢગલાના ઢગલાને જ્ઞાનાગ્નિમાં સ્વાહા થવામાં સમય લાગશે નહિ. યસર્થ કહેવામાં આવે છે કે ‘જ્ઞાનાગ્નિ દગ્ધકર્માણાં ભષ્મસાત્ કુરુતેઽર્જુન’.

ભ્રાંત ભ્રમ સરવે ભાગી જાસે,

ઉડી જાસે આસંક ।

અગમ અગોચર સહુ સોધ થાસે,

રમસે માંહે વસંત ॥ ૮૨ ॥

ભાવાર્થ-તે નિસ્પૃહ સાધુના સંસર્ગથી અનાદિકાળથી માયા, આત્મા અને બ્રહ્મના વિષયમાં જે ભ્રમ અને ભ્રાંત (શંકા-ઉપશંકા) વધતી જતી હતી, તે ઉડી જશે, નિર્મૂળ થઈ જશે. જ્યાં સુધી જીવમાં ભ્રમ અને ભ્રાંત (ભ્રમમાં પડેલાં) રહેશે, ત્યાં સુધી તે જીવમાં વસ્તુના પ્રતિ સ્થિરતા નહિ આવી શકશે. ભ્રમ અને ભ્રાંત સંશયનો વિકાર છે. અતઃ ‘સંશયાત્મા વિનશ્યતિ’ અર્થાત્ સંશય દ્વારા આત્માનો વિનાશ થઈ જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં સુધી જીવની અંદર ઉત્પન્ન સંશયોનો નાશ ન હોય, ત્યાં સુધી આવાગમનનો ક્રમ મટી શકતો નથી. જેને સ્વયં પ્રત્યક્ષરૂપથી

પોતાની અંદરના સંશયોનો નાશ કરી લીધો હોય, તે જ સાચો સાધુ છે. તે જ બીજાઓના સંશયોને છેદન કરી શકે છે. જેઓએ પરહિતાર્થ (પરમાર્થ) તન ધારણ કર્યું હોય, તે સાચા સાધુ જ સર્વપ્રથમ સ્વયંની અંદરની આશંકાઓને નિર્મૂળ કરીને બીજાઓને પણ માર્ગ બતાવશે. તે સાધુના પ્રતાપથી તમને જે બ્રહ્મને અગમ, અગોચર, ઈન્દ્રિયાતીત કહેવામાં આવ્યું, તેમની પણ ઓળખ થશે. તે સાધુ તમને સમજરૂપી દૃષ્ટિ પ્રદાન કરી બ્રહ્મને પ્રત્યક્ષ કરાવી દેશે. ત્યારે તમારો જીવ તે વસંતરૂપી પરમાત્માના આનંદમાં ખીલેલો રહેશે. આઠેય પ્રહર તે જ બ્રહ્માનંદમાં છકેલો રહેશે.

દોષ મા દીજે રે વૈરાટ વાણીને,

મુખથી બોલે સહુ સત ।

બોલ્યા ઊપર ચાલી ન શકે,

ત્યારે ફરી જાએ છે મત ॥૮૩॥

ભાવાર્થ-વૈરાટના પ્રાણીઓ-આપ્તપુરુષોએ વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર આદિ સદ્ગ્રંથોમાં જે વચન કહ્યા, તે વાણીને દોષ દેવો જોઈએ નહિ. પોતાનું કલ્યાણ ચાહવાવાળાઓને જોઈએ કે તે આપ્તપુરુષોના ચરિત્રને અર્થાત્ ‘સ્વયં તો એવા કર્મ કરે છે અને અમને એવું કરવાનું કહે છે’ અનદેખા કરીને તેમની વાણી પર વિચાર કરો. તેમની વાણી દ્વારા ઉદ્ધાર છે, ન કે ચરિત્ર દ્વારા ! પરાશર ઋષિને જુઓ, વ્યાસજીને જુઓ, કૃષ્ણને જુઓ ! મુખથી તો બધા સત્ય બોલે છે. પરંતુ બોલ્યા પ્રમાણ ચાલી

કોણ શકે છે કેમ કે “તાસીર દિસે અસ્થાનક તણી”. જાણકારીમાં કમી નથી કે લાભ, ક્રોધ, કામ, છલ-છિદ્ર, અસત્ય, હિંસા, વ્યભિચાર, ચોરી, કઠોરતા, નિર્દયતા, અભિમાન-એ બધા પતનના સાધન છે, પરંતુ આ શરીરમાં થઈને પાલન કરવામાં બહુ કઠિનતા થાય છે (હોય છે). ઉપદેશ-પ્રબોધના સમયે તો દિલ પણ તત્પર (તૈયાર) રહે છે કે હવેથી હું એવો જ વ્યવહાર કરીશ. પરંતુ થોડીવાર પછી જ માયાવી ખેંચાણમાં બુદ્ધિ (મતિ) ફરી જાય છે અને મન માલિક (જીવ) ને જ સમજાવવા લાગે છે કે “અરે! બધા કરી રહ્યા છે, તો મને કરવામાં શું? એ કર્મ પરલોકમાં શું વિઘ્ન નાંખશે?” આ પ્રકાર મન તુરંત પ્રબળ થઈને જીવને પોતાના વશમાં કરી લે છે. પછી તો શું? “મન મારે રમે સહુએ, સાગર સબ એક રસ”.

મોટો અવતાર શ્રી પરસરામજી,

તેના હજી લગે બંધ ન છૂટે ।

કષ્ટ કરે છે આજ દિન લગે,

પણ તોહે તે તાણાં ન ત્રુટે ॥ ૮૪ ॥

ભાવાર્થ-હે આત્માઓ! જુઓ!! અહીંના કૃત કર્મોને ભોગવ્યા વગર કોઈનેય છુટકારો મળશે નહિ. શ્રી પરશુરામજી, જે ભગવાન વિષ્ણુની અગિયારમી કલાનો અવતાર થઈને પણ માના વચન સાંભળીને જોશમાં આવી ગયા અને એકવીસવાર પૃથ્વી પર ફરી-ફરીને ક્ષત્રિયોનો સંહાર કર્યો. આ પ્રકાર માના આંસુ તો લૂછી લીધા અને પિતાને મારવાવાળા શત્રુઓનો સંહાર

કરી બદલો પણ ચુકાવી લીધો, પરંતુ એક જીવના બદલે લાખો જીવોની હત્યા કરી નાંખી. તે એટલા તેજસ્વી હતા કે જો રસ્તામાં ચાલતાં ગર્ભવતી સ્ત્રી પર તેની દૃષ્ટિ પડી જતી, તો તે સ્ત્રીનો ગર્ભ પડી જતો હતો. તેમના ફરશીમાં એવી અદ્ભુત શક્તિ હતી. તેમને જોતાં જ પરાક્રમી પહેલવાનોના છક્કા (હિંમત) છૂટી જતાં હતા. પરંતુ ત્રેતાયુગમાં એકવીસમી જ વારમાં જે તેઓએ ક્ષત્રિય સંહારરૂપી કર્મ કર્યા, તે કર્મના બંધનને કાપવા માટે તે આજસુધી દક્ષિણમાં સ્થિત મહેન્દ્ર નામક પર્વતના તળિયે કેળાના સ્તંભ (કદલી) ના વનમાં બેસીને તપસ્યા કરી રહ્યા છે. આજસુધી તે કષ્ટ ઉઠાવીને પોતાના તે પાપને પંચાગ્નિમાં બાળી રહ્યા છે. આ વાતનું પ્રમાણ શ્રીમદ્ભાગવતના નવમા સ્કંધના ૧૬ મા અધ્યાયના ૨૬ મો શ્લોક છે. પરંતુ આટલું કરવાથી પણ તેમના દ્વારા કરેલાં તે સંહારરૂપી કુકર્મના તાંત (તાંતણા) ટૂટીને છૂટયા નથી. આ પ્રકાર જો એકવાર જીવમાં અશુભ કર્મના તંતુ (તાંત) જ્યારે લાગી જાય છે, તો તે જીવ માટે તેને છોડાવાનું અત્યંત દુષ્કર (મુશ્કેલ-અધરું) બની જાય છે.

અનેક દેહ દમે પંચ અગની ,

તોહે ન બળે કરમ ।

અનાદ કાળના જે બંધ બાંધ્યા,

તે થાએ નહીં જીવ નરમ ॥ ૮૫ ॥

ભાવાર્થ-પરશુરામ અવતારી પુરુષે એકવીસ વાર પૃથ્વીમાં ફરી-ફરીને જે ક્ષત્રિયોના દેહનું દમન (નાશ) કર્યું હતું, તે અનેકો

જીવોની હિંસાના પાપોને બાળવા હેતુ તે અત્યારે પણ કદલી (કેળાના) વનમાં પંચાગ્નિમાં બળી રહ્યા છે. આટલાં વર્ષો સુધી પંચાગ્નિમાં બળ્યા પછી પણ તે તે પાપથી મુક્ત થવા માટે કેટલાય ઉદ્યોગ કરી રહ્યા છે. પરંતુ આટલું કષ્ટ કરી બાળવાથી પણ તે કર્મ બળતાં નથી. એટલા માટે તો કહ્યું “ગહના કર્મણો ગતિ:” જીવાનીમાં ચૂકીને એકવાર એવા નિષેધ-અકૃત (અયોગ્ય) કર્મ કર્યા, પરંતુ તેનું ફલ આ પ્રકાર કષ્ટ આપી રહ્યા છે. તે પણ અવતારી પુરુષ જેવાને ! તો અમે મચ્છર સદૃશ જીવ દ્વારા ચોરાશી લાખ યોનીમાં કરેલાં કર્મોના ફલસ્વરૂપ અમારી કેવી દશા થશે ? અત્યારે આંધળા બનીને ‘કર્મ સૂં કરસે ખોટા’ એવું સોચીને ઉન્મત્તપનામાં કરેલાં એવા અદ્ભૂત કર્મોના ફળને જ્યારે સ્વયં ભોગવવા પડશે, તે સમય ખબર પડશે. એકવાર ચૂકીને કરેલાં કર્મના બંધન અનાદિકાળ માટે બંધાઈને ચિરંજીવી બની ગયા. હવે તે ચિરંજીવી (લાંબુ જીવવાવાળા) પરશુરામને અનાદિકાળ સુધી બાળતાં રહેશે. એનું કારણ એ છે કે તે જીવે હિંસાના સમયે જે કઠોરતા ધારણ કરી કર્મ કર્યા હતા, તે કઠોરતાના કારણે આટલી તપસ્યા કર્યા પછી પણ તેની અંદર કઠોરતા છૂટીને નરમાશ આવી શકી નહિ. જીવ આ પ્રકાર અહીં સુધી કર્મથી જકડાઈ ગયા, તો ‘બીજો ઘાટ કેમ કરી થાશે’. કર્મની દશા આ છે. હવે સોચો !! પોતાના જીવનને દેવ સદૃશ નિર્મળ બનાવી રહ્યા છો યા રાક્ષસ સદૃશ વિકારી !!

પ્રગટ બેઠા બંધ છોડવા,

તે આપણા માટે થાય ।

અવતાર તે પણ કરમે બંધાણાં,

રખે કોઈ દેખી બંધાય ॥ ૮૬ ॥

ભાવાર્થ-તે અવતારી પુરુષ પરશુરામજી જે કેળાના (કદલી) વનમાં બેસીને પંચાગ્નિમાં તપી રહ્યા છે, તે આ પ્રકાર કદલી વનમાં પ્રત્યક્ષ બેસીને અમે મનુષ્યોને કર્મ બંધનના વિષયમાં ચેતવણી આપી રહ્યા છે. તે તો અવતારી પુરુષ છે. તે એવા જીવ-સંહાર સદૃશ કર્મ વૈકુંઠમાં બેઠાં-બેઠાં જ કરી નાંખવાનું સામર્થ્ય રાખે છે. તે તો પોતાના ઉક્ત કર્મો દ્વારા અમે મનુષ્ય માત્રને સચેત (સાવધાન) કરી રહ્યા છે, “જુઓ ભાઈઓ ! કર્મભૂમિનો પ્રતાપ આવો જ છે. આ ભૂમિકામાં પગ રાખતાં જ જીવના કર્મ શરૂ થઈ જાય છે. કર્મમાં પણ વિધિ (કરવાની) અને નિષેધ (ન કરવાના)-બે રીતના કર્મ છે. ત્રિગુણની ભ્રમરી (વમળ) માં પડીને કર્તા જ્યારે કર્મમાં ચૂકી જાય છે, ત્યારે તે જમના કાનૂનમાં બંધાઈ જાય છે. હું તો અહીંયા કરેલાં કર્મ ભોગવી રહ્યો છું. જુઓ ! એવા કર્મ કરવાથી ફલ પણ એવા જ મળે છે.” અતઃ જ્યારે અવતાર પણ કર્મમાં બંધાઈ જાય છે, તો અમે મનુષ્યની શું ગતિ થશે. આ વાતને સમજીને કળિયુગની જનતા પાપોથી બચી શકે, એવા કર્મ ન કરો, આ બોધ આપવા હેતુ સ્વયં અવતારી પુરુષ પોતાની જાતને દૃષ્ટાંતરૂપમાં આગળ રાખીને અમને હોશિયારી (સમજદારી) આપી રહ્યા છે, કરેલાં કર્મના બંધનથી છૂટવા માટે પંચાગ્નિમાં તપી રહ્યા છે અને તેને જોઈને કલિયુગની જનતા અશુભ કર્મોથી બચી શકે, એટલા માટે સ્વયં ચાલીને બતાવી રહ્યા છે.

આ બ્રહ્માંડ વિષે કોઈ એમ મા કેહેસો,
જે અમને સું કરે બંધ ।
બ્રહ્માંડ ધણી પોતે આપ બંધાવી,
દેખાડે છે સનંધ ॥ ૮૭ ॥

ભાવાર્થ-આ બ્રહ્માંડની વચ્ચે રહીને કોઈપણ માનવ એવું ન કહો કે અહીંયા કરેલાં અશુભ કર્મ અમને શું બાંધી શકશે ? વાસ્તવમાં એ અકૃત કર્મના બંધન જ જીવ અને બ્રહ્મની વચ્ચે પડદા અથવા જાલરૂપ થયા છે. જો કર્મ કશું નથી કરતાં, તો બ્રહ્માંડના ધણી કહેવડાવવાવાળા વિષ્ણુના અવતારી પરશુરામજી હજી (અત્યાર) સુધી કેમ કષ્ટ ઉઠાવી રહ્યા છે ? તેમના જેવા અવતારી પુરુષને પંચાગ્નિ તપવાની શું જરૂરત છે ? તેમના જેવા અવતારી પુરુષને કર્મના બંધનથી છૂટવા માટે એવા કષ્ટ ઉઠાવવા પડી રહ્યા છે, તો પછી શું મચ્છર સદૃશ અમો માનવને કર્મ બાંધશે નહિ ? તે અવતારી પુરુષ પરશુરામજી સ્વયં કર્મના બંધનમાં બંધાઈને અમને બતાવી રહ્યા છે કે જુઓ માનવો ! અકૃત કર્મ ના કરો કેમ કે ‘અવશ્યમેવ ભોકતવ્યં કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્’ અતઃ મારા કર્મોને જોઈને તમે બધા તો બચો !

તેજ આકાસ વાય જલ પૃથવી,
રવિ સસિ ચૌદે ભવન ।
એ ફરે સરવ કરમનાં બાંધ્યા,
બીજા તો એહેની ઉતપન ॥ ૮૮ ॥

ભાવાર્થ-અમો માનવ (મનુષ્ય) ની તો શું વાત? તેજ, આકાશ, વાયુ, જલ, પૃથ્વી-એ પાંચેય તત્ત્વો સહિત સૂર્ય, ચંદ્રથી લઈને ચૌદ લોક પણ કર્મમાં બંધાયેલાં છે. હુકમનું પાલન કરવામાં મક્કમ છે અને પોત પોતાની સીમાના એરિયામાં રહીને હુકમનું પાલન કરી રહ્યા છે. જ્યારે ઉક્ત બધા પણ કર્મના બંધનમાં બંધાઈને અર્થાત્ આજ્ઞાના બંધનમાં ફરી રહ્યા છે, તો તે જ પાંચ તત્ત્વો દ્વારા ઉત્પન્ન મચ્છરરૂપી માનવ આંધળા બનીને પાગલની જેમ વાત કરે છે કે ‘અમને કર્મના બંધન શું કરશે?’ આ તો એવું જ થયું કે સિંહના મુખમાં પડેલો બકરો કહે કે સિંહ મને શું કરી શકે છે?

પ્રગટ વૈરાટ થયો જે દાડે,

એના બંધ પેહેલાનાં બંધાણાં ।

બાળ્યા બલે નહીં તે માટે,

સહુએ તે જાય તણાણાં ॥ ૮૯ ॥

ભાવાર્થ-શાસ્ત્રો દ્વારા એ સિદ્ધ છે કે જે દિવસે વૈરાટ-સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થઈ, તે સૃષ્ટિ-ઉત્પત્તિરૂપી કાર્ય પણ કર્મના જ ફળસ્વરૂપ થયા હતા, સૂર્યની ઉત્પત્તિથી પહેલાં પણ કર્મ હતા, જે કર્મમાં સૃષ્ટિ અને સૃષ્ટિના પ્રાણીમાત્ર બંધાયેલાં છે. યસર્થ કેટલાં કર્મવાદી ‘કર્મ બ્રહ્મ’ માને છે. જે કર્મ વૈરાટ-પિંડને જન્મના પૂર્વેથી જ બાંધી લે છે, તેને પ્રારબ્ધ કર્મ કહે છે. જેમ કે શરીરના ત્રિતાપ સહન કરવા. આ પ્રારબ્ધ દ્વારા પ્રાપ્ત છે. શરીર ધારણરૂપી કર્મ વગર કારણ નથી હોતું. અતઃ શરીર ધારણરૂપી કર્મનું કારણ

શું છે ? તો કર્મ, કારણમાં તંતુવત્ બીજરૂપમાં શામેલ છે અર્થાત્ કારણમાં બીજરૂપી કંઈક કર્મ બન્યા, ત્યારે આ પ્રારબ્ધ કર્મએ સ્થૂલ શરીરનો આકાર ધારણ કર્યો. યસર્થ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ જ કર્મમાં બંધાઈને થઈ છે. અતઃ પૂર્વથી નાલરૂપમાં લપેટેલાં કર્મ બાળવાથી પણ બળતાં નથી. બધા પ્રાણીઓના સૃજન (રચના) આ જ પ્રકારથી થવાથી તે સ્વતઃ જ કર્મ બંધનમાં ખેંચાઈને ચાલ્યા જાય છે. કર્મની તરફ જવામાં કઠિનતા હોતી નથી કેમ કે સ્વતઃ સિદ્ધ સાધન શરીરમાં મોજુદ છે.

માનષો જનમ પામ્યો બંધ છોડવા,
વળી રે વસેખે ભરતખંડ ।
કુલી માંહે ઉત્તમ આકાર પામી,
સામાં બાંધે છે અધકા બંધ ॥૯૦॥

ભાવાર્થ-સૃષ્ટિના પ્રાણીઓને ચોરાશીના બંધનથી નીકળવા માટે જ માનવતન મળ્યો છે. પુનઃ આ તન તેને પોતાનાથી પ્રાપ્ત થયો નથી. તે તો પ્રભુની દેન છે. પ્રભુ કૃપા કરી દે, તો જ મળે છે. અતઃ હે માનવાત્માઓ ! તમે બધા પ્રભુ કૃપાને પ્રાપ્ત કરી માનવતનમાં આવ્યા છો. પછી (ફરી) સ્થાન પણ તો જુઓ ! ઉત્તમ ભરતખંડની વચ્ચે માનવતન એમ સરળતાથી મળતો નથી. આ ભરતખંડ કર્મભૂમિમાં કર્મભૂમિ અને તપોભૂમિમાં તપોભૂમિ છે. બંને તત્વોનો સંયોગ (મેળાપ) અને સમયની પ્રબલતા, તે પણ કળિયુગની વચ્ચે તો અત્યંત જ અલભ્ય છે, જેનું મહત્વ શાસ્ત્રોમાં ભરેલું છે. એ ત્રણોયના

સંયોગથી તો પિત્તળ માત્ર સોનું જ નહિ, ચિંતામણી બની શકે છે. તો પોતાને ચિંતામણી બનાવવાને બદલે એવી ભૂમિમાં એવા તન તે પણ એવા સમયમાં પ્રાપ્ત કરીને તમે પ્રત્યક્ષ જ જીવને અધકા બંધ-તનના કર્મ બંધનમાં કેમ બાંધી રહ્યા છો. ચિંતામણીને કાય કેમ બનાવી રહ્યા છો ? તમને તો કાયને પણ ચિંતામણી બનાવવાના સાધન પ્રાપ્ત છે.

માંહે અંધારું માંહે અજવાળું,

રુદે તે કોય ન સંભારે ।

પરવસ બાંધ્યો કરમ કરે,

અવતાર અમોલક હારે ॥ ૯૧ ॥

ભાવાર્થ-પોતાના દિલમાં અંતઃકરણમાં જ અંધારું અર્થાત્ માયા, કુફર, રાક્ષસી વૃત્તિ છે અને અજવાળું અર્થાત્ પ્રકાશ, સત્યજ્ઞાન, ઈમાન વગેરે દેવ વૃત્તિઓ પણ છે. એ બંને વૃત્તિઓ દ્વારા અર્થાત્ તમોગુણ પ્રધાન વૃત્તિ દ્વારા તુચ્છ કર્મ કરીને નરક પણ જઈ શકે છે અને સાત્વિક કર્મ કરીને ઊર્ધ્વ - વૈકુંઠ પણ જઈ શકે છે. પરંતુ આ તન દ્વારા શું કરવાથી અથવા કયો માર્ગ ચાલવાથી સુખી થઈશું, આ વાત પર કોઈ દિલથી વિચાર-વિવેક કરતું નથી. વેદ, શાસ્ત્રાદિ સદ્ગ્રંથ પુકારી-પુકારીને કહી રહ્યા છે કે બીજા જીવોને કષ્ટ ન પહોંચાડો, પંચવિષયોથી પોતાની ઈન્દ્રિયોને સંભાળીને રાખો, પોતાના કોઈ અંગથી કોઈને દુઃખ ન આપો, જ્યાં સુધી બને તો સુખ પહોંચાડો, એ જ માનવતન પ્રાપ્તિની નિશાની છે, આજે મારા

વચનથી કોઈનું દિલ દુખ્યું તો નથી ને? મેં કોઈને બૂરી નજર (નિગાહ) થી તો જોયા નથી ને? કાનથી મેં બૂરી વાતો તો સાંભળી નથી ને? હાથથી બૂરા કર્મ તો કર્યા નથી ને? આ પ્રકાર પોતાના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને સંભાળવાના બદલે માયાવી મનના પરવશ થઈને ઉદંડતાથી મનમાન્યા કર્મ કરે છે અને એ બૂરા (ખરાબ) કર્મોના બંધનની સૂક્ષ્મ છાપ સૂક્ષ્મ શરીર પર લગાડીને તથા છોડીને તે પર કાલિખ પોંછી (કલંક લગાડી) રહ્યા છે. એ કર્મોના પ્રતિફલ શું થશે, આ વિષયમાં જરા જેટલી પણ ચિંતા નથી. એવા માનવ અવતારની કિંમત જાણ્યા વગર હારી રહ્યા છે કેમ કે આ કલિકાલમાં પ્રાપ્ત માનવતન ચિંતામણીરૂપ સાધન છે, જેના દ્વારા ચિત્ત દઈને કંઈ પણ બનાવવામાં આવી શકે છે. અતઃ એવા ચિંતામણી સાધન દ્વારા જો માનવ મહાપ્રલયથી રહિત અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકશે, તો માનવ અવતારની જીત થશે. પુનઃ જીવને ચોરાશીના ચક્કરમાં બંધાવવાનું કર્મ કર્યું, તો માનવતનરૂપી અવતારની હાર થશે.

કોઈ વેદ વિચાર ના કરે,

ભાઈ સહુ કો સ્વાદે લાગ્યું ।

અનલ એણી પેરે ચાલે તે માટે,

સાચું તે સરવે ભાગ્યું ॥ ૯૨ ॥

ભાવાર્થ-આ કલિકાલમાં વિષયમાં ઉન્મત લોકોને અશુભ કર્મથી બચાવવા માટે વેદ, શાસ્ત્ર આદિ સદ્ગ્રંથો દ્વારા મહાપુરુષ વારંવાર પુકારી-પુકારીને સાવચેત કરી રહ્યા છે કે

‘હે માનવ ! નિષેધ કર્મને ન અડકો, બીજાને ખરાબ ભાવનાથી ન જુઓ, બીજા જીવને રોવડાવવા (રડાવવા) નો અધિકાર તમને નથી, બની શકે તો હસાવો, સૃષ્ટિકર્તાની કોઈપણ રચનાની હિંસા ન કરો, તમે સૃજન (ઉત્પન્ન-રચના) તો કરી શકતા નથી, અતઃ નાશ કરવાનો પણ તમનો કોઈ અધિકાર નથી’ પરંતુ વેદના ઉક્ત વચનો પર કોઈ વિચાર કરતાં નથી કેમ કે સૃષ્ટિના બધા પ્રાણીઓને તેમના મને પોતાના વશમાં કરી લીધા છે. પંચવિષયના સ્વાદમાં દીવાનોની જેમ ફસાઈ રહેવું જ તેમને નીતિયુક્ત ધર્મ લાગે છે. અતઃ તે મનના બતાવ્યા માર્ગ પર જ અનલ-આત્માને ચલાવી રહ્યા છે. મનની ગતિને વગર સમજે તેના ઈશારા પર નાચી રહ્યા છે. આ જૂઠા મને બધાને પોતાના વશમાં કરીને જૂઠ જ પકડાવ્યું છે. હવે અહીંયા સત્યની પુકાર કરતાં કહે કે ‘બ્રહ્મ-સત્ય, આત્માની સત્યતાને ઓળખો, વિષયનો પરિત્યાગ કરી સત્યનું પાલન કરો, ત્યાગ-વૈરાગ્યરૂપી સીડી પર ચઢો, વિષયના સુખ, સુખ નથી, તે તો ભાસ માત્ર છે, આત્માનું સુખ જ સત્ય છે’ તો લોકો પાગલ કહેશે. સમજવું તો શું સાંભળવું પણ ચાહશે નહિ. અતઃ સર્વત્ર માયા જૂઠ-મન જૂઠ-વિષય જૂઠ-વિષયના સુખ જૂઠ અર્થાત્ જૂઠ જ જૂઠનું સામ્રાજ્ય ફેલાયેલું છે. એક નહિ આખી સૃષ્ટિના લોકોને માયાએ જીતી લીધી. સત્ય વસ્તુ-બ્રહ્મ અને આત્માની સત્યતા, આત્માનું સુખ બ્રહ્મલીલાની પિછાણ તો ઉડી ગઈ.

સાચું બોલ્યું ગમે નહીં કેહને,

સહુને તે લાગસે સુખ ।

વેદ તણા વચન વિચારો,

જે કહે છે પોતે મુખ ॥ ૯૩ ॥

ભાવાર્થ-એવી પરિસ્થિતિમાં વહેતાં જીવને સત્ય કહે, તો તેટલું જ બૂરું (ખરાબ) લાગે છે, જેટલાં બૂરા કર્મ કરવાવાળાને બૂરા કહે, ચોરી કરવાવાળાને ચોર કહે અથવા કાણા વ્યક્તિને કાણા કહેવાથી દુઃખ લાગે છે. સત્ય બોલવાવાળાની દશા એવી હોય છે. જુઓ ને ! રાવણને સત્ય સૂચનારૂપી ભવિષ્યવાણી આપવાથી શનિને કેવી રીતે કૂવા પર ઊલ્ટા લટકવું પડ્યું હતું ? કળિયુગના માનવ પણ તે જ પ્રકાર સત્ય વચનોને અનસુના કરી સમજે છે કે ‘આહા ... ! જુવાનીમાં વિષય ભોગવવામાં કેટલું સુખ છે. પરલોક કોણે જોયું છે ? કોણ મૂર્ખ હમણાં અહીંયા મળી રહેલાં નગદ સુખને છોડીને પરલોકના ઉધારના સુખની ઈચ્છા કરે ?’ જમાનો એવો જ છે. પરંતુ શું કરવું જોઈએ અને શું નહિ, આ હું પોતાના તરફથી કહી રહ્યો નથી. પરંતુ એ જુઓ કે વેદ શું કરવાનો નિષેધ કરે છે અને શું કરવાની આજ્ઞા આપે છે. વેદ દ્વારા કહેલાં પ્રત્યક્ષ વચનોને વગર સાંભળે વિષયોમાં તલ્લીન માનવ, માનવતા ખોઈને નરપશુ બની ચૂક્યા છે.

વેદ કહે મારા મૂલ આકાસે,

સાખા છે પાતાળ ।

તોહે ન સમઝે મૂઢ મતી,

અને ફરી ફરી પડે માંહે જાળ ॥ ૯૪ ॥

ભાવાર્થ-વેદ ભગવાન પુકારી-પુકારીને કહી રહ્યા છે કે ‘મારું મૂલ આકાશની તરફ છે અને શાખા પાતાલ સુધી પહોંચેલી છે’ આ વાતને સમજ્યા વગર કે જો મૂલ આકાશની તરફ હોય, તો ફલ જડ અથવા ઘડમાં કેવી રીતે મળી શકે છે? પુનઃ જો તે ફલ શાખામાં ક્યાં છે, તો નીચે પાતાલમાં ઢૂંઢવાના બદલે શૂન્ય-નિરાકારમાં ઢૂંઢવાથી મળશે? આ વૃક્ષના ફલની પ્રાપ્તિ માટે આકાશની તરફ ઢૂંઢે (શોધે) છે. એવી મૂઢ બુદ્ધિ (મતિ) દ્વારા કહેલી વેદ-વૈરાટના સુખરૂપી ફલની પ્રાપ્તિ કરવામાં આવી શકે છે? હરગિઝ નહિ! પરંતુ દુનિયા (માનવમાત્ર) એવી બુદ્ધિના ચક્કરમાં પડીને શૂન્ય-નિરાકારને સાંધતાં-સાંધતાં જીવન ગુમાવી દે છે અને અંતમાં વારંવાર જન્મ-મરણના ચક્કરને પ્રાપ્ત કરી કર્મરૂપી જાલમાં જકડાતાં ચાલ્યા જાય છે.

વેદ તણું તાં વ્રક્ષ નથી,

ભાઈ એ છે પ્રગટવાણી ।

અવલી કે સવળી વિચારો,

એ આંકડી ન કલાણી ॥ ૯૫ ॥

ભાવાર્થ-વેદ-વૈરાટરૂપી વૃક્ષ જાહેરી વૃક્ષની સમાન નથી. તે તો તેની ઉત્પત્તિ અને તેનો ખેંચાવ (તેનું ખેંચાણ) ઊલટી (અવલી-ઊંધી) તરફ પ્રબળ હોવાના કારણે એની તુલના એક વૃક્ષની સાથે કરવામાં આવે છે. એનું ઉત્પત્તિ સ્થાન ઉપરની તરફ આધારિત છે. અક્ષર પુરુષ વૈરાટરૂપી વૃક્ષનું ઘડ છે, નિરંજન તેની ડાળ છે, ત્રિદેવા શાખારૂપ છે, ચોરાશી લાખ યોની પત્તા

(પાંદડા) રૂપ છે તથા સુખ અને દુઃખ - એ આ વૃક્ષના બે પ્રકારના ફળ છે. વેદના આ પ્રત્યક્ષ વચનોને સમજ્યા વગર નિરાકાર શૂન્યને જ ફળ સમજીને દુનિયા પોતાની જાતે જ દુઃખ ઉઠાવી રહી છે. એવા ઉલટા વૈરાટરૂપી વૃક્ષને દુનિયા સીધા સમજીને સીધા માર્ગને છોડીને ઊલટો (ઊંધો) માર્ગ પકડીને જમપુરી સિધાવી (ચાલી) રહી છે. જે પ્રકાર શરીરની ઉત્પત્તિ ઊલટી છે, તે જ પ્રકાર તેની ગતિ પણ ઊલટી છે અને સાધનરૂપ ઈન્દ્રિયો વગેરે પણ ઊલટું ચાલવાવાળી જ છે તથા વિષય પણ સંજમપુરીના ઘાટમાં ઉતારવાવાળા અર્થાત ‘પરિણામ્ વિષમેવ’ સદૃશ ઊલટી જ છે. આ પિંડ-બ્રહ્માંડ અને વેદના કોહેડા-ઉલઝનની આંકડી (આંટીઘૂંટી-ગૂંચવણ) ને ખોલીને આજસુધી કોઈ કોઈને સંભળાવી-સમજાવી શક્યા નથી. એ બંનેની આંકડીને વગર સમજે આજસુધી સૃષ્ટિ કર્મરૂપી ભવસાગરમાં જ ગોતાં (જન્મવું-મરવું રૂપી ગોથાં) ખાઈ રહી છે.

સત વાણી છે વેદ તણી,

જો તે કોય જુએ વિચારી ।

એ કોહેડો રચિયો રામતનો

સઘલા તે માંહે અંધારી ॥ ૯૬ ॥

ભાવાર્થ-વેદોએ જે વાણી બોલી છે, તે સત્ય છે. પોતાના વચનો દ્વારા વેદોએ સતમાર્ગ બતાવ્યો છે. વેદ ભાષ્ય (વિવરણ)માં મૂલથી વેદોનો જે અર્થ કરવામાં આવ્યો છે, ત્યાં બ્રાહ્મણ પંડિતોએ મૂલ શબ્દનો પોતાના અનુકૂળ અર્થ લગાવીને લક્ષ્યમાં ઊલટાવી

દીધો છે. મૂલથી એ જ પરંપરા ચાલતી આવવાના કારણે વેદોનું કહેવું અને વેદ લઈને ચાલવાવાળાઓના ચલનમાં ધરતી-આસમાનનું અંતર છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર જો આ વાત પર વિચાર કરીને જુએ, તો પામી શકશે (પામશે) કે વાસ્તવમાં દોષ વેદનો નહિ, દોષ તો અમારી અજ્ઞાનતાનો છે. વિરાટના પ્રાણી માત્ર ક્ષણિક જોવા માટે બાદલ (વાદળ)રૂપી કોહેડા (ધૂમ્ર) ની જેમ રચવામાં આવ્યા છે. બધાની અંદર અજ્ઞાનતારૂપી અંધકાર ભરેલો છે. ક્ષણિક કોહેડા (ધૂમ્ર-ધુમાડો) સદૃશ જીવનમાં પોતાનું શું કર્તવ્ય છે, જીવ એ પણ જાણતો નથી. જીવનને જ બધું સમજે છે કે જન્મના પહેલાં પણ અમારું ચેતન હતું અને મૃત્યુના પછી પણ રહેશે. પરંતુ ક્યાં અને તે જીવનના માટે અહીંયા શું કર્તવ્ય કરવું જોઈએ? એનો અંધેર (અરાજકતા-અવ્યવસ્થા) બધાની અંદર ભરેલો છે.

કોઈ દોસ મા દેજો રે વેદને,

એ તો બોલે છે સત ।

વિશ્વ પડી ભોમ અગનાન માંહે,

એ ભોમ ફેરવે છે મત ॥ ૯૭ ॥

ભાવાર્થ-કોઈપણ મૂલ વેદને દોષ ન આપવો. વેદોએ તો જે કંઈ મળ્યું, સત્ય કહ્યું. નેત નેત કહીને શું વેદોએ જૂઠ કહ્યું? વેદોએ બ્રહ્મ નથી, એવું નથી કહ્યું, પરંતુ હું જ્યાં સુધી ગયો, ત્યાં સુધી મને બ્રહ્મ ન મળ્યા, એવું કહ્યું. બ્રહ્મને હોવાની તરફ સંકેત કરી પોતાને ન મળવાની સીધી વાત વેદે કહી દીધી.

જૂઠ નથી કહ્યું. પરંતુ તમે જ વિચારવામાં ગલતી કરી રહ્યા છો. એવા અજ્ઞાનની વચ્ચે પડીને વિશ્વના પ્રાણી બ્રહ્મતત્ત્વથી હાથ ધોઈ બેઠાં છે. એવું કેમ થયું? એનું કારણ આ ભૂમિની શક્તિ છે. આ ભૂમિમાં આવતાં જ માયા બધાની બુદ્ધિને હરી લે છે. માયાએ મનને પોતાની તરફ ફેરવી લીધી, તો હવે માયાની પરવશ થયેલું મન કયા વિષયના મોજ-આનંદને છોડીને વિષમ (કઠિન), સત્ય બ્રહ્મની ખોજના વિષયમાં વિચાર કરી શકશે? અન્યથા વેદોએ ‘નેત-નેત’ અર્થાત્ ‘બ્રહ્મ અહીંયા સુધી નથી, પરંતુ ક્યાંય તો જરૂર છે’, એવું તો પ્રત્યક્ષ કહ્યું. કિંતુ આટલું કહેવાથી પણ સૃષ્ટિમાં બ્રહ્મતત્ત્વ નથી, એવું નથી. છે તો પણ, બ્રહ્માજીની આ દશા થઈ, તો અમારી શું દશા થશે? એ જ સંશય બ્રહ્મતત્ત્વ બની ગયો અર્થાત્ એ જ દૃઢ કરી છોડી દેવામાં આવ્યો!’

અરથ જુએ સહુ ઉપલી વાટનો,

માંહેલો તે માંહે નવ સંભારે !

વૈરાટ પૂર વહે વેહેવટે,

દુખ સુખ કોય ન વિચારે ॥ ૯૮ ॥

ભાવાર્થ-કલિયુગમાં નાના મદોમાં (જેવા કે ધન મદ, વિદ્યા મદ, જ્ઞાન મદ, યૌવન મદ, અહંકારરૂપી મદ) ઉન્મત્ત જીવ વિષયના પરવશ થઈને ઊપરી અર્થવાળો માર્ગ જોઈ રહ્યા છે. પરમાત્મા છે, પરલોક પણ છે, આપ્તપુરુષોના વચન સિદ્ધ પ્રમાણ આપી રહ્યા છે, અમે પહેલાં પણ ન હતા, પાછળ પણ રહીશું નહિ, સામે જતાં જોઈ જ રહ્યા છે, પરંતુ મદમાં મસ્ત થઈને એ

જ માનીએ છીએ, “બધું આ જ સંસાર છે, અમે ક્યારેય મરશું નહિ. બધી જૂઠી-જૂઠી વાતોથી અમોને ડરાવડાવે છે”. આ પ્રકાર બધા લોકો ઈહલોકના નગદ પંચજન્ય (પાંચ વિષયના ઉત્પન્ન) સુખના પ્રેમી બન્યા છે. કોઈને પરલોકના સુખ-ઉધારની ચિંતા નથી. વેદ, શાસ્ત્ર, મહાપુરુષોના વચન કહે છે કે એક-એક ઈન્દ્રિય દ્વારા બીજાઓની દુઃખથી રક્ષા કરો, હિત કરો, અહિત નહિ, દિલને સાધો (સિદ્ધ કરો). આ પરલોકનું ધન છે. દયા, સત્યતા, વૈરાગ્ય, ત્યાગ-એમને અંતઃકરણમાં સજાવવું છે. એ જ પરલોકના ખજાના છે પરંતુ બધા આકારને (શરીર) સાધવામાં જીવન આપી રહ્યા છે. ઉપરોક્ત ઉદંડપનાથી ઈહલોક (નારાયણી સૃષ્ટિ) ની ચિંતામાં એક-બે નહિ, બહિષ્ વિરાટના ચોરાશીના પૂર-મનના-નદીના પ્રચંડ પ્રવાહ વહેણ (બહાવ) માં આખી દુનિયા જ વહી જઈ રહી છે. મદની મસ્તીમાં મસ્ત થઈને એટલા આંધળાં (અંધ) બની ચૂક્યા છે કે અહીંયા દુઃખ સહન કરવાથી હું સુખી બની શકું છું યા અહીં સુખ ભોગવવાથી હું પોતાના પરલોકના લાખોના જીવનથી હાથ ધોઈ બેસીશ, આ વાત પર વિચાર-વિવેક પહોંચાડવાની પણ બુદ્ધિ એનામાં રહી નથી!

વેદ વિચાર કરી કરી વળિયા,

પારબ્રહ્મ નવ લાધ્યા ।

વળી વળિયા ઉલટ્યા ત્યારે પાછા,

બંધ વિશ્વના બાંધ્યા ॥૯૯॥

ભાવાર્થ-સૃષ્ટિના આદિમાં વેદ તે તત્ત્વની ખોજ કરવા ગયા. જ્યારે હજાર વર્ષની મહેનત અને કઠિન પરિશ્રમના પછી પણ તે તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર ન થયો અર્થાત્ તે પારબ્રહ્મને પ્રાપ્ત ન કરી શક્યા, ત્યારે પાછળ ફરીને સૃષ્ટિમાં ઉત્પન્ન માનવની બુદ્ધિ પર વિચાર કર્યો કે ‘બ્રહ્મ’ વિષયની કઠિનતા તો એ સાધારણ જીવ ઉઠાવી શકશે નહિ. અતઃ (તેથી) બતાવીને શું કરું? જેની અંદર શેરભર પણ ઉઠાવવાની શક્તિ નથી, તેની પર મણભર લાદી (બોજો મૂકી) દે, તો મૂર્ખતા કોની?’ આ વિચાર કરીને તેમના માટે કર્મ પ્રધાન કલ્યાણકારી માર્ગનો પ્રબંધ કરી દીધો અને તેમને શિવલિંગ, શાલિગ્રામ, દૂબ (દૂર્વા) આદિના પૂજનરૂપી કર્મમાં લગાવી દીધા. હવે “દેવ જૈસી પાતરી, ચલત દુનિયા જેહ” યસર્થ વિધિ-નિષેધ બતાવીને કર્મની જ પ્રધાનતા બતાવી દીધી.

આ તાં વ્યાસજીનું કહ્યું કહું છું,

તમે માનજો સાધો સંત ।

ન માનો તે જઈ સુકજીને પૂછો,

આ બેઠા છે માંહે ભાગવત ॥૧૦૦॥

ભાવાર્થ-હે સતની વ્યાપારી આત્માઓ ! એ બધી વાતો હું પોતાની તરફથી કહી રહ્યો નથી. વ્યાસજી દ્વારા કહેલાં વચનોના દ્વારા પ્રમાણિક કરી રહી રહ્યો છું. તમે જો કોઈ સાધુ-સંત પુરુષ, સત્યની જિજ્ઞાસા રાખવાવાળી સત આત્મામાંથી હોય, તો મારા વચનો દ્વારા નિર્ણય કરીને પોતાના પરલોકને સુધારવાની

કોશિશ કરશો. મારા વચનો દ્વારા કહેલી વાતો પર જો વિશ્વાસ ન આવતો હોય, તો શુકદેવ મુનિજીને જઈને પૂછો, તે ભાગવતમાં બેઠાં છે. તેઓએ ભાગવતમાં શું બતાવ્યું છે, વિચાર-વિવેક કરો !

વેદ પુરાણ ભારત સહુ બાંધ્યા,

ત્યારે દાઝ રુદેમાં સમાણી ।

તતખિણ આવ્યા ગુરુજી પાસે,

બોલ્યા નારદજી વાણી ॥ ૧૦૧ ॥

ભાવાર્થ-વેદ વ્યાસજીએ વેદના ચાર ભાગ કર્યા. સત્તર પુરાણોની રચના કરી અને તત્પશ્યાત્ મહાભારત ગ્રંથ પણ નિર્મિત કર્યો. મહાભારતમાં જઈને અંતતઃ તેઓએ માનવમાત્રના ચારેય વર્ણો સહિત સ્ત્રી જાતિને પણ ભક્તિ અને જ્ઞાનનો માર્ગ બતાવીને મુક્તિનો અધિકાર આપ્યો. પરંતુ આટલું કર્યા પછી પણ તેમના હૃદયમાં શાંતિ થઈ નથી. વારે-વારે હૃદયમાં આહ્વાન થવા લાગ્યું કે ‘કામ અધૂરું છે.. કામ અધૂરું છે.’ પરંતુ શું કામ અધૂરું છે, તે સમજમાં આવી રહ્યું ન હતું. આ રીતે બહુ ચિંતિત થઈને નદી કિનારે બેઠાં હતા. તે જ સમયે (વ્યાસજીના) ગુરુ નારદજી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. વ્યાસજીને ચિંતિત અવસ્થામાં જોઈને નારદજીએ તેમની ખબર લીધી. ત્યારે વ્યાસજીએ પોતાની બધી રામકહાણી ગુરુજીને સંભળાવી દીધી. અશાંતિનું મૂલ કારણ બતાવી દીધું અને જેટલી રચનાઓ હતી, બધી તેમની આગળ રાખી દીધી.

ઘણી ખંડણી કીધી વ્યાસજીની,
 પૂરી વચનોને શ્રવણાં ન દીધી ।
 વાણી સરવે નાખી ઉડાડી,
 અવતારની લાજ ન કીધી ॥૧૦૨॥

ભાવાર્થ-ગુરુ નારદજીએ જ્યારે વ્યાસ દ્વારા રચિત ગ્રંથોને જોયા, તો જેટલાં ગ્રંથ તે જોતાં ગયા, તેટલાં જ તે તપતાં (ગરમ થતાં) ગયા. બધી રચનાઓને જોઈ પણ નહિ. બે-ચાર ગ્રંથ જોઈને બધા ગ્રંથોને જમીન પર પટકી (પછાડી) દીધા અને વ્યાસજીના પ્રતિ નારાજ થઈને તેમની બહુ જ ખંડની કરી. તેમના પૂરા વચનોને સાંભળ્યા પણ નહિ અને ભલીભાંતિ ફટકારી દીધા. વ્યાસજીએ જે વાણી લખી હતી, તેમની બધી વાણીઓને રદ કરી દીધી. વ્યાસજી અવતારી પુરુષ હતા. અતઃ તેમની સાથે એવો વ્યવહાર કરવો યોગ્ય ન હતો. પરંતુ સત્યની આગળ નારદજીએ અવતારની પણ મર્યાદા ન રાખી. વ્યાસજીની પ્રત્યક્ષ મૂર્ખતા જોઈને તેમની ભૂલના પ્રતિ નારદજીએ તેમને સચેત કરાવ્યા.

સવલા રોષ ભરાણાં રિખીજી,
 જોઈ વ્યાસ વચન ।
 શાસ્ત્ર સરવે બાંધીને,
 તેં બોળ્યા બૂડતાં જન ॥ ૧૦૩ ॥

ભાવાર્થ-વ્યાસજીના કર્મને ઋષિ નારદજી જેટલાં જોતાં

ગયા, તેટલાં જ તેમના ચહેરાની આકૃતિ બદલતી ગઈ. પ્રત્યક્ષ આગબબૂલા થઈ ગયા. અવતારી પુરુષ વ્યાસજીના અક્કલમંદ (મૂર્ખતા) ભર્યું કાર્ય જોઈને તેમનાથી રહેવાયું નહિ અને તે કોધિત થઈને બોલી ઉઠયા, “તમે વેદને લઈને સત્તરો પુરાણની રચના કરી અને અઢારમો ગ્રંથ મહાભારત પણ રચ્યો. પુનઃ બ્રહ્મ સૂત્ર (સૂક્તિ) અને શારીરિક મીમાંસા (વિગતવાર-ઊંડું વિવેચન-તપાસ) ની રચના પણ કરી. કિંતુ તમે જેટલાં પણ શાસ્ત્રોની રચના કરી, બધામાં કર્મને જ પ્રધાનતા આપી. એ ભૂસું (ભૂસ-થૂલું-ચાળણ) કૂટવાની શું જરૂર હતી? આગળ કળિયુગ આવી રહ્યો છે. કળિયુગના માનવ શું તમારા એ શાસ્ત્ર વાંચીને મુક્ત થશે? તમે એ જ કલ્યાણ કર્યું? કલ્યાણ કરવાના બદલે તમે તો ભારે અકલ્યાણ કરી દીધું કેમ કે એક તો વેદોના કર્મને સિર પર લઈને લોકો એવા જ કર્મમાં ડૂબી રહ્યા હતા. બીજું તેમને મુક્તિનો માર્ગ બતાવવાના બદલે તમે કર્મને પ્રધાનતા આપીને ડૂબતાંની છાતી પર વધારે મોટો પથ્થર બાંધી દીધો. આ કેવો અનર્થ કરી નાંખ્યો તમે? આ સત્ય, ત્રેતા આદિ યુગ નથી! આ તો કળિયુગ છે !! કળિયુગમાં કોણ તમારા કર્મનું પાલન કરી શકશે? કળિયુગના માનવની આયુ ક્ષીણ (નાશ) થશે, મન અત્યંત ચંચલ થશે, બુદ્ધિ આછી થશે, કામ પ્રધાન થશે, પાપોનું સામ્રાજ્ય થશે. અતઃ પાંચ સેકંડમાં ભક્તિ કરવાથી તેમનું જીવન સફલ થઈ જાય, તેમના માટે મુક્તિનો એવો સરળ માર્ગ હોવો જોઈએ, કિંતુ હે મૂઢાધીશ વ્યાસ! તમને હું શું કહું? તમે તો તેમને કર્મનો જટિલ માર્ગ પકડાવી દીધો !!”

વેરાટ ધણી જ્યારે નવ લાધ્યો,

ત્યારે કાં ન રહ્યો તૂં ગોપ ।

વિશ્વ વિગોઈ સા માટે,

તે ઊલટા વચન કહી ફોક ॥ ૧૦૪ ॥

ભાવાર્થ-તને મૂર્ખને જ્યારે વૈરાટ (સૃષ્ટિ)ના ધણી-સૃષ્ટિકર્તા અક્ષર ન મળ્યા, ત્યારે તમે મૌન ધારણ કેમ ન કરી લીધું ? એ થોથા કર્મપ્રધાન ગ્રંથોની રચના તમે કેમ કરી ? એથી તો સારું હતું, ચૂપ થઈને મૌન બેસવું. ફળ વગરની મહેનત કરવાની શું જરૂર હતી ? એક તો વિશ્વના પ્રાણીઓની આગળ કર્મની બડાઈ (મોટાઈ) કરીને કર્મને જ મુક્તિ બતાવીને ઊલટાચેલાંને વધારે ઊલટાવી દીધા અર્થાત્ ઊલટા માર્ગની બડાઈ કરીને જૂઠા વચનોને પુરાણોમાં ભરી દીધા. અતઃ સારા વિશ્વને કર્મના બંધનમાં ઊલટાવવા જેવા વજલેપી ગુના તમે કેમ કર્યા ? બીજું ‘ગુરુજી મારું આ કાર્ય જોઈને મને શાબાશી આપશે’ એ સોચીને કરેલાં કાર્યના ફળના રૂપમાં તમે ઊલટા ગુરુજીની ફિટકાર ખાવી પડી. આ પ્રકાર ગુરુજી (હું) એ તમારી બધી (સારી) મહેનતને ચોખા (ચાવલ) રૂપમાં સ્વીકાર કરવાના બદલે ભૂસું (ભૂસ-થૂલું) સદૃશ ઊડાવી દીધું.

વિસમાં વચન દેખી વ્યાસજીના,

પૂરી તે દૃષ્ટ ચઢાવી ।

શ્રી કૃસ્નજી વિના બીજું સરવે મિથ્યા,

એમ કહ્યું સમજાવી ॥ ૧૦૫ ॥

ભાવાર્થ-કળિયુગના લોકોના માટે વ્યાસજી દ્વારા બતાવેલાં કર્મપ્રધાન માર્ગ (વચન) પર ચાલવું અત્યંત કઠિન (વિસમાં) હતું. યુગ પ્રમાણ પાલન કરવામાં કઠિન માર્ગ (વચન) ને જોઈને ગુરુ નારદજીએ પૂરી દૃષ્ટિ ચઢાવી લીધી (કોપિત) અર્થાત્ તેમની આંખો આવેશમાં લાલ-લાલ થઈ ગઈ. તે ફક્કડ વિતરાગી તો હતા જ! અતઃ કોઈ પ્રકારની મુલાહજા કેમ બરતતાં (કોઈ પ્રકારનો મતલબ કેમ રાખતાં)? તેઓએ વ્યાસજીને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં (સાફ) ફટકારી દીધા. ફિટકાર પામીને અને કરેલી મહેનતને વિફલ થતાં જોઈને વ્યાસજી બંને ચરણ પકડીને ગુરુના શરણાપન્ન થઈ ગયા. ત્યારે શિષ્ય વ્યાસને ગુરુ નારદજીએ કહ્યું, “જુઓ ! શ્રી કૃષ્ણના નામસ્મરણ, તેમની લીલા-ચિંતનના વગર તમારા બધા ગ્રંથ ભૂસું (ભૂસ-પૂલું) કૂટવા સમાન સાબિત થયા. કૃષ્ણ તત્ત્વરહિત એ થોથા ગ્રંથ દુનિયાને ઊલઝાવવાવાળા છે. એ મિથ્યા વચનોમાં જ દુનિયા ઊલઝેલી છે.”

વચન તણો અહંમેવ વ્યાસજીનો,

નાખ્યો તે સરવ ઉડાડી ।

દયા કરીને ખંડણી કીધી,

દીધી આંખડી ઉઘાડી ॥ ૧૦૬ ॥

ભાવાર્થ-વેદ, પુરાણ આદિ ગ્રંથોની રચના કરવાથી વ્યાસજીને એ અહંકાર થઈ ગયો હતો કે કલિકાલમાં મુક્તિનો માર્ગ બતાવવા જેવું વિશાલ કાર્ય, જે આજસુધી કોઈ કરી શક્યું ન હતું, મેં કરી બતાવ્યું. તે અભિમાનને ગુરુ નારદજીએ શાબાશી

આપવાની જગ્યા ફિટકાર આપીને ઉડાવી દીધી. શિષ્ય વ્યાસજી દ્વારા કરેલી ભૂલને બતાવીને ગુરુ નારદજીએ તેમના પ્રતિ દયા કરીને તેમની ખંડની એ ધ્યેયથી કરી કે ફરી તે ક્યારેય એવી ભૂલ ન કરે. આ રીતે ફિટકારી ગુરુ નારદજીએ શિષ્ય વ્યાસની અંદરની વિચાર-વિવેકરૂપી આંખો ખોલી દીધી અને તેમને શ્રી કૃષ્ણ તત્ત્વ સમજાવીને પકડાવી દીધું.

તેણે સમે કહ્યું નારદજીએ,
 ન વળે જિભ્યા મારી એમ !
 કઠણ વચન કહ્યાં વ્યાસજીને,
 મેં કેમ કેહેવાય આ તેમ ॥ ૧૦૭ ॥

ભાવાર્થ-તે સમય નારદજીએ પોતાના શિષ્ય વ્યાસજીને જે શબ્દ કહ્યા, તે શબ્દ મારાથી ઉચ્ચારણ થઈ શકતા નથી કારણ કે તે તો ગુરુ શિષ્ય હતા અને પોતાના શિષ્યને ગુરુ જે ચાહે તે કહી શકે છે. પરંતુ “હામ બાપ હિન્દુસ્થાન” અર્થાત્ હિન્દુસ્થાનના બાપ કહેવડાવવાવાળા હામ-અવતારી પુરુષ વ્યાસજીને ગુરુ નારદજી દ્વારા કહેલાં તે શબ્દ મારી આ જિભ્યા-જિહ્વા-જીભ દ્વારા ક્યારે કહેવામાં આવશે નહિ. અન્યથા તો વ્યાસજીને નારદજીએ અત્યંત કઠિન વચન કહ્યા હતા, જે તેમના માટે સર્વથી અયોગ્ય હતા. તો મારા દ્વારા તે વચન કેવી રીતે કહી શકાય છે ?

આટલું પણ હું તો જ કહું છું,
 રબે કેને અજાણ્યું જાય ।

આ દુનિયાં ભેળા સાધ તણાએ,

ત્યારે સું કરું મેં ન રહેવાય ॥ ૧૦૮ ॥

ભાવાર્થ-ગુરુ-શિષ્ય અર્થાત્ નારદ અને વ્યાસજીની વચ્ચેની વાતો પણ હું તો એટલા માટે કહી રહ્યો છું કે ક્યાંય કોઈને અણજાણમાં ‘કર્મ જ મુક્તિ પ્રદાન કરશે. કર્મ કરવાથી જ અનાદિ સુખ-મુક્ત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે’ આ જાણીને કર્મ દ્વારા મુક્તિની આશા રાખીને બાદમાં નિરાશ ન થવું પડે. મૂર્ખો (દુનિયા) ની સાથે-સાથે સજ્જન-વિદ્વાન (સાધ) પણ કર્મમાં જ ખેંચાતા જઈ રહ્યા છે, એ મારાથી સહન થઈ શકતું નથી. મૂર્ખોને પોતાની જ મૂર્ખતાના કારણે ધોકો (ધોખા) ખાવો સ્વાભાવિક છે. પરંતુ વિદ્વાન કહેવડાવીને મૂર્ખોની જેમ (ભાંતિ) ધોખા ખાવા, તો બહુ દુઃખની વાત છે. કોઈ આંધળો પડે, તો કેવું આશ્ચર્ય, જ્યારે આંખવાળો જ પડી રહ્યો હોય તો ? અતઃ એ વિદ્વાનોની આ ગતિને જોઈને મારાથી રહી શકાતું નથી. ત્યારે આટલું કહી રહ્યો છું.

હાકલી ગુરુગમ દીધી નારદજીએ,

તે લઈ વ્યાસ ઘેર આવ્યા ।

સાર વચન લઈ ગ્રંથ સઘળાના,

રદે તો માંહે સમાવ્યા ॥ ૧૦૯ ॥

ભાવાર્થ-જ્યારે ગુરુ નારદજીએ પોતાના શિષ્ય વ્યાસજીને ફટકાર્યા, ત્યારે વ્યાસજી ગુરુ શરણાપન્ન થઈને રોવા (રડવા)

લાગ્યા. તો શિષ્યના પ્રતિ દયા કરીને ગુરુ નારદજીએ તેમને ગુરુગમ-ગુરુજ્ઞાન (મંત્ર) ના રૂપમાં ‘એક પંથ, દો કાજ’ અર્થાત્ જેનાથી કળિયુગના પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર પણ થઈ જાય અને અવતારી પુરુષ વ્યાસજી દ્વારા અવતાર લઈને આવવાનું કર્તવ્ય પણ સફળ થઈ જાય, એ ધ્યેયથી “મૂલ મંત્ર - ચત્રશ્લોકી ભાગવત” અર્થાત્ ભાગવતના સાર રૂપ તે ચાર શ્લોક આપી દીધા, જેને શિવજીએ નિત્ય ગોલોકથી પ્રાપ્ત કર્યા હતા. શિવજી દ્વારા સ્વામી કાર્તિકને મળ્યા. સ્વામી કાર્તિક દ્વારા સનકાદિકને મળ્યા અને સનકાદિકથી નારદજીએ પ્રાપ્ત કર્યા હતા. તે લઈને વ્યાસજી પોતાના આશ્રમ પાછાં આવ્યા. ત્યારબાદ પોતાના દ્વારા રચિત સંપૂર્ણ ગ્રંથોના સારરૂપ-નારદજી દ્વારા પ્રદત્ત તે મંત્રનું વ્યાસજીએ બાર વર્ષ સુધી મનન કર્યું. બાર વર્ષ સુધી પચાવવા (મંથન કરવા/વલોવ્યા) ના પછી વ્યાસજીએ જે ઓક્યા (સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું), જે વર્ણન કર્યું, તે છે ‘શ્રીમદ્ભાગવત’, જેને પુરાણોના સારરૂપ મહાપુરાણ પણ કહ્યું છે. અતઃ બાર વર્ષના મંથનના પછી બુદ્ધિ દ્વારા ચોક્કસ કરીને વ્યાસજીએ જે હૃદયમાં ગ્રહણ કર્યું, તેનું નામ છે ‘શ્રીમદ્ભાગવત મહાપુરાણ’ !

સાર તણો વિચાર કરીને,

બાંધ્યા દ્વાદસ સ્કંધ ।

ત્યારે ઠરયો રદે એણે વચને,

મન પામ્યું આનંદ ॥ ૧૧૦ ॥

ભાવાર્થ-મૂલ-વેદથી લઈને સત્તરો પુરાણો પર વિચાર-

વિવેક કરી એ બધા ગ્રંથોના ફલ-માખણના રૂપમાં શ્રીમદ્ભાગવત રાખવામાં આવ્યું. નારદજી દ્વારા પ્રદત્ત (આપેલાં) ચાર શ્લોકોનો વિસ્તાર વેદોથી શરૂ કરી અંતમાં લક્ષ્યરૂપી વસ્તુ શ્રીમદ્ભાગવત ગ્રંથ પકડાવ્યું આ ગ્રંથ દ્વાદશ સ્કંધોમાં પૂર્ણ થયો. યસર્થ શ્રીમદ્ભાગવત મહાપુરાણ ‘વેદાંત’ ના નામથી પણ પરિચિત છે. વેદ વ્યાસજીને અન્ય બધા પુરાણોની રચના દ્વારા જે શાંતિ ન મળી શકી, તે શાંતિ મહાપુરાણ શ્રીમદ્ભાગવતની રચના દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ. હૃદયે પણ કબૂલ કર્યું કે હવે અવતારી પુરુષનું કાર્ય પૂરું થયું. શ્રીમદ્ભાગવતની રચના પૂરી થતાં જ મન સ્વતઃ જ હર્ષિત થઈને ઉમડવા લાગ્યું. ત્યારે વ્યાસજીએ ‘પોતાનું તન ધારણ કરવું સફલ થયું’ એવું માન્યું. જે રીતે આ રચના દ્વારા વ્યાસજીનું હૃદય શાંત થયું, તે જ રીતે કલિકાલમાં ત્રિતાપમાં બળતી દુનિયાના દિલને શાંત કરી સુમાર્ગમાં લગાડવા માટે આ ગ્રંથ ‘ઔષધી મૂલક’ (જડીબુટ્ટી) સિદ્ધ થયું.

ઉદર સુકજ ઉપના,

અને આંહી ઉપનું ભાગવત ।

વ્યાસે વચન કહી પ્રીછવ્યાં,

ગ્રહી પ્રીસવ્યાં સંત ॥ ૧૧૧ ॥

ભાવાર્થ-વ્યાસજીની પત્નીના મુખથી પ્રવેશ કરી બાર વર્ષ સુધી તેમના ગર્ભમાં રહેવાનું કારણ શુકદેવજી વ્યાસ પુત્ર કહેવાય છે. પોતાના પુત્રને પોતાનું જ અંગ માનવામાં આવે છે. અતઃ ‘નાભિથી વિરાટ અને મુખથી વેદ’ પુનઃ ‘મુખથી

ભાગવત, ઉદરથી વિરાટ' આ પ્રકાર ઉત્પત્તિ માનવામાં આવી છે. તો સૃષ્ટિના મૂલ અહીંયા નાભિ છે. નાભિનું તાત્પર્ય છે. ઉદર, યસર્થ-એટલે કે વ્યાસજીના ઉદરથી શુકદેવજીની ઉત્પત્તિ કહેવામાં આવે છે. પુનઃ સૃષ્ટિના મૂલ-નાભિ દ્વારા ઉત્પન્ન વિરાટ અને મુખ દ્વારા ઉત્પન્ન વેદ-એ બંને કોહેડો (ઉલ્લસન) ના બંધનથી પાર લગાવવાવાળી વસ્તુ 'શ્રીમદ્ભાગવત' ની અહીંયા ઉત્પત્તિ થઈ. વ્યાસજીએ સર્વપ્રથમ ભાગવતનું જ્ઞાન શુકમુનિને સમજાવ્યું-પઢાવ્યું-જણાવ્યું અને બાદમાં શુક અવતાર શુકદેવજીએ તે ફળમાં યાંચ મારી અર્થાત્ તે ફળનું મનન-મંથન કરીને તેમાં રસ ભર્યો. તાત્પર્ય એ છે કે તે ફળને સર્વપ્રથમ સ્વયં શુકદેવજીએ ગ્રહણ કર્યું તથા સ્વયં પચાવ્યા પછી તે બ્રહ્મરસ અઠ્યાસી હજાર ઋષિઓની આગળ પીરસ્યું અથવા પિતા દ્વારા આપેલાં જ્ઞાનને નિર્ણયાત્મક રૂપ આપીને રસદાર બનાવીને તેનો પ્રચાર કર્યો.

સારનું સાર થયું ભાગવત,
વચન થયાં વવેક ।
વળી અમૃત સીંચ્યું શુકદેવે,
તેણે થયું રે વસેક ॥ ૧૧૨ ॥

ભાવાર્થ-એક પ્રકારથી માર્ગદર્શક રૂપમાં સારરૂપ વેદ છે. વેદોનો સાર પુરાણ છે. પુનઃ ઉક્ત બંનેનો સારરૂપ ભાગવત અહીંયા ઉત્પન્ન થયું. અતઃ વેદથી લઈને સંપૂર્ણ જ્ઞાનપૂર્ણ વચનોનો સાર ભાગવત છે ભાગવતની રચનાનું સૂત્રપાત

(સિલસિલા-આરંભ) અહીંયાથી થયું. જેમ-વ્યાસજીને અશાંતિ થવી, ગુરુ નારદજીથી સાર પ્રાપ્ત કરવો, બાર વર્ષ સુધી પ્રાપ્ત સારરૂપ વસ્તુનું મનન કરવું અને અંતમાં ફળ પ્રાપ્ત કરવું. અતઃ ભાગવતની રચના પૂરા વિવેક દ્વારા થઈ. વ્યાસજીને ઉક્ત મહેનત દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલું ફલ વિતરાગી યોગેશ્વર શુક અવતાર શુકદેવજીના વિવેકપૂર્ણ વચનો દ્વારા રસદાર થઈને પ્રગટ થયું. અર્થાત્ વ્યાસજીની મહેનતને તેમના પુત્ર શુકદેવજીએ અમૃતરૂપી રસથી સીંચ્યું. આ પ્રકાર શુકમુનિ દ્વારા તે ફલમાં અમૃતરસયુક્ત ચાંચ મારવાથી તે જ શ્રીમદ્ભાગવત મહાપુરાણ એક મહત્ત્વપૂર્ણ, આત્મા-ઉદ્ધારક અમૃતના રૂપમાં જનતાની વચ્ચે પ્રગટ થયું. ત્યારથી જીવ અમરત્વ પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યો.

સકલ સારનું સાર નિપનું,

સહુકો તે મુખથી ભાખે ।

પણ વચન ભારે વિચાર ન થાય,

ત્યારે વિપ્ર વાણી પેહેલાની દાખે ॥૧૧૩॥

ભાવાર્થ-સંપૂર્ણ આપ્તપુરુષોના વચનોના ફલરૂપ સાર વેદ, વેદોના લક્ષ્યરૂપ સાર અર્થાત્ વેદ+અંત=વેદાંત, વેદોનું અંતિમ લક્ષ્ય પરમાત્મારૂપી ફલને નિર્દેશ (માર્ગદર્શન) કરાવવાનું સામર્થ્ય રાખવાવાળો ગ્રંથ શ્રીમદ્ભાગવત મહાપુરાણ પ્રગટ થયું. ‘એ ભાગવત સારનો સાર છે, વેદાંતરૂપ છે, શક્તિશાળી ગ્રંથ છે.’ એ વાતો બધા વિદ્વાન પોતાના મુખથી કહે તો છે, પરંતુ જો આ ગ્રંથના પ્રતિ તે વિદ્વાનોની શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ જોવામાં

આવે, તો આશ્ચર્ય થાય છે, પરંતુ વસ્તુ જેટલી શક્તિશાળી અને ગહનશીલ હોય છે, તેની પ્રાપ્તિમાં ઘૂપી સમજમાં પણ તેટલી જ ગહનતા હોય છે. કિંતુ મુખથી માત્ર કહેવાવાળા વિદ્વાનો દ્વારા ઉક્ત ગ્રંથના વચનો પર કરેલાં વિચાર-વિવેક અને તેની નિશ્ચયતા (નિર્ણયતા)માં ભાર-ગહનતા આવતી નથી. ભારી વચનોને સમજવા માટે બુદ્ધિ પણ ભારી જોઈએ અને ઉદ્યોગ (ઉન્નતિ) પણ ભારે જોઈએ. ભારી કઠિનતાથી જ ભારી વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે. ત્યારે તો વિદ્વાન લોકો જ્યારે ભાગવતના પારાયણાદિ શરૂ કરે છે, તો શરૂઆત (આરંભ) માં વેદોના કર્મકાંડથી વિધિવત્ કર્મ કરાવે છે. મુખથી તો ભાગવતને ‘સારનું સાર’ કહે છે, પરંતુ લોભના પરવશ થઈને ‘મૂલગાં જઈ ઝાલે’ (મૂલને જઈને પકડે છે) કર્મકાંડને મહત્ત્વ આપે છે કેમ કે કર્મ સંસારને પકડાવે છે અને ભાગવત કર્મ છોડાવે છે. અતઃ ભાગવત આગળ રાખીને કર્મને પ્રધાનતા આપીને એ હાટ (બજાર) ચલાવી રહ્યા નથી, તો બીજું શું કરી રહ્યા છે? એમને કર્મકાંડ દ્વારા કમાણી તો કરવી છે! એમને ક્યાં ભાગવત દ્વારા આત્મ કલ્યાણ કરવું છે? યસર્થ તે કર્મકાંડને જ મહત્ત્વ આપીને કર્મથી જ મુક્તિ બતાવે છે.

સુકજી કેરાં વચન સમજી,

જો કોઈ રદે વિચારો ।

સાત દિવસ માહેં પરીખત વૈકુંઠ,

વચને પાર ઉતારયો ॥ ૧૧૪ ॥

ભાવાર્થ-શુકદેવ મુનિના શ્રીમદ્ભાગવતના વચનોને સમજીને તે પર હૃદય-અંતઃકરણથી વિચાર કરો કે તે વચનોમાં શું કહ્યું છે ? એ કયા ધામમાં અથવા કેવા સુખમાં પહોંચાડવાવાળા વચન છે ? એ વચન કેટલાં શક્તિશાળી છે, આ તત્ત્વ પર વિચાર કરીને તે વચનોના મહાત્મ્યને સમજો ! એ જ વચનોને શ્રવણ કરાવીને યોગેશ્વર શુકદેવજીએ સાત દિનમાં અકાલ મૃત્યુના મુખમાં જવાવાળા રાજા પરીક્ષિતને ભવસાગરથી કાઢીને વૈકુંઠમાં મુક્તિ પ્રદાન કરી હતી. અકાલ મૃત્યુવાળાઓની મુક્તિ માનવામાં આવતી નથી. પરંતુ જ્યાં શુકદેવ જેવા યોગેશ્વર અને ભાગવત સદૃશ અમૃત રસરૂપ જ્ઞાન હોય, ત્યાં અકાલ મૃત્યુનો નિયમ શું રહી શકે છે ! કદાપિ નહિ !

તે જ વચન વાંચતા સાંભળતા,

જાએ જમ વારો બાંધ્યો ।

અરથ તણી ઓળખાણ ન આવે,

પ્રેમ વચન નવ લાધ્યો ॥ ૧૧૫ ॥

ભાવાર્થ-જે વચનોને શ્રવણ કરી અકાલ મૃત્યુનો કોળિયો (ગ્રાસ) બનવાવાળા રાજા પરીક્ષિતને વૈકુંઠમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ, ભાગવતના તે જ વચન વાંચતાં અને સાંભળતાં પણ અહીંયા તો વક્તા અને શ્રોતા વૈકુંઠ પહોંચવાના બદલે એવા-એવા જમ ફાંસમાં બાંધવાવાળા કર્મ કરતાં જઈ રહ્યા છે કે જેના કારણ તેમને જમદાર પર ઊભા થવું પડે છે. એ વિદ્વાનોને ભાગવતના

વચનોમાં છૂપેલાં ગોપ્ય અર્થની પિછાણ નથી. અતઃ એ અર્થનો અનર્થ કરી નાંખે છે. ‘ભાગવતની અંદર બતાવેલો પ્રેમ કેવો છે ? તે પ્રેમને લેવાથી શું નફો થાય છે ? તે પ્રેમ કોણ પરમાત્માના કેવા સુખમાં પહોંચાડવાવાળો છે ? તે પ્રેમને કેવી રીતે લેવામાં આવે ?’ એ વાતોનું કંઈ પણ જ્ઞાન એમને નથી. અહીંયા તો બંને પક્ષમાં સ્વાર્થનો વેપાર ચાલે છે. વક્તાને ધનનો સ્વાર્થ છે, તો શ્રોતાને નામનું અભિમાન છે.

અહેનિસ અરથ કરે સમજાવે,

કેહનો રંગ ન પલટો થાએ ।

બેહેરાને કાલો સંભલાવે,

બાંધ્યા તે માટે જાએ ॥ ૧૧૬ ॥

ભાવાર્થ-જે ભાગવતને શ્રવણ કરી (સાંભળી) સાત દિનમાં પરીક્ષિતનો રંગ પલટાઈ ગયો (જીવન બદલાઈ ગયું), અકાલ મૃત્યુના મુખમાં જવાને બદલે તે વૈકુંઠના દ્વારમાં પ્રવેશ કરી ગયા, ભાગવતના તે જ વચનોને અહીંયા શ્રોતા અને વક્તા રાતદિવસ શ્રવણ કરે અને કરાવે છે (સાંભળે અને સંભળાવે છે), પરતું તે જ્ઞાન દ્વારા ન શ્રોતાનું રંગ (જીવન) જ પલટી (બદલી) શકે છે અને ન વક્તાનું જ ! તે વચનોની ચોટ ન શ્રોતાને લાગી શકે છે અને ન વક્તાને ! બંને જેમના તેમ જ રહી જાય છે. એનું કારણ શું ? એનું કારણ એ છે કે અત્યારની કથા મંડાણમાં તો એવા વક્તા અને શ્રોતા મળ્યા છે કે શ્રોતા તો કાનના બહેરા છે અને વક્તા મુખના કાળા અર્થાત્ ગૂંગા,

બહેરા* છે. તો ચર્યાની ચોટ શું અસર કરશે ? બહેરા એટલા માટે કહ્યું છે કે કોઈપણ શ્રોતાને ચર્યા સાંભળીને જીવનમાં ઉતારવું નથી. સાંભળીને ત્યાં જ છોડી દેવું છે. પુનઃ કાળા એટલા માટે કહ્યું છે કે આજના વક્તાને શ્રોતાઓને ચર્યાના ગોપ્ય અર્થની પિછાણ કરાવીને પરલોક પકડાવવા નથી, પરમાત્માના પ્રતિ પ્રેમ અને સંસારથી બેર (વૈરાગ્ય) નો બોધ કરાવવો નથી. તેમને તો માત્ર શ્રોતાઓને હસાવીને પોતાની પાસે ધન વધારવું છે. યસર્થ-એ બંને ભાગવત જેવા મોક્ષદાયી (મુક્તિ આપવાવાળા) ગ્રંથની ચર્યા સાંભળે-સંભળાવતાં પણ અનર્થ કર્મના બંધનમાં પડીને જમપાશ (ફાંસ) માં બંધાઈ રહ્યા છે.

આંકડી કોય ન જુએ રે ઉખેડી,

વચન તણાં જે વવેક ।

ગુરુગમ ટાળી ખબર ન પડે,

એ અરથ ભારે છે વસેક ॥ ૧૧૭ ॥

* “મૂકોઽસ્તિ કો વા બધિરશ્ચ કો વા,
વક્તું ન યુક્તં સમયે સમર્થઃ ।
તથ્યં સુપથ્યં ન શ્રૃણોતિ વાક્યં ”

-(શંકરાચાર્ય પ્રશ્નોત્તરી).

અર્થ :- ગૂંગા કોણ છે ? જે સમય પર ઉચિત વચન કહેવામાં સમર્થ નથી - તે ગૂંગા છે. પુનઃ બહેરા કોણ છે ? જે યથાર્થ અને હિતકર વચન સાંભળી શકતા નથી - તે બહેરા છે.

ભાવાર્થ-ભાગવતની અંદરની આંકડીઓ (આંટીઘૂંટી) ને આજસુધી ન કોઈએ ખોલીને બતાવી છે અને સાંભળવાવાળા-ઓમાંથી પણ ન કોઈએ સાંભળી જ છે. અતઃ તે આંટીઘૂંટીને સમજ્યા વગર એ શું કરે? જ્યારે એ વચનોની આંટીઘૂંટીમાં જ ગોતાં ખાઈ રહ્યા છે, તો દ્વાર ખોલીને વસ્તુ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે! એ આંકડીઓને ગુરુગમના વગર કોણ ખોલી શકશે? જેની પાસે સાચા ગુરુનું જ્ઞાન હશે, તે જ એ આંટીઘૂંટીને સુલઝાવીને દ્વાર પ્રાપ્ત કરી શકશે. અન્યથા ભાગવતના વચન તો બહુ ભારી ગહનતા રાખે છે. આંટીઘૂંટી ન ખુલવાથી અર્થનો અનર્થ થઈ જાય છે. વિશેષ ગ્રંથોના વચન પણ વિશેષ હોય છે અને અર્થ પણ વિશેષ જ હોય છે. અતઃ તેના દ્વારા વસ્તુ પણ વિશેષ જ પ્રાપ્ત થાય છે.

એ રે અરથ માંહે છે અજવાળું,

જો કોય જોસે રે વિચારી ।

રુદયા માંહે થાસે પ્રકાસ,

જ્યારે જાગસે જીવ સંભારી ॥૧૧૮॥

ભાવાર્થ-શ્રીમદ્ભાગવતના વચનોના અર્થમાં પ્રકાશપૂર્ણ રોશની છે. જે એ વચનોનો વિચાર કરી જોશે, તો તેમને એ વચનોમાં પ્રત્યક્ષ બ્રહ્મતત્ત્વનો પ્રકાશ જોવામાં આવશે. જીવને રોશન કરી આત્મામાં બદલાવીને પરમાત્માથી મળાવવાની શક્તિ એ વચનોમાં છે, પરંતુ તે શક્તિ અર્થનો વિચાર કરી જોવાથી મળશે. ભાગવતના વચનોના અર્થનો જો પ્રકાશ પ્રાપ્ત

કરી શકો, તો તે પ્રકાશ હૃદયના ચારેય અંતઃકરણોને પ્રકાશિત કરશે. જ્યારે મન, બુદ્ધિ અને ચિત્ત તે વચનોને કબૂલ કરી લેશે, તો તે પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવામાં ધામનો અહંમેવ (અહંકાર) ઉત્પન્ન થશે. તત્પશ્ચાત્ ચારેય અંતઃકરણો દ્વારા ઈન્દ્રિયોમાં પ્રકાશ ફેલાશે. ત્યારે જન્મ-જન્માંતરથી અજ્ઞાનમાં પડેલાં જીવની નીંદ ભાગી જશે અને જીવ જાગૃત થઈ જશે.

જીવ જાગ્યો ત્યારે નથી વસ્ત વેગળી,

આતમ પર આતમ જોડ ।

ત્યારે વાસો દઈને વિશ્વને,

સનમુખ રેહેસે કર જોડ ॥ ૧૧૯ ॥

ભાવાર્થ-જ્યારે જીવ ઉક્ત વચનોના પ્રકાશથી આ જ તનમાં જાગૃત થઈ જશે, ત્યારે જાગૃત જીવથી પરમાત્મારૂપી વસ્તુ અલગ રહી શકશે નહિ. આત્માનો પરમાત્માની સાથે સંયોગ થઈ જશે. આત્મા પ્રત્યક્ષ જ પરાત્માને જોવા લાગશે. ત્યારે તો જાગૃત જીવ-આત્મા વિશ્વને પીઠ દઈને, હુકરાવીને પોતાની પરાત્માની સન્મુખ હાથ જોડીને ઊભો રહેશે. તેને વિશ્વની ઈચ્છા, તૃષ્ણા, મોહ, મમતા, લોભ આદિ કંઈ પણ નજર આવશે નહિ. નજરમાં એક માત્ર લક્ષ્ય-પરાત્મા રહેશે. હવે તો સર્વભાવેન આત્મા પરાત્માના આનંદમાં મસ્ત રહેશે.

વિધ સઘળી સમજ વૈરાટની,

માયા કરસે સત ।

સ્વામી સેવક થાસે સંજોગ,

ત્યારે ઉડી જાસે અસત ॥ ૧૨૦ ॥

ભાવાર્થ-જ્યારે ઉક્ત વચનોના જ્ઞાન દ્વારા જીવ 'વિરાટની વિધ' અર્થાત્ એ પિંડ અને બ્રહ્માંડ કયા પ્રકારથી ઉત્પન્ન થયા છે, પાંચ તત્ત્વોના મિશ્રણથી કયા પ્રકારે સ્વપ્નવત્ સૃષ્ટિની રચના કરવામાં આવી છે? એ સમજીને જાગૃત થઈ જશે, ત્યારે જે માયાવી તનમાં થઈને તે આત્માએ પરાત્મા પ્રાપ્ત કર્યો, તે તન પણ સત્ય હશે. જે પાંચ તત્ત્વોના મિશ્રણથી તે તનની રચના થઈ હતી, તે પાંચેય તત્ત્વ પણ ધન્ય-ધન્ય થઈ જશે. જે પ્રકાર શુકદેવ, મીરાં આદિ ભક્તોના તન ધન્ય-ધન્ય કહેવાયા. જાગૃત જીવની પરાત્માના પિતા પરમાત્મા છે. અતઃ જ્યારે જાગૃત થઈ જશે, ત્યારે આ આજ્ઞાકારી જીવાત્માને તેમના પિતાની પાસે લઈ જવામાં માયા પણ સાચી સહાયક (મદદગાર) બનશે કેમ કે માયા બ્રહ્મની અર્ધાકગરૂપ છે. એ શરીરના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિય બધું માયા દ્વારા જ ઉત્પન્ન છે. એ બધા પણ ત્યારે મળીને જીવાત્માને સાચા બ્રહ્મ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા બ્રહ્મમાર્ગ પર અગ્રેસર થવામાં બળ આપશે. ત્યારે તો સ્વામી-પરમાત્મા અને સેવક-જીવાત્મા બંનેનો સંજોગ થઈ જશે. જે અસતના વશમાં થઈને આત્મા જીવ કહેવાતી હતી, હવે તે અસત પણ ઉડી જશે. અતઃ જે સેવકની આગળ સૂર્યરૂપી સ્વામી ઊભા છે, તો અંધકારરૂપી અસત તે સેવકની આગળ કેવી રીતે રહી શકશે? કદાપિ નહિ! હરગિઝ નહિ!!

થાસે સંજોગ ત્યારે બંધ છૂટ્યા,

કરમ નહીં લવલેસ ।

નિહકરમ તણાં નિસાન જ વાગ્યાં,

અખંડ સુખ પામસે વસેક ॥૧૨૧॥

ભાવાર્થ-ઉપર્યુક્ત પ્રકારથી જ્યારે સ્વામી અને સેવકનો સંયોગ થશે, ત્યારે તે સેવકરૂપી જીવાત્માના લાખો વર્ષોના કર્મરૂપી બંધન છૂટી જશે. જીવાત્માના ત્રણેય પ્રકારના જેમ:- સંચિત, પ્રારબ્ધ અને કૃત કર્મ સમાપ્ત થઈ જશે. પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનાગ્નિમાં બળીને કર્મની જાળી ભસ્મ થઈ જશે. તે જીવના માટે ત્યારે તો કર્મ લેશમાત્ર પણ રહી જશે નહિ. હવે તો તે જીવના હૃદયપટમાં નિષ્કામ (નિહકરમ) કર્મના નિશાન પ્રગટ થશે. જેમ કુંતી શ્રી કૃષ્ણને કહે છે.

સ્વકર્મ-ફલ-નિર્દિષ્ટાં યાં યાં યોનિં વ્રજામ્યહમ્ ।

તસ્યાં તસ્યાં હૃષિકેશ ! ત્વયિ ભક્તિર દૃઢાઽસ્તુ મે ॥

-(પાંડવ ગીતા). ।

અર્થાત્-“પોતાના કર્મોના ફલસ્વરૂપ જે-જે યોનીમાં મારો જન્મ થાય, તે-તે યોનીમાં હે ઋષિકેશ ! તારામાં મારી ભક્તિ દૃઢ રહે.” તે રીતેથી તે જીવના મુખથી પણ નિષ્કામના ભક્તિરૂપી કર્મના નિશાનોનું આહ્વાન થશે, જે પ્રકાર મીરાંના મુખથી સ્વતઃ જ નિષ્કામ ભક્તિની નિશાનરૂપી ધૂન વાગવા લાગી હતી કે ‘મैं तो गिरधर आगे नायूंगी’. તત્પશ્ચાત્ જીવાત્મા પોતાના સ્વામીની

પાસે જઈને વિશેષ અખંડ સુખમાં સુખી થઈને બેસશે.

બીજા કેહેને દોસ ન દીજે રે ભાઈજી,
 એ માયા વિકરાલ ।
 કરોળિયા જેમ ગૂંથી ગૂંથેં,
 મુઝાઈ મરે માંહે જાલ ॥ ૧૨૨ ॥

ભાવાર્થ-અન્ય બીજાઓને દોષ ન દો કેમ કે હે ભાઈઓ !
 કહ્યા પ્રમાણ કોઈનાથી ચાલી શકાતું નથી. ચાહે તો બધા છે
 કે ‘હું કામી, કોધી અથવા લોભી ન બનું?’ આ પ્રકાર બધા
 સદ્ગુણયુક્ત જ બનવા ચાહે છે, પરંતુ માયા એવી શક્તિશાળી
 છે કે લોકો જબરજસ્તી તેમના પરવશ થઈ જાય છે. એ માયા
 વિકરાળ (ભયંકર) છે. કયા ખૂણા (કોણા) માં વિકરાળ મુખ
 ફાડી બેસી રહે છે અને અકસ્માત જ જીવને પોતાના વશમાં
 કરીને કુકર્મ કરાવવા લાગે છે. જે પ્રકાર કરોળિયા-મકડી પોતાના
 જ મુખથી ગૂંથેલી જાળીમાં પોતાને ખોઈ બેસે છે, એક મકડી
 દ્વારા લાખો બચ્ચાં જન્મ લે છે અને ખાવાનું ન મળવાથી બચ્ચાં
 પોતાની જન્મદાયિની માને જ પેટની ભૂખ મટાડવા માટે કોળિયો
 (ગ્રાસ) બનાવી લે છે અર્થાત્ જે પ્રકાર મકડી (કરોળિયો)
 પોતાના દ્વારા જ ગૂંથેલી જાળીમાં ઊલટીને તે જ જાળીમાં મરી
 જાય છે, તે જ પ્રકાર માયાવી જીવ પોતાના જ ગુણ, અંગ,
 ઈન્દ્રિયોના પરવશ થઈને માયામાં બહીને કુકર્મ કરી નાંખે છે
 અને કર્મના બંધનમાં બંધાઈ જાય છે.’

જે જીવ હોય જલ તણોં,
તે ન રહે બિના જળ ।
અનેક વિધનાં સુખ દેખાડો,
પણ મૂકે નહીં પાણીવલ ॥૧૨૩॥

ભાવાર્થ-એ વચનોને સાંભળીને, આ જ્ઞાનને જાણીને પણ જે જીવ કુર્મ, અકૃત અથવા નિષેધ કર્મ કરે છે, મહાપુરુષોના સત્ય વચનોને ઠુકરાવે છે, પરલોકની ચિંતા કરતાં નથી, તો સમજી લેવું કે તે માયાનો જ જીવ છે. માયાના જીવથી માયા છોડાશે નહિ. ત્રણેય કાલમાં માયા જ તેનું ઘર છે. જે પ્રકાર ચરકીન (ચરકણ- દુર્ગધ) ના ભમરા અને ગુલાબના ભમરા- બંને જોવામાં એક જ સમાન છે, પરંતુ બંનેનું સ્થાન અલગ- અલગ છે. માયાના જીવ માયાથી જ ઉત્પન્ન થવાના કારણે એક પલ માટે પણ માયા વગર રહી શકતા નથી. જેમ- માછલી અને પાણી. તે જ પ્રકાર એ માયાવી જીવોને ભલે અનેક પ્રકારથી વૈકુંઠના અપાર સુખ બતાવો, પરંતુ તે તે સુખોને પોતાના પંચવિષયના સુખોથી વધીને ક્યારેય માનશે નહિ અને પંચજન્ય સુખોને પાણીના પરપોટાની આયુકાલ જેટલી અવધિના માટે પણ છોડી શકશે નહિ.

તેમ જીવ હોય સાગર તણોં,
તે મૂકે નહીં ભવસાગર ।
અખંડ સુખ જો અનેક દેખાડો,
પણ મૂકે નહીં પોતે ઘર ॥૧૨૪॥

ભાવાર્થ-તે જ પ્રકાર જે ભવસાગર-અસાર સંસારના જીવ હોય, તેને વૈકુંઠના સુખ સાંભળતાં જ ઝેર સદૃશ લાગશે. જે પ્રકાર ખારા જળમાં રહેવાવાળા જીવ-જંતુઓને મીઠા જળમાં નાંખતાં જ તે મરી જાય છે અને મીઠા જળની માછલીને નમકદાર ખારા જળમાં નાંખતાં જ તેના પ્રાણ ચાલી જાય છે, તે જ પ્રકાર વૈકુંઠના જીવ મીઠાજળની માછલી સમાન છે. અતઃ ભવસાગરના ખારા-ચોરાશી લાખ યોનીઓના દુઃખરૂપી જલનું નામ સાંભળતાં જ વૈકુંઠના માર્ગ પર ચાલવા લાગશે. પરંતુ જો જીવ ચોરાશીના સાગરના હોય, તો વૈકુંઠના માર્ગનું નામ જ તેમને કાંટાદાર લાગશે. સ્વતઃના પંચજન્ય નગદ સુખ છોડીને ત્યાગ અને વૈરાગ્યના ઉજાડ (વેરાન) તે પણ ઉધારના માર્ગ પર ચાલવાનું નામ સાંભળતાં જ તે દમ તોડીને ભાગવા લાગશે. અખંડ સુખના વર્ણન ભલે જ અનેકવાર બતાવો, તે સુખના વર્ણન સાંભળતાં જ તેમને દુઃખદાયી લાગશે. કદાચ મજબૂરીમાં સાંભળવા પણ પડે, તો ‘ઊંઘે કાં ઉઠ જાય’, પરંતુ પોતાના સ્થાનરૂપી ઘર છોડીને તે કદાપિ રહી શકશે નહિ.

ખરો હસે જે ખરી ભોમ તણોં,

આ વચન વિચારસે જેહ ।

અગિન ઝાલા દેખીને છાડસે,

અખંડ સુખ લેસે તેહ ॥ ૧૨૫ ॥

ભાવાર્થ-અતઃ સુખનો માર્ગ ચાલીને સુખની ઘાટી પર તો તે જ ઉતરી શકશે, જે સાચી ભૂમિકા-વૈકુંઠનો સાચો જીવ

હશે. જે વૈકુંઠનો સાચો જીવ હશે, તે ‘યદહરેવ વિરજેત્ તદહરેવ પ્રવ્રજેત્’ અર્થાત્ સાંભળતાં જ ત્યાગ, વૈરાગ્ય ગ્રહણ કરી લેશે. સાચી વાતોના પ્રતિ તેમને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થશે અને જે સાચી આત્મા છે, તે જ વિચાર કરીને એ વચનોને ગ્રહણ કરી શકશે. જે સાચી આત્મા હશે, તે સંસારના પંચજન્ય સુખરૂપી અગ્નિની જ્વાળાને જોઈને તે સળગતી જ્વાળાથી પોતાની આત્માને બચાવશે. જે આત્માને આ સંસાર બળતા તવા સદૃશ જોવામાં આવે છે, તે જ આત્મા ત્યાગ અને વૈરાગ્યના માર્ગ પર ચાલીને વૈકુંઠના અખંડ સુખને પ્રાપ્ત કરી શકશે.

મન કરમને ઠેલસે,

જેથી પ્રગટ થાય સરવા અંગ ।

સાથી બોધ સંઘાતી બોલે,

જીવ મન એકે રંગ ॥ ૧૨૬ ॥

ભાવાર્થ-જે જીવ સંસારની ઓળખ-પિછાણ અગ્નિની જ્વાળાના રૂપમાં કરી લેશે, તેમના મન હવે સંસારના પંચજન્ય સુખોમાં જશે જ નહિ! તેમના મન હવે તે સુખોથી દૂર ભાગવા લાગશે!! ત્યારે તો સ્વાભાવિકતયા (પોતાની જાતે) કર્મ બંધ થઈ જશે. હવે જ્યારે કાલાસર્પરૂપી ભયાવહ સંસારથી મન ઉચાટ (અધીરું-અધીરાઈ) થવા લાગશે, ત્યારે મન કર્મને બીજી તરફ ઠેલવા-ઘકેલવા લાગશે. જ્યારે મન તે અખંડ સુખનો સ્વાદ લેવા લાગશે, તો કર્મ પણ ત્યાંના જ થવા લાગશે. હવે જીવ અને મન એક થઈને અખંડ પરમાત્માના સુખમાં ઓતપ્રોત થઈને સર્વાંગમાં

પરમાત્માના પ્રતિ પ્રેમ ભરવા લાગશે. હૃદયપટલથી પ્રેમનું મૂલ સ્ત્રોત (ઉમડીને) પ્રગટ થઈ આવશે, તો તે જીવ પરમાત્માના પ્રેમમાં વિભોર થઈને નાયવા લાગશે. ક્યારે હસશે, તો ક્યારે રડશે (રોશે), ક્યારે ગાશે. આ પ્રકાર વારંવાર રોમાંચિત થતું રહેશે. અંતતઃ સાથી-પ્રમુખ રાજા મન અંતઃકરણ પોતાની સાથે ચાલવાવાળી ઈન્દ્રિયરૂપી સંઘાત (ફૌજ-ઈન્દ્રિયો) ને આ પ્રેમનો બોધ કરાવવા લાગશે. ત્યારે ઈન્દ્રિયો પણ મનની વાતો સ્વીકાર કરી તેમના અનુકૂળ જ બોલવા લાગશે. હવે તો જીવ અને મન-બંને એક જ દિશા પરમાત્માની તરફનું સુખ લેવા લાગશે.

હવે ગોપ વચન કેહેવાસે ગુરુગમ,
તે કેમ પ્રગટ હોય ।
વિસ્તુ સંગ્રામ કરીને લેસે,
સાધ હસે જે કોય ॥ ૧૨૭ ॥

ભાવાર્થ-હજી સુધી મેં મારા ગુરુના વચન કહ્યા નથી. કિંતુ હવે તો ગોપ વચન-મારા ગુરુના જ્ઞાનમાં છુપેલાં ગોપ્ય રહસ્ય કહેવા છે. અહીં સુધી મેં તારતમ પક્ષની વાત કરી જ ન હતી. કિંતુ હું પોતાના ગુરુના ગોપ્ય તત્ત્વયુક્ત જ્ઞાન એવા-તેવા જીવની આગળ કેવી રીતે પ્રગટ કરું ? મારા ગુરુનું જ્ઞાન તો ‘વિષ્ણુ સંગ્રામ’ અર્થાત્ ધર્મયુદ્ધ કરીને લેવાવાળા જીવ જ પ્રાપ્ત કરી શકશે. જે સાચા સતગુણી સાધુ હશે, તે મારી આગળ જિજ્ઞાસા પ્રગટ કરી કહેશે, “પોતાના ગુરુનું જ્ઞાન આપને અમોએ બતાવવું જ પડશે. હું લેવા માટે તત્પર છું.” તેથી ત્યાગી, વિતરાગી ‘સૂરે પૂરે ધાયલે લેવાએ’

સદૃશ જીવ જ મારા ગુરુના જ્ઞાનને લઈ શકશે અને હું પણ તેને
જ આપીશ !

આ તાં અનુમાને બાણ નાખ્યાં ઉડાડી,

બીજા ભારી ઉડાડયા ન જાય ।

સનમુખ મળે નહીં જિહાં સુરો,

તે હથૂકા વિના ન ચોડાય ॥૧૨૮॥

ભાવાર્થ-સંસારના લોકો વેદ, શાસ્ત્રો, પુરાણો, ઉપનિષદો
તથા અન્ય ઋષિ-મહર્ષિઓના ગ્રંથોની જેમ જ શ્રીમદ્ભાગવત
મહાપુરાણના જ્ઞાનના વિષયમાં પણ આજસુધી જે અનુમાન
લગાવતાં આવ્યા હતા, તેમના તે અનુમાનોને મેં અન્ય ગ્રંથોના
વચનો તથા શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રત્યક્ષ વચનોની વચ્ચે સંતુલન
કરીને ઉડાવી દીધા અર્થાત્ સમજાવીને નિર્મૂળ કરી દીધા. કિંતુ
મારા સદ્ગુરુના ભારી-ગોપ્ય જ્ઞાનપૂર્ણ વચન મારા દ્વારા સમજાવી
શકાતા નથી. તે ગોપ્ય રહસ્યપૂર્ણ વચનોને હું ક્યાં સુધી સમજાઉં ?
અતઃ જ્યાં સુધી મને સન્મુખ માયાવી વિકારોને ત્યાગ કરીને
આત્મીય ગુણ ધારણ કરવાવાળા શૂરવીર જીવ, મારા સદ્ગુરુના
જ્ઞાનપૂર્ણ રહસ્યમયી વચનોને ઘણીની જ સમજના અનુકૂળ
અંતઃકરણમાં ઉતારવાવાળા ધાયલ જીવ મળી શકતા નથી, ત્યાં
સુધી હું પોતાના ઘણીના જ્ઞાનપૂર્ણ પ્રકાશવંત વચન અન્યની આગળ
કહી શકાતા નથી ! કેમ કે મારા ગુરુના જ્ઞાનરૂપી હથોડાની ચોટના
નિશાના સાચા જીવનું હૃદય જ બની શકે છે. અન્ય માયાવી વિકારચુક્ત
જીવોના અંતઃકરણમાં આ જ્ઞાનરૂપી બાણ છોડી શકાતા નથી.

સાધ ઓળખાસે વચને,

અને કરસે સમાગમ ।

સાધ વાણી સાધ એમ ઓચરે,

સંગત છે સાથ રતન ॥ ૧૨૯ ॥

ભાવાર્થ-મારા એ વચનો પર વિચાર અને એમની પિછાણ તો સાચી સાધનામાં ઉતરવાવાળી સાધક આત્માઓ જ કરી શકશે. અન્ય તો સાંભળીને ઉડાવી દેશે. જે સાચા જિજ્ઞાસુ સાધનશીલ જીવ હશે, તે એ વચનોને સાંભળીને મારી પાસે આવશે, મને મળશે. અતઃ હે સાધનશીલ મુમુક્ષુ આત્માઓ ! આપ્તપુરુષોની વાણી એવું કહે છે કે સાચા સાધન દ્વારા લક્ષ્યની સિદ્ધિ કરવાવાળા સાધુઓની સંગતથી પરમાત્મા તત્ત્વરૂપી રતનને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. યસર્થ સાચા સાધુનો સંગ કરો !
-(શ્રી કિરંતન, પ્ર. ૧૨૬ / ચો. ૧૨૯).

॥ હાં રે મારા સાધ કુલીનાં સાંભળો ॥

હાં રે મારા સાધ કુલીનાં સાંભળો ॥ ટેક ॥

માયા કોહેડો અંધેર કેહેવાય,

માંહે સાધ બંધાણા જાએ ।

તમને હજી લગે સોધ ન થાય,

કાળ તાકી ઊભો માથે ખાએ ॥૧ ॥

ભાવાર્થ-હે સાધુઓ ! તમારા અહોભાગ્યથી તમને આ યુગમાં જન્મ પ્રાપ્ત થયો છે. જે કળિયુગના વખાણ કરતાં-કરતાં મોટા-મોટા ઋષિ-મહર્ષિ પણ તૃપ્ત ન થયા, એવા યુગમાં જન્મ પ્રાપ્ત કરવાવાળા હે ભાગ્યવાન સાધુઓ ! તમે લોકો મારી વાતોને સાંભળો !! સૃષ્ટિમાં વ્યાપક આ વાદળ (બાદલ) સદૃશ અંધકારરૂપ વાસ્તવિક વસ્તુઓને ઢાંકીને અસત બતાવવામાં સામર્થ્યશાલી માયા કોહેડા-ઊલઝનરૂપ છે. આ પ્રકાર અંધેરમાં નાંખવાવાળી સમરથશાળી માયાના પરવશ થઈને તેમની છલયુક્ત કરતૂતને વગર સમજે મૂર્ખ તો તેના બંધનમાં પડ્યા જ પડ્યા, પરંતુ ત્યાગ અને વૈરાગ્યની કિંમત જાણવાવાળા વિદ્વાન જ્ઞાતા પણ માયાના કર્મરૂપી બંધનમાં બંધાઈ રહ્યા છે. હે સાધનશીલ પુરુષો ! વેદ-શાસ્ત્રો દ્વારા આપ્તપુરુષો (ભવિષ્ય-કાળ) ની ચેતવણી સાંભળીને પણ તમને હજી સુધી માયાની શક્તિઓ-કલાઓ છલ છિદ્રમની પિછાણ થઈ શકી નથી ? માયા કયા-કયા રૂપમાં આવીને જીવને પોતાના વશમાં કરીને નચાવે છે, શું તમે આ સમજતાં નથી ? એવી શક્તિશાળી માયાને તમે સાધારણ સમજી રહો છો શું ? એ જ માયા કાલરૂપ થઈને બધા જીવોને સિર પર ઊભા મંડરાઈ રહી છે, જેમ હમણાંને હમણાં દબાવી દેશે. કોઈને માલૂમ (ખબર) નથી કે મારી મોત કયા વર્ષ, કયા દિને, કઈ ક્ષણમાં, ક્યાં પર અને કયા પ્રકારથી થશે !

અતઃ એવા ભયાવહ સ્થાન પર જન્મ લઈને અકૃત કર્મમાં ઉન્મત કેમ થઈ રહ્યા છો ? ક્ષણિક પંચજન્ય સુખમાં ભૂલીને જીવન જ ગુમાવો. તમે પોતાના આત્મકલ્યાણાર્થ ચોરાશીના

ચક્કરથી નીકળીને આ જીવનમાં આવ્યા છો. યસર્થ (એટલે કે) પોતાનો ઉદ્ધાર કરો.

સાધવાણી તમે સાંભળી રે,

કાં ન વિચારો મન ।

આણો અજવાળે માનષે,

તમે કાં રે ભૂલો સાધ જન ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ-સાધુ-આપ્તપુરુષો દ્વારા વેદ, પુરાણાદિ સદ્ગ્રંથોમાં ઇંગિત (સંકેત) વાણીને તમે સાંભળી છે. શાસ્ત્ર, પુરાણોમાં ઇંગિત એ સાધુ-મહાત્માઓના પુકારને સાંભળીને તમે પોતાના મનમાં વિચાર કેમ કરતાં નથી? શું તેમની પુકાર ચાર પગવાળા પશુઓના માટે છે? નહિ, અપિતુ તમે માનવ માત્રના માર્ગદર્શન માટે આ પુકાર કરવામાં આવી રહી છે કેમ કે તમારામાં વિચાર-વિવેક છે. તમે વિચાર કરી શકશો તથા તમે પોતાના વિવેક દ્વારા નિર્ણય કરીને આ માનવતન દ્વારા પરમાત્મા પ્રાપ્ત કરી શકશો. અતઃ તમે કેમ ધ્યાન દેતાં નથી? આ પ્રકાશવંત માનવતનમાં એવી શક્તિ છે કે આ ચૌદ લોકમાં ઉજાશ (અજવાળું) કરી શકે છે અર્થાત્ પોતાના વિચાર-વિવેક, બુદ્ધિરૂપી શક્તિ દ્વારા આ તનથી જ પોતાનો ઉદ્ધાર કરતાં ચૌદ લોકના જીવોનો પણ ઉદ્ધાર કરી શકે છે. આ તન દ્વારા જે ઈચ્છા કરો, તે પ્રાપ્ત કરી શકો છો. અતઃ એવા અમૂલ્ય અવસરને હે સાધુઓ ! ભૂલન-નીંદમાં પડીને કેમ ગુમાવી રહ્યા છો ?

ખિણ માંહે અરથ જ લીજે રે,

જે વચન કહ્યાં વેદ વ્યાસે ।

દીપક વા મા ખમે નહીં,

હવણાં ધબક અંધારું થાસે ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ-હે સાધનશીલ આત્માઓ ! જીવન ક્ષણિક છે. અતઃ અવધિના અનુસાર કાર્ય પણ શીઘ્ર જ કરવું જોઈએ અર્થાત્ શાસ્ત્રોના વચનોના અર્થ તોલીને તુરંત જ જીવનમાં લેવા જોઈએ. બધા શાસ્ત્રોનું કહેવું છે કે પોતાના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને બૂરા (ખરાબ) કર્મ કરવાથી રોકો અર્થાત્ દિન-પ્રતિદિન બૂરું (ખરાબ) ન સાંભળો, બૂરા વચનોથી જીબાનને રોકો, બૂરી દૃષ્ટિથી ન જુઓ ! અતઃ વેદ વ્યાસજી દ્વારા કહેલાં ઉક્ત કલ્યાણાર્થી વચનોના અર્થને તુરંત ગ્રહણ કરો !! માનવતન દીપક સદૃશ ક્ષણિક છે. કાલરૂપી પવન (વા) ની વચ્ચે એ ટકી શકશે નહિ અર્થાત્ જીવનનો ભરોસો નથી. હમણાં યા થોડીવાર પછી અથવા પચાસો વર્ષમાં સમાપ્ત થઈ શકે છે. કાલપુરુષે નિશ્ચિત કરી કોઈને એ લખીને આપ્યું નથી કે ‘અમુક વર્ષ પછી જ હું તને લેવા આવીશ. અતઃ ધ્યાન, ભક્તિ, તપસ્યા આદિ ધર્મ બાદમાં કરવાથી પણ ચાલશે. હમણાં તું પંચજન્ય વિષયોના (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ) નગદ (હાથો હાથ-રોકડ) સુખનો આનંદ લે.’ એવું છે કોઈની પાસે લખેલું ? કલિયુગના માનવની આયુ અન્ય યુગના માનવની આયુની અપેક્ષા (આશા-ઈચ્છા) ક્ષણિકમાં ક્ષણિક છે. હમણાંને હમણાં તુરંત જ

સો વર્ષ વીતી જશે. ૧૦૦ વર્ષની શું આશા કરવી ! ગયેલો શ્વાસ પાછો ન આવે તો ? પાછળ તો તુરંત જ અહીંના કર્મના ફલસ્વરૂપ ચોરાશીની બેશુદ્ધ અંધકારમય યોનીમાં ફસાઈને જીવન અસ્ત થઈ જશે.

કથતાં સાંભલતાં એ ગિનાન રે,

જમવારો આવસે રે ।

અધવયે સરવ મુકાવી,

તરત બાંધીને જાસે રે ॥૪॥

ભાવાર્થ-એવા ‘સાર નું સાર’ શ્રીમદ્ભાગવતની કથા સંભળાવવા અને સાંભળવાથી પણ જો જીવનમાં ભિન્નતા ન આવી, અમૃત પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ જો અંતમાં સંભળાવવા અને સાંભળવાવાળા-બંનેનો જમવારો અર્થાત્ જમના દ્વારની આગળ પહોંચવું પડે, તો પછી શું મતલબ રહ્યો ? અમૃત પ્રાપ્ત થયું, તો ફરી પીવું પણ તો જોઈએ ને ! જીવનમાં ચાલવું પણ જોઈએ તો ગ્રંથોમાં કહ્યા પ્રમાણે !! જ્યારે સમય આવી પહોંચશે, તો કાલપુરુષ તમારી પર દયા કરશે નહિ. બધુંય અધવયમાં જ છોડાવીને તુરંત જમપાશ (ફાંસો) માં બાંધીને લઈ જશે. તેની આગળ તો અહીંયા કરેલાં તમારા શુભ અને અશુભ કર્મ જ સાથ આપશે, અન્ય કોઈ નહિ.

સાચું કહે દુખ લાગસે રે,

સાચું તે કેહને ન સુહાય ।

પ્રગટ કહિએ મોહો ઊપર,

ત્યારે દોહેલા તે સહુને થાય ॥૫॥

ભાવાર્થ-અત્યારે જમાનો એવો છે કે સત્ય વાત કહેવાથી અસત માર્ગ પર ચાલવાવાળાને દુઃખ લાગે છે. સત્ય કહેવાવાળા માર ખાય છે. જુઓ ને ! ત્રેતાયુગમાં પણ સત્ય વચન સહન થયું ન હતું. સત્ય વચન કહેવાથી શનિ દેવને કૂવા પર ઊલટું લટકવું પડ્યું હતું. ફરી આ તો કળિયુગ છે. વ્યભિચાર, ચોરી, છલ છિદ્ર કરવાવાળાને ‘એ નહિ કરવું’ (આ કરવું નહિ) કહું, તો શોભા દેતું નથી, જો ન કહું, તો શાસ્ત્ર મનાઈ કરે છે. આજના યુગમાં મોહરૂપી મદિરાની નશામાં ઉન્મત્ત થયેલાં લોકોની આગળ સત્ય કહેવાથી પોતાની ઊપર જ ખતરો છે. કોઈ એક વ્યક્તિને પ્રત્યક્ષ ઈંગિત (સંકેત) કરીને ‘એવું કરવું મના છે’ કહેવાય, તો તેને અસહનીય દુઃખ લાગશે. પોતાની ભૂલ સહન કરવાની શક્તિ પણ આજની દુનિયામાં રહી નથી!

અવળું દેખી હું ન સકું,

ત્યારે સું કરું મેં ન રેહેવાય ।

વેષ ધરી લજવો સાધને,

એમ તે માટે કેહેવાય ॥૬॥

ભાવાર્થ-આજની દુનિયાને ઊલટા માર્ગ પર દોડતા જોઉં છું, તો હું પોતાની જાતને સંભાળી શકતો નથી કેમ કે હું જાણું છું કે આ માર્ગ ચાલીને દુનિયા સુખના બદલે દુઃખ, તે પણ અસહનીય દુઃખમાં પડશે. તે તો જાણ્યા વગર દોડી રહ્યા

છે. તે અજ્ઞાનીઓને તે દુઃખની જાણકારી આપવી જ્ઞાનીનો ધર્મ છે. યસર્થ ઊલટા માર્ગ પર તેમને ચાલતાં જોઈને હું કહ્યા વગર રહી શકતો નથી. આજની દુનિયામાં માર્ગદર્શક કહેવડાવવાવાળા સાધુ-સંત પણ માત્ર વેશ ધારણ કરીને વેશની અવહેલના (અનાદર-અપમાન) કરી રહ્યા છે. સાધુમાં સાધુત્વ રહ્યું નથી. વેષ માત્ર ધારણ કરીને દુનિયાને ઠગી રહ્યા છે. ગૃહસ્થીઓથી પણ પતન થયેલાં (ગિરે હુયે - ગયે ગુજરે) સાધુ-સંતોના લક્ષણ જોવામાં આવે છે. ગૃહસ્થી તો રજોગુણી છે. પરંતુ સાધુઓમાં તો સત્વ ગુણ પ્રધાન હોવાના બદલે તે તો તમોગુણમાં ઉન્મત્ત છે અને રજોગુણી ગૃહસ્થીઓના માર્ગદર્શક કહેવાય છે. જુઓ તો ! જો માર્ગદર્શક સ્વયં તમોગુણરૂપી કૂવામાં પડ્યા હોય, તે કૂવાની બહાર ઊભા રજોગુણી ગૃહસ્થીઓને શું સતોગુણી માર્ગ બતાવશે ? એવા આશ્ચર્યયુક્ત ચરિત્ર (વર્તન-આચરણ-કૃત્યો-કાવાદાવા-સિદ્ધિઓ) મારાથી સહન થતાં નથી. એવું હું ત્યારે કહું છું કે એ વેષધારી દુષ્ટ સાધુઓએ દુનિયાની વચ્ચે સાચા સાધુઓના નાકમાં પણ દમ (શરમ-સાધ) કરી દીધો છે. દુનિયા વેશ જોતાં જ સાધુ જાણીને ગલતી કરવાવાળા સાધુની યાદ અપાવતાં એ ઈંગિત કરી દે છે કે ‘આજકાલના સાધુ તેવા જ હોય છે, જેવા તે હતા ને !’

દુષ્ટ થઈ અવગુણ કરે,

તે જૈ જમપુરી રોએ ।

પણ સાધ થઈ કુકરમ કરે,

તેનું ઠામ ન દેખું કોએ ॥૭॥

ભાવાર્થ- જે સાધુ સજ્જન, માર્ગદર્શક - પ્રભુની નજીક રહેવાવાળા કહેવડાવીને માર્ગ છોડીને ચાલતાં હોય. દુષ્ટ, અજ્ઞાની, કુકૃત કરવાવાળા મૂઢ અથવા શાસ્ત્રોક્ત જ્ઞાનથી હીન (રહિત) હોય, તે પોતાની મૂઢમતિ દ્વારા કરેલાં કર્મના ફલસ્વરૂપ જમપુરીમાં જઈને રોશે (રડશે). પરંતુ જે સાધુ જ્ઞાની, સમજદાર નિવૃત્ત માર્ગવાળા બનીને પ્રવૃત્તિ માર્ગનું કર્મ કરે, શાસ્ત્રોના વિદ્વાન - જ્ઞાતા એક સાધુ જો મૂઢ જેવું આચરણ-વ્યવહાર અથવા કર્મ કરે તો એવા સાધુ માટે રોકાવાની જગ્યા નથી. વૈકુંઠની તો શું વાત કરવી, તેમને નરકમાં જવાથી નરક પણ અધિક પાપોથી બળવા લાગશે. તે ત્યાં પણ બેસી શકશે નહિ. ઊપર ક્યાંય જશે, તો લોકો તેને પથ્થર મારશે. આ પ્રકાર તે અધ્ધરમાં જ લટકેલો રહેશે. બ્રહ્માજીની પુત્રી (લડકી)ને જુઓ, જેને કળિયુગની પ્રાર્થના સાંભળીને જમપુરી ખાલી હોવાથી કૃષ્ણ ભક્તિ છોડાવવા હેતુ કાર્ય-કારણવશ ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યા હતા.

ક્રોધ અહંમેવ સમે નહીં,

અને વેષ ધરો છો સાધ ।

લોભ લજ્યા નમે નહીં,

માંહે મોટી તે એ વ્રાધ ॥૮॥

ભાવાર્થ-આજકાલના સાધુઓના મુખ્યતઃ એ લક્ષણ બની ગયા છે કે ક્રોધ, અભિમાન, લોભ આદિ તમોગુણ તેમની અંદર સમાવી શકતા નથી. જરા-જરા જેટલી વાત પર એ વિકાર ઉછળી પડે છે અને એના પરવશ થઈને સાધુ કુકર્મ કરી નાંખે

છે. ફરી તે છે તો સાધુ વેશમાં ! અતઃ સાધુમાં સત્વ ગુણની પ્રધાનતા હોવી જોઈએ, ન કે તમોગુણની !! કિંતુ આજકાલના સાધુઓને લોભ અને લજ્જાએ અંદરથી એટલાં જકડેલાં છે કે ‘સાધુ જમાતમાં અગ્રગણ્ય બનું.’ આ લોભના વશમાં થઈને તે બીજા સાધુથી મિલન-વ્યવહાર પણ ભૂલી બેઠાં છે, (ગયા છે), પોતાને જ મોટા સમજી બેઠાં છે. લોભના પરવશ થઈને તે સોચે છે કે ‘હું કેમ બીજા સાધુની આગળ નમું ? આ પ્રકાર જો હું બીજા સાધુની આગળ નમીશ, તો શિષ્યમંડળીની વચ્ચે મારું શું મહત્ત્વ રહી જશે ? મારી આવક ઓછી થઈ જશે.’ પુનઃ લજ્જાના પરવશ તે સોચે છે કે “બીજાના પ્રતિ જો હું નમ્ર અને દીન બનીશ, તો જનસમૂહમાં મારા લોકો શું કહેશે ? એવું જ કહેશે ને કે અમારા સાધુ આટલા મોટા થઈને બીજાઓની આગળ નમે છે. એ સાધુઓની વચ્ચે શું લેન-દેન છે, કે દુનિયાને સાધુની ચરણમાં નમવું જોઈએ.” આ પ્રકાર લોભ અને લજ્જા આજના સાધુઓને પોતાના વશમાં કરીને નચાવી રહી છે. પ્રત્યેક સાધુના દિલમાં એ દુર્ગણ મોટા સિંહરૂપ બનીને બેઠાં છે. તેમને જન્મસિદ્ધ, વ્યાધિ રોગ જેવો રોગ લાગી ગયો છે. અજ્ઞાનીઓના આ રોગના વશીભૂત થવું, મોટી વાત નથી, પરંતુ જ્ઞાની પણ એવા જ બની બેઠાં છે. અતઃ સાધુ અને અસાધુ એક થઈ ગયા છે.

ઉત્તમ કહાવો આપને,

અને નામ ધરાવો સાધ ।

સાધ મળ્યો નવ ઓળખો,

માંહે અવગુણ એ અગાધ ॥૯॥

ભાવાર્થ-વર્ણોમાં ઉત્તમ બ્રાહ્મણ, ચારેય વર્ણોમાં પૂજ્યનીય, નિવૃત્ત માર્ગગામી સાધુ અને શાસ્ત્રોક્ત જ્ઞાનથી સંપન્ન કહેવાય છે, પરંતુ અંદર દિલમાં જાતિ મદ, વેષ મદ અને જ્ઞાન મદરૂપી દુર્ગુણો જકડી રાખ્યા છે, જે મદના ચક્કરમાં એ ફૂલી સમાતા નથી. તે સૃષ્ટિના પ્રાણીઓની બુદ્ધિને તોલાભર સમજે છે અને પોતાની બુદ્ધિને સવાશેરભર સમજે છે. કોઈ અન્ય સાધુ મળી પણ ગયા, તો તેને ઓળખી શકતા નથી કેમ કે પૂછતાછનો વ્યવહાર તો અભિમાનમાં મટી ચૂક્યો છે. તેની દૃષ્ટિમાં તે બીજા સાધુ પણ તો સૃષ્ટિની અંદરના તોલાભર બુદ્ધિના જ હિસ્સેદાર છે. અતઃ શું પરિચય કરે? ‘તેને શું પૂછું, જે હું સમજ્યો નહિ?’ માયાવી ગુણયુક્ત એ અહંકારી વૃત્તિ અગાધરૂપથી તેના અંતઃકરણમાં જામેલી છે. છોડાવવાથી પણ છૂટતી નથી. કામ, ક્રોધ, છલ-છિદ્રએ તો અંદર ઘર જ જમાવી લીધું છે.

ન કરો સંગત સાધની,

મન ના ધરો વિશ્વાસ ।

સંજમપુરીના દુખ સાંભળો,

પણ તોહે ના ઉપજે ત્રાસ ॥૧૦॥

ભાવાર્થ-ઉપરોક્ત ગુણોના વશીભૂત થવાના કારણે શાસ્ત્ર પુકારને પણ માનતા નથી. શાસ્ત્ર પુકારી-પુકારીને કહી રહ્યા છે કે સાધુની સંગત કરો. સાધુની પાસે પરમાત્મા તત્ત્વરૂપી રતન મળશે. કિંતુ જે સાધુઓને તે તોલાભરના હિસ્સેદાર સમજી રહ્યા છે, તેમની સાથે તે સત્સંગ કેવી રીતે કરશે? એવા

અવગુણોના કારણે સાધની સંગતથી વંચિત રહી જાય છે ! કદાચ સંગત થઈ પણ જાય, તો તે સાધુની વાણીમાં અને વચનમાં તેમને વિશ્વાસ આવી શકતો નથી. મનમાં પ્રતીત (વિશ્વાસ) ત્યારે ઉદય થાય છે, જ્યારે અંદરની ભાવના સારી હોય, ત્યારે સાધુ દ્વારા તત્ત્વ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. શાસ્ત્ર પુકારી રહ્યું છે, પરંતુ તે પર વિશ્વાસ કરી તેને પ્રાપ્ત કરવાની શ્રદ્ધા જો અંદર હોય, ત્યારે ને ! ‘અરે ! એવા સાધુ બહુ જ પડ્યા છે. મારાથી વધીને આગળ કોણ થઈ શકશે ?’ આવો ભાવ છુપેલો છે, તે પોતાને સવાશેરભર માનવાવાળા સાધુને તોલાભરના હિસ્સેદાર પર ક્યાંથી વિશ્વાસ કરી શકશે ? શાસ્ત્રોમાં વર્ણિત સંજમપુરીના ભયંકર દુઃખોને વારંવાર સાંભળવાથી પણ, ત્યાંના દુઃખના પ્રતિ કોઈપણ માયાવી જીવમાં જરા જેટલો પણ ડર (ત્રાસ) ઉત્પન્ન થતો નથી ? એનું કારણ એ છે કે શાસ્ત્રોની પુકારના પ્રતિ અમને વિશ્વાસ નથી. જીવ સંસારના વિષયોમાં એટલાં ઉન્મત્ત થઈ ગયા છે કે સામે જોવાવાળા જ તેના માટે બધુંય તથા સત્ય છે, જેને ‘કાળા સર્પની ઓળખ ન હોય, તે તે સર્પને પકડી લેશે પરંતુ જેને વિશ્વાસ હોય કે આ કાળો સર્પ ડંખ મારે છે, શું તે તે કાળા સર્પને પકડશે ?’

છેતરવા હીડો છો જગદીસને,

તે છેતરયાં કેમ કરી જાએ ।

પાસ બીજાને માંડિએ,

જઈ આપોપું બંધાએ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ-કિંતુ હે જ્ઞાનીજનો ! હમણાં (અત્યારે) તો તમે બધા માયાના નશામાં ઉન્મત્ત થઈને અભિમાન લઈને અંદર તો વિકારોથી સંપન્ન છો, પરંતુ વેશભૂષા બનાવવા, બૂરી નજર, બૂરા વચન, બૂરા વિચાર રાખવા, છૂપીને કુકૃત્ય કરીને બીજાઓની આગળ સાચા સાબિત થવા જેવું જે ઊપરી ઢોંગ રચવાની ચાલ ચાલી રહ્યા છો, એવું કરીને તમે બીજાઓની નહિ બલ્કે (એટલું જ નહિ પણ) પોતાની આત્મા અર્થાત્ જગદીશ પરમાત્માને જ ઠગી રહ્યા છો. કિંતુ જગદીશને ઠગી શકાતું નથી. તે તો અંદરથી બધું જ જોઈ રહ્યા છે. જેમ - ‘જીવ કરે મનસે ગાલડી, સા સભે થીંદી ઘર’. અતઃ સમરથશાલીને ઠગવા ચાહશો, તો ખુદ (પોતે) જ ઠગાઈ (છેતરાઈ) જશો. આ પ્રકાર બીજાઓને ફસાવવા માટે ગૂંથેલી જાળીને બિછાવવાથી, તે અનર્થ કર્મરૂપી જાળીમાં જીવ સ્વયં જ ફસાઈ જાય છે.

અસ્નાન કરી છાપા તિલક દેઓ,

કંઠ આરોપો તુલસી માલ ।

ગિનાની કહાવે સાધ મંડળી,

પણ ચાલો છો કેહી ચાલ ॥૧૨॥

ભાવાર્થ-હે બ્રાહ્મણો તથા મર્યાદી વૈષ્ણવો ! તમે બધા સ્નાન કરીને ભલેય શરીર પર શંખ, ચક્ર વગેરે છાપ મારો, ઊર્ધ્વપુંડ તિલક લગાડો, ગળામાં એક-બે શું, સો તુલસીની માળા લગાડો, સમાજ-જનસમુદાયની વચ્ચે મોટા જ્ઞાની, ઉગ્ર વિદ્વાન કહેવડાવો, લાખો જનતા ભલેય તમારી આગળ-પાછળ, ડાબા-

જમણી ચાલતાં સાધુમંડળીના માર્ગદર્શક-સંપ્રદાયના પ્રમુખ બનો, પરંતુ ‘જોલો ન સાધે દિલ’ અર્થાત્ જ્યાં સુધી હૃદયની અંદરના વિકાર કાઢીને હૃદયને સ્વચ્છ-નિર્મળ બનાવશો નહિ, ત્યાં સુધી કંઈ થશે નહિ. સર્વપ્રથમ પોતાની છાતી પર હાથ રાખીને વિચાર કરો કે તમે સ્વયં કેવી ચાલ ચાલી રહ્યા છો ? પોતાનું હૃદય જ, પોતાના છૂપીને કરેલાં અકૃત કર્મોની સાક્ષી આપશે. યસર્થ દુનિયાને બતાવવા માટે આડંબર (મિથ્યાભિમાન) ન રયો ! પ્રભુ-પરમાત્માની નજરમાં પોતાના દિલને ક્યાં સુધી નિર્મળ, પવિત્ર, તેમના અનુકૂળ બનાવ્યા છે, પોતાના ચલન પર નજર કરો !!

વેષ ઉત્તમ તમે ધરો,

પણ માહેલો તે મેલ ન ધુઓ ।

પંથ કરો છો કેહી ભોમનો,

રિદે આંખ ઉઘાડી નવ જુઓ ॥૧૩॥

ભાવાર્થ-બ્રાહ્મણ કુળમાં થઈને બાહરી વેશ તો બહુ ઉત્તમ રચ્યો છે. સ્વચ્છ સફેદ ધોતી ધારણ કરી હોય, તિરછી (ત્રાંસી-વાંકી) પાઘ સિર પર લટકાવી હોય, જેનાથી કે તમારા વેશની ઉત્તમાઈને જોઈને મધ્યમ-ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય તથા અધમ-ક્ષુદ્ર બધા તમારા ચરણમાં નમે છે. પરંતુ જે પ્રકાર બહારથી તમારો વેષ ઉત્તમ જોવામાં આવે છે, તે જ પ્રકાર શું તમારા અંતઃકરણ પણ સ્વચ્છ-નિર્મળ છે ? નહિ ! અંદર તો ઊલ્લું જ છે !! તમારી અંદર તો દયા, ક્ષમા, શીલ, સંતોષ, શાંતતા, ધૈર્ય આદિ આત્મીય

ગુણોનું તો નામ જ નથી. ક્ષણમાં ક્રોધના માર્યા ભભૂકી ઉઠો છો. અંદરના માયાવી વિકારરૂપી મેલને તો ધોઈને દૂર કર્યા નથી. કામના વશમાં આંધળાં બન્યા છો, લોભના માર્યા રાત દિવસ ભટકી રહ્યા છો ? શું તમે જાણતાં નથી કે કામ, ક્રોધ તથા લોભ - એ ‘ત્રિવિધં નરક સ્યેદં દ્વારં’ ત્રણેય તમને કયા ઘાટ ઉતારી લઈ જશે ? અતઃ અહીંયા ‘જે ભોમમાં પહોંચવાનો માર્ગ ચાલી રહ્યા છો, આ માર્ગ ચાલીને મીર ઘાટ ઉતરશો યા તીર ઘાટ ?’ (વૈકુંઠ યા જમપુરી) એ વાતોને હૃદયની વિચાર-વિવેકરૂપી આંખોથી સારી રીતે જોઈ લ્યો !

મન મેલાં ધુઓ નહીં,

અને ઉજળા કરો આકાર ।

આકાર તિહાં ચાલે નહીં,

ચાલે નિરમળ નિરાકાર ॥૧૪॥

ભાવાર્થ-જન્મ-જન્માંતરના મનના મેલરૂપી વિકારને તો ધોઈને સ્વચ્છ કર્યા નથી, તો શું જ્ઞાની બન્યા ? જ્ઞાનરૂપી જલથી મન વશમાં કરીને તેને કુમાર્ગથી હટાવી શકતા નથી, તો જ્ઞાની કહેવડાવીને શું ફાયદો થયો ? મનના વશમાં કોણ નથી ? તો ચાર પગવાળા પશુઓમાં અને તમારામાં ભિન્નતા જ શું રહી ? તે ચાર પગવાળા અજ્ઞાની પણ પોતાના આહાર, નિદ્રા, ભય, મૈથુનરૂપી ધર્મ પર સીમિત રહે છે. પરંતુ વિદ્વાન કહેવડાવવાવાળા માનવ તો તેનાથી વધીને બન્યા (આગળ બન્યા), તે જ કર્મ છુપાઈને કરે છે. પશુ તો તેનાથી ઠીક જ છે. કમથી કમ (ઓછામાં

ઓછા) અકૃત કર્મોને અંદર છુપાઈને બહાર ઉત્તમાઈ તો બતાવતાં નથી? બહારનો આકાર-તનને ઊજળું, સ્વચ્છ, પવિત્ર કરીને શું મળશે? જગદીશની પાસે લઈ જવાવાળા તો કઠિન માર્ગ પર શું આકાર (શરીર) જશે? વૈકુંઠના માર્ગ પર ચાલવાવાળા તો જીવ છે. અતઃ તેને સ્વચ્છ અને પવિત્ર કરો! તે માર્ગ તો નિર્મળ-નિરાકાર-ચેતનનો માર્ગ છે. યસર્થ આકારને ધોવાથી તે માર્ગ તય (નક્કી) થઈ શકતો નથી.

વૈકુંઠ ઊંચું સિખર પર,

ઊવટ ચઢતાં ઉંચાણ ।

મોહજલ લેહેરો મારે સામિયો,

ઈહાં વાય તે વા ઉંધાણ ॥૧૫॥

ભાવાર્થ-વૈકુંઠ માર્ગ તો બહુ ઊંચો છે. તે માર્ગ પર તો ત્યાગ, વૈરાગ્ય, શીલ, શાંત, ધૈર્ય, સંતોષરૂપી વસ્ત્રને પહેરીને ચાલવું પડશે. આ પ્રકારના ચીરક વસ્ત્ર ધારણ કરીને આ કઠિન ચઢાવયુક્ત ઊંચા માર્ગના સિખર પર ઉતરી શકશો, તો વૈકુંઠનું સુખ પ્રાપ્ત થશે. પુનઃ ચીરક (ભગવા વસ્ત્ર) વેષ ધારણ તો કર્યો, તેમજ તપસ્યાના માટે સંસારને છોડીને હિમાલયના નિર્જન વનમાં પણ નીકળી પડ્યા, અપિતુ ભૂખ, પ્યાસ, ડર આદિ માયાવી લહેરો વારે-વારે જીવને પદચ્યુત કરવા માટે તેની પર તૂટી પડે છે. પુનઃ એ પણ સહન કરી આગળ વધ્યા, તો થોડો માર્ગ તય (નક્કી) કરતાં ન કરતાં સ્વયં માયા જ તૂટી પડે છે અને ‘છલ બલ વલ કરી જાય સમીપા, અંચલ બાત બુતાવે

દીપા' ધ્યાનમાં મસ્ત યોગી (જીવ) ની આગળ ઈન્દ્રલોકની ઉર્વશી અથવા વસંત અપ્સરાની જેમ છમછમાવા લાગે છે. ત્યારે માયાના પરવશ થયેલી ઈન્દ્રિયોના અધિષ્ઠાત્રી દેવ પણ 'સૂરલોક આઈ કપાટ ઉઘાડે' ઈન્દ્રિયરૂપી કપાટ (આંખ) ખોલી દે છે. આ પ્રકાર બ્રહ્મના ધ્યાનમાં લાગેલાં જીવની આગળ માયાની ષટ (છ) ઊર્મિઓ (તરંગો)- શોક, મોહ, જરા, મૃત્યુ, ક્ષુધા અને પ્યાસરૂપી અપ્સરાઓની સાથે છમછમાતાં આવવાથી સમૂહ ઈન્દ્રિયો સહિત ચારેય અંતઃકરણ વિષયોની તરફ ઊલટો (માયાવી તરફ) પવન ચલાવવા લાગે છે.

ચઢવું ઊંચું ચીરક થઈ,

વાટે દુખ દિએ ઘણા દુષ્ટ ।

પ્રવાહ ઉતરતાં સોહેલું,

પણ દોહેલું તે ચઢતાં પુષ્ટ ॥૧૬॥

ભાવાર્થ-શિખરની વૈકુંઠરૂપી ઘાટીમાં ઉતરવા માટે ત્યાગ અને વૈરાગ્યયુક્ત માર્ગ પર ચઢવું પડે છે. આ માર્ગ અત્યંત ઊંચો છે. આ રસ્તા પર ચઢતી વખતે ઉપરોક્ત બહુ જ પ્રકારના દુષ્ટ તસ્કરો, દુઃખ દેવા અને માર્ગથી નીચે પાડીને ચ્યુત કરવા હેતુ તૂટી પડે છે. અતઃ આ માર્ગ પર અત્યંત હોશિયારીથી ત્યાગ અને વૈરાગ્યને મુખ્ય કરી ધૈર્ય, શાંતિ, ગરીબી, ક્ષમા તથા જ્ઞાનરૂપી વસ્ત્ર પહેરીને જો ચઢે, તો પાર ઉતરી શકશે. જેમ-નર-નારાયણ ઋષિ, પરવાહી માર્ગ પર ચાલવું તો અત્યંત સરળ છે. સ્વતઃ જ ચાલી જાય છે. દુઃખ ઉઠાવું પડતું નથી. કામ,

ક્રોધ, લોભ આદિ ધારણ કરવા માટે શીખવું પડતું નથી. તે તો જન્મસિદ્ધ છે. અતઃ સ્વતઃ જ આવી જાય છે. પરંતુ પુષ્ટિ માર્ગ પર ચાલવામાં ભારી કઠણાઈ છે એટલે કે આખી દુનિયા પરવાહી માર્ગ પર જ ચાલી જાય છે.

સોહેલું દેખી કાં ઉતરો રે,

આગલ દુખ અનેક ।

ચઢતાં ઘણુંએ દોહેલું,

પણ વૈકુંઠ સુખ વસેક ॥૧૭॥

ભાવાર્થ-પરવાહી માર્ગને સરળ જોઈને હે માનવો ! તમે બધા તે માર્ગ પર કેમ ઉતરતાં ચાલી રહ્યા છો ? ચાલવાથી તો માર્ગ સરલ જોવામાં આવે છે. પરંતુ તે માર્ગ ચાલીને આગળ કયા ઘાટમાં ઉતરશો, એ જોતાં નથી ? આગળ તો જમપુરીનો દુઃખદાયી ઘાટ છે. ત્યાં પહોંચીને શું કરશો ? કેમ કે “કાંટે ચૂભે દુખ પાઈએ, સેહે ન સકે લગાર । પર હોત હૈ મોહે અચંભા, એ કયો સેહેસી જમમાર ॥” વૈકુંઠના ચઢાવદાર માર્ગ પર ચાલવામાં બહુ કઠણાઈ (ઘેરી મુશ્કેલી) છે. પરંતુ અહીંયા જો ૭૦-૮૦ વર્ષનું દુઃખ ઉઠાવી લેશો, તો તમે લાખો વર્ષોના વૈકુંઠના વિશેષ સુખને પ્રાપ્ત કરી શકશો. અતઃ (તેથી) વિચાર કરી લો કે તમે લાખો વર્ષોના સુખના માટે ૮૦ વર્ષનું દુઃખ સહન કરવું છે યા ૮૦ વર્ષ વિષયજન્ય સુખ ભોગવીને લાખો વર્ષોનું સુખદાયી જીવન બગાડવું છે ?

સુપનતણાં સુખ કારણો,

કેમ ખોઈએ અખંડ સુખ ।

સુખ સુપને દેખી કરી,

કેમ લીજે સાખ્યાત દુખ ॥૧૮॥

ભાવાર્થ-માનવ થઈને પણ વિચાર-વિવેક કર્યા વગર, શૂન્ય દિમાગવાળા પશુવત્ બનીને શું સ્વપ્નિક, જૂઠા પંચજન્ય સુખ હેતુ વૈકુંઠના અખંડ સુખને ખોવા જેવી મૂર્ખતા કરવી જોઈએ? વિચાર તો કરો! ક્ષણિક સ્વપ્નવત્ વિષયોના સુખ જોઈને તે સુખ માટે એવો અમૂલ્ય અવસર ચૂકીને કેમ તમે બધા જમપુરીના સાક્ષાત્ દુઃખને ખરીદી રહ્યા છો? ત્યાંના દુઃખને જોઈને જરા વિચાર કરો કે તે દુઃખ સહન પણ કેવી રીતે થશે?

ચીરક થઈ તમે ના સકો રે,

માયામાં થયાં મોટા ।

વાણી વિચારી નવ જુઓ,

પછે શાસ્ત્ર કરો કાં ખોટા ॥૧૯॥

ભાવાર્થ-શાસ્ત્રોક્ત ત્યાગ વૈરાગ્ય, દયા, ક્ષમા, શીલ, સંતોષ, ધૈર્ય, જ્ઞાન, પ્રેમરૂપી વસ્ત્ર તમે કેવી રીતે ધારણ કરી શકશો? તમે તો વિષયમાં ઉન્મત્ત થઈને ‘કંઠ બાંહોડી ઘાલે’ ગજેન્દ્રની જેમ મસ્ત ચાલમાં ચાલી રહ્યા છો. કામી, ક્રોધી, લોભી, ચોરી, નિર્દયતા આદિ ગુણોને ધારણ કરી માયાની વચ્ચે છલ-છિદ્રમ કરીને પણ મોટા બનવા ચાહો છો, મોટા બની

રહ્યા છો. ધનવાન બનીને વિષયભોગના માટે અનર્થથી અનર્થ કર્મ કરવામાં પણ ચૂકતા નથી. શાસ્ત્રોની વાણી-વચન પર વિચાર કરીને જોતાં પણ નથી! ‘પાપ-પુણ્ય કંઈ જ નથી. પાપ કરવાવાળા જ સુખી છે’ એવો વિચાર કરી એ નિશ્ચિત કરો છો કે ધર્મ માર્ગ પર ચાલવાથી દુઃખી બનવું પડે છે. પરંતુ એ વિચાર મનમાં લાવતાં નથી કે પાપીને સુખ પણ તો તેના પહેલાં (પૂર્વે)ના પુણ્યના ફલસ્વરૂપ જ મળી રહ્યું છે. તમારા પૂર્વના પુણ્ય ન હોય, પાપ હોય, તો અહીંયા સુખ કેવી રીતે મળશે? જ્યાં પણ જુઓ ધર્મનો જ વિજય થાય છે. અહીં પાપ કર્મ કરવાવાળા પહેલાંના પુણ્યનું ફળ ભોગવી રહ્યા છે. પરંતુ અહીંના પાપ બીજી યોનીમાં ભોગવ્યા વગર તે ક્યારે છૂટી શકશે? કદાપિ નહીં! તમે ધર્મ પર ચાલતાં હોવા છતાં પણ દુઃખી હોય અર્થાત્ તમે પહેલાંના પાપ ભોગવી રહ્યા છો. અહીં કરેલાં ધર્મનું પ્રતિફળ આગળ અત્યંત સુખદાયી થશે. શાસ્ત્રો એવમ્ આપ્તપુરુષોનું એ જ કહેવું છે. આ પર વિચાર તો કરો! શાસ્ત્રોના વચનને ન ઠુકરાવો (જૂઠલાવો). શાસ્ત્ર જૂઠ નહીં સત્ય કહે છે.

દુખડાં ખમી તમે ના સકો,

માયા સુખે રહ્યા માંણો ।

ચઢાય નહીં એણી ઉવટે,

પાછાં ચઢતાં ને કાં તાંણો ॥૨૦॥

ભાવાર્થ-વૈકુંઠ માર્ગના દુઃખ તમે સહી (સહન કરી) શકશો નહિ. તે માર્ગના દુઃખ ધારણ ન કરી શકવાથી જ તો

તમે માયાના વિષયજન્ય સુખ લઈ રહ્યા છો. માયાના સુખ સામે છે, નગદ (રોકડા) છે. તેથી એમાં જ તમારો વિશ્વાસ છે કે એ જ સુખ સાચું છે. વૈકુંઠના સુખ તો ઉધારના સુખ છે. તે પણ છે યા નહીં, કોણ જાણે ! શાસ્ત્રોનું કહેવું છે કે એવું છે. પરંતુ કેવી રીતે વિશ્વાસ કરે ? પરંતુ એક દિવસ (રોજ) તો વિશ્વાસ જરૂર આવશે. લેકિન માયાના ગુણોનો પરિત્યાગ કર્યા વગર વૈકુંઠના કઠિન રસ્તા પર ચઢવામાં આવશે નહિ. વિષયસુખના પ્રેમી એવા કઠિન માર્ગ પર ચઢી શકશે નહિ. પરંતુ ચઢવાવાળાને પાછાં કેમ ખેંચો છો ? તેના માર્ગ પર બાધા-વિઘ્ન પહોંચાડવાથી શું મળશે ? અતઃ તે માર્ગ પર ચાલવાવાળા સાધકના પ્રતિ છલ-છિદ્રમ રચીને તેમની સાધનામાં વિઘ્ન-બાધા ન પહોંચાડો. તેને બંધનમાં ન નાંખો.

તાણ્યું તમારું સું કરે,

જેને લાગ્યો છે ચોલનો રંગ ।

સાધ કહાવી અસાધ થાઓ છો,

કરો છો ભજનમાં ભંગ ॥૨૧॥

ભાવાર્થ-જે સાધકના હૃદયમાં જમપુરીના દુઃખના પ્રતિ ભય ઉત્પન્ન થયો અને પરમાત્માના પ્રતિ અંતઃકરણમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો, તે સાધકને તે માર્ગથી પાછાં ખેંચીને પોતાના જેવા બનાવવા માટે તમારા દ્વારા પ્રયુક્ત (પ્રયોગ કરેલાં) ખેંચાણ શું કરી શકશે ? મીરાંબાઈ, ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ વગેરે ભક્તોને કોઈ તેમના માર્ગથી ફિરાવી શક્યું

ન હતું. જે સાધકને પરમાત્માના નામરૂપી ચોલીનો (ચુંદડીનો) પ્રેમરૂપી રંગ લાગી ગયો હોય, તેને ભલા કોઈ કેવી રીતે ડગાવી શકશે ? કિંતુ તમે તો કહેવડાવો છો જ્ઞાની, સાધનશીલ સાધક, પરંતુ સાધુના એક પણ ગુણ તમારામાં જોવામાં આવતાં નથી ! અસાધ જેવી ચાલ ચાલીને દુષ્ટો જેવા કર્મ કરીને કહેવાઓ છો સાધુ !! બીજાઓની ભજન-ભક્તિમાં વિઘ્ન પહોંચાડો છો, ઈર્ષ્યાના વશીભૂત થઈને બીજાઓનું કરેલું જોઈને બળી મરો છો, પોતે પણ ન ખાવ અને બીજાઓને ખાતાં જોઈને ક્રોધિત થઈ ઉઠો છો, સ્વયં તે કઠિન માર્ગ પર ચાલી શકતા નથી, બીજા ચાલે, તો તેને પાછળ ખેંચો છો, તે માર્ગથી ફેંકવા (છોડાવા) માટે પાછળ પડ્યા છો ! મીરાંની શાદી કરાવવા માટે હજારો તૂટી પડ્યા, ચૈતન્ય મહાપ્રભુને કોણે-કોણે હેરાન નથી કર્યા !! પરંતુ તે બાધક બનવાવાળા એ માર્ગ ચાલીને ક્યાં પહોંચ્યા ? એ તો વિચાર કરો !!!

પગલાં પોતાનાં જુઓ નહીં,

અને બીજાને દેઓ છો દોસ ।

શાસ્ત્ર અરથ સમજા નથી,

તાં જાતો નથી રિદે રોસ ॥૨૨॥

ભાવાર્થ-‘સ્વયં હું કેવી રીતે ચાલી રહ્યો છું ? શું શાસ્ત્રોક્ત માનવ લક્ષણ મારામાં છે ? હું સ્વયં વિષયોથી કેટલો દૂર થયો છું ? બીજાઓને ક્ષમા કરવામાં હું ક્યાં સુધી સમર્થ છું ? મેં દિનભરમાં કોઈનું દિલ તો દુઃખાયુ (દુભાયુ) નથી ને ?

મારી નજર બૂરાથી તો ટકરાઈ નથી ને ? જુબાનથી મેં કોઈને અપશબ્દ તો નથી કહ્યા ને ? હાથથી કોઈને દુઃખ પહોંચાડવાવાળા અકૃત કર્મ તો કર્યા નથી ને ? મારી અંદર આત્મીય ગુણ જેવા ક્ષમા, દયા વગેરેની વૃદ્ધિ તો થઈ રહી છે ને ? બીજાઓને દુઃખ પહોંચાડીને હું દુઃખી થઉં છું યા સુખી ? માયાવી પદાર્થોથી હું કેટલો દૂર છું ? કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે ઘાતક વૃત્તિઓને હું ક્યાં સુધી છોડી શકું છું ?' પોતાની એ બધી આંતરિક પ્રવૃત્તિઓમાં તો ઝાંખતાં નથી. પોતાની અંદરના ભેંસ બરાબર દોષને તો જોતાં નથી, બીજાઓના તલભરના દોષને ઢૂંઢી-ઢૂંઢીને (શોધી-શોધીને) તાડ (ઊંચા) બનાવવાની કોશિશ કરો છો. પોતાને નિર્દોષ જતાવવા (બતાવવા) અને બીજાઓને દોષી બનાવવામાં જીવન લગાવી રહ્યા છો. શાસ્ત્રોમાં શું લખ્યું છે, શાસ્ત્રોના અર્થને સમજો ! શું છોડવાનું કહ્યું છે જાણો !! માયાવી વિકારો-માયાવી પદાર્થો (સોના, ચાંદી, ઘર, બંગલા, મોટર) ના પ્રતિની મમતા છોડવા માટે શાસ્ત્ર વારંવાર પુકારી રહ્યા છે. તેથી કામ, ક્રોધ, લોભ, નિંદા, ચોરી, જૂઠ, છલ-છિદ્ર વગેરે તમોગુણી માયાવી વિકારીને છોડીને જીવ માત્રના પ્રતિ દયાળુ, ક્ષમાશીલ, શાંતિપૂર્ણ અને ધૈર્યયુક્ત બનો. શાસ્ત્ર જે વૃત્તિઓ (ચિત્તવૃત્તિ, માનસિક વલણ, આચરણ, સ્વભાવ, વર્તન) છોડાવી રહ્યા છે, તેને જ કેમ પકડી બેઠાં છો ? જેને ધારણ કરવાનું કહે છે, તે કેમ લેતાં નથી ? એનું કારણ એ છે કે તમે શાસ્ત્રોના અર્થને સમજી શક્યા નથી. શાસ્ત્રોના કથન (હકીકત) ના પ્રતિ તમને વિશ્વાસ જ ક્યાં છે, જે તમે દુર્ગુણોને ત્યાગી શકો. એટલા માટે વારંવાર શાસ્ત્રોના વચન સાંભળવા

અને સંભળાવવાથી પણ તમારી અંદરના રોષ-ક્રોધ, ઈર્ષ્યા,
દ્વેષ વગેરે જતાં નથી!

શાસ્ત્રે મારગ બે કહ્યા,

ત્રીજો ન કહ્યો કોય ।

એક વાટ વૈકુંઠ તણી,

બીજી સ્વર્ગ જમપુરી જોય ॥૨૩॥

ભાવાર્થ-શાસ્ત્રોમાં માનવ માત્રના માટે બે માર્ગ
બતાવવામાં આવ્યા છે. ત્રીજો માર્ગ બતાવ્યો નથી. ઉક્ત બે
માર્ગોમાંથી એક માર્ગ છે વૈકુંઠનો, જ્યાં ત્યાગ, વૈરાગ્ય, શીલ,
સંતોષ, દયા, ક્ષમા, જ્ઞાન, ભક્તિ, ધૈર્ય, શાંતિપનારૂપી સાધનો
દ્વારા પહોંચી શકાય છે. બીજો માર્ગ છે જમપુરીનો, જ્યાં કામ,
ક્રોધ, લોભ, નિંદા, યુગલી, નિર્દયતા, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, છળકપટ
વગેરે તમોગુણી વૃત્તિઓને વશીભૂત થઈને પહોંચવું પડે છે.
સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ માટે રજોગુણી વૃત્તિ ધારણ કરવી પડશે. યજ્ઞાદિ
કર્મ કરવા પડશે. તો પણ ક્ષણિક સુખ જ પ્રાપ્ત થશે. ક્ષણિક
સુખના પછી પુનઃ કર્મભૂમિ મૃત્યુલોકમાં જ જન્મ લેવો પડશે.
યસર્થ સ્વર્ગનું સુખ પણ જમપુરીનું દુઃખ આપવાવાળા જ છે.

વળી એક વાટ કહી કરી,

તે તતખિણ કીધો લોપ ।

તિહાંના હતા તે ચાલિયા,

પણ રહી તે માયામાં ગોપ ॥૨૪॥

તમે રે જુઓ પોતે આપ સંભારી,
કેહી રે લીધી છે વાટ ।
કેહી રે ભોમના બંધ બાંધો છો,
ઉતરસો કીહે રે ઘાટ ॥૨૫॥

ભાવાર્થ-હે સાધનશીલ સજ્જનો ! તમે બધા પોતાના અંતઃકરણની વિચાર-વિવેકરૂપી આંખોથી પોતાના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને માયાવી વિષયોથી હટાવીને જુઓ. જવાનું તો બધાને છે. કિંતુ શું શરીર પરલોક જવાવાળું છે ? નહીં ! આત્મા જશે પરલોક !! તો પરલોકનું અસ્તિત્વ રાખવાવાળી આ આત્માને કયા માર્ગ પર ચલાવી રહ્યા છો ? શાસ્ત્રોના અનુકૂળ સમજ રાખીને જુઓ કે તમે પોતાની આત્માને વૈકુંઠના માર્ગ પર ચલાવી રહ્યા છો યા બીજા માર્ગ પર ? કેમ કે “સાથજ સમઝ ઐસી ચાહિએ, જેસા કહ્યા શાસ્ત્ર વચન.” તેથી શાસ્ત્ર કઈ ભોમના પ્રેમના બંધનમાં બંધાવાનું કહી રહ્યા છે ? ઈન્દ્રિયોને પંચવિષયોથી પ્રાપ્ત થવાવાળા મનના અનુકૂળ સુખથી યા વૈકુંઠના જગદીશના ચરણોમાં પહોંચાડવાવાળા ત્યાગ, વૈરાગ્ય, પ્રેમ, દયા, ક્ષમા વગેરે આત્મીય ગુણોથી ? શાસ્ત્ર કયા માર્ગ પર ચાલીને કેવી રીતે બંધમાં (ચિત્તમાં-બંધનમાં) બંધાઈને

ભીમની ભાંતિ ભયંકર કઠિન એવમ્ ‘પરસ્તાદભયં’ અર્થાત્ તલવારની ધાર પર પાછળની તરફ ચાલવા જેવું છે. આ માર્ગ છે, તો સહી, પરંતુ તમારા અને મારા જેવા લોકો માટે તો નહિ કે બરાબર છે. આ માર્ગથી આજસુધી કોઈ ગયા નથી.

ક્યાં પહોંચવા માટે કહી રહ્યા છે ? શાસ્ત્રોના વચનો દ્વારા પોતાની ચાલેલાં માર્ગ પ્રતિ વિચાર કરીને જુઓ કે તમે સ્વયં વૈકુંઠના ઘાટમાં ઉતારવાવાળા માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છો યા જમપુરીમાં ઉતારવાવાળા માર્ગ પર ?

ગુણ પચવીસે બાંધ્યા રે,

બાંધ્યા તે નવે અંગ ।

ઈંદ્રી પખે ગુણો બાંધ્યા,

કાંઈ દ્રઢ કરી માયા સંગ ॥૨૬॥

ભાવાર્થ-જ્ઞાન, ત્યાગ, વૈરાગ્ય વગેરે આત્મીય ગુણોને ધારણ કરી પ્રભુના ચરણોમાં પ્રેમરૂપી રસી (દોરી) દ્વારા બંધાઈ જવાના બદલે આ શરીર પંચમહાભૂત નિર્મિત પચીસ પ્રકૃતિઓ, નવ દ્વાર-શ્રવણ-૨, નેત્ર-૨, નાસિકા-૨, મોં-૧, ઉપસ્થ-૧, પાયુ-૧.

દસ ઈન્દ્રિયો-શ્રવણ, ત્વચા, નેત્ર, રસના, નાસિકા, વાક્, પાણી, પાદ, ઉપસ્થ, પાયુ.

સત, રજ, તમ-એ ત્રણ ગુણોના પ્રેમમાં બંધાઈ ગયા. એક પણ ગુણ અથવા ઈન્દ્રિય સ્વાદ પ્રાપ્ત કરવા જેવા પોતાના કર્મરૂપી ધર્મને છોડવા ચાહતા નથી. તેમની અંદર તે કર્મથી પ્રાપ્ત સુખની મમતા એવી દૃઢ થઈ ચૂકી છે કે એકવાર વજ્ર (ઈંદ્રનું શસ્ત્ર) પણ તૂટી જાય, પરંતુ માયાવી પદાર્થોના પ્રતિ જીવને લાગેલી એ મમતા છૂટી શકશે નહિ. આ પ્રકાર જીવ માયાની સંગથી એવા રંગમાં રંગાઈને બંધાઈ ગયા છે !

બંધ પ્રભુસૂં ન બાંધિયા રે,
ત્યારે કેણી પેરે આવે તેહ ।
રદે વિચારી જોઈએ જો,
બાંધ્યો છે કેસું નેહ ॥૨૭॥

ભાવાર્થ-શાસ્ત્ર કહે છે, “પ્રભુની સાથે બંધન બાંધો. ઈન્દ્રિયો નિગ્રહ (સંયમ) કરો. વિષયના પંચજન્ય સુખોનો પરિત્યાગ કરો.” પરંતુ એ બની શકતું નથી. અંગ-પ્રત્યંગને માયાની સાથે બાંધીને અમે આ માર્ગ પર સદાથી ચાલતા આવ્યા છે, તો અમારી આગળ તે વૈકુંઠરૂપી ઘાટીના જગદીશના ચરણ કેવી રીતે આવશે ? આ વાત પર શાસ્ત્રોના વચનો દ્વારા હૃદયથી વિચાર કરી જુઓ કે તમે કોની સાથે નેહ (પ્રેમ) બાંધીને કઈ તરફ પહોંચવાનો માર્ગ તય (નક્કી) કરી રહ્યા છો ? તમારો પ્રેમ, કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે માયાવી ગુણોથી છે યા તમે આત્મીય ગુણો - ત્યાગ, વૈરાગ્ય, શીલ, દયા વગેરેથી નેહ બાંધ્યો છે ?

જે રે ગામની વાટ જ લીજે,
આવે તેહ જ ગામ ।
જાણીને જમપુરી જાઓ છો,
ત્યારે ન આવે અખંડ વિસરામ ॥૨૮॥

ભાવાર્થ-જુઓ ! જે માર્ગથી ચાલવાથી જે ઘાટમાં ઉતરવામાં આવે છે, તે ઘાટમાં ઉતરવા માટે તે જ માર્ગ પર ચાલવું પડશે અર્થાત્ જે ગામનો માર્ગ લઈશું, તે માર્ગ ચાલીને

તે જ ગામ આવશે. તેથી મીર ઘાટના (વૈકુંઠના) માર્ગ પર ચાલવાવાળાઓની આગળ મીર ઘાટ અને તીર ઘાટના માર્ગ પર ચાલવાવાળાઓની આગળ તીર ઘાટ જ આવશે. તીર ઘાટનો માર્ગ ચાલીને મીર ઘાટ ઉતરવા ચાહશો, તો બનશે નહિ ! હવે સ્વયં વિચાર કરો કે હું કયા ઘાટનો માર્ગ લઈને ચાલી રહ્યો છું ? શાસ્ત્રોના દ્વારા જાણતાં-જાણતાં પણ કામી, ક્રોધી અને લોભી બનીને જમપુરીના માર્ગ પર ચાલવાથી તમારી આગળ વૈકુંઠના અખંડ વિશ્રામદાયી આનંદપૂર્ણ ઘાટ કદાપિ આવશે નહિ. જો જમપુરીનો માર્ગ ચાલીને પણ અખંડ સુખમાં વિશ્રામ મળવા લાગશે, તો જમપુરી કોણ જશે ?

સૂથી વાટ જાણી સંજમપુરી,

કાં સહુએ ઉજાણાં જાઓ ।

વેદ પુરાણ તમે સાંભળી,

એમ રુદે ફૂટા કાં થાઓ ॥૨૯॥

ભાવાર્થ- સંજમપુરીનો માર્ગ સરલ છે. માયાવી સુખોમાં ઉન્મત્ત થઈને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, છળકપટ વગેરે માયાવી ગુણોના પરવશ થઈને મનના અનુકૂળ થઈને ઉદ્ડવત્ (બેકાબૂ-નિરંકુશ) દોડવા માટે ઈન્દ્રિયોને સાધવી (વશમાં કરવી) પડતી નથી. તે માર્ગ પર તો તે સ્વતઃ જ ચાલી જાય છે. આ માર્ગ પર ચાલતાં સમયે આખી દુનિયા પણ સાથે મળશે, એ જાણીને બધા તે માર્ગ પર કેમ દોડી રહ્યા છો ? શું તમે વેદ, પુરાણ વગેરે સદ્ગ્રંથોની પુકાર સાંભળી નથી ? વેદ,

પુરાણ વગેરે તમારા માટે જ ડંકાની ચોટ (ખુલ્લેઆમ) પર ચિલ્લાવી રહ્યા છે. શાસ્ત્રોના વચનોને સાંભળતાં અને સંભળાવતાં પણ એવા માર્ગ પર કેમ ચાલી રહ્યા છો? આ તો આંખ વગરના આંધળાં જેવો માર્ગ છે! એવા હૃદયના ફૂટેલાં નેત્રવાળા ન બનો!

દેખાદેખી પંથ કરો છો,

રહે નથી વિચાર ।

શાસ્ત્ર વાણી જો સત કરો,

તો ભૂલો કેમ આ વાર ॥૩૦॥

ભાવાર્થ-તમે પણ તો તે જ પંથ પર ચાલી રહ્યા છો, જેની પર બીજા ચાલે છે! ‘બીજા કામી, કોધી, લોભાંધ બનીને ચાલી રહ્યા છે, તો હું કેમ ન ચાલું? બીજા વ્યભિચારી બનીને ચાલી રહ્યા છે, ત્યારે પણ તો સુખી છે. તો હું પણ વ્યભિચારી કેમ ન બનું? એ જ સોચો-વિચારો છો. પરંતુ એ નથી સોચતાં કે ‘તેની એક આંખ ફૂટી છે, હું પણ પોતાની એક આંખ કેમ ન ફોડી લઉં?’ અંતઃકરણથી વિચાર કરી બુદ્ધિનો પ્રયોગ કર્યા વગર માર્ગ ચાલી રહ્યા છો. જો શાસ્ત્રોના વચનોના પ્રતિ તમને સાચો વિશ્વાસ હોત, તો એવા માર્ગ પર ચાલતાં નહિ! શાસ્ત્ર નિષેધ માર્ગ પકડતાં નથી!! વેદ, શાસ્ત્રોના પ્રતિ અંધવિશ્વાસ હોવાના કારણે જ તમે આ પ્રકાર ભૂલીને મનમાની માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છો. વેદ, શાસ્ત્ર વગેરે કહી રહ્યા છે અને તમે સાંભળી રહ્યા છો કે આ માનવતન દ્વારા નિષેધ કર્મ કરવામાં કેવું જોખમ

છે, પરંતુ તમારું સાંભળવું અને સંભળાવવું બધું વ્યર્થ છે. એવી ભૂલ તો પશુ અથવા આંધળાં પણ ના કરે !

ઢોળતાં ઢોળાને સોહેલું,

પણ આગળ ઊંડી ખાડ ।

લોહી માંસ સરવે સૂકસે,

પછે ઘરટ દળાસે હાડ ॥૩૧॥

ભાવાર્થ-નીચેના માર્ગ અર્થાત્ ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોના વશમાં થઈને ઉતરવું અને ઉતારવું અથવા ચાલવું અને ચલાવવું સરલ હોય છે. તેમાં કોઈ પ્રકારની કઠણાઈ હોતી નથી. તે માર્ગ તો અનુકૂળ લાગે છે. પરંતુ નીચેના માર્ગ પર ઉતરવું જેટલું સરલ છે, આગળ તેટલાં જ ગહેરા તીર ઘાટ અર્થાત્ ચોરાશીના અસહનીય દુઃખ તૈયાર જ મળે છે. ત્યાં ચોરાશીના તીર ઘાટમાં તો સૂક્ષ્મ દેહનું રક્ત અને માંસ અગ્નિમાં સૂકવી દેવામાં આવશે અને હાડકાંઓને વારે-વારે ચક્કી (ઘંટી) માં નાંખીને પીસવામાં (દળવામાં) આવશે. ત્યારે અહીંયા માયામાં ઉન્મત્ત થઈને ‘કંઠ બાંહોડિયા ઘાલે’ રૂપ મજામાં જે સ્વાદ મળે છે, તે સ્વાદની યાદ જમપુરીમાં આવશે.

કેસ ત્વયા જાસે ચરમાઈ,

નસો ત્રૂટસે નિરવાણ ।

વિધવિધનાં દુખ દેખસો,

પણ તોહે નહીં છોડે પ્રાણ ॥૩૨॥

ભાવાર્થ-તે સમય જમપુરીના સૂક્ષ્મ તનમાં કેશ (વાળ) બળીને રાખ થઈ જશે અને ત્વચા (ચામડી) રબર સદૃશ શિથિલ (નરમ) બની જશે. કર્મના અનુસાર ચોરાશી નર્કકુંડોમાં અલગ-અલગ દુઃખ ભોગવતાં-ભોગવતાં નસ-નસ તૂટવા લાગશે. આટલું થયા પછી પણ પ્રાણ છૂટશે નહિ. ત્યાંના તન તો સૂક્ષ્મ હશે. તે સમય તે જ સૂક્ષ્મ તન જાગૃતનું કહેવાશે અને એ પ્રત્યક્ષ-અત્યારનું તન સ્વપ્નવત્ બની જશે. અહીંના કર્મોના પશ્ચાતાપ ત્યાં જમપુરીમાં થશે. તે જાગૃત તનમાં અહીંના વેદ, પુરાણોની પુકાર પણ હૃદયમાં ઉમડી-ઉમડીને આવશે, ત્યારે તમે પોતાની જાતને જ ધિક્કારશો. પરંતુ તે જમપુરીના દુઃખ ભોગવ્યા વગર છૂટી શકશો નહિ !

જમપુરીનાં દુઃખ દારૂણ,

તે સું નથી તમે માંણ્યા ।

પુરાણ તે માટે કહે પુકારી,

કેણે જાએ રખે અજાણ્યા ॥૩૩॥

ભાવાર્થ-સંજમપુરીના જે દુઃખ છે, તે અત્યંત દારૂણ, કઠિન તેમજ ભયંકર છે. તે દુઃખ સહન કરતાં સમય જીવને બહુ કષ્ટ થશે, પરંતુ મજબૂર થઈને પણ ભોગવવું તો અવશ્ય પડશે. જુઓ ! ત્યાંના દુઃખોને શાસ્ત્રોમાં કેવા ભયંકર બતાવ્યા છે. શાસ્ત્રોના કહ્યા પ્રમાણે શું તમે જમપુરીના દુઃખને ભયંકર માનતા નથી ? શાસ્ત્રોની પુકારના પ્રતિ શું તમને વિશ્વાસ આવતો નથી ? અત્યારે ભલે ન માનો, વિશ્વાસ ન કરો. પરંતુ

અંત સમયમાં આ સ્વપ્નિક તનથી છૂટવાથી જ્યારે જાગૃતનું દુઃખ પ્રત્યક્ષ સામે આવશે, ત્યારે તો માનશો ને ! પુરાણ બન્યું છે માનવ માટે, ન કે પશુઓના માટે. તે દારૂણ દુઃખથી અમોને બચાવવા માટે પુરાણ પુકારી રહ્યું છે કે ‘તે જમપુરીના દુઃખથી પોતાને બચાવો !’ હવે તે વચનો પર વિશ્વાસ ન કરો, તો કોનો દોષ ? યસર્થ પુરાણ પહેલાંથી જ માનવ માત્રને પુકારતાં આ વિષયમાં ચેતવણી આપી રહ્યા છે કે ‘કોઈપણ માનવ જાણ્યા વગર અહીંયાથી જમપુરીના દુઃખ ભોગવવા ન જાય ! સાંભળીને-સમજીને અહીંયાથી બચવાની કોશિશ કરો !! માર્ગ બદલી લે અથવા તે ભયંકર દુઃખના વિષયમાં જાણીને જ જમપુરી જાય !!!’

કુંડ અઠાવીસ કહ્યા સુકદેવે,

એક બીજાથી ચઢતા જાએ ।

ત્યારે પડયો પરીખત દુખ સુણી,

સ્વામી બીજા તો ના સંભળાએ ॥૩૪॥

ભાવાર્થ-જ્યારે શુકદેવ મુનિ જમપુરીના અથાહ દુઃખદાયી નરકકુંડોનું ક્રમથી વર્ણન કરીને રાજા પરીક્ષિતને સંભળાવી રહ્યા હતા, અને ત્યાંના એક બીજાથી ઉત્તરોત્તર વધતાં દુઃખોના વર્ણન સાંભળતાં-સાંભળતાં જ્યારે ૨૮મા નરકકુંડના વર્ણન સુધી પહોંચ્યા, ત્યારે રાજા પરીક્ષિત અસહ્ય દશામાં પહોંચીને બોલી ઉઠ્યા, “હવે આગળનું વર્ણન મારાથી સાંભળી શકાશે નહિ.” એવું દારૂણ અને ભયંકર વર્ણન સાંભળીને રાજા મૂર્છિત થઈને

જમીન પર પડી ગયા અને શુક્રમુનિને રોકતાં કહ્યું, “સ્વામીજી ! હવે મારા પ્રાણ નીકળી રહ્યા છે. આગળના એક પણ કુંડનું વર્ણન સાંભળવાની શક્તિ મારામાં નથી. અતઃ આપ વર્ણન કરવાનું બંધ કરી દો”.

છપન રહ્યાં વિન સાંભળ્યાં,

તે તાં સુણી ન સક્યો રાએ ।

કળકળી કંપમાન થયો,

તે તાં કહ્યાં ન સુણ્યાં જાએ ॥૩૫॥

ભાવાર્થ-ચોરાસી નરકકુંડોમાંથી રાજા પરીક્ષિત દ્વારા અઠ્ઠાવીસ નરકકુંડોનું વર્ણન જ સાંભળવામાં આવ્યું. છપ્પન નરકકુંડોનું વર્ણન કરવું રહી ગયું. કારણ તે નરકકુંડો એવા દુઃખપ્રદ છે કે તેમના વર્ણન રાજા પણ ન સાંભળી શક્યા. અઠ્ઠાવીસ નરકકુંડોનું વર્ણન માત્ર સાંભળવાથી કઠોર હૃદયવાળા રાજા પણ કલકલીને કાંપતાં (ધ્રુજને) જમીન પર પડી ગયા. યસર્થ શુક્રદેવમુનિએ આગળનું વર્ણન કર્યું નથી. શેષ (બાકી) છપ્પન નરકકુંડોનું વર્ણન ન કહેવામાં આવ્યું અને ન સાંભળવામાં જ આવ્યું. એવા દુઃખપ્રદ ભયંકર નરકકુંડોનું વર્ણન સાંભળવા માત્રથી રાજા પરીક્ષિતની એવી દશા થઈ, તો એવા ભયંકર દુઃખ નરકમાં જઈને જો ભોગવવા પડે, તો જીવની શું દશા હશે ? વિચાર કરો !

દૈવ તે દોસ લિએ નહીં,

તે માટે કીધાં પુરાણ ।

દેખી પડો કાં ખાડમાં,

આ તાં સહુને કરે છે જાણા ॥૩૬॥

ભાવાર્થ-દૈવ-પરમાત્માની અક્કલ બહુ ભારી છે. તે બહુ હોશિયારીથી કામ કરે છે. પોતાના સિર પર દોષ ન લાગે અથવા ન લેવા માટે તેઓએ સૃષ્ટિમાં માનવમાત્રના જીવો માટે પુરાણરૂપી ચિહ્નનો પ્રબંધ કરી દીધો. પરમાત્મા દ્વારા મોકલેલી વેદ-પુરાણરૂપી ચિહ્નની અંદર લખ્યું છે કે ‘જો મને પ્રાપ્ત કરવો હોય, તો આ અમુક માર્ગ પર ચાલીને આવવું.’ એના સિવાય અન્ય માર્ગ પર ચાલશો, તો તમારી આ લાપરવાની સજાના રૂપમાં ચોરાશી નરકના દ્વાર ખુલ્લા રાખ્યા છે. મેં તમને સચેત કરી દીધા. હવે આગળ તે દુઃખપ્રદ નરકમાં પડશો, તો મારો દોષ નહીં.’ આ પ્રકારથી જગદીશની ચિહ્ન સાંભળતાં અને વાંચતાં છતાં પણ જાણવાથી-સમજવાથી પણ ચોરાસીની ખાડીમાં કેમ પડી રહ્યા છો? એ શાસ્ત્ર પુરાણ તો બધાને જાણકારી આપી રહ્યા છે કે કયા માર્ગથી જવાથી ચોરાસીમાં પહોંચશો અને કયા માર્ગથી ચાલીને વૈકુંઠ પહોંચશો! હવે ચાલવું તમારી મરજી!!

સ્વાદે લાગ્યાં સુખ ભોગવો,

પણ પછે થાસે પછતાપ ।

વ્યાસ વચન જોતાં નથી,

પછે ઘસસો ઘણું બંને હાથ ॥૩૭॥

ભાવાર્થ-પરંતુ શું કરે? દુનિયામાં કોઈપણ પોતાને નરકના દુઃખમાં પહોંચાડવા ચાહતા નથી. ચાહે છે તો હર કોઈ એ જ કે તે સુખી અને વૈકુંઠના આનંદના ઘણી બને! તો પછી એવો માર્ગ કેમ ચાલે છે? એનું કારણ એ છે કે તેમને અહીંના પંચવિષયજન્ય સુખનો સ્વાદ લાગી ગયો છે. ઈન્દ્રિયો એવી બની ચૂકી છે કે એકપણ વિષય-સ્વાદ પર નિગ્રહ (અવરોધ- અંકુશ) કરી શકતી નથી. ફરી અહીંયા-માયાના સુખ તો હમણાંને હમણાં ભોગવવાના મળશે. સ્વાદમાં જીભ ચટકાવી, રૂપમાં આંખ ગાઢવી અને સ્પર્શમાં સ્ત્રીની ઈજજતમાં હાથ આગળ વધારવો (બંટાના) કોણ ચાહતું નથી? એવા પ્રત્યક્ષ સુખની ઈચ્છા તો બધા કરે છે. ઉધારનું-પરલોકનું સુખ તો મળે ન મળે, એવું લાગે છે. જુવાનીની લહેરોમાં ઉન્મત્ત જીવને પરલોકના ઉધારના સુખના પ્રતિ કેવી રીતે વિશ્વાસ આવે? ફરી પરલોકના ઉધારના સુખની તરફ જો કદમ વધારે, તો અહીંના નગદ (રોકડ) સુખ છૂટી જાય છે! નગદનું સુખ લેતાં પરલોકના ઉધારના સુખ પણ મળતાં, તો શાયદ દુનિયા પરલોકના સુખને તિલાંજલિ ન દેતાં! યૌવન, ધન, પ્રતિષ્ઠા, માન, મદના પ્રતિ ઉન્મત્ત થઈને પરલોકના સુખને ભૂલીને ત્યાં સુધી ચાલી શકશો, જ્યાં સુધી ઈન્દ્રિયો ઢીલી પડી જતી નથી. પાછળ જ્યારે યૌવન ચાલી જશે, શરીરમાં સુસ્તી આવવા લાગશે. અંગ-અંગ ઢીલા પડવા લાગશે, ત્યારે કૃત કર્મોના ફલસ્વરૂપ ચોરાશી જ આગળ આવશે. ત્યારે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગશો. પોતાની જાતને, પોતાની બુદ્ધિને ધિક્કાર્યા વગર રહી શકશો

નહિ. વ્યાસજીના વચન શું કહી રહ્યા છે, તે તો હમણાં જોતાં નથી!! જુવાનીના મદમાં ઉન્મત્ત મન હમણાં વ્યાસ અને શુકદેવના વચનોને શું જુએ!!! આ પ્રકાર શાસ્ત્રો દ્વારા નિષિદ્ધ (અનિચ્છનીય-અયોગ્ય-મના કરેલાં) માર્ગ પર ક્યાં સુધી ચાલશો? જ્યારે આ તન છૂટવા લાગશે અને જ્યારે આગળ યમરાજ આવીને ઊભા હશે, ત્યારે જીવ બે વાતો પર પસ્તાશે. એક એ છે કે જીવનભર કમાવેલું સંચિત ધન ખર્ચ ન કરી શક્યા અને બીજું જીવનભરમાં પરલોકના વિષયની કંઈ પણ કમાણી કરી નથી. બંને હાથ એ જ બે વાતો પર પસ્તાતાં-પસ્તાતાં, રોતાં-રોતાં (રડતાં-રડતાં), પોતાની જાતને ધિક્કારતાં-ધિક્કારતાં જશે!

ભટજી ચોખું તમને કેમ કહે,

જેણે માંડ્યું એ ઊપર હાટ ।

સૂથી દેખાડે સંજમપુરી,

તમે અપગરો એણી વાટ ।।૩૮।।

ભાવાર્થ-કથાકાર ભટ્ટજી તમને સાચું જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ કેવી રીતે કહી શકે છે? નથી કહી શકતા! ભાગવતની અંદર નિહિત (છૂપેલું) સાચું જ્ઞાન શ્રોતાઓને કહેવું, તેમના માટે પોતાની જાતે જ પોતાના પગ પર કુહાડી મારવા જેવું થશે કેમ કે તેમના ઘરમાં પણ લડકા-બચ્ચાં (છોકરા-છોકરી) અને સુંદર સ્ત્રી છે. પોતાના પેટની સાથે-સાથે કેટલાંના પેટ ભરવા છે. પછી તેમની બીજી કમાણી પણ તો નથી. ભાગવતરૂપી હાટમાં જેટલો વ્યાપાર હોય, કમાણી મળે, તેમાં જ આખો વ્યવહાર હલ (ઉકેલ) કરવો

છે. હવે આ પરિસ્થિતિમાં જો ભટ્ટજી શ્રોતાઓથી ‘કર્મ દ્વારા મુક્તિ થશે નહિ. કર્મ તો શરીરની શુદ્ધિ માત્ર માટે છે. આત્માનો ઉદ્ધાર તો જ્ઞાન-ભક્તિ દ્વારા જ સંભવ છે. તેથી જ્ઞાન-ભક્તિના માર્ગ પર ચાલો’ એવું કહી દે, તો તેમનો વેપાર કેવી રીતે ચાલે? અહીંયા તો પાંચ રૂપિયાના ભાગવતથી જીવનના માટે પાંચ લાખ રૂપિયા કમાવા છે. તેથી એવા ભટ્ટજન આગળ ભાગવત પઘરાવીને ભાગવતના નામ પર બજાર લગાડે છે. આગળ ભાગવત રાખીને કમાણીના માટે ભાગવતના પ્રારંભમાં અને પૂર્ણાહુતીના સમયે વેદોના વિધાન દ્વારા કર્મ કરાવે છે તથા કર્મકાંડ દ્વારા જ મુક્તિ બતાવીને શ્રોતાઓને સંજમપુરીના સરલ માર્ગ પર મોકલી દે છે. પછી શ્રોતાઓ! તમારી પણ અક્કલ બહેર મારી ગઈ હોય છે, શું? વૈતરણી નદી ક્યાં છે, શું એ તમે નથી જાણતાં? તેને પાર કરીને તમારો જીવ ક્યા ઘાટ ઉતરશે-જમપુરી, સ્વર્ગ અથવા વૈકુંઠ? શું એટલો પણ વિચાર-વિવેક તમારામાં નથી? ભટ્ટજી દ્વારા બતાવેલાં જમપુરીના માર્ગને ગ્રહણ કરી તમે ક્યાં પહોંચશો, એ તો જુઓ!

બુધ તમારી કિહાં ગઈ,

પછે આવસે કીહે કામ ।

વચન જુઓ શુકદેવનાં,

તેમાં પ્રગટ પરાધાણ ॥૩૯॥

ભાવાર્થ-અતઃ હે શ્રોતાઓ! તમે પણ પશુ-બેલ (બળદ) તો છો નહીં!! તમે પણ ભટ્ટજીની જેમ માનવ જ છો. તમારી

પાસે પણ બુદ્ધિ છે, વિચાર-વિવેક છે. એટલે કે ભટ્ટજી જ્યાં હાંકે (ગપ મારે) છે, ત્યાં ના (મત) દોડો. બુદ્ધિ લગાવીને વિચાર કરો અને કર્મ છોડીને જ્ઞાન ભક્તિના માર્ગ પર ચાલો. આ તન છોડ્યા પછી બુદ્ધિ લગાડશો, તો શું કામ બનશે ? ‘મર્યા પછી દેવાનું શું કામ ?’ અત્યારે જ શુકદેવજીના વચનોને જોઈને વિચાર કરો કે તેઓએ વેદ, પુરાણમાં શું કહ્યું છે ? તેઓએ ત્યાં પ્રત્યક્ષ જ પરે (પરલોક) ઘરના ચિન્હ (નિશાના-લક્ષ), પ્રલયથી બચવાનો માર્ગ, પરે ઘરમાં પહોંચવાનો માર્ગ અને તે માર્ગ પર ચાલવાનું સાધન આ પ્રકાર બધું જ બતાવ્યું છે. પુનઃ એ પણ બતાવ્યું છે કે કર્મ માર્ગ દ્વારા શું થાય છે અને ક્યાંનું સુખ મળે છે !

અર્થ લઈ શાસ્ત્ર તણો,

તમે ઓળખજો આ ઠામ ।

બીહો છો છાયા થકી,

જુઓ કરે છે કોણ સંગ્રામ ॥૪૦॥

ભાવાર્થ-શુકદેવ મુનિ અને વ્યાસજીએ શાસ્ત્રોમાં શું કહ્યું છે ? તેમના જ્ઞાનપૂર્ણ વચનો દ્વારા પિંડ અને બ્રહ્માંડની પિછાણ કરવી. શું તેઓએ પોતાના વચનોમાં તમારા જીવનને અનાદિ બતાવ્યા છે ? માયાને સુખદાયી કહ્યું છે ? જે ભોમ-સ્થાનમાં અત્યારે તમે બેઠાં છો, તેને સુખદાયી ભોમ બતાવ્યું છે યા દુઃખદાયી ? વિષયો દ્વારા પ્રાપ્ત થવાવાળા જે સુખોને તમે સાચા માની રહ્યા છો, શું તેઓએ પણ તેને જ સાચું કહ્યું યા અન્ય

ને ? વિચાર કરો ! પોતાની જ છાયા અર્થાત્ પોતાના જ છોકરા-બચ્ચાંથી ડરો છો (બીવો છો) ? સોચો છો કે ‘હું ન રહું, તો એમની શું દશા થશે ? મરી જ જશે.’ એ નથી વિચારતાં કે જો તમે જ તેને બચાવવાવાળા હોત, તો શું તેને મરવા દેતાં ? અમર નહિ કરાવી લેત ? તમારું આ અભિમાન ટિડીના આસમાન રોકવા જેવું છે. તમારા પરલોક માર્ગની સાધનામાં બાધક બનીને સંગ્રામ (યુદ્ધ) કરવાવાળા-ભીડવાવાળા તમારા જ કુટુંબ-પરિવારની સ્ત્રી, છોકરા-બચ્ચાં વગેરે છે અને તમે તેના જ પાલનપોષણમાં પોતાના પરલોક અને આત્મસુખ ખોઈ બેસો છો !

કોણ તમસું જુદ કરે,

બીજો ઊભો સામો કીહો ચોર ।

આપ બંધાણાં આપસું,

માંહેલી ગમા તિમર ઘોર ॥૪૧॥

ભાવાર્થ-જુઓ ! તમને પરલોકના માર્ગ પર ચાલવાથી રોકવા માટે કોણ તમારાથી યુદ્ધ કરે છે ? વિચાર કરો !! બધાથી પહેલાં ઘરમાં માતા-પિતા, કુટુંબ-પરિવારના સદસ્ય જ તૈયાર રહે છે. જન્મથી લઈને ૧૫-૧૮ વર્ષ સુધી તે જ વિરોધી બનીને લડે છે. બીજી બાજુ અંતઃકરણની અંદરના જ્ઞાન, ભક્તિ, ત્યાગ, વૈરાગ્યરૂપી રતનને ચોરવાવાળા ઈન્દ્રિયરૂપી ચોર સામે ઊભા રહે છે. એ ઈન્દ્રિયરૂપી ચોર જીવને ઊલટી તરફ ખેંચે છે અને તેની અંદરના જ્ઞાનને નષ્ટ કરી દે છે. આથી જીવની બુદ્ધિ મારી

જાય છે અને ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિય, ત્યાગ અને વૈરાગ્યને પોતાના વશમાં કરી લે છે. એવામાં વચ્ચોવચ જુવાનીની લહેર ઉમડી આવે છે. પૂર્વના સંસ્કાર તો હતાં જ! હવે કામેન્દ્રિયો અશાંત હોવાના કારણે સતાવવા લાગે છે. રાતભર ઊંઘ આવતી નથી. જ્યારે વાસના તૃપ્ત થઈ જાય છે, ત્યારે એવી ધોર નીંદ આવે છે કે જીવ તેમાં જ મસ્ત થઈને નસકોરાં લેવા લાગે છે. કામેન્દ્રિયોને તૃપ્ત કરતાં-કરતાં જીવ સ્વયં જ એવી સાંકળમાં બંધાઈ જાય છે કે શ્વાસ લેવાનો પણ સમય તેને મળી શકતો નથી. ઈચ્છા, તૃષ્ણા તો અંદર ઉત્તરોત્તર ઉમડતી જ જાય છે. આ ઈચ્છા, તૃષ્ણારૂપી અગ્નિના કુંડમાં નિરંતર આહુતિ નાંખતાં-નાંખતાં જીવના અંતઃકરણમાં અમાવસ્યાની કાલી રાત્રી સદૃશ ધોર અંધકાર-અજ્ઞાન છવાઈ જાય છે અર્થાત્ અંતઃકરણમાં પરિવારની અજ્ઞાનતાયુક્ત મમતા એ રીતે જામી જાય છે કે અંતમાં સુસ્ત અને જીર્ણાવસ્થામાં પહોંચેલાં શરીરથી પણ જગ્યા, ધન-સંપત્તિ, છોકરા-બચ્ચાંની હાય હાય છૂટી શકતી નથી તથા ઘર અને ધનની રક્ષા માટે ઘરની બહાર બાંધેલા કૂતરાના રૂપમાં જીવન અસ્ત થઈ જાય છે.

સંસાર સૂતો ધારણ કરી,

તે તાં કેણી પેરે જાગે રે ।

પણ સાધ કહાવો નિદ્રા કરો,

મુને દુખ તે તેનું લાગે રે ॥૪૨॥

ભાવાર્થ-ઉપરોક્ત પ્રકારથી પોતાની જાતે સાંકળમાં

ફસાઈને માયાનંદને બ્રહ્માનંદ માનીને માયાના અજ્ઞાનજન્ય જન્મ-જન્માંતરના સંસ્કારરૂપી નશામાં સૂઈને આખું સંસાર ખર્ચાટે (નસકોરાં) લઈ રહ્યા છે. એમનો આ માયાવી નશો એક જ જન્મનો નહીં, બલ્કે પૂર્વ (પહેલાં) ના કેટલાં જન્મોનો જમા થયેલો છે, જેના ફલસ્વરૂપ જીવ સૂકી લાકડી જેવો બની ચૂક્યો છે. જ્ઞાનરૂપી જલ નાંખવાથી જેને તૂટવાનો ભય છે અને જ્ઞાન સમજાવવાથી રૂઠવાનો ભય છે. એવા જીવને વિશ્વાસ અપાવીને ‘બીજો ઘાટ’ અર્થાત્ આત્મીય આકાર દેવો બહુ કઠિન થાય છે. માયામાં જન્મોથી જકડાયેલો જીવ સરળતાથી કેવી રીતે જાગે ? એ તો થઈ ગૃહસ્થીમાં ફસેલાં જીવોની વાત ! પરંતુ સંન્યાસી કહેવડાવીને વેદ, શાસ્ત્રો, પુરાણો, વેદાંત વગેરે પ્રકાંડ ગ્રંથો દ્વારા ચર્ચા-કથા કરવાવાળા, વેશ ધારણ કરીને પરમાત્માના નજીક (નજદીક) કહેવડાવવાવાળા પણ અંદર કામ, ક્રોધ વગેરે ધોર મિથ્યા (ભ્રામક-ખોટા) ના પ્રતિ મમતા બાંધીને તેટલાં જ દીવાના હોય છે, જેટલાં ગૃહસ્થી છે. એ જોઈને મને અત્યંત દુઃખ થાય છે કે એ પણ એવા જ છે, તો ઊર્ધ્વ માર્ગ ચાલીને કોણ બતાવશે ?

નિદ્રા પરી નાખી દેઓ,

ઉઠીને ઊભા થાઓ ।

બીજી તે વાત મૂકી કરી,

તમે ગ્રહો પ્રભુનાં પાઓ ॥૪૩॥

ભાવાર્થ-યસર્થ હે સાધનશીલ સાધકો-સજ્જનો ! વેદ-

શાસ્ત્રોની પુકારને સાંભળીને પરલોકની ચિંતા કરો !! મૂઢ તો મૂઢ થયા, પર કોઈ તો જાગો !!! શાસ્ત્રોના વચન સાંભળીને અજ્ઞાનજન્ય નિદ્રાનો પરિત્યાગ કરો. માયાને ઓળખીને જીવને સુમાર્ગ પર ચલાવો, માયાવી વિકારોને દૂર કરીને ત્યાગ, વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, ભક્તિ, ક્ષમા, દયારૂપી આત્મીય સિનગાર ધારણ કરીને સુમાર્ગ પર પદાર્પણ કરો. તમારા જીવનની જેટલી અવધિ શેષ રહી ગઈ છે, તેમાં દુનિયાદારીની વાતો છોડીને એક પ્રભુ-પરમાત્મા અથવા જગદીશના ચરણ ગ્રહણ કરો. તેના જ પ્રતિ પ્રેમ રાખો. તેનામાં જ મમતા બાંધો. જૂઠાના પ્રતિ અજ્ઞાનજન્ય મમતા જ ધારન-મદરૂપ છે. અતઃ એનાથી આત્માને છોડાવીને પ્રભુના ચરણમાં લગાડો.

પતિવ્રતાપણે સેવિએ,

નવ થાએ વેસ્યા જેમ ।

એક મેલીને અનેક કીજે,

તેણી થાએ ધણીવટ કેમ ॥૪૪॥

ભાવાર્થ-હે સજ્જનો ! હે સાધકો !! તમે ગણેશને, રામને, હનુમાનને, શિવને અથવા અન્ય કોઈને પણ ઈષ્ટ માનીને ભજો છો, જે કોઈપણ ઈષ્ટની ભજન-ભક્તિ અથવા મનન-ચિંતન કરો છો, તે કરો, પરંતુ પતિવ્રતા ભાવથી એકની જ કરો. જો તમે પોતાના ઈષ્ટને પોતાના માલિક અથવા પતિ માનીને અને સ્વયંને તેમની અર્ધાંગ જાણીને પતિવ્રતા ભાવથી તેમની અનન્ય ભક્તિ કરશો, તો તે તમારી રક્ષા જરૂર કરશે.

પરંતુ વેશ્યા બનીને બધાને માનતાં, નમતાં અને પૂજતા ચાલશો, તો તમે ન ઘરના રહેશો ન ઘાટના. તમારી રક્ષા કોઈથી નહિ થાય. એક પતિને છોડીને અનેકોની પાછળ દોડવાવાળી સ્ત્રીના પતિ ભલા કોણ હોઈ શકે છે? તે વેશ્યાને કોઈ એક નિશ્ચિત પતિ નહિ હશે. અતઃ તેમની રક્ષા કરવા માટે કોણ આગળ વધશે? તે વેશ્યાની રક્ષા કેવી રીતે થઈ શકશે? જો એકને માનશો, તો તમારી રક્ષા, જતન તે પતિને કરવી જ પડશે અને તે કરશે પણ, કેમ કે ‘પતિવ્રતા નંગી (નાગી) રહે, તે તો પતિને લાજ’!

ગેહેન ધારણા તમે પર હરો,
ટાળો તે તિમર ધોર ।
ઉઠીને અજવાલે જુઓ,
ત્યારે દેખસો માહેલા ચોર ॥૪૫॥

ભાવાર્થ-હે સાધકો ! ઉક્ત વચનોને સમજીને જે ગેહેન (ધેન) ધારણા-અજ્ઞાનજન્ય અંધકારરૂપી માયાના નશાના પરવશ થઈને ભક્તિના નામ પર વેશ્યાપન કરી રહ્યા છો, તેને છોડી દો અને એક જ ઈષ્ટને અપનાવો !! અંતઃકરણની અંદર જન્મ-જન્માંતરની તિમર-અમાવસ્યાની સદૃશ અજ્ઞાનજન્ય અંધકારને દૂર કરો. આ કામ, ક્રોધ, લોભ સદૃશ ધોર અંધકારના કારણે તમારા અંતઃકરણમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થઈ રહ્યો નથી. જીવ તે અંધારામાં બેસુધ થઈ રહ્યો છે. આપ્તપુરુષોના જ્ઞાન દ્વારા બુદ્ધિ-વિચાર-વિવેકને જાગૃત કરી જુઓ અને શાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણે

મહાપુરુષોના વચનોની સમજ ધારણ કરી અંતઃકરણના માયાવી વિકારોને દૂર કરો. એ માયાવી વિકારોના સ્થાન પર અંતઃકરણમાં ઈસક, ઈમાન, દયા, ક્ષમા, શીલ, ધૈર્ય, સંતોષ, વિનય, નમ્રતા, ગરીબી વગેરે ગુણોને ધારણ કરો અને ત્યાગ-વૈરાગ્યના માર્ગ પર ચાલો. દુર્ગુણનો ત્યાગ કરી સદ્ગુણ ધારણ કરવું જ ઊઠીને ઊભા થવું છે, જે પ્રકાર નરસૈયાં, નરસિંહ મહેતા, મીરાં સૂરદાસ, શુકદેવ વગેરે ભક્ત ઊભેલાં હતા. દુર્ગુણોને ત્યાગતા જ જીવની અંદર વાસ્તવિક જ્ઞાનનો ઉદય થશે. જ્ઞાનરૂપી સૂર્યના પ્રકાશમાં તમે અંતઃકરણના જ્ઞાન, ભક્તિ, ત્યાગ, વૈરાગ્યરૂપી રત્ન-ધનને ચોરવાવાળા અંદર અંતઃકરણમાં છુપેલાં ચોરો-ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિય તથા ચોરોના સરદાર-મનને પ્રત્યક્ષ જોઈ શકશો, ઓળખી શકશો ! ઓળખવું જ જોવું છે.

જ્યારે અર્થ લેસો વાણી તણો,

ત્યારે અર્થમાં છે અજવાસ ।

અજવાળે જીવ જાગસે,

ત્યારે થાસે ટળી ચોર દાસ ॥૪૬॥

ભાવાર્થ-આપ્તપુરુષો (ઋષિ-મહર્ષિ) દ્વારા વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર આદિ સદ્ગ્રંથોના વચનોમાં કહે પ્રમાણ જો તમે પોતાના જીવનથી નિષેધ કર્મોને છોડીને વિધાન (વિધિ-કથન) માં આપેલાં ગુણોને દિલમાં ધારણ કરશો, જેવા-નિર્દયી ન બનીને જીવના પ્રતિ દયા કરશો; જે રીતે પોતાને દુઃખ લાગે છે, ઈચ્છા થાય છે, મન સુખી થવા ચાહે છે, તે રીતે બીજાઓને પણ તો

થતું હશે ને, આ પ્રકાર બધાના પ્રતિ સમદૃષ્ટિ રાખશો, છળ-છિદ્ર ન કરશો, કોઈને દુઃખ ન પહોંચાડશો, બીજાઓના સુખ-દુઃખના પ્રતિ પોતાના જેવો ભાવ રાખીને વ્યવહાર કરવો અથવા નિર્દયતા છોડીને દયા ધારણ કરવાના અર્થના વચન લેશો, શાસ્ત્ર-વિહિત કર્મોને સમજીને ચાલશો, તો તે અર્થના જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશને તમે પોતાના જીવનમાં ઉતાર્યું અથવા વ્યવહારરૂપી બીબામાં ઢાળ્યું (અનુકરણ કરવું), એ કથન સિદ્ધ થશે. આ પ્રકાર અર્થનો પ્રકાશ થતાં જ કામ, ક્રોધ, લોભ આદિ માયાવી અંધકાર તે પ્રકાશની આગળ ટકી શકશે નહિ, ભાગી જશે. અંતઃકરણમાં અર્થનો પ્રકાશ થતાં જ પ્રેમનો ઉદય થશે અને જીવ જાગૃત થઈ જશે. ત્યારે તો ગુણ, અંગ ઈન્દ્રિયરૂપી અંતઃકરણના જે ચોર અજ્ઞાની જીવને કામી, ક્રોધી, લોભી બનાવીને તેના ઈસક, ઈમાન, પ્રેમ, ત્યાગ, વૈરાગ્યરૂપી રત્ન ચોરીને તેને વિષયની તરફ ખેંચવાવાળા વેરી બન્યા હતા, તે બધા જીવના દાસ બની જશે. જીવને પરમાત્માના સુખમાં પહોંચાડવામાં સહાયક બની જશે કેમ કે “અજવાળામાં ન રહે ચોર”.

વેરી ટળી વોળાવા થાસે,

જો એ કરસો જતન ।

એણી પેરે એ પામસો,

અમોલક એ રતન ॥૪૭॥

ભાવાર્થ-ત્યારે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિય તથા અંતઃકરણોના

વેરી પના ટળી-મટી જશે અને તે સજજન બનીને દાસ ભાવ લઈને જીવ આત્માને પરમાત્મા-જગદીશના ચરણ તલે પહોંચાડવાવાળા બની જશે. જેમ કે જુબાન જગદીશના ગુણગાન કરવામાં સ્વાદ લેશે, કાન લીલા-શ્રવણનો સ્વાદ લેશે, આંખો પરમાત્માના દર્શનની લાલસા કરશે. આ પ્રકાર બધા જીવના અનુકૂળ થઈને દોડશે. પુનઃ એ ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિય તથા અંતઃકરણરૂપી ચોરોનું પલ-પલ જતન કરવાથી (જેમ-મારા મને દિનભરમાં નિષેધ કર્મ અથવા બૂરું (ખરાબ) ચિંતન તો નથી કર્યું ને, આંખો અનર્થ જોવા માટે તો દોડી નથી ને, જુબાને બીજાઓને અનિષ્ટ વચન તો કહ્યા નથી ને, કાને કોઈની નિંદા તો સાંભળી નથી ને) જીવ ખરાબ કર્મોથી નિવૃત્ત થતાં જશે. આ પ્રકાર એ કર્મચારીઓનું જતન કરી જો એમને સુમાર્ગ પર ચલાવશો, તો પરમાત્મા તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરશો. પંચ તત્ત્વોથી નિર્મિત (બનેલો) આ માનવતનનો મોલ કરવામાં આવતો નથી. એ તો રત્નરૂપ છે. જો આ જ રતન દ્વારા વેપાર કરી ચિંતામણીરૂપી પ્રભુને પ્રાપ્ત કરી શકશો, તો આ રતનરૂપી માનવ સુફલ કહેવાશે. અન્યથા તો પશુવત્ જ સિદ્ધ થશે. આ રતન સદૃશ તનની પ્રાપ્તિ માટે ત્રિદેવા પણ તરસી રહ્યા છે.

જનમ માનષો ખંડ ભરતનો,

શ્રેષ્ઠ કુલી સિરદાર ।

એ વૃથા કાં નિગમો,

તમે પામી ઉતમ આકાર ॥૪૮॥

ભાવાર્થ-અહીંયા ચોરાશી લાખ યોનીઓમાં વિચાર-વિવેક સંપન્ન ઉત્તમાતિઉત્તમ માનવતન, તેમાં પણ ભરતખંડના વચ્ચેની શ્રોષ્ઠ કર્મભૂમિ, સાધનમાં શ્રોષ્ઠ-તપોભૂમિ કહેવડાવવાવાળી ભૂમિમાં જન્મ લઈને અને જે કલિયુગના મોટા-મોટા ઋષિ-મહર્ષિ તથા ત્રિદેવા પણ ધન્ય-ધન્ય કહીને ગુણગાન કરે છે, એવા અમૂલ્ય યુગમાં તન પ્રાપ્ત કરીને, તેમાં પણ સરદાર સતગુરુના અક્ષરાતીતનું તારતમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પણ હે માનવાત્માઓ ! એને વ્યર્થ કેમ ગુમાવી રહ્યા છો ? આ માનવતનરૂપી અમૂલ્ય અવસર પુનઃ હાથ આવવાવાળો નથી. થોડો તો વિચાર-વિવેક કરી લો !!

ચાર પદારથ પામિયા રે,

એથી લીજિએ ધન અખંડ ।

અવસર આ કેમ ભૂલિએ,

જેથી ધણી થાએ બ્રહ્માંડ ॥૪૯॥

ભાવાર્થ -ઉક્ત ચારેય પદાર્થોના સંયોગનો અવસર આ જ ભોમમાં પ્રાપ્ત થાય છે. એ ચારે પદાર્થોના સંયોગથી ધામધણી વૈકુંઠાધીશરૂપી અખંડ ધન અને ત્યાંના સુખ લેવા હોય, તો દ્વાર ખુલ્લા છે. માનવ થઈને આવો સુહાવનો અવસર કેમ ગુમાવી રહ્યા છો ? જે પદાર્થો દ્વારા ચૌદ લોકના ધણી-માલિક વૈકુંઠના આનંદના ભાગીદાર બની શકો છો. કોઠી-ધ્વજવાળા (વૈકુંઠાધીશ -રાજા જેવા) કહેવડાવી શકો છો.

ચૌદે ભવન જેને ઈછે,

કોઈ વિરલાને પ્રાપ્ત હોએ ।

એ પામી કેમ ખોઈએ,

તું તાં રતન અમોલક જોએ ॥૫૦॥

ભાવાર્થ-જે ચૌદ લોકના માલિક કહેવાય છે, તે પણ ઉપર્યુક્ત ચાર પદાર્થોની વાંછના કરે છે. જેમ-તુલસીદાસજી કહે છે, “ચાર પદાર્થ હેં જગ માહીં, કર્મહીન નર પાવત નાહીં” પુનઃ “બ્રહ્માજી ઢૂંઢત ફિરે, શિવજી કિન્હ પુકાર । જટા મુકુટ તન ત્યાગ કે, હમ ક્યોં ન હોવે વ્રજનાર” કેમ કે આ તનની વાંછના ચૌદ લોકના દરેક જણને છે. અહીંના માનવતન તો પૂર્વના કેટલાં જન્મોના સંચિત પુણ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે. તમારા પુણ્યના વિષયમાં હું શું કહું? આ અવસર પર જન્મ પ્રાપ્ત કરીને ચાર પદાર્થોના અધિકારી હોવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત છે. અહોભાગ્ય છે તમારા! આવા અવસરને પ્રાપ્ત કરી અજ્ઞાનતાવશ જીવન કેમ ખોઈ રહ્યા છો? જો આ અમૂલ્ય તન ખોઈ દીધું, તો અખંડ ધન પણ હાથથી ચાલી જશે. અમૂલ્ય રત્ન દ્વારા ચિંતામણીના બદલે કોડી ન ખરીદો. આ ચોરાશીમાં વારે-વારે તન ધારણ કરવું કોડી છે. તમને તો અત્યારે માનવતનરૂપી અમૂલ્ય રત્ન મળ્યું છે. આ રત્નને ઓળખીને ચાર પદાર્થરૂપી સાધન દ્વારા વ્યાપાર કરશો, તો ચિંતામણીરૂપી ચૌદ લોકના માલિક-જગદીશ બની શકશો. તે સુખ પ્રાપ્ત કરી લેવાથી બાકી જ શું રહ્યું!

રતન તે આને કેમ કહિએ,

પણ આ ભોમ ઉપમા એહ ।

કે કોટ રતન જો મેલિએ,

આણે તોલે ન આવે તેહ ॥૫૧॥

ભાવાર્થ-આ માનવતનને રતન કેવી રીતે કહેવાય ? રતન તો જડ પદાર્થ કહેવાય છે અને આ તન તો ચેતન છે. ચાહે લાખ પ્રમાણ આપો, કિંતુ જડ જડ જ રહેશે અને ચેતન ચેતન જ રહેશે. ચેતનના મૂલ્યની આગળ જડના મૂલ્યની કેવી તુલના ? કિંતુ આ સંસારમાં કિંમતી નંગોમાં રતનું નામ બધાથી ઊંચું છે. યસર્થ આ નશ્વર સંસારના જીવોને આ માનવતનની કિંમતનો બોધ કરાવવા માટે રતનની ઉપમા દેવી પડે છે. વાસ્તવમાં તો આ માનવતનની કિંમતની આગળ એક બ્રહ્માંડની અંદર વિદ્યમાન બધા રત્નોની કિંમત રાખવામાં આવે, અપિતુ (કિંતુ) એક બ્રહ્માંડના તો શું ! એવા-એવા અનંત કોટી બ્રહ્માંડોની અંદર વિદ્યમાન (હાજર) સંપૂર્ણ રત્નોની કિંમત પણ રાખવામાં આવે, તો પણ તે બધા રત્નોની કિંમત આ માનવતનની બરાબર થઈ શકતી નથી. અતઃ આ તનના મૂલ્યની પિછાણ કરો !

હવે સુધરસો સંગત થકી,

જે મળસે એહવો સાધ ।

શાસ્ત્ર અરથ સમઝાવસે,

ત્યારે ટળસે સઘળી વ્રાધ ॥૫૨॥

ભાવાર્થ-હે સજ્જનો ! હવે તો મને આશા છે કે તમે આ અમૂલ્ય તનની કિંમત સમજીને પરલોકના પ્રતિ ચિંતા રાખીને સુમાર્ગગામી હોવાની ઈચ્છા કરશો. પોતાની જાતને આત્મઘાતથી બચાવવાનો માર્ગ હૂંઢશો (શોધશો). શાસ્ત્રોના વચનોને અનુકૂળ પોતાના ઉદ્ધાર હેતુ સાધુઓમાં ઉગ્ર વિદ્વાન સાધુઓની પિછાણ કરી તેમની સંગત કરશો. એવા સાધુ ડાકુઓના ગામને પણ ભક્તોના ગામમાં પરિવર્તિત કરી દેવાની શક્તિ ભરીને તમને માયા-બ્રહ્મની પિછાણ કરાવી દેવાવાળા માર્ગ (રસ્તા) પર લગાવી દેશે. તે તમને શાસ્ત્રોનો અર્થ અર્થાત્ મૂલ તત્ત્વ સમજાવી દેશે. જ્યારે તમે એવા સાધુને પ્રાપ્ત કરી લેશો, ત્યારે તમારા સંપૂર્ણ જન્મ-મરણરૂપી વ્યાધિરોગ ટળી જશે, મટી જશે. પરંતુ જો તમે તે સાચા સાધુને પિછાણ કરીને તેમની શરણમાં જશો, તો !

સંગત કરસો સાધની,

એ રુદે કરસે પ્રકાસ ।

ત્યારે તે સરવે સૂઝસે,

થાસે અંધકારનો નાસ ॥૫૩॥

ભાવાર્થ-મારા વચનોને સાંભળીને શાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણે જો તમે સાચા સાધુની સંગત પ્રાપ્ત કરશો, તો એવા સાધુની સંગતથી શું થશે ? તે સાધુ તમારા રુદે-હૃદય અંતઃકરણમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ભરી દેશે અર્થાત્ તમારા સંશયરૂપી વિકારોના જ્ઞાન દ્વારા નિર્મૂલ કરીને હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ

ભરી દેશે. જ્યારે તે સાધુના જ્ઞાન દ્વારા સંપૂર્ણ અજ્ઞાનજન્ય સંશય નિર્મૂલ થઈને હૃદયમાં એક-એક વસ્તુના પ્રતિ દૃઢતા-નિશ્ચયતા આવશે, ત્યારે તમે માયાની કલાઓ (અમૃત, રૂપ, રસ, છલ, બલ, વલ, અકલ, અગિન, કુટિલ ને કોમલ, ચંચલ, ચતુર, ચપલ) તથા બ્રહ્મના લક્ષણો (સત, ચિદ્, આનંદ લક્ષણમ્) ને જ્ઞાનરૂપી આંખો દ્વારા પ્રત્યક્ષ જોઈને સમજી જશો કેમ કે માયા, બ્રહ્મ, આત્મા, પાપ, પુણ્ય, પરલોક આદિ સૂક્ષ્મ છે. અતઃ સૂક્ષ્મ વસ્તુઓને સૂક્ષ્મ જ્ઞાન દૃષ્ટિથી જ સમજવા અને જોવા તથા જાણવામાં આવે છે. આ પ્રકાર જો માયા અને બ્રહ્મને સમજી લેશો, તો તમારા હૃદયપટના અજ્ઞાનજન્ય અંધકારનો નાશ થઈ જશે. જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય થવાથી જીવન પલટી જશે, ચોરાશીના ચક્કર મટી જશે અને પરલોક સુધરી જશે. ભક્ષ્ય અને અભક્ષ્યનું જ્ઞાન હોવાથી જે પ્રકાર નાનું બાળક સ્વતઃ જ બદલાઈ જાય છે, તે પ્રકાર તમારા પણ કર્મ અને કર્તવ્ય બદલાઈ જશે.

જ્યારે અંધ અગનાન ઉડી ગયું,

ત્યારે પ્રગટ થયાં પારબ્રહ્મ ।

રંગ લાગ્યો એ રસ તણો,

તે છૂટે બળતો કેમ ॥૫૪॥

ભાવાર્થ-માયા આંધળી છે. તેના માટે કોઈ પોતાના અને કોઈ પરાયા (પારકા) હોતા નથી. તે પોતાના ગુણ દ્વારા બધાને પોતાની બરાબર (સરોબર) કરી દે છે. અજ્ઞાનજન્ય અંધકારને જ

અંધ અજ્ઞાન કહ્યું છે. અતઃ જ્યારે તમારા હૃદયપટમાં જામેલી જન્મ-જન્માંતરની અજ્ઞાનતા સાધુની જ્ઞાનાગ્નિમાં બળીને ભસ્મ થઈ જશે, ત્યારે તે હૃદયમાં બ્રહ્મ બોધ-બ્રહ્મના પ્રતિ પ્રેમ પ્રગટ થશે. પડદારૂપી અજ્ઞાનતાને હટી (ખસી) જવાથી બ્રહ્મ પ્રત્યક્ષ જ પ્રગટ થઈ જશે. ‘ઈતહીં વૈકુંઠ ઈતહીં શૂન્ય, ઈતહીં પ્રગટ પૂર્ણ પારબ્રહ્મ’ સદૃશ ભાવ આવવા લાગશે. હિમાલયમાં તપસ્યા કરવા જવાની જરૂર પડશે નહિ. આ પ્રકાર પ્રગટ દૃઢતા-નિશ્ચયતાના પશ્ચાત પરમાત્માના પ્રતિ પ્રેમરૂપી રંગ લાગી જશે અને પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ જશે. ત્યારે તો પ્રેમરૂપી રસના નશામાં “જિત દેખોં તિત શ્યામ દેખાય” હવે તમારા હૃદયપટમાં ઉત્તરોત્તર વધીને બળતી એવી પ્રેમાગ્નિ કેવી રીતે બુઝી (છૂટી) શકશે. જેમ ‘અનેક વિધન જો ઉપજે, પણ મૂકિએ નહીં સાધસંગ’ ત્યારે તમે માયાના પ્રતિ નીડર થઈને કહેશો, “ભલો થયો ભાગ્યો જંજાલ, હવે સુખ સોં ભજસું ગોપાલ.”

વસ્ત ખરીનો જે રંગ લાગ્યો,

તે થાય નહીં કેમે ભંગ ।

ભળિયો જે ભગવાનસું,

તેનો દીસે એક જ રંગ ॥૫૫॥

ભાવાર્થ-આત્માને જ્યારે પરમાત્મારૂપી સાચી વસ્તુનો પ્રત્યક્ષ રંગ લાગી ગયો, પ્રેમરૂપી નશો જ્યારે ચઢી ગયો, તો ભલે મહાપ્રલય થઈ જાય, તેનો તે પ્રેમનો નશો ક્યારેય ભંગ થઈ શકશે નહિ. તે નશો, તે રંગ તો એવો છે કે ‘લગી લગી

સો લગી' (લાગી લાગી તો લાગી). જેમ - મીરાં, ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, જડભરત, વાલ્મિકી આદિ ભક્તોને લાગી હતી. જ્યારે હૃદયપટમાં તે પરમાત્માના પ્રતિ પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ ગયો, ત્યારે તે પ્રેમ પરમાત્મામાં લીન કરી દેશે કેમ કે પ્રેમનું રૂપ જ બ્રહ્મ છે. જેમ 'રસો વૈ સઃ, બ્રહ્મ વૈ રસઃ' બ્રહ્મના પ્રેમમાં તલ્લીન હોય ત્યારે એવી દશામાં આત્માનું એક જ લક્ષણ (રંગ) હશે. શું ? 'નજરોં નિમખ ન છુટહીં, તો નહીં લાગત પલ'. 'બિન ખેલે બિનમેં હંસે, બિનમેં ગાવે ગીત.' તેથી દયા, ક્ષમા, ધૈર્ય, શીલ, સંતોષ, પ્રેમ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય આદિ આત્મીય ગુણોની ખાણ હૃદયમાં ભરાઈ રહેશે.

સુખ અખંડ એણી પેરે,

તમે લેજો સંગત સાધ ।

અધબિણ વિલમ ન કીજિએ,

આ આકાર ખોટો સાજ ॥૫૬॥

ભાવાર્થ-આ પ્રકાર સાચા સાધુની સંગત કરીને બ્રહ્માનંદ-અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો આ અવસર છે. કેમ કે 'સતસંગ બડા સંસાર રે સાધો, સતસંગ બડા સંસાર.' અતઃ સાધ સંગના માટે અડધા ક્ષણનું પણ મોડું ન કરો. લાખોનું નુકસાન થતું હોય, તો પણ સાધુનો પાંચ મિનિટનો પણ સંગ ન છોડો. જેમ - 'જો સિર સાટે સાધુ મિલે, તો ભી સસ્તા જાન' બ્રહ્માનંદ અખંડ સુખ તો સાધુની સંગત દ્વારા જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અતઃ આત્મકલ્યાણાર્થ સાચા સાધુની ઓળખ તેમના

આચરણ, શબ્દ અથવા જ્ઞાન દ્વારા કરો કેમ કે ‘જે બડો લાભ, તે બડો જોખમ.’ આ શરીર તો જૂઠું છે. પરંતુ જો સમજો તો આ જૂઠા, જોખમપૂર્ણ શરીરથી દુર્લભથી દુર્લભ મોટો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. લગનશીલ બનો, તો આ તન દ્વારા શું પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી ?

ખોટાથી ખરો લીજિએ,

અવસર એવો આજ ।

આ વેળા અમૃત ઘડી,

પરમોધ કહે મેહેરાજ ॥૫૭॥

ભાવાર્થ-‘નવદ્વાર રચે નરક કે’ એવા ખોટા-નશ્વર શરીર થી ખરો-આત્મા અને પરમાત્મા પ્રાપ્ત કરી શકો છો, એવા માનવતનરૂપી અવસર આજે પ્રાપ્ત છે. પરંતુ આ માનવતનનું મૂલ્ય જાણવું અત્યંત આવશ્યક છે. આ માનવતન-અમૃત ઝરતી સદૃશ ઘડી-વેળા છે. જો આ ક્ષણ-ઘડી ચૂકી જઈશું, તો અમૃત મુખમાં પડશે (આવશે) નહિ. એ જ તન દ્વારા અમર બની શકો છો, એટલા માટે એને અમૃત કહ્યું છે અને આ તનની અવધિ ક્ષણિકમાં ક્ષણિક અને ભરોસો કરવા યોગ્ય ન હોવાને કારણે એને ઘડી કહ્યું છે અતઃ ગયેલો શ્વાસ બહાર આવે ન આવે, એનો શું ભરોસો ? એટલે અમૃતને ચૂકવા ન દો ! આ તનની અમૂલ્યતાનો બોધ કરાવતાં શ્રી મેહેરાજ ડંકાની ચોટ પર સમયની જાણકારીરૂપી પ્રબોધ આપી રહ્યા છે.

સાધ જો જો તમે સાંભળી રે,

વચન મા કરજો લોપ ।

પ્રગટ કહ્યું આ પાધરું,

બીજી ગુરુગમ થાસે ગોપ ॥૫૮॥

ભાવાર્થ-હે સાધક-સજ્જનો ! શાસ્ત્રોના જે વચન મેં તમને સમજાવ્યા છે, હવે તે સાંભળેલાં વચનોને પોતાના વિચાર-વિવેકરૂપી ત્રાજવા દ્વારા તોલીને જુઓ ! એ વેદોક્ત, શાસ્ત્રોક્ત વચનોને લોપ (નાશ) ન કરો. દુકરાવો નહિ !! પોતાના જીવનના મૂલ્યને જાણીને મોતથી ડર રાખો અને સાંભળેલાં વચનો પર અમલ કરો. સાંભળેલાં વચનોને અમલમાં ન લાવવા જ લોપ કરવું છે. દુનિયા ભાગવત ગ્રંથના વચનોને પણ વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ આદિ ગ્રંથોના વચનોની જેમ હલકું જાણીને ભૂલમાં પડી હતી, તે ભૂલ મેં દુનિયાને બતાવી દીધી. બીજા ગ્રંથો અને આ ભાગવત ગ્રંથમાં શું ભિન્નતા છે, તે સમજાવીને દુનિયાને મૂલ તત્ત્વ બતાવી દીધું, કિંતુ મારા ગુરુનું જ્ઞાન તો મેં હજી સુધી બતાવ્યું જ નથી, ગોપ્ય રાખ્યું છે. પોતાના ગુરુનું જ્ઞાન હું જેવા-તેવાને આટલી સરળતાથી આપી દઈશ નહિ !

બીજાં વચન ભારી કેમ કહિએ,

તે તાં અરથી વિના ન અપાય ।

કેસરી દૂધ કનકનાં રે,

પાત્ર વિના ન સમાય ॥૫૯॥

ભાવાર્થ-સમસ્ત જ્ઞાનોથી ભારે-અમૂલ્ય બીજું મારા ગુરુનું જ્ઞાનપૂર્ણ ભારી વચન હું કોઈ અપાત્રને કેવી રીતે કહી શકું છું ? એ ભારી વચનોને તો અરથી-અર્થાત્ જિજ્ઞાસુ, ત્યાગ-વૈરાગ્યયુક્ત આત્મીય ગુણ ધારણ કરવાવાળા પાત્રના સિવાય અન્યને આપી શકાતું નથી. આ સિંહિનીના દુધ સદૃશ જ્ઞાનપૂર્ણ તેજયુક્ત વચનોને ગ્રહણ કરવાવાળા પાત્ર પણ કનક-સોનાના સમાન સાચું અને નિર્મલ હોવું જોઈએ. જો આ વચન ગ્રહણ કરવાવાળા હૃદયરૂપી પાત્ર* કાચા કાચ સદૃશ હોય, તો વસ્તુ પણ નષ્ટ થઈ જશે અને પાત્ર પણ તૂટી જશે અર્થાત્ અપાત્રને અધોગતિના દુઃખદાયી કષ્ટ સહન કરવા પડશે. યસર્થ પોતાના ગુરુનું જ્ઞાન હું કામ, ક્રોધ, લોભ આદિ માયાવી વિકારોથી રહિત પ્રેમી, દયાળુ, ક્ષમાશીલ, સંતોષી, વિચારશીલ, ધૈર્યધારી, ત્યાગી, વૈરાગી, સત્યપ્રેમી, સત્યગ્રાહી જીવના હૃદયરૂપી પાત્રમાં જ નાંખીશ. તે પણ ત્યારે, જ્યારે તે આવીને મારી આગળ જિજ્ઞાસા પ્રગટ કરી કહેશે કે ‘આપને આ જ્ઞાન મને આપવું જ પડશે !’ અન્યથા આ જ્ઞાન માયાવી જીવોને યોગ્ય નથી.

-(કિરંતન, પ્ર.૧૨૮/ચો.૫૯).

* ‘દાતસ્ય નરકં યાન્તિ, બ્રાહ્મણા ગ્રામ શુકરા: ।’

અર્થ - અપાત્રને જ્ઞાન દેવાવાળાની અધોગતિ થાય છે. જ્ઞાન ગ્રહણ કરવાવાળા અપાત્ર જો બ્રાહ્મણ પણ હોય, તો તે ગામનો સુઅર બની જાય છે.

॥ હાં રે મારા સાધ કુલીનાં જો જો રે ॥

હાંરે મારા સાધ કુલીનાં જો જો રે ॥ટેક॥

કોહેડા અંધેર મોહ માંહે,

મળવો છે સાધો સંત ।

જેને રદેમાં વસ્યા વાલોજી,

મારા જનમ સંઘાતી તે મિત્ર ॥૧॥

ભાવાર્થ-હે મારા કળિયુગના સાધનશીલ સાધુ-સંતો !

આપ બધા કળિયુગની વચ્ચે સાધુ બનીને, સંત કહેવડાવીને ભટકતાં ફરો છો. જરા એ પણ તો વિચાર કરી જુઓ કે આપ કેવી ભૂમિ પર બેઠાં છો ? આ યુગ કેવો છે ? જીવન કયા પ્રકારનું છે ? માર્ગ કયો નક્કી કરવો છે ? જે રીતે વાદળરૂપી કોહેડા (ધુમ્મસ) ને છવાઈ જવાથી પ્રત્યક્ષ વસ્તુઓ જોવામાં આવતી નથી, વિષય-વસ્તુ અંધારામાં અજ્ઞાત થઈ જાય છે, તે જ પ્રકાર આ સંસાર પણ એક કોહેડા છે. અમારા હૃદયમાં વાદળ સદૃશ મોહ છવાઈ જવાથી અમે સાચા તથ્ય (વાસ્તવિકતા) ને સાચા રૂપમાં ન સમજીને બીજું જ રૂપ સમજી બેસીએ છો. એટલા માટે આ સંસારને કોહેડા કહેવામાં આવ્યું છે, તે પણ અંધેરરૂપ ! આ જ મોહ-સંસારરૂપી કોહેડાની વચ્ચે અમે સાધુ-સંતને મળવું છે કેમ કે સાચી વસ્તુ સાધુ-સંતોની પાસે જ હોય છે, આ કથન શાસ્ત્ર સિદ્ધ છે. અતઃ સાધુ-સંતોને મળીને પોતાનું કલ્યાણ કરી શકાય છે. જે સાધુ-સંતના હૃદયમાં વાલોજી-પરમાત્મા તત્ત્વનો બોધ છે અર્થાત્ સ્વયં પરમાત્મા બેઠાં છે અથવા જે સાધકે પોતાના

અંતઃકરણમાં પરમાત્માને બેસાડ્યા છે, તે સાધુ-સંત મારા જન્મ-જન્મના સંઘાતી અર્થાત્ એક માર્ગ પર સાથે ચાલવાવાળા મિત્ર-સાથી છે. સંસારમાં જન્મ પ્રાપ્ત કરી હું પણ પરમાત્મા તત્ત્વ માનીને ચાલ્યો અને તે પણ આસ્તિક બનીને પરમાત્મા તત્ત્વની ખોજમાં ચાલ્યો. ભલે અમારા ઉપાસ્ય સ્વરૂપ ભિન્ન છે, પરંતુ માર્ગ અને લક્ષ્ય એક હોવાના કારણે તે છે તો મારા સાથી-દોસ્ત જ !

આ કોહેડા માંહે સાધ સું કરે,
જેણે બાંધ્યો ચરણ સું ચિત ।
રાત દિવસ રમે રદે માં,
તેને સું કરે પ્રપંચ ॥૨॥

ભાવાર્થ-સાચા સાધુના આ સંસારરૂપી કોહેડા શું બગાડી શકે છે ? જેના હૃદયની અંદર વાલાજી બિરાજમાન છે, સંસાર તેનો વાળ સુધ્ધાં વાંકો કરી શકતા નથી, જે સાધુએ વાલાજીના ચરણોને પોતાના ચારે અંતઃકરણ, દસો ઈન્દ્રિયો અને નવ અંગોને ચિત્તથી એક પક્ષ કરી મમતારૂપી ગાંઠ દ્વારા બાંધી લીધા હોય, તેના હૃદય અંતઃકરણમાં તો રાતદિવસ એક જ રસથી વાલાજી રમતાં રહે છે. તેની તો તે દશા થઈ ચૂકી હોય છે કે “એકે સોં એક ચિત્ત” અતઃ એવા સાધુ-સંતના જૂઠા-મિથ્યા, પ્રપંચ, કોહેડા શું બગાડી શકે ? જ્યાં મધ્યાહ્નનો સૂર્ય ઉદિત થઈને પોતાનો પ્રકાશ ઉઘોત (તેજ) કરી રહ્યા હોય, ત્યાં અંધકારનું આવવું અસંભવ તો શું તેનું નામ પણ મિથ્યા છે !

ગોપ રહેસે સાધ એણે સમે,
તે પ્રગટ કેણી પેરે થાય ।
વેષ વધારયા બહુ વિધ તણાં,
તે ખોળ્યા કેમ કરી જાય ॥૩॥

ભાવાર્થ-એવા સાધુ થશે, તો તે ગોપ્ય જ રહેશે. પ્રાપ્ત વસ્તુના આનંદમાં એક ચિત્ત રહેશે. જે પ્રકાર ‘પૂર્ણ ઘટો ન કરોતિ શબ્દ’ અર્થાત્ પૂર્ણતઃ ભરેલાં ઘડામાંથી અવાજ આવતો નથી, તે પ્રકાર સાચા સાધુ પ્રાપ્ત વસ્તુના રસાનંદમાં ડૂબેલાં રહે છે. તે ઢંઢેરો પીટીને ચિલ્લાતાં ફરતાં નથી ! તેમના માટે પ્રચાર તો જૂઠનો જ થાય છે. સાચા સાધુ તો સત્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરી શાંત ભાવથી તે જ આનંદમાં મગ્ન રહે છે. તેથી એવા સાધુ દુનિયાની વચ્ચે છે તો ખરા, પરંતુ તેમને ઓળખીને પ્રાપ્ત કરવા જ અઘરું છે કેમ કે બધા સાધુ-સંત નાના (વિભિન્ન) ચીરક વેશ ધારણ કરીને ચાલે છે. ચીરક વેશ એક હોવાને લીધે એ ભેષોની વચમાંથી સાચા દૃઢ્ય-અંતઃકરણની વચ્ચે રાતદિવસ વાલાજી-પરમાત્માને બેસાડીને ગોપ્યરૂપથી ચિંતન કરવાવાળા સાધુને પ્રાપ્ત કરવા કઠિન છે. અતઃ એવા સાચા સાધુને કેવી રીતે શોધી શકાય અને પ્રાપ્ત કરી શકાય ?

સરખા સરખી સર્વે પૃથ્વી,
માંહે વિધ વિધના વહે નારાયણ ।
નહીં આકાર ફરે સાધતણો,
પ્રગટ નહીં એંધાણ ॥૪॥

ભાવાર્થ-સંસારના જીવોમાં જોઈએ, તો સાધુ-અસાધુ, સંત-અસંત, દેવ-દાનવ, માનવ, પશુ-પક્ષી અપિતુ ચોરાશી લક્ષ યોનિઓના જીવોના શરીર એક જ પ્રકારના સમાન જોવામાં આવે છે કેમ કે પૃથ્વી પર જન્મેલાં બધા જીવોનો વિસ્તાર પાંચ તત્ત્વોના સમિશ્રણથી જ થયો છે. પાંચ તત્ત્વ તો શું છઠ્ઠા તત્ત્વ આત્મામાં પણ નારાયણના અંશનો વિસ્તાર છે. અતઃ ચોરાશી લાખ યોનીઓમાં તરેહ-તરેહથી પાંચ તત્ત્વ અને નારાયણના અંશનો જ વિસ્તાર છે એ જ પાંચ તત્ત્વોથી યુક્ત પિંડમાં સાચા સાધક પણ છે, જેના હૃદયમાં રાત દિન વાલાજી રમે છે. જેમ- “રમે રાત દિન વાલોજી” એવા સાધુઓની અંદર માયાજન્ય ગુણ-લક્ષણોનો અભાવ હોવાથી તેમનો આકાર-શરીર ક્ષણ-ક્ષણમાં વિચલિત થતો નથી અર્થાત્ એવા સાધુના આકાર ન ફરે - વારંવાર આવાગમનના ચક્કરને પ્રાપ્ત થતાં નથી. બીજા સાધુઓની જેમ તેમની અંદર કામ, ક્રોધ, લોભ આદિ માયાવી ચિન્હ તો જોવામાં પણ મળતાં નથી, પરંતુ તેમના આત્મામાં વિદ્યમાન ઐંદાણ-ચિન્હોમાં પણ વધઘટ થતી નથી, વિચલિતતા આવતી નથી. તે તો રાત-દિન એકરસ-એક ચિત્ત થઈને ગદ્ગદ રહે છે.

આ ભોમ અંધેરી માહેં આમળાં,

જીવ વેધ્યો સઘળી પ્રાધ ।

જેને તે જઈને પૂછિએ,

તે મુખથી કહે અમે સાધ ॥૫॥

ભાવાર્થ-આ ભોમ તમોગુણ અહંકાર દ્વારા ઊભી અંધકારપૂર્ણ છે. એની વચ્ચે ત્રિગુણ દ્વારા ઉત્પન્ન આખી સૃષ્ટિ ત્રિતાપની ભાગીદાર છે. અહીંયા-આ ભોમના સમસ્ત જીવોના હૃદયને અજ્ઞાનરૂપી અંધકારે પરવશ કરી જન્મ-મરણરૂપી વ્યાધિ રોગથી વીંધી-વેધી દીધા છે અર્થાત્ “જાતસ્ય મરણં દ્યુવમ્” તેમનું વારંવાર જન્મવું અને મરવું નિશ્ચિત થઈ ચૂક્યા છે. એવી ઊલટી માયાવી ભમરીની (વમળની) વચ્ચે ફસાયેલાં જીવોમાંથી જેને પણ પૂછવામાં આવે, તે પોતાના મુખથી એ જ કહે છે કે ‘હું માયાને ત્યાગીને, ઓળખીને, છુકરાવીને જ તો સાધુ બન્યો છું’ તે એવું કહી તો દે છે, પરંતુ માયા કોને કહે છે? સાધકના ગુણ તથા લક્ષણ શું છે? માયા કઈ કલા અથવા રૂપમાં રહે છે? માયા મારામાં છે યા નહિ? બ્રહ્મતત્ત્વ શું છે? હું કયો માર્ગ ચાલી રહ્યો છું? મેં ક્યાં સુધી માયાનો પરિત્યાગ કર્યો છે? હું બ્રહ્મની કેટલી નજીક પહોંચ્યો છું?’ એ બધા તત્ત્વોના બોધના પ્રતિ તો તે શૂન્યના સમાન છે!

ખોજો ખરા થઈ તે માટે,

આ રચિયો માયાનો ફંદ ।

દુની મુઝાણી ફેરા દિએ,

માંહે પડ્યા રદેના અંધ ॥૬॥

ભાવાર્થ-યસર્થ સેંકડો અને હજારોની તો વાત જ શું, સાચા સાધુ તો લાખોમાં પણ મળવા દુર્લભ છે. નથી, એવી વાત નથી. છે તો ખરું, પરંતુ આ બજારની વચ્ચે કેવી રીતે -

ક્યાં શોધે (ઢૂંઢે)? એટલે કે સાચા સાધુને દૃઢતા ધારણ કરી ગુણ-લક્ષણોને પારખી બનીને ઢૂંઢો. નકલી વસ્તુની વચ્ચેથી અસલી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી છે. માયાએ સાધુ વેશની એવી વૃદ્ધિ તથા રચના કરી છે કે જેનો પાર જ નથી! માયાના ફંદમાં ફસાઈને સાધુ વેશની બહુ વિકટ રચના થઈ છે. ઉપરી-બાહરી ઉત્તમાઈ (મોટાઈ) એ સંસારને ખાઈ લીધો છે. સંસારના જૂઠા સાધુઓનો રંગ-ઢંગ જોઈને ગૃહસ્થી ભાઈ પાછળ હટી (ખસી) ગયા છે કેમ કે જૂઠા સાધુ સાચા સાધુના નામ પર ધોકા આપી રહ્યા છે. સાધુઓને જોતાં જ ગૃહસ્થી ભાઈ દૂરથી જ પ્રણામ કરી કહે છે, “સાધુ તો આજકાલ એવા હોય છે.” સાધુઓના ચરિત્રને જોઈને દુનિયા માયામાં જ મકડી (કરોળિયા)ની જેમ અર્થાત્ પોતાની ગૂંથેલી જાલમાં ઊલટીને આવાગમનના ચક્કરમાં પડી રહી છે. એનું કારણ શું છે? કારણ એ છે કે જન્મ-મરણરૂપી ફેરા છોડાવવાવાળા સાધુ જ જો રસ્તો છોડીને ચાલતાં હોય, તો સાધની સંગત કરવાથી તો આવાગમનમાં પડવું જ ગૃહસ્થી જન સ્વીકાર કરી લે છે. અતઃ તે સાધુની ખોજ છોડીને હૃદયમાં માયાવી ગુણોને ભરીને કામાંધ, ક્રોધાંધ તથા લોભાંધ અથવા ત્રિનેત્રોથી આંધળાં બનીને વિષયજન્ય સુખના ભોગમાં લાગેલાં છે.

આપ ન ઓળખે દુનિયા પોતે,

સૂઝે નહીં ભોમ ગત ।

એ ફેર ભોમ અંધેર તણો,

તેણે રદે ન આવે મત ॥૭॥

ભાવાર્થ-ઉપર્યુક્ત સાધુઓના ધોખામાં પડીને દુનિયાએ પોતાના આત્માની પિછાણ, સંજમપુરીની તરફ જવાવાળા સરળ માર્ગની ભયાનકતાની પિછાણ અને આ પિંડ-બ્રહ્માંડરૂપી ભૂમિની ક્ષણભંગુરતા તથા ક્ષણિક અવધિમાં પ્રાપ્ત થવાવાળા ભાસરૂપી વિષયજન્ય સુખ તેમને ભૂલાવીને ક્યાં ઘસડી રહ્યા છે? આ વાતના બોધને અર્થાત્ અંત લક્ષ્યની ઓળખને ખોઈ દીધી છે, આ વાતના બોધને અર્થાત્ અંત લક્ષ્યની ઓળખને ખોઈ દીધી છે. આ અજ્ઞાનતાના ફલસ્વરૂપ માનવ નર-પશુ બની ગયા છે. પરંતુ કોઈપણ પોતાનું અકલ્યાણ તો ચાહતા નથી, કિંતુ આ લોભ-સંસારની ગત જ એવી છે અર્થાત્ ગુણ જ એવા છે કે ન ચાહે પણ જીવ બલાત્ (જબરજસ્તી) કર્મમાં પ્રવેશ કરી જાય છે. બાહરી વિષયોનું તેમજ ભીતરી (અંદરની) ઈન્દ્રિયોનો ખેંચાવ જ એવો છે કે એ જીવને હઠાત્ (અચાનક) નિષેધ કર્મોમાં પ્રવિષ્ટ કરાવી દે છે. ત્યારે ચાહે સાધુ હોય યા સંત, જ્ઞાની હોય યા ત્યાગી, અંદર અને બાહર-બંને તરફની વૃત્તિઓના સંયોગના સમયે જ્યાં સુધી બેથી ત્રણ થઈ જતાં નથી, ત્યાં સુધી બુદ્ધિ અંતઃકરણોને સંભાળી શકતી નથી. મન હઠાત્ (અચાનક) પ્રબોધ (ઉપદેશ) કરી આગળ વધારે છે. મન તરેહ-તરેહના દૃષ્ટાંત આપીને કહે છે કે ‘પૂર્ણ પરાશર ઋષિને જો! શું જનક વિદેહી (દેહથી રહિત) ન હતા? શ્રી કૃષ્ણજીના પ્રતિ જ વિચાર કર!! એમાં શું છે? ચલો આગળ વધો!!!’ પુરુષનું મન એવું કહે છે, તો સ્ત્રીનું મન પણ દ્રૌપદી વગેરે સ્ત્રીઓના દૃષ્ટાંત આપવાથી પાછળ ખસતાં નથી. મનનો એવો પ્રબોધ મળતાં જ

બંને તે સમયે એક તો બની જાય છે. પુનઃ બાદમાં સાધુના સાધુ અને સતીના સતી! પરંતુ એ બંનેમાં હવે સાધુત્વ અને સતીત્વની શક્તિ રહી જ ક્યાં? અતઃ આ બધાય દુષ્કર્મ પિંડ અને બ્રહ્માંડમાં વ્યાપક અજ્ઞાનજન્ય અંધકારનું પ્રતિફળ છે. માનવ તો એવું ચાહતા નથી!

દેખાદેખી પંથ કરે,

અને ચાલતાં સહૂ કોય જાય।

જાણી સાધન કરે સંજમપુરીનાં,

મનમાં ચિંતા ન થાય ॥૮॥

ભાવાર્થ-આ સંસારમાં લોકોના ચલન-વ્યવહારના પ્રતિ વિચાર કરવામાં આવે, તો ખબર પડે છે કે બધા માર્ગ તો ત્યાં જ ચાલે છે, ગુણ-લક્ષણ પણ એક જ દેખાય છે. બધા એ જ સોચે છે કે ‘તે એવું કરે છે, તો હું કેમ ન કરું? તે જૂઠા વ્યવહારથી ધન કમાય છે, તો હું કેમ ન કરું? સત્યથી જીવન ચાલશે નહિ, પેટ ભરાશે નહિ, ધન આવશે નહિ!’ આ પ્રકાર શું સાધુ, શું ગૃહસ્થી? આખી સૃષ્ટિ જ અજ્ઞાનજન્ય બુદ્ધિના સહારે એક જ માર્ગ પર ચાલી રહી છે. માત્ર વેશ જ ન્યારા-ન્યારા છે. વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન રાખવાવાળા વિદ્વાન સાધુ-સંત પણ અજ્ઞાની દુનિયાની જેમ માયાવી ગુણો-લક્ષણોને સાધન બનાવીને સંજમપુરીની ઘાટ ઉતરી રહ્યા છે. પરંતુ ‘માત્ર પેટના માટે અમે જાણતાં-જાણતાં, સમજતાં-સમજતાં પણ વેદો, શાસ્ત્રો દ્વારા નિષિદ્ધ (અનિચ્છનીય) માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છે! આગળ શું

થશે ?' આ વિષયની ચિંતા ન ગૃહસ્થીઓમાં છે અને ન સાધુઓમાં જ !!

સૂને રદે દીસે સહુ કોય,

સુધ બુધ નહીં વિચાર ।

દેખી કહી રે દોષ જમદૂતના,

એ કોહેડા તણાં અંધાર ॥૯॥

ભાવાર્થ-આજની દુનિયાના લોકોના અંતઃકરણ શૂન્ય દેખાય છે. દિલમાં જ્યારે સતગુણ અને રજોગુણ ગૌણ હોય તથા તમોગુણ પ્રધાન હોય, તો દિલ શૂન્ય કહેવાય છે. પુનઃ તમોગુણ અંધકાર છે. જે પ્રકાર અંધકાર છવાઈ જવાથી કશું દેખાતું નથી, તે જ પ્રકાર તમોગુણની પ્રધાનતાથી વિચાર-વિવેક, જ્ઞાન તથા બુદ્ધિહીન દિલ શૂન્ય થઈ જાય છે. ત્યારે 'હું શું કરવા જઈ રહ્યો છું.' આ વાતની શુદ્ધિ રહેતી નથી અને 'આ કાર્ય કરવાથી આગળ પ્રતિફળ શું હશે ? આ વિષયમાં ન બુદ્ધિ જ કામ કરી શકે છે. આંતરિક વિચાર-વિવેક દ્વારા વસ્તુને તોલવાની શક્તિ મારી જાય છે. અતઃ હે સજ્જનો ! શાસ્ત્રો-પુરાણોમાં આપને જોયું છે કે ત્યાં શું કરવાની વિધિ છે અને કયા કર્મોને નિષેધ કહેવામાં આવે છે. પુનઃ શ્રોતાઓએ પણ વક્તા દ્વારા ચર્ચા-કથામાં સાંભળ્યું હશે કે નિષેધ કર્મ કરવાથી જમપુરીના દુઃખ મળશે અને વિધિ-વિધાનના અનુસાર કર્મ કરવાથી સ્વર્ગ-વૈકુંઠનું સુખ મળશે. આ પ્રકાર શ્રોતા અને વક્તા-બંને પક્ષોના લોકો અશુભ કર્મોના ફલસ્વરૂપ ચોરાશીમાં યમદૂત

દ્વારા આપવાવાળા દોષ-દુઃખોને જાણો છે, પરંતુ નીચમાં નીચ કર્મ કરી રહ્યા છે. એક હિંસક ચમારથી પણ જો પૂછે કે તેને નરક જવું છે? તો તે એ જ કહેશે કે ‘નહિ! સ્વર્ગ જવું છે. એટલા માટે તો હું તોલમાં નીતિથી કર્મનું પાલન કરું છું’ તે જ પ્રકારે અમે પણ નીચમાં નીચ કર્મ કરીએ છીએ. ત્યારે પણ આશા તો સુખની જ કરીએ છીએ. વાસ્તવમાં તો આ નીચ કર્મ જીવના ન ચાહવા છતાં પણ કોહેડાડૂપી માયા અર્થાત્ તમોગુણ પ્રધાન મન કરાવી રહ્યા છે. અતઃ એ નીચ કર્મોની ગતિને જ્યાં સુધી ન સમજે, ત્યાં સુધી કેવી રીતે છોડી શકે !

કોઈ કોને પૂછે નહીં,
છે કોઈ બીજો સેર ।
સાધ પુકારે પાધરા,

પણ આ અજાણ્યો અંધેર ॥૧૦॥

ભાવાર્થ-આજની દુનિયામાં કોઈ અજ્ઞાની નથી. બધા પોતાને સેરભર જ્ઞાની અને બીજાને તો તોલાભર જ સમજે છે. એવા અભિમાનની આગળ શું કોઈ પોતાનાથી નાનાને પૂછશે કે ‘આ સંસારસાગરથી ચોરાશીના દુઃખોથી બચવાનો કોઈ બીજો સેર-માર્ગ છે, જેનાથી આવાગમન છૂટી શકે અને અખંડમાં પહોંચાડી શકે, પ્રલયનો ભય મિટાવી શકે? પૂછશે નહિ! કેમ કે જે ખુદ પોતાને સેરભર સમજી રહ્યા છે, તે અભિમાન છોડીને તોલાભર જ્ઞાનવાળાઓને કેવી રીતે પૂછી શકશે? પૂછે તો બહુ શરમની વાત થઈ જશે! સાધુ-સંત પ્રગટ પુકારી રહ્યા છે કે

અભિમાન, અહંકાર, માન, પ્રતિષ્ઠા ખરાબ છે. લોભ, લજ્જાને ત્યાગીને રતનને પ્રાપ્ત કરો. સાચા સાધુની સંગત કરો, ત્યારે રતન પ્રાપ્ત કરી શકશો. પરંતુ રતન પ્રાપ્ત કરવાના મોકા પર અંધકાર સદૃશ માયાવી ગુણરૂપી અગ્નિ જો ભભકી ઉઠે, તો તે અગ્નિ કેવા-કેવા જ્ઞાનીઓને પણ અજ્ઞાની બનાવીને નીચ કર્મ કરાવી નાંખે છે. વાસ્તવમાં આ બધી કરતૂત માયાવી મનની છે. તે મોકા પર પ્રબોધ કરવા લાગે છે અને ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને ફોસલાવીને તેમને અશુભ કર્મોમાં પ્રવિષ્ટ કરાવીને ઠગી લે છે.

કોટ ઉપાય કરે જો કોઈ,

તોહે સૂઝે નહીં સનંધ ।

કોહેડા તણી આંકડી ન લાધે,

તો છૂટે નહીં બંધ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ-અતઃ આ માયાથી બચવાનો, માયાની વચ્ચેથી માર્ગ નક્કી કરી બ્રહ્મધામ જવાના કરોડો ઉપાય કરે, તો પણ કયા પ્રકારે શું કરવાથી માયાથી છૂટી શકાય, માર્ગ પ્રાપ્ત કરી અખંડ સુખમાં પહોંચાડી શકાય, આ પ્રકાર સૂઝતો નથી! પુનઃ આ કોહેડારૂપી બ્રહ્માંડની સજાવટ-બનાવટ-આંકડી (આંટીઘૂંટી) પણ સમજમાં આવતી નથી કે ‘આ બ્રહ્માંડ કયા પ્રકારનું છે? કોનાથી રચવામાં આવ્યું છે? પિંડ પણ તે જ પ્રકારનું છે, તો અંદર ચેતન કેવી રીતે ગૂંથેલું છે?’ અતઃ એ ન જાણવાથી આ કોહેડા જ સાચો બનેલો છે. પુનઃ જેને સાચા ઠરાવવામાં આવ્યા છે, તેને કેવી રીતે છોડી શકાય? યસર્થ આ કર્મરૂપ બંધનથી

છૂટી શકતા નથી!

એણે સમે આપ ઝલાવીને,
 અને સાધ થયા માંહે સંત ।
 સંગત કીજે તેહ તણી,
 જેણે ચોકસ કીધું છે ચિત ॥૧૨॥

ભાવાર્થ-આ વખત કામ, ક્રોધ, લોભ, તૃષ્ણાદિમાં પોતાની આત્માને પકડાવીને-લગાવીને વેશમાત્ર ધારણ કરેલાં સાધુ અને સંત કહેવડાવવાવાળાઓનો તો બજાર લાગેલો છે. એવા બજારમાંથી રતનરૂપી સાચા સાધુને પ્રાપ્ત કરી સાચા સાધુની સંગત કરો અર્થાત્ એવા સાધુની સંગત કરો, જે ‘એ કે સૌં એક ચિત્ત’ રહેતા હોય અથવા જેણે પ્રેમરૂપ પરમાત્માને એક ચિત્તમાં નિશ્ચય-દૃઢતાપૂર્વક ધારણ કરી લીધો હોય!

સત જોઈં સંતો તણું,
 અને સાધ તણી સિધ્યાઈ ।
 બાહેર થેહેન કરે કે સાધના,
 માહેં તે ભાંડ ભવાઈ ॥૧૩॥

ભાવાર્થ-હવે મારે સંત કહેવડાવવાવાળા સંતોની અંદર ની સત્યતા અર્થાત્ સત-પરમાત્માના પ્રતિ તેમના દૃઢાવ અને સાધુત્વ-સિદ્ધત્વને જોવું છે કે કેટલાં સાધનશીલ સાધુ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી સ્થિર થયા છે? પરંતુ જોઈં છું કે આજકાલના સાધુ

તો બનાવટી સાધુત્વનો હાવભાવ (બાહરી ચેહેન-રંગ-ઢંગ) બનાવીને ઉત્તમાઈ છાંટે છે અને સાધનાના ઢોંગ રચે છે. એમનો ભેખ ધારણ કરી સાધન વિષયક આડંબર રચવો, તો ‘ભાંડ ભવાઈ’ સદૃશ જોવામાં આવે છે. જે પ્રકાર એક નટી અંગ પ્રદર્શન કરી નાયતાં દર્શકોને પ્રસન્ન કરે છે અને તેનાથી ધન, માન અને શાબાશી પ્રાપ્ત કરી તે નાયની કમાણીથી જ ગુજરાન કરે છે, તે પ્રકાર આજના સાધુ-સંત પણ અંદરથી તો માયાથી ભરેલાં છે. પરંતુ બાહરી ઉત્તમાઈ (મોટાઈ) બતાવીને વેશભૂષા દ્વારા માન અને ધન પ્રાપ્ત કરી જીવન ગુજારે છે.

ચોક્કસ ચિત કેણી પેરે લાધે,

બાહેર દેખાડે અનંત ।

તે માટે આ કોહેડો અંધેર,

મારે જાઈને સંગત સંત ॥૧૪॥

ભાવાર્થ-એવા ‘ભાંડ ભવાઈ’ સદૃશ નાટક રચવાવાળા સાધુસંતોની વચ્ચેથી ચોક્કસ-ચિત્તવાળા સાચા સાધુને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય? અત્યંત કઠિન છે કેમ કે અમૂલ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં કઠિનાઈ પણ તેટલી જ હોય છે અને અમૂલ્ય વસ્તુ-વાલાજી તો ચોક્કસ ચિત્તવાળા સાધુની પાસે જ મળશે. બનાવટી (બાહરી) રંગ-ઢંગ રચવાવાળા, જોવામાં સાધુ દેખાવાવાળા આડંબરીઓનો તો પાર જ નથી, તે તો અનંત મળશે, પરંતુ અંદરથી તે એક ચિત્ત રાખવાવાળા છે યા અનંત ચિત્ત રાખવાવાળા? કોણ જાણે? રાજહંસની જેમ મોતી વીણે છે યા

સડેલી માછલી ? જે પ્રકાર ઊપરી ભેખને જોઈને દુનિયા ચૂકીને ગલત સાધુની સંગત કરી બેસે છે અને સાચા સાધુને પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી, તે જ પ્રકાર અંતઃકરણમાં તમોગુણરૂપી અંધારાને છવાઈ જવાથી તે જ અંધારું પરમાત્માની દર્શન પ્રાપ્તિમાં પડદારૂપ બની જાય છે. એ જ કારણે માયાને ‘અંધેર કોહેડા’ કહ્યું છે. અતઃ એવા સાધુ-સંતોની ભાંડ ભવાઈ દ્વારા સાચા સાધુ-સંતોની સંગત મારી ગઈ છે. સાચા સાધુને પણ લોકો જૂઠાની જેમ જ સમજી બેસે છે. સાચા-જૂઠાની પિછાણ કરી શકતા નથી.

સાધ સનંધ કેમ જાણીએ,
જેણે જીતી છે જોગવાઈ ।
પ્રગટ ચેહેન કરે નહીં પાધરા,
તે માંહે રહે સમાઈ ॥૧૫॥

ભાવાર્થ-એવા ‘ભાંડ ભવાઈ’ કરવાવાળા સાધુ-સંતોના બજારમાં સાચા સાધુની ઓળખ કરવાની રીત-પ્રકાર શું છે, એ કેવી રીતે જાણી શકાય ? અતઃ સાચા સાધુ તે હશે, જેને શરીર સંબંધી જોગવાઈ - સામગ્રીઓ અર્થાત્ ચારેય અંતઃકરણ, દસ ઈન્દ્રિયો, પ્રાણ આદિને પોતાના વશમાં કરી લીધા હોય, જે ષટરાગ, ત્રણ ગુણોથી વિચલિત ન થતાં હોય, જે મનને પોતાના વશમાં ચલાવતાં હોય, જે અન્ય સાધુઓની જેમ બાહરી ઉત્તમાઈથી રહિત હોય, એવા સાધુના હૃદયમાં તે પરમાત્મા સમાવેલાં હશે. અતઃ જેના હૃદયમાં ‘પ્રેમરૂપી પરમાત્મા’ રમતાં

હોય, તેમને બાહરી ઉત્તમાઈ બતાવવાનો સમય જ ક્યાં હશે ?
તે તો ‘એ કે સોં એક ચિત્ત’ બ્રહ્માનંદમાં મસ્ત રહેશે. તેને
દુનિયાદારીના રંગ-ઢંગ રચવાની કુરસદ ક્યાં રહેશે ?

મુખથી બોલાવી જ્યારે જોઈએ,

તો ગલિત ચિત્ત વિશ્વાસ ।

ફેર નહીં અંધેર તણો,

તેનાં રદે માંહે પ્રકાસ ॥૧૬॥

ભાવાર્થ-એવા સાધુઓને જો મુખથી બોલાવીને તેમના
શબ્દોને વિચારપૂર્વક જોઈએ, તો અનુભવ થશે કે શબ્દ-શબ્દમાં
પરમાત્માના પ્રતિ પૂર્ણ વિશ્વાસ હોવાના લીધે તે ગદ્ગદ થઈને
બોલશે, “જાણું છું, કરું છું, સમજું છું” તે પોતાના વચનોમાં
‘મેં પન’ ને લેશમાત્ર પણ આવવા દેશે નહિ. ‘હું શું જાણી
શકું ? મારાથી ભજન શું થશે ? હું કેવી રીતે સમજી શકું છું ? તે
પરમાત્મા તો સર્વ શક્તિમાન છે. તેનું તથ્ય તે જ જાણી શકે
છે.’ એવું બોલશે. અંધેર કા ફેર આવાગમનમાં પટકાવવાવાળા
(પછાડવાવાળા) માયાવી લક્ષણોનો તો લેશમાત્ર પણ તેમાં
દેખાશે નહિ. એવા સાધુમાં બાહરી પ્રકાશ હશે નહિ. બહાર
જોવાથી તો શાયદ (કદાચ) તેને સાધુ કહેવામાં પણ શરમ
આવશે, પરંતુ તેના હૃદયમાં, જ્યાં વાલાજી વિરાજમાન છે,
ત્યાં જ્ઞાન અને પ્રેમનો પ્રકાશ હશે. પરમાત્માના બ્રહ્માનંદમાં તે
સદૈવ નિમગ્ન રહેશે. તેનાથી આગળ જો હીરા અને પથ્થર રાખીને

તેને પૂછે કે “બંનેમાંથી હીરા કયો છે”, તો તે યા તો બંનેને હીરા કહેશે યા બંનેને જ પથ્થર કહેશે કેમ કે તે હીરા અને પથ્થરના ભેદભાવરૂપી ચક્કરમાં નથી. તે જોવાથી માત્ર ગંદા તનમાં છે, તે પણ અમારી દૃષ્ટિમાં ! વાસ્તવમાં તો તે એકમાં સમાઈ ચૂક્યા છે.

સાધ તણી ગત દીસે નિરમલ,

રાત દિવસ એ રંગ ।

મોહજલ લેહેરાં માંહે મારે પછાડે,

પણ કેમે ન થાય ભંગ ॥૧૭॥

ભાવાર્થ-એવા સાચા સાધુની ગત-તેમની રહેણી-કરણી, તેમના હાલ તેમના નિર્મળ હૃદય દ્વારા પ્રગટ-પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવશે. એવા સાચા સાધુને તેમના સાધુત્વથી વિચલિત કરવા હેતુ લોકો તેમને કેટલાય દુઃખ-કષ્ટ (કસાલા) પહોંચાડશે, દુષ્ટ લોકો તેમના મોત સુધ્ધાં કરી દેવામાં તુલા થઈ જશે, પરંતુ તેમની અંદર-અંતઃકરણની નિર્મળતાનો પ્રકાશ જોઈને થાકી જશે-હારી જશે. પરમાત્માના પ્રતિ તેમના સ્વચ્છ અને દૃઢ જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશની આગળ કોઈ તેમનું કશું બગાડી શકશે નહિ. ઉદાહરણાર્થ ચૈતન્યના જમાનાના હરિદાસને જુઓ ! મુસલમાનોએ શ્રી કૃષ્ણ છોડાવીને તેમના મુખથી “ખુદા-અલ્લાહ” કહેવડાવવા માટે કેટલો ઉપદ્રવ મચાવ્યો હતો, પરંતુ છોડાવી ન શક્યા. કેવી તેમનામાં મક્કમતા હતી!! મીરાંને વિષ પીવડાવવામાં આવ્યું. તેમને મોત ન આવ્યું, જોશ આવી

ગયો. તેમના દૃઢાવે (મક્કમતાએ) વિષને અમૃત બનાવી દીધું. અતઃ ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, હરિદાસ, મીરાં, જડભરત, ભર્તુહરિ જેવા દૃઢાવ રાખવાવાળા ભક્ત તો રાતદિવસ એક જ રંગમાં રંગેલાં રહેશે. પ્રેમના જોશમાં જ છકી રહેશે. તેમના દિલમાં બે રંગ ઉત્પન્ન થઈ શકશે નહિ, પુનઃ ઉપરોક્ત કષ્ટોની સાથે-સાથે તેમને પ્રારબ્ધ કર્મરૂપી મોહજલની લહેરો પણ શારીરિક કષ્ટ, ત્રિતાપ આદિ દ્વારા પણ પછાડતી રહેશે, શારીરિક કષ્ટ પણ તેમને બરાબર થતું રહેશે, પરંતુ એ મોહજલના દુઃખોથી તે વિચલિત થઈ શકશે નહિ. પોતાના કર્મોનું ફળ સમજીને તે બધું જ સહન કરતાં જશે અને પરમાત્માને પ્રાર્થના કરતાં રહેશે કે “ધન્ય છે પરમાત્મા આપ ! મારા સારા કર્મોના ફળ અહીં જ ભોગાવીને પૂરા કરી દેજો, તાકિ ફરી તન ધારણ કરી ભોગવવા ન પડે. જેટલું કષ્ટ આપવું હોય, આપજો ! હું તૈયાર છું !!” અથાહ દુઃખ સિર પર આવવાથી પણ તેમના હૃદયના પ્રકાશમાં, તેમના દૃઢાવમાં, તેમના વિશ્વાસમાં, તેમના પ્રેમમાં ન્યૂનતા (કમી) ક્યારેય આવશે નહિ. બલ્કે તેમના ઉક્ત સાધન વધારે ઉગ્ર બની જશે. તેમનો દૃઢાવ અને પ્રેમ વધતો જ જશે. હિંમત તીવ્ર થતી જશે કેમ કે તે જાણે છે કે તેમના પ્રારબ્ધનો અંત આવી રહ્યો છે. પરંતુ અમારામાં તો થોડો કંઈપણ દૃઢાવ, પ્રેમ અથવા વિશ્વાસ આવે છે, તે અભિમાનના કારણે ધૂળ બનીને ઉડી જાય છે. ન અમે પૂર્વના સંચિત કર્મ જોઈ શકીએ છીએ અને ન પ્રારબ્ધ કર્મના લક્ષણ જ સમજી શકીએ છીએ.

સાધ તણી સનંધ પ્રગટ,

લેહેરાં લાગે આકાર ।

ભેદે નહીં તે ભીતર રંગને,

એ સાધ તણાં પ્રકાર ॥૧૮॥

ભાવાર્થ-સાચા સાધુની ગત પ્રત્યક્ષમાં તો અમારા જેવી જ છે. તે પણ અમારી જ તરેહ દુઃખ સુખના ભાગી હશે. પાંચ તત્ત્વના શરીરમાં જ્યાં સુધી તે રહેશે, ત્યાં સુધી ત્રિતાપની પીડાથી તે પણ અમારી જ જેમ દુઃખી હશે. પ્રારબ્ધ કર્મોના ફલને પોતાના જ કર્મનું ફલ જાણીને સંતોષપૂર્વક ભોગવશે. પરંતુ એ માયાવી લહેર, દુઃખ-સુખ તેના અંતઃકરણની અંદર નિહિત (છૂપેલાં) પરમાત્માના પ્રતિના પ્રેમ, શ્રદ્ધા, દઢાવ, નિશ્ચયતાને જરા જેટલી પણ વિચલિત કરી શકશે નહિ. તે અમારી જેમ ‘સુખમાં પરમાત્માને માનવા, દુઃખ પડે તો ન માનવા. અશ્રદ્ધા કરવી. ગાલી ગલોચ કરવી’ એવો વ્યવહાર કરશે નહિ. અંતિમ શ્વાસ સુધી તે સાધુની અંદર પરમાત્માના પ્રતિની દઢતા એકરસ કાયમ રહેશે. એવો દઢાવ, એવી નિશ્ચયતા એક પ્રકારથી રહેવી જ સાચા સાધુના સાધુત્વનો પ્રકાર છે.

આ તિમર ઘોર અંધેર માંહે,

વેષ ધરે બહુ જન ।

એણો સહુ ને સત ભાસ્યો,

એ સાધને થયો સુપન ॥૧૯॥

ભાવાર્થ-આ સંસારને તિમિર ઘોર અંધકાર કહ્યું છે કેમ કે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ અહંકારથી છે. અહંકારનો વર્ણ ધૂમ્ર હોય છે. આ તિમિર અંધકારરૂપ છે. ફરી અહંકારનો સાથી મન છે. મન

માયાવી છે. એની ઉત્પત્તિ માયાથી છે. માયાનું સ્વરૂપ અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાન અને અંધકાર બંને એક જ છે. તેમાં પણ મનરૂપ અહંકારનો સંયોગ તમોગુણથી થયો છે. તમોગુણ ઘોર અનિષ્ટકારી અને અધોપતનના કારણરૂપ હોવાને લીધે અથાહ છે. યસર્થ તિમિર-અહંકાર, ઘોર-તમોગુણ અને અંધાર-મન અર્થાત્ મનરૂપ તમોગુણ અહંકાર દ્વારા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થાય છે. અતઃ ઉક્ત ત્રણેય અનિષ્ટ હોવાના કારણે જ આખી દુનિયા અધોપતનની તરફ વધી રહી છે. પિંડ અને બ્રહ્માંડ-બંનેની જ ઉત્પત્તિ આ પ્રકાર છે. એવી સૃષ્ટિની વચ્ચે બહુજન-ચાર વર્ણ, બે જાતિ-હિંદુ અને મુસ્લિમ, બંને લિંગ-સ્ત્રી અને પુરુષ, બે માર્ગ-ગૃહસ્થી અને સાધુમાં નાના પ્રકારના વેશવાળા બધા જણને પંચજન્ય વિષયોના સંભોગથી પ્રાપ્ત થવાવાળા સુખ જ સત્ય ભાસ (લાગી) રહ્યા છે. અતઃ તે છોડી શકતા નથી. પરંતુ જે સાચા સાધ છે, તેમને ઉપરોક્ત સુખ સ્વપ્નવત્ લાગશે. જેમ-

યા નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી ।
યસ્યાં જાગ્રતિ ભૂતાનિ સા નિશા પશ્યતો મુનેઃ ॥

-(ગીતા, અ-૨/શ્લોક-૬૯).

તો વૈકુંઠ નથી કાંઈ વેગળું,
જો દ્રઢાવિએ મન ।
સત ચરણ ભાસ્યો રદે માંહે,
ત્યારે અસત થયું સુપન ॥૨૦॥

ભાવાર્થ-જે સાધુ પુરુષે એવા પંચજન્ય સુખને સ્વપ્નવત્ સમજીને અંતઃકરણમાં પરમાત્મા વિષયને દૃઢ કરી લીધો છે, તેના માટે તો વૈકુંઠ દૂર નથી, અલગ નથી. સમજના સાચા દૃઢાવ (સ્થિરતા) માં દૂરી રહેતી નથી. મોક્ષ અને બંધન - બંનેય મનના દૃઢાવ (સ્થિરતા) પર નિર્ભર હોય છે. જેના મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કરી લીધો હોય કે, ‘મને તન છોડતાં જ વૈકુંઠ જવું છે’ અને તેના અંતઃકરણમાં જો સત-પરમાત્માના ચરણનો પ્રકાશ છે અર્થાત્ દૃઢ્યમાં પરમાત્મા વિરાજમાન છે, તો અસત-સાંસારિક પિંડ-બ્રહ્માંડનું પંચજન્ય સુખ તેની દૃષ્ટિમાં સ્વપ્નવત્ થઈ જશે.

અખંડ સુખ કોઈ રખે મૂકતાં,

જેણે દૃઢ કીધું છે ઘર ।

અધખિણના સુપનાતર માટે,

રખે નિગમતાં એ અવસર ॥૨૧॥

ભાવાર્થ-એવા સાચા સાધુની સંગત પ્રાપ્ત કરીને એવા અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરવાનું આ જીવન તમને મળ્યું છે. આ સુખનો દરવાજો હમણાં ખુલ્લો છે. આ જ તન દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકો છો. યસર્થ હે સાધુ-સજ્જનો! અખંડ સુખ ન છોડો. લાખો વર્ષોના દુઃખ ન ખરીદો. જેને જમદૂતની મારના દુઃખથી બચવું હોય, તે તે સાધુને શોધીને તેનાથી સંગત કરો, જેને આ જ તન દ્વારા પરલોક દૃઢ કરી લીધું છે. તે તમને પણ તમારું ઘર દૃઢ (મક્કમ, નક્કી) કરાવી દેશે. આ અવસર એવો અમૂલ્ય છે. પુનઃ

શું સાધુ-સંતોની વાણી અથવા શાસ્ત્રોમાં તમારું જીવન લાખો વર્ષો સુધીનું બતાવ્યું છે ? અડધા ક્ષણના જીવનમાં સ્વપ્નના સુખમાં ભૂલીને લાખોના જીવનમાં સુખના બદલે જાગ્રતના દુઃખ કેમ લઈ રહ્યા છો ? અડધા ક્ષણના સ્વપ્નના સુખ માટે બુદ્ધિ ક્યાં સુધી વિચારે છે ! ક્ષણિક સુખના બદલે અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરવાના અવસરને ગુમાવીને દુઃખ કેમ લો છો ? તમારી મૂર્ખતા જોઈને હું ચકિત છું. અતઃ હાથ જોડીને કહું છું, “ઉઠો, સચેત થઈ જાઓ !! આવો અમૂલ્ય અવસર ન ગુમાવો !!!”

સાસ્ત્રે સંસાર કહ્યું સુપના,
તો તે કરી બેઠાં સહુ સત ।
સાધ વાણી રે જોતાં નથી,
તો લેઈ જાય છે અસત ॥૨૨॥

ભાવાર્થ-બધા આપ્તપુરુષોએ શાસ્ત્રોમાં સંસારને સ્વપ્ન કહ્યું છે. તમારા આ તન, આ સુખ બધું સ્વપ્નનું છે. પરલોકનો સંસાર, ત્યાંનું જીવન, ત્યાંનું સુખ બધું જાગૃતનું સાચું છે. એવું હું નથી, શાસ્ત્ર પુકાર કરી કહી રહ્યા છે. શાસ્ત્રો દ્વારા સ્વપ્ન કહેલાં સંસારને તમે સત માની બેઠાં છો ? હવે પરલોક વિષયની ચિંતા જ ક્યાં રહી ? સાધુની વાણીને તો જોતાં જ નથી ! શું શુક, વ્યાસ આદિ શાસ્ત્રકારોએ પણ આ સંસારને તમારી જેમ જ સત્ય કહ્યું છે ? જો એવું જ છે, તો તમે જે કરી રહ્યા છો, કરો ! પરંતુ થોડા દિવસો પછી મરીને ચાલ્યા ન જશો. કમાવેલું છોડીને ન જજો !! અતઃ બધા સાધુ, સંતો, ઋષિ-મહર્ષિઓએ આ

જૂઠ્ઠી બચાવવા હેતુ પુકાર કરી છે. પરંતુ અત્યારના પંચજન્ય સ્વાદની આગળ તેમની પુકાર સાંભળે કોણ ? ત્યારે તો અસત્ય-ભૂલન અમે બધા જીવોના વિષયજન્ય ક્ષણિક સુખની તરફ ખેંચીને લઈ જઈ રહ્યા છે અને ચોરાશીના ભયાવહ દુઃખમાં નાંખી રહ્યા છે.

એણે કોહેડો તે અવળા ફેરા,

સહુ ફેરે છે એણી ભાંત ।

સુધબુધ સર્વે વિસરી,

એ રચ્યો માયા દૃષ્ટાંત ॥૨૩॥

ભાવાર્થ-આ શરીર અર્થાત્ પિંડ અને બ્રહ્માંડ બંને ઊલઝાવવાવાળા અર્થાત્ કોહેડારૂપ છે. આત્મા-પરમાત્માની વચ્ચેના અંધકારરૂપી વાદળ (બાદલ) આ જ છે. એટલે કે એને કોહેડારૂપ કહ્યું છે. જે પ્રકાર અંધકારમાં માત્ર એક કાલાપન (અધારું-કાળા ડામર જેવું) જ જોવામાં આવે છે અને વાસ્તવિક વસ્તુ છુપાઈ જાય છે, તે જ પ્રકાર આ શરીરમાં આવતાં જ પોતાનું સાચું સ્વરૂપ પરાત્મા અને પરમાત્મા-બંને છુપાઈ જાય છે. માત્ર જૂઠા શરીર અને સંસાર જ જોવામાં આવે છે. પુનઃ આ પિંડ અને બ્રહ્માંડ બંનેની ઉત્પત્તિ ઊલટી છે. યસર્થ પિંડનું ખેંચાણ હંમેશા અધઃપતનની તરફ લઈ જાય છે. જો એનું ખેંચાણ અવળું (ઊલટું) નહીં સવળું (સીધું) અર્થાત્ બ્રહ્મની તરફ હોત, તો ઊલટા ચક્કર મટી જાત. પરંતુ સૃષ્ટિના પ્રાણીમાત્ર શરીરની ઈન્દ્રિયો દ્વારા વિષયની તરફ જઈને પરમાત્માના સ્વરૂપને ભૂલીને

જન્મ-મરણરૂપી ફેરામાં ફરી રહ્યા છે. ફેરવવાવાળું આ શરીર છે. એની ગતિ જ એવી ન્યારી છે. એને પોતાના સ્વરૂપની સુધ (જાણકારી), પુનઃ ‘મને કોણે ઉત્પન્ન કર્યો?’ અર્થાત્ પોતાને ઉત્પન્ન કરવાવાળા પરમાત્માના વિષયમાં સોચવાની બુદ્ધિ જ ગુમાવી દીધી અને બધું ય ભૂલીને વિષયોની ઘૂનમાં રમી ગયા. આ સંસારની વચ્ચે માયા, જીવ, ઈશ્વર અને બ્રહ્મ એ ચાર ઐશ્વર્ય છે. એમને સૃષ્ટિકર્તાએ ચાર વિભૂતિયુક્ત બ્રહ્મ, બ્રહ્માત્મા, બ્રહ્મધામ અને બ્રહ્મશક્તિરૂપી સિદ્ધાંતનો બોધ કરાવવા માટે દૃષ્ટાંતના રૂપમાં રચ્યા છે. ઈહ લોકના ઉક્ત ચારેય ઐશ્વર્ય પરલોકની ચારેય વિભૂતિઓના બોધ કરાવે છે. જેમ - અમારા માટે આ સંસાર વિદેશ છે અને સ્વધામ સ્વદેશ છે. એક સંસાર આ છે, તો બીજો સંસાર પરલોક છે. સંસાર દુઃખમય છે, સ્વધામ સુખમય છે. સંસાર અનિત્ય છે, પરલોક અખંડ-નિત્ય છે. અતઃ વિદેશ અને સ્વદેશ, સંસાર અને પરલોક, દુઃખ અને સુખ તથા નિત્ય અને અનિત્યનો બોધ કરાવવા હેતુ જ ઉક્ત ચાર ઐશ્વર્યોને દૃષ્ટાંતરૂપમાં રચવામાં આવ્યા છે.

આ રે વેળા એવી નહીં આવે,

સાધ ના સકે પુકારી ।

વચન તે અવળા વિચાર સે,

કેહેસે નિંદ્યા કરે છે અમારી ॥૨૪॥

ભાવાર્થ-અહો સાધુ-સંતો ! ઉક્ત દૃષ્ટાંત દ્વારા સિદ્ધાંતરૂપી સત્યતાને પ્રાપ્ત કરવાનો આવો અમૂલ્ય અવસર

ફરી મળશે નહિ. અતઃ સાધનની આ સામ્રગી દ્વારા હે સાધકો ! સાધ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરો. અત્યારે તો વિચાર-વિવેકયુક્ત માનવતન પ્રાપ્ત છે. સાધુ-સંત તથા આપ્તપુરુષો દ્વારા શાસ્ત્રોમાં લખેલાં વચનોને સાંભળીને તે પર વિચાર કરી પોતાનું કલ્યાણ કરી શકો છો. આ તન છોડ્યા પછી પશુ યોનીમાં જઈને સાધુ-સંતોની સંગત પ્રાપ્ત કરી શકશો નહિ અને ન પુકાર જ સાંભળી શકશો. સાધુ ત્યાં પશુ યોનીમાં પુકારવા આવશે નહિ. જો હું હમણાં તમને તમારા ચલન-વ્યવહાર, કર્મ-કર્તવ્ય, મદની મસ્તાઈ પ્રત્યક્ષ બતાવી દઉં, તો મારા વચન તમને ઊલટા અને કઠિન લાગશે. ‘મહાત્મા અમારી નિંદા કરે છે’ - એવું કહેશો, પરંતુ સત્ય વચન સમજવામાં કઠણાઈ લાગશે. કિંતુ સ્વયં પોતાના ચલન (ગતિ - ચાલ) ને તો જુઓ કે શું કરી રહ્યા છો !

સાધ હસે તે વિચારસે,

સવળા રુદે વચન ।

એ વાણી પ્રકાસું તે માટે,

મારે મળવા તે સાધુ જન ॥૨૫॥

ભાવાર્થ-આજના યુગમાં સત્ય વસ્તુ સહન થતી નથી. લોકો મારી વાતોને સમજ્યા વગર એ જ કહેશે કે ‘એ મહાત્મા તો અમારી નિંદા કરે છે’. પરંતુ હું લોકોના ડરથી સત્ય કહેવાથી પાછળ હટીશ નહિ કેમ કે સૃષ્ટિમાં બધા તો નાસમજ નથી. હજારોમાંથી એક સમજદાર તો અવશ્ય મળશે. અતઃ જે સાચા

સાધુ હશે, તે મારા વચનોને અવશ્ય સમજશે. વાસ્તવમાં મારું કહેવું પણ તેમના માટે છે કેમ કે તે મારા સીધા વચનોને સીધા જ સમજશે. અતઃ આ સત્ય વાણી હું સાચા સાધકોના માટે જ પ્રકાશિત કરી રહ્યો છું કેમ કે મને હજારોમાં એક તે સાચા સાધુને મળવું છે. પુનઃ સત્યની ઓળખ તો સત્ય જ કરી શકશે. જે પ્રકાર ઘેટાં, બકરી (ભેડ) પોતાના માલિકનો અવાજ ઓળખીને પોતાના માલિકની પાસે પાછાં આવી જાય છે, તે જ પ્રકાર જે મારા સંબંધી સાચા સાધક હશે, તે મારી વાણી સાંભળતાં જ તેને ઓળખીને, પોતાના સમજીને મારી પાસે અવશ્ય દોડી આવશે.

પ્રગટ પ્રકાસ ન કીજે,

આપણા દેખી બાજ ।

ગોપ રહી ના સકું તે માટે,

સનમંધી મળવા સાધ ॥૨૬॥

ભાવાર્થ-સાચી વસ્તુને પ્રત્યક્ષરૂપથી જાહેર કરવામાં આવતી નથી. જૂઠા સંસારની આગળ જો સત્ય વચન જાહેર કરવા લાગે, તો પોતાને જ પસ્તાવું પડે છે કેમ કે જૂઠા નાટકની વચ્ચે જૂઠનો બહુમત હોવાને કારણે સત્યનો તિરસ્કાર જ થાય છે. સત્ય પણ જૂઠ સાબિત થઈ જાય છે. આ મધ્ય કલિયુગ છે. અતઃ જૂઠા ખેલમાં જૂઠી જ રુચિ હોય છે. વિષયીને વિષય જ પ્રિય લાગે છે. ચોર-દુષ્ટને સાધુ અથવા દાની કહે, તો બહુ રુચિકર લાગે છે. કિંતુ તે જેવા છે, તેવા કહી દે, તો મરી જશે. અમને તો જ્ઞાત છે કે એ બધા

જ તમાશા કરી રહ્યા છે, પરંતુ તમાશા કરવાવાળાને તમાશા કરવાવાળા કહી દે, તો તે રૂઠી જશે. અપિતુ એ બધું નાટક કરીને જે તરફ જઈ રહ્યા છે, તેનું ફલ પણ હું જાણું છું અને એમને તેમાં રુચિ નથી, એ પણ હું જાણું છું. પરંતુ આગળ ખાડો છે અને એ તેમાં પડી જશે, એ જાણીને હું પોતાનો ધર્મ સમજીને તેમને અવશ્ય સચેત કરીશ કે ‘આગળ ખાડો છે, પડી જશો!’ મારા ચિલ્લાવાથી ભલે એ રૂઠી જાય, પરંતુ હું પોતાના ધર્મ પર સ્થિર રહીશ. એમનું ચલન (વ્યવહાર) જોઈને હું ચૂપ રહી શકતો નથી. એટલા માટે હું વારંવાર કહી રહ્યો છું, જેનાથી મારા સંબંધી મારી પુકાર સાંભળીને અવશ્ય જ મને આવીને મળશે. આત્મા સાધનથી પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાવાળા મારા સંબંધી છે. ચાહે તે જે રૂપથી સાધન કરે, મને તો મારા સંબંધી સાધુથી જ મળવું છે.

જેણો દરસને નેત્ર ઠરે,

અને વચન કહે ઠરે અંગ ।

અનેક વિધન જો ઉપજે,

પણ મૂકિએ નહીં સાધ સંગ ॥૨૭॥

ભાવાર્થ-હવે સાચા સાધુને કેવી રીતે ઓળખી શકાય ? સાચા સાધુના ચિન્હ શું છે ? અતઃ જે સાચા સાધુ હશે, દૂરથી તેમના દર્શન કરવાથી જ નેત્રમાં શીતળતા પ્રગટ થશે. નેત્ર વારે-વારે તેમના દર્શન કરવા ચાહશે. પુનઃ એવા સાધુથી વાર્તાલાપ કરવા અથવા ચર્ચા કથા સાંભળવાથી અંગ-અંગમાં શીતળતા ભાસવા લાગશે. ત્રિતાપની જલન શાંત થઈ જશે.

આનંદ ઉમડવા લાગશે. યસર્થ જો એવા સાધુ મળી જાય, તો ભલે ઉપર અનેકો સાંસારિક આપત્તિ-વિપત્તિઓ આવી પડે, ત્યારે પણ તેમની સંગત ન છોડવી. તેમની સંગત કરવાથી સંસાર બગડે, તો પણ ડરવું નહિ કેમ કે ક્ષણિક બગડશે. તે સાધુ તો લાખો વર્ષોના પરલોકનું જીવન સુધારી દેશે. એટલે કે આવા સાધુનો સંગ છોડવો નહિ. તેનાથી સંગત કરીને પોતાનું કલ્યાણ કરી જ લેવું. એ સાધુ સંગતની ઘડી દુર્લભ છે. સંસાર તો અનેકો વાર ભોગવતાં આવ્યા છે, પરંતુ સાધ-મિલન વારે-વારે થતું નથી.

સાધ સંતો મળી સાંભલો,
વળી વિલમ ન કરો લગાર ।
અધખિણ મેળો સંત તણો,
જેથી જીતિએ અખંડ અપાર ॥૨૮॥

ભાવાર્થ-અતઃ હે સાધુ-સંતો ! આપ બધા મળીને એ વચનોને સાંભળો અને સાંભળીને સાધુની સંગત કરવામાં જરા જેટલો પણ વિલંબ ન કરો. કેમ કે આ કલિકાલનું જીવન ક્ષણભંગુર અને ધોખા આપવાવાળું છે. આ ક્ષણિક જીવનનો જરા જેટલો પણ ભરોસો નથી. સાધુની સાથે અડધા ક્ષણનો મિલાપ પણ એટલો અમૂલ્ય છે કે તે અડધા ક્ષણની સંગત દ્વારા અખંડ-અપાર ફલની પ્રાપ્તિ કરવામાં આવે છે. આવા સાધુ અખંડના અપાર સુખદાયી જીવનમાં પહોંચાડી દેશે.

અખંડ પાર સુખ અતિ ઘણું,
જેને સબદ ન લાગે કોય ।

એ જાણી સુખ કેમ મૂકિએ,

એ સાધ સંગતે સુખ હોય ॥૨૯॥

ભાવાર્થ-વૈકુંઠના અખંડ સુખથી પરે બેહદના સુખ અત્યંત ભારે છે, જે સુખનું વર્ણન કરવામાં હદના શબ્દ લાગતાં જ નથી. અહીંયા ક્ષણિક સંસારમાં બેસુમાર દુઃખ સહન કરે છે, પરંતુ બેહદ તો અખંડ સુખ આપવાવાળા છે. અહીંયાના ક્ષણિક સુખ અપાર દુઃખનું કારણ છે. એવું જાણવા છતાં પણ શું અમને ક્ષણિક સુખમાં ભૂલીને અપાર અને અખંડ સુખને છોડી દેવા જોઈએ? કદાપિ નહિ! અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ માત્ર સાચા સાધુની સંગત દ્વારા જ સંભવ છે. એવું જાણીને પણ સંગત ક્યાં વગર આંધળા બનવું જોઈએ નહિ. એવું તો અંજાણ લોકો કરે છે. અતઃ એવા અખંડ સુખને સાધુની સંગત દ્વારા કેમ પ્રાપ્ત ન કરે?

એ સુખ કેમ પ્રકાસું પ્રગટ,

બેહદ સુખ કેહેવાએ ।

એ બ્રહ્માંડ સર્વે રામત,

ઉપની છે એની ઈછાએ ॥૩૦॥

ભાવાર્થ-સાચા સાધુની સંગત કરવાથી તે સાધુ જે અખંડ (વૈકુંઠ) સુખમાં પહોંચાડી દે છે, તેનાથી પણ પરેનું જે સુખ છે, જે બેહદ કહેવામાં આવે છે, જેના વર્ણનમાં હદ-નશ્વર જગતના શબ્દ જ પહોંચી શકતા નથી, તે સુખને હું ક્યાં સુધી પ્રકાશ કરું? યસર્થ તેને બેહદ કહેવામાં આવે છે. એ હદ-ક્ષર

બ્રહ્માંડની બધી સામગ્રીઓ સ્વપ્નવત્ રામતરૂપ ઉત્પન્ન કરવામાં આવી છે. સ્વપ્નના અર્થાત્ વૈકુંઠના સુખ તો અખંડ સુખ કહેવાય છે, તો જે સૃષ્ટિકર્તાની ઈચ્છા માત્રથી એવા-એવા કેટલાય બ્રહ્માંડ બનતા અને મટતા જાય છે, તેમના ધામના વાસ્તવિક જાગૃતના સુખ કેવા હશે ?

એ રે વલ્લભસું વાલપણો,
કરી દિએ સાધ સંગ ।
એ રે સંગત કેમ મૂકિએ,
મારા મૂલ તણો એ સનમંધ ॥૩૧॥

ભાવાર્થ-ઉક્ત સાચા સાધુ તમને સંસારના સ્વપ્નવત્ પદાર્થ આપશે નહિ. જો સાંસારિક પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા હોય, તો બીજા સાધુની પાસે જવું. તે સાધુ તો વલ્લભ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા-પ્યારા ઘણીથી તમારો પ્રેમ સંબંધ જોડી દેશે કેમ કે પ્યારા પ્રેમસ્વરૂપ શ્રી કૃષ્ણ તો પ્રેમ દ્વારા જ પ્રાપ્ત થશે. અન્ય કોઈ સાધનથી નહિ ! અતઃ તે સાધુ વલ્લભના ચરણોથી તમારો પ્રેમ જોડી દેશે. સાધુની સંગત દ્વારા તમે પ્રેમસ્વરૂપ પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરી શકશો. એવા પારલૌકિક પરમાત્મા પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા સાધુની સંગતને કેવી રીતે છોડી દેવાય ? હે મારા મૂલના સંબંધી સાધુ-સજ્જનો ! સતના ગ્રાહકો !! આ વાત પર વિચાર કરીને તો જુઓ !!!

સારનો સાર તે સંગત,
જો તે સાધ મેળો થાએ ।

બેહદ તણી નિધ લેઈને આપે,

મૂકિએ તે કેમ પાએ ॥૩૨॥

ભાવાર્થ-સૃષ્ટિમાં માનવ માત્ર માટે સાધનોમાં સારમાં સાર, શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ, સામર્થ્યશાલી અને કલ્યાણકારી સાધન જો કોઈ છે, તો તે છે 'સંગત' ! પરંતુ 'સાયાની સંગત' !! યસર્થ સંગતનું બીજું નામ છે 'સત્સંગ'. સાયા જ સાયાને પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે, પરંતુ જો ઉપરોક્ત સાયા સાધુ પ્રાપ્ત થાય તો, નકલી મળે તો નહીં. જૂઠા ક્યારેય સત્ય પ્રાપ્ત કરાવી શકશે નહિ. શું ઉલ્લુ ક્યારેય સૂર્ય જોઈ શકે છે ? સાયા સાધુ પાંચ મિનિટના સંગ દ્વારા બેહદના પરમાત્મારૂપી નિધિ (ખજાના) ની પ્રાપ્તિ કરાવી શકે છે. પુનઃ પોતાના જ્ઞાન દ્વારા એવા દૃઢ બનાવી દેશે કે ફરી છોડાવવાથી પણ છૂટી શકશે નહિ. જેમ-મીરાં, ચૈતન્ય, બુદ્ધદેવ આદિ ભક્તોના હાલ આવ્યા હતા. અતઃ એવા અમૂલ્ય ધન પ્રાપ્ત કરાવીને જન્મ-જન્માંતરના જીવનને સફલ કરાવવાવાળા સાધુ જો મળી જાય, તો તેમના ચરણ ક્યારેય છોડવા જોઈએ નહિ. બલ્કે બંને હાથથી પકડીને હૃદયથી લગાવી લેવા જોઈએ.

સનમંધી સાયો જ્યારે મલ્યો,

ત્યારે જીવને થયો કરાર ।

મેહેરાજ કહે ધન ધન એ ઘડી,

ધન ધન કોહેડો અંધાર ॥૩૩॥

ભાવાર્થ-જ્યારે પરલોક સંબંધી સાયા સાધુની સંગત

પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે નેહેચલને (અખંડ) પ્રાપ્ત થવાથી જીવને પણ નેહેચલ સુખ શાંતિ થશે. જીવ સ્થિર થઈને નીડર બની જશે. અતઃ જેને સાચા સાધુની સંગત દ્વારા જીવને સુખશાંતિ પ્રાપ્ત કરાવી, શ્રીજી સ્વરૂપ કહે છે કે તે જીવની તે સાધ-સંગતની ઘડી ધન્ય-ધન્ય છે અર્થાત્ જે ઘડીમાં સાચા સાધુની સંગત દ્વારા જીવે સાચા પરમાત્માને પ્રાપ્ત કર્યા, તે ઘડી પણ ધન્ય-ધન્ય છે અને તે જીવના કોહેડારૂપી પાંચ તત્ત્વનું તે શરીર પણ ધન્ય-ધન્ય છે. જે શરીરના દ્વારા તેને સાધુની સંગત કરી તથા જન્મ-જન્માંતરના શરીરને સુફલ બનાવ્યા.

-(કિરંતન, પ્ર.૧૨૯/ચો.૩૩).

।। આવો અવસર કેમ ભૂલિએ ।।

* રાગ વેરાડી *

આવો અવસર કેમ ભૂલિએ,

કારણ એક કોળિયા અન ।

એટલા માટે આપ મુઝાઈ,

કેટલા કરો છો કે કોટ વિઘન ।।૧।।

ભાવાર્થ-આવા અવસરને કેવી રીતે - કેમ ભૂલી બેસવું જોઈએ? આ માનવતન તમને પરમાત્માએ કેમ આપ્યું છે? માનવતનના સિવાય બીજી યોની કેમ ન આપી? માનવયોની અને અન્ય યોનીમાં શું અંતર છે? જુઓ! પરમાત્માએ તમને આ માનવતન કોઈ કારણવશ જ આપ્યું છે. આ તનમાં તમને

વિચાર-વિવેકરૂપી આંતરિક આંખો પ્રાપ્ત છે, જે પશુ યોનીમાં નથી. આ તન દ્વારા જ્યાં ચાહો જઈ શકશો, જે ચાહો પ્રાપ્ત કરી શકશો. આ યોની દ્વારા અક્ષરાતીત બ્રહ્મ સુધી પ્રાપ્ત કરી શકશો. અને અધઃ દિશાની તરફ ગયા, તો ચોરાશી લાખ યોની પણ પ્રાપ્ત કરી શકશો. આ તનની કમાણી પરમાત્માએ તમારા હાથમાં આપી છે. પશુયોનીની જિમ્મેદારી (બાગડોર) પરમાત્માના હાથમાં રહે છે. અતઃ એવી વિશેષતાપૂર્ણ અવસરને પ્રાપ્ત કરી કેમ ભૂલવી જોઈએ? હે માનવો! જીવન તો બધાનું એક જેવું છે. પરંતુ કર્મ બધા અલગ-અલગ કરે છે. શાસ્ત્રોએ માનવજીવન માટે વિધિ અને નિષેધ - એ બે માર્ગ બતાવ્યા છે. ક્ષણિક જીવનમાં નીતિની કમાણી ખાવાવાળા અને નિષેધ કર્મ કરીને અનીતિની કમાણી ખાવાવાળા-એ બંને પ્રકારના લોકો હોય છે. કિંતુ બંનેનો આહાર તો એક કોલ (કોળિયો-ગ્રાસ) અન્ન જ છે. એક પેટના એક કોળિયા માટે અનીતિપૂર્ણ કર્મ કરીને ક્યાંની કમાણી કરી રહ્યા છો? ચોરાશીમાં પહોંચવાની? નિષેધ માર્ગ પર ચાલીને અનીતિપૂર્ણ કર્મ કરીને એક પેટના ગુજારા માટે લાખો જન્મના દુઃખ ન કમાવો. એક પેટના માટે નાના પ્રકારના અકૃત કર્મ કરીને પોતાની આત્માને કુકૃત કર્મરૂપી જાળીમાં કેમ ઊલટાવી રહ્યા છો? અહીંયાના કર્મોના ફલસ્વરૂપ ૮૪માં પડશો. ત્યાં એક-એક યોનીમાં કેટલાય કરોડો જન્મ-મરણરૂપી વિઘ્ન આવશે. અતઃ એવા કરોડો જન્મ-મરણરૂપી વિઘ્નના મૂલકર્મ અહીં કેમ કરી રહ્યા છો? એક પેટના માટે પોતાની બુદ્ધિમત્તા તો જુઓ!

પ્રગટ વચન સુણો ઉત્તમ માનષો,
તમે વોહોરવા આવ્યા છો સુખ ।
પણ આંણી ભોમે મુઝવણ ઘણું વિસમી,
સુખને આડે અનેક છે દુખ ॥૨॥

ભાવાર્થ-હે માનવો ! આપ્તપુરુષો દ્વારા વેદ-શાસ્ત્રોમાં કહેલાં વચનોને સાંભળો, તે પર વિચાર કરો અને નિર્ણય કરી જુઓ કે તમને આ માનવતનરૂપી ઉત્તમ યોની કેમ પ્રાપ્ત થઈ છે ? આ માનવતનને ‘સૂરદુર્લભ’ કેમ કહ્યું છે ? શું પશુઓની જેમ આ તનના પણ લક્ષ્ય ‘આહાર નિદ્રા ભય મૈથુનં ચ’ જ છે ? જો એવું જ છે, તો તમને પશુ યોની ન આપીને માનવ યોની આપવાનો શું મતલબ છે ? ? હે માનવો ! તમારી પાસે બુદ્ધિ છે. બુદ્ધિ દ્વારા અંદર વિચાર-વિવેક કરીને ઉક્ત તથ્યને સમજવાની કોશિશ કરો, જેનાથી આપ્તપુરુષોની સમજથી તમારી સમજ મળે. એક સમય અમારો જીવ બ્રહ્મના અંતઃકરણ (અંતઃપુર) માં સુષુપ્તિ અવસ્થામાં હતો. તેને સુષુપ્તિ અવસ્થાથી જાગૃત અવસ્થામાં લાવવા માટે બ્રહ્મએ પોતાના અંતઃપુરથી બહાર ફેંકી દીધા અર્થાત્ પોતાના જેવા સ્વરૂપમાં ઉતારી દીધા અને વિચાર-વિવેક આપીને કહ્યું, “માનવતનથી મને પ્રાપ્ત કરવા.” યસર્થ આ તનને ‘સૂરદુર્લભ’ કહ્યું છે. અતઃ આ તનમાં તમે તે અખંડ ધામના બ્રહ્માનંદરૂપી સુખ ખરીદવા માટે આવ્યા છો, તો નરકના દુઃખ કેમ ખરીદી રહ્યા છો ? તમે શું કરવા આવ્યા હતા અને શું કરી રહ્યા છો ? પુનઃ એ જ શરીરરૂપી ભોમમાં

અંતર, માહે (અંદર), બહારરૂપમાં વેદ, કુલ અને લોકમર્યાદા પણ છે. એ બહુ કઠિન છે. ચાહવા છતાં પણ છોડી શકાતી નથી. ફરી આત્માસુખની આગળ વિષયનું સુખ આડું બનેલું છે. અર્થાત્ આત્મસુખ અહમ્માં છે, તો ચિત્ત, બુદ્ધિ, મન, ઈન્દ્રિયો, પંચવિષય એકબીજાના ઉપરાઉપર થઈને આત્મસુખની વચ્ચે પડદારૂપ થયા છે. આ પ્રકાર આત્મા-બ્રહ્મના સુખની આગળ અનેક પ્રકારના દુઃખ પડદારૂપ થઈને આડા બનેલાં છે.

સુખને રખોપે દુખ વીટ્યાં છે,
લેવાયા નહીં કેને કાયે જન ।
સૂરધીર હસે ખરો ખોજ,
તે લેસે દૃઢ કરી મન ॥૩॥

ભાવાર્થ-અહમ્ અંતઃકરણમાં બેઠેલાં જીવના સુખની રક્ષા કરવાવાળા રક્ષક અર્થાત્ ચાર અંતઃકરણ, દસ ઈન્દ્રિયો અને પંચવિષયના રૂપમાં જીવને ચારે તરફથી દુઃખે ઘેરી રાખ્યા છે. અતઃ આત્મીય સુખ અને પંચવિષયી સુખ-બંને વાદી પ્રતિવાદી રૂપમાં હોવાના કારણે બાહ્ય સુખોનો પરિત્યાગ કર્યા વગર અર્થાત્ બાહ્ય ઈન્દ્રિયોના સુખના પ્રતિ લોલુપ (લાલચુ-તૃષ્ણાતુર) જીવ દ્વારા આત્મીય સુખ લેવામાં આવી શકતું નથી. આ સુખ તો તે જ લઈ શકશે, જે ત્યાગ અને વૈરાગ્યના માર્ગ પર ધૈર્યતાપૂર્વક ચાલવાવાળા સૂરવીર જીવ હોય, સત્ય વસ્તુની જિજ્ઞાસા જેના સાચા હૃદયમાં પલ-પલ ઉમડતી હોય અને જે ખોજ કરવામાં બુધવંત અર્થાત્ બુદ્ધિથી નિર્ણય કરવાવાળા હોય.

આગ્રહ

તુમ સ્યાને મેરે સાથજી,
જિન રહો વિષે રસ લાગ ।
પાઊં પકડ કહે ઈન્દ્રાવતી,
ઉઠ ખડે રહો જાગ ॥

-(પ્રકાશ હિં, પ્ર-૧૭/ચો.૨૧).

અર્થ : હે મારા ધામના સુમન સુંદરસાથજી !

આપ બધા તો અત્યંત જ બુદ્ધિમાન, હોશિયાર તેમજ સમજદાર છો, સાંભળો, જુઓ અને વિચાર કરો ! પંચ વિષયના ઈન્દ્રિયજન્ય સ્વાદમાં જ લાગીને ન રહો. હું ઈન્દ્રાવતી આપ બધાના ચરણ પકડીને (પગે લાગીને) કહું છું કે અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાંથી જ્ઞાન લઈને જાગો ! ઉઠો !! ઊભા થઈ જાવ !!! કેમ કે હવે આપણી ઘેર જવાનો સમય થઈ ગયો છે.

- ભાષ્યકાર

પુનશ્ચ :-

❖ આત્મીય પ્રેમાગ્રહ ❖

સુખ લેને કો આયે હો, નહીં ભેજે સોવન કો ।
બિચાર દેખો હાદીય કી, બાની લે દિલમોં ॥

-(શ્રી ખુલાસા, પ્ર.૧૬/ચો.૭૮).

હે મારી પ્યારી ધામસ્થ આત્માઓ ! આપ લોકો નિજધામથી આ દુઃખરૂપી બ્રહ્માંડમાં કેમ આવ્યો છો ? અસત, જડ, દુઃખ અને સત્, ચિદ્, આનંદનો તારતમ જ્ઞાનના માધ્યમથી સંતુલનાત્મક જ્ઞાનાર્જિત કરી (જ્ઞાન લઈને) તે જ્ઞાનના દ્વારા આત્મ-જાગૃતિ કરો કેમ કે આત્મ-જાગૃતિના અપૂર્વ, અવર્ણનીય સુખાનુભવ કરવા માટે જ આપ બધા શ્રી રાજજીથી વચનબદ્ધ થઈને આવ્યા છો. આપેલાં વચનને યાદ કરો.

શ્રી રાજજીએ આપ લોકોને આપેલાં વચનને બિલકુલ ભૂલીને કુંભકર્ણવત્ માયાવી નશામાં ચૂર થઈને સૂવા અથવા ભૂલવા માટે ખેલમાં મોકલ્યા નથી. જો તમે બધા ધામધણી સંબંધી આત્માઓમાંથી છો, તો પોતાના (આપણા) હાદી-સદ્ગુરુ નિજાનંદ શ્રી દેવચંદ્રજી અને મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી પ્રદત્ત ઉક્ત વાણીની ચોપાઈને કોમલ ચિત્તમાં ધારણ કરો એ નિશ્ચિંત થઈને શીઘ્રાતિશીઘ્ર નિર્ણય કરી લ્યો કે આપ લોકો ધામથી સંસારમાં કેમ આવ્યા છો તથા શ્રી રાજજીએ કેમ મોકલ્યા છે ? ખેલમાં આવીને શું કરવું હતું ? વિચાર-વિવેક કરીને જુઓ ! શું આપ બધા આપેલાં વચનાનુસાર ચાલી રહ્યા છો ?

હે આત્માઓ !

ચરણ પકડીને કહે યશવંતી,

ઉઠો ! ઊભા રહો જાગી.

-પ્રણામ.

અતઃ જે જીવે ત્યાગ-વૈરાગ્યરૂપી માર્ગ પર પોતાના મનને દૃઢ કરી રાખ્યા હોય, જેના મનના સંકલ્પ-વિકલ્પરૂપી ગુણ મટી ગયા હોય અને જેને પોતાના મનને એક જ તરફ સ્થિર કરી લીધા હોય, તે જ જીવ વિષયના પંચજન્ય સુખને તિલાંજલિ આપીને આત્મા-પરમાત્મા વિષયક વાસ્તવિક સુખ લઈ શકશે.

એકીગમાં સુખ વૈકુંઠ ગરજે,

બીજીએ દુખ ગરજે જમપુર ।

એ બંને માંહેથી એક લેઈ વળસો,

રખે ભૂલતાં તમે આ અવસર ॥૪॥

ભાવાર્થ-સંસારના માનવમાત્ર હેતુ વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્રોની અંદરથી એક તરફ શુભ કર્મ-વિધિ કર્મના પ્રતિ ગર્જના થઈ રહી છે કે જો શાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણે ચાલશો, તો વૈકુંઠમાં અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરશો. પુનઃ બીજી તરફ જમપુરીના દુઃખોની ગર્જના પણ થઈ રહી છે. આ પ્રકાર શુભ અને અશુભ-બંને પ્રકારના કર્મોના ફલસ્વરૂપ વૈકુંઠ અને જમપુરી જવાની ગર્જના સાંભળવામાં આવી રહી છે. એ બંનેમાંથી કેટલાય લોકો વૈકુંઠ જાય છે, તો કેટલાય જમપુરી પહોંચી જાય છે. એ બંનેમાંથી એક તો છે જ! વૈકુંઠ પહોંચવાનો માર્ગ લીધો હોય, તો વૈકુંઠ જ પહોંચશો. અન્યથા જમપુરી જશો. એક તરફ તો અવશ્ય જ પહોંચશો. આ પ્રકાર આ માનવતન દ્વારા માત્ર બંને તરફના રસ્તા ખુલ્લા છે, અન્ય યોનીમાં નહીં! યસર્થ આ માનવતનરૂપી અવસરને ભૂલીને વૈકુંઠના અખંડ સુખને પ્રાપ્ત ન કરીને ૮૪ ના દુઃખોને ન ખરીદો !!

ચૌદ લોક ઈછે આ વેળા,
જોગવાઈ તમે પામ્યાં છો જેહ ।
અહેનિસ કષ્ટ કરે કે દેવતા,
તોહે ન આવે અવસર એહ ॥૫॥

ભાવાર્થ-આ માનવતનના ક્ષણિક અવધિયુક્ત સમયની વાંછના (ઈચ્છા) ચૌદ લોકના જીવ પણ કરે છે. અરે ! નીચેની અથવા અન્ય લોકના જીવોની તો વાત જ શું કરવી, ત્રિદેવા સુધી માનવતનમાં જન્મ પ્રાપ્ત કરવા માટે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરતાં લલચાવી રહ્યા છે. લેકિન કેમ ? અતઃ આ ભૂમિમાં જે જોગવાઈ અર્થાત્ માનવતનરૂપી સાધન સામ્રગી તમને પ્રાપ્ત છે, તેનું મહત્ત્વ અથવા તેની કિંમત તો સમજવાવાળા જ સમજી શકે છે. આ માનવતનરૂપી જોગવાઈના એક-એક અંગ એટલા અમૂલ્ય તથા કિંમતી છે કે જો કોઈ તમને કહે કે ‘તમે મને પોતાની આંખ કાઢીને આપી દો, હું તમને બદલામાં લાખ રૂપિયા આપીશ’, તો પણ તમે નહીં આપશો ! તે રીતે આ તનને જો ચિંતામણી કહીએ, તો પણ યોગ્ય નહીં હશે કેમ કે ચિંતામણી તો જડ પદાર્થ છે અને આ તો ચેતન છે. જડ ક્યારેય પણ ચેતનની બરાબરી કરી શકતા નથી. પરંતુ આ સાધન-શરીરરૂપી જોગવાઈ તથા ગુણ, ઈન્દ્રિય આદિને અમૂલ્ય ત્યારે કહેવાશે, જ્યારે એ સાધક-જિજ્ઞાસુ જીવ બનીને સાધ્ય તત્ત્વ-પરમાત્મા પ્રાપ્તિની તરફ લાગે. ઊલ્ટા જો વિષયની તરફ લાગે, તો આ તનની કિંમત મચ્છર જેટલી પણ નથી. વ્યર્થ જ છે. ત્રિદેવા આદિ ચૌદ

લોકના અન્ય બધા દેવી-દેવતા રાતદિન આ માનવ યોનીમાં તન ધારણ કરવા હેતુ કષ્ટ કરી રહ્યા છે. બ્રહ્માજીને જુઓ ‘ષષ્ટિ વર્ષ સહસ્ત્રાણિ, મયા તપ્તં તપઃપુરા’ ઉદ્ભવની પ્રાર્થનાને જુઓ ! તો પણ તે એ અવસર પ્રાપ્ત કરી આ તન પામી શકતા નથી. આ તનની મૌલિકતા (અનુકરણ રહિત) વિષય વિચાર તો કરો ! ત્યારે તો એને ‘સૂરદુર્લભ તન’ કહ્યું છે. અતઃ પ્રભુ દયાથી સુલભ પ્રાપ્ત થયેલાં પોતાના અહોભાગ્ય પર અજ્ઞાનતાવશ પાણી કેમ ફેરવી રહ્યા છો ? પોતાની મૂર્ખતા-જડતાને તો જુઓ !

ઘણી રે દોહેલી છે જમ જાયના,

તમે મૂકો રે પરા છલ છદ્મ ।

વારવાર વારું છું તમને,

વિસ્મી રે જમપુરી વિષમ ॥૬॥

ભાવાર્થ-જુઓ ! શાસ્ત્રોની પુકાર ક્યારેય જૂઠી હોતી નથી. અત્યારે ભલે શાસ્ત્રોની પુકાર, મારા વચનો પર તમને વિશ્વાસ ન આવતો હોય, નાના પ્રકારના મદમાં મસ્ત ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોથી યુક્ત જીવ હમણાં સત્ય કબૂલ ન પણ કરતાં હોય, પરંતુ સત્ય સત્ય જ રહેશે. મદમાં ઉન્મત્ત થઈને અત્યારે ભલે ન માનો, પરંતુ જ્યારે ઈન્દ્રિયો શિથિલ (નબળી-ઢીલી) થઈ જશે, મદ ઉતરી જશે, જીવનભરના કર્મ આંખોની આગળ નાચવા લાગશે, લાંબો-લાંબો શ્વાસ આવવા લાગશે (ઘરેડો બોલશે) અને લાંબા થઈને બિસ્તર (પથારી) માં પડી જશે, તે

સમય ક્યાં જશો ? જમદૂતની ‘જમજાયના’ અર્થાત્ જમદૂતની સજારૂપી માર-કષ્ટ બહુ જ કઠિન થશે. ત્યારે તે સમય તો શાસ્ત્રોની પુકાર-મારા એક-એક વચનોને કબૂલ કરશો, પસ્તાશો, યાદ કરશો. ત્યાં તો કબૂલ કર્યા વગર છુટકારો મળશે નહિ!! પરંતુ તે સમય કબૂલ કરવાથી કંઈ પણ હાથ આવશે નહિ. અત્યારે કબૂલ કરશો, તો જમના દુઃખથી બચી શકશો. જેમ- ‘કાંટે ચૂભે દુઃખ પાઈયે, એ ક્યાં સેહેસી જમ માર’ ‘ઢોલતાં ઢોલાને સોહેલું, પછે ઘરટ દલાસે હાડ’. ‘માર ભૂંડા છે જમદૂતના’ ‘લોહી માંસ સરવે સૂકસે.’ અતઃ જો એનાથી બચવા ચાહતા હોય, તો હમણાં મારા વચનોને માનો અને સર્વપ્રથમ બીજાઓના પ્રતિ છલ-છિદ્ર રચવાના છોડી દો. તનથી અથવા મનથી બીજાઓનું ખરાબ ન સોચો. પોતાની તરફ જુઓ. મહાપુરુષ તો કહે છે, “તૂ કર તેરી, હોત અબેરી” બીજાઓમાં છિદ્ર શોધવાથી તમને લાભ નહિ, ઊલટું હાનિ થશે. અતઃ બીજાઓના છિદ્ર ઢૂંઢીને પોતાની જાતનો ઘાત કેમ કરો છો ? બીજાઓનું બૂરું જોશો, તો તે બૂરા કર્મની છાપ, તમારા જીવ પર પડશે. તે જ કર્મની જાળી તમને અધઃપતનની તરફ લઈ જવાવાળી બનશે. એટલે કે જો તમે પોતાનું કલ્યાણ ચાહતા હોય, તો બીજાઓના પ્રતિ છલ કરવું અને છિદ્ર ઢૂંઢવાનું કર્મ છોડી દો. હું વારંવાર તમને આ કર્મ કરવાથી રોકી રહ્યો છું કેમ કે એ જ કર્મ તમારા બંધન અને મોક્ષનું કારણરૂપ છે. પુનઃ એ જ કર્મ જમપુરી પહોંચાડવાવાળા છે તથા જમપુરીના દુઃખ તો બહુ કઠિન અને અસહનીય છે. યસર્થ હું હાથ જોડીને તમને કહું

છું કે બીજાઓને ન જુઓ ! પોતાની તરફ જુઓ !!

આંણો આકારે કાં નથી દેખતાં,

જેવડો લાભ તેવડો જોખમ ।

આંણો રે સમે અખંડ સુખ ભૂલ્યાં,

બળસો રે લાખ ચોરાસી અગિન ॥૭॥

ભાવાર્થ-હે સજ્જનો ! પ્રભુએ આ શરીરમાં તમને વિચાર-વિવેકરૂપી આંખો આપી છે. બુદ્ધિ આપી છે. શાસ્ત્રોના વચનો, મહાપુરુષોના કથનો પર વિચાર કરી શકો છો. બીજાઓને પૂછી શકો છો. અતઃ ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય-ત્રણેયને જોઈને વિચાર કરો કે તમારાથી પહેલાં જે મહાપુરુષ થયા, તેઓએ શું નિર્ણય લીધો ? શું વેદ, પુરાણ, ઉપનિષદ આદિ સદ્ગ્રંથોમાં માનવતનને એ જ પ્રકાર પશુવત્ વ્યર્થ ગુમાવી દેવાનું કહ્યું છે ? યા પશુ અને તમારા તનમાં થોડો ફરક બતાવ્યો છે ? એ જ તનમાં થઈને અંદરની દૃષ્ટિ અને વિચાર-વિવેક દ્વારા આગળ-પાછળની તરફ કેમ જોતાં નથી ? આ તનની જો કિંમત જાણી શકો, તો એનાથી જે લાભ પ્રાપ્ત કરી શકતા હોય, તેનો કોઈ હિસાબ નથી અર્થાત્ જો આ તનને પ્રભુ પ્રાપ્તિના માર્ગ પર ચલાવવામાં આવે, તો વૈકુંઠ પહોંચીને વિષ્ણુ ભગવાન સ્વરૂપ થઈને અખંડ લાભ લઈ શકશો. આ જ તન દ્વારા અખંડાનંદના માલિક પણ બની શકશો. ફરી એ જ તનને ઉચિત માર્ગ પર ચલાવવા ન આવ્યા અને તમે એને વિષયજન્ય ક્ષણિક સુખના માર્ગ પર ચલાવવાં લાગશો, તો એનાથી તેટલું જ

મોટું નુકસાન પણ છે કેમ કે જો આ તનમાં સો વર્ષો સુધી ક્ષણિક વિષયજન્ય સુખનો સ્વાદ લેતાં રહેશો, તો અહીંયાના કર્મના ફલસ્વરૂપ ચોરાશીના ચક્કરમાં ફરવું પડશે. તે દુઃખ બહુ કષ્ટદાયી અને અસહનીય થશે. યસર્થ આ તન તલવારરૂપ છે. જો એને ચલાવતાં આવડે, તો એ શત્રુઓને મારીને પોતાની રક્ષા પણ કરી શકે છે અને ચલાવતાં ન આવડે, તો એ જ તલવાર પોતાની જ મોતનું કારણ પણ બની શકે છે. અતઃ આ વાર એવા તનને પ્રાપ્ત કરીને પણ વિષયજન્ય પશુવત્ સુખમાં ફસાઈને જો વૈકુંઠનું સુખ પ્રાપ્ત ન કરી શકશો, તો આ ક્ષણિક વિષયજન્ય સુખના પશ્યાત્ ચોરાશીના લાખો વર્ષોના લાંબા જીવનમાં દુઃખ ઉઠાવવું પડશે. આ પ્રકાર જો તમે અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરવા જેવો દુર્લભ અવસર ગુમાવી દીધો, તો અંતમાં જશો ક્યાં? આ તનની ભૂલના ફલસ્વરૂપ તમે ચોરાશી લાખ યોનીઓમાં ‘પુનરપિ જનનં, પુનરપિ મરણમ્’ સદૃશ ફરતાં જ રહેશો. બીજી તરફ ચોરાશી નરકકુંડ તો તમારી કરની અનુસાર છે જ!

અખંડ સુખ લીધાંની આ વેળા,

કાં ન કરો સવળાં સાધન ।

પરમેશ્વર ને પરા કરી રે,

મા કરો રે એવાં કરમ અધમ ॥૮॥

ભાવાર્થ-વૈકુંઠના અખંડ સુખને પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર તમને અહીંયા પ્રાપ્ત થયો છે. પુનઃ આ તન માત્ર દ્વારા જ આ અખંડ સુખ સંભવ નથી. માનવતનની સાથે-સાથે અન્ય ત્રણેય

પદાર્થ-જમ્બૂ દ્વીપના ભરતખંડ સદૃશ ધન્ય સ્થાન પર જન્મ લેવો, તે પણ શ્રેષ્ઠ કલિયુગમાં તથા સિરદાર-અગ્રગણ્ય સદ્ગુરુનું તારતમ જ્ઞાન પણ પરમાવશ્યક છે. અતઃ ચારે પદાર્થોના સંયોગનો શુભ અવસર પણ તમને પ્રાપ્ત છે. યસર્થ હે માનવાત્માઓ ! આ અવસરની મૌલિકતાને સમજીને ઈન્દ્રિય, અંતઃકરણ આદિ સાધનોને પંચજન્ય વિષયોથી ફેરવીને પરમાત્માની તરફ કેમ લગાવતાં નથી. પરમેશ્વર પરમાત્મા જગદીશને ત્યાગીને ક્ષણિક સુખના પરવશ થઈને ચોરાસીના દુઃખદાયી માર્ગ પર કેમ ચાલી રહ્યા છો ? તમે માનવ છો. તમારી અંદર પ્રભુ પ્રદત્ત વિચાર-વિવેકરૂપી બુદ્ધિ છે. તમારા માટે જ શાસ્ત્રોમાં વિધિ-નિષેધ બતાવવામાં આવ્યા છે. અતઃ આટલી સામગ્રીઓ પાસે હોવા છતાં પણ તમે એવા કર્મ કેમ કરો છો ? તમારા કલ્યાણાર્થ હું હાથ જોડીને કહું છું કે જે કર્મ તમે લાખો વર્ષો સુધી ચોરાસીની અગ્નિમાં બાળે, એવા અધમ કર્મ મત કરો.

મંદિર માળિયા અનેક નિપાઓ,

પણ ભરવું એક તેહ જ દો ભરી ।

અનેક ઉપાય કરો કે બીજા,

એ સાધન સરવે જમપુરી ॥૯॥

ભાવાર્થ-પ્રભુ ભક્તિ વગર સાધુ ચાહે સમાજમાં મંદિર બનાવ્યા તથા ગૃહસ્થીભાઈ અનેકો ભોમયુક્ત ઘર ઊભા કરે અથવા એકની જગ્યાએ સાધુ દસ મંદિરોના માલિક બની બેઠાં

અને ગૃહસ્થી ચાહે હજારો મહેલોના, કિંતુ ખાય બંને એક સમાન અર્થાત્ બે નળીભર (એક અનાજની નળી અને બીજી પાણીની નળી) જ છે ને ! આ પ્રકાર તમે બંને ખાવ (ખાતાં) પણ એક સમાન જ છો અને જાવ (જાતાં) પણ એક સમાન અર્થાત્ હાથ પસારતાં જ જાવ છો, તો તમારા દ્વારા બનાવેલાં મંદિર અને માળિયા (મહેલો) તમારા શું કામ આવ્યા ? સાથે તો ‘ધર્માનુગો ગચ્છતિ જીવ એકઃ’ જ સાથે જશે. (જીવે કરેલાં ધર્મ) જે કમાણી માટે તમે ધર્મને ભૂલીને મહેનત કરી રહ્યા હતા, તેને તો અહીં છોડી દીધા ! તમે બુદ્ધિમાન છો યા મૂર્ખ ? એક માત્ર પ્રભુની અનન્ય ભક્તિ વગર જપ, તપ, દાન-પુણ્ય વગેરે અનેકો ઉપાય કરી લ્યો, પરંતુ એ બધાથી તે અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે નહિ. જ્યાં સુધી આત્માની ઓળખ કરીને, આત્મીય ગુણોને ધારણ કરીને, માયાવી વિકારોનો પરિત્યાગ કરીને ત્યાગ, વૈરાગ્યરૂપી માર્ગથી ભક્તિ ન કરો, ત્યાં સુધી બધાય સાધન જમપુરીના છે. ભલે ઉદય-અસ્તનું રાજ હોય, બધા નરકના સાજ છે.

કુટમ સગાં કીધાં કે સમંધી,
 અને ઘોલીકાને કરી બેઠાં ઘર ।
 આપોપું તિહાં બાંધીને આપે,
 વૃથા નિગમ્યાં આ અવસર ॥૧૦॥

ભાવાર્થ-તમે સંસારમાં આવતાં સમયે પણ એકલા આવ્યા હતા અને જતાં સમયે પણ એકલા જ જશો. અહીંયા સંસારમાં આવીને મિથ્યા સંબંધ જોડી લીધો છે. એ જૂઠા સગા-

સંબંધી ન તમારી આત્માની સાથે આવ્યા હતા અને ન જશે. સાચી તો આત્મા છે, જે ત્રણેય કાલમાં અજર-અમર છે. તેના માટે તો કંઈપણ ક્યું નથી. જૂઠા કુટુંબના સગાસંબંધી તો કેટલાય બનાવ્યા. એકથી હજાર સંબંધ જોડી બેઠાં અને કહેવા લાગ્યા, “એ મારા છે” અને તેમના માટે જીવન સમર્પિત કરી રહ્યા છો. પરંતુ જ્યારે ત્રિકાલ સત્ય તમારી આત્મા ચાલશે, ત્યારે શું તમારા જીવનભરના કુટુંબના સગા સંબંધી તેના સાથી બનશે? નહીં! તે સમય તો એકલા ને એકલા!! હજારમાંથી યદિ એક નીકળી જાય, તો શૂન્યની કોઈ કિંમત હોતી નથી. અતઃ શૂન્યની તરફ જીવન લગાવીને આત્મા - ૧ ને કેમ ભટકાવી રહ્યા છો? પોતાના જીવનભરની બુદ્ધિમત્તાને કંઈ વસ્તુની કમાણીમાં લગાવી રહ્યા છો? તમે તો બાળક (બચ્ચાં) ની જેમ જૂઠા, અસ્તિત્વહીન રમકડાં (ખિલોના) ને જ સાચા સમજીને તેમાં જ રમવા લાગ્યા! પરંતુ બાળક (બચ્ચાં) પણ ઘોલીકા-ખેલમાં બનાવેલાં રેતીના ઘર, ગુઢા, ગુડિયા (ઢીંગલી) વગેરેમાં મમતા બાંધતાં નથી. બનાવે તો બહુ મહેનત કરી ને, પરંતુ ઘોલિકા-રમકડાં (ખિલોના) ને બગાડીને, તોડીને, છોડીને ઘર જવામાં જરા જેટલો પણ સમય લગાવતાં નથી. આટલી મહેનતથી બનાવેલાં રમકડાંના પ્રતિ પણ તેમના મનમાં લેશમાત્ર સુધ્ધાં મમતા દેખાતી નથી. તે તો મોટા વેદાંતીઓ જેવો વર્તાવ કરે છે. તમે પણ બાળકો (બચ્ચાં)ની જેમ જ ઘોલિકા-રમકડાં સદૃશ ઘર બનાવો છો, ફરી એક તોડીને બીજો મહલ ઊભા કરો છો. પરંતુ તેમાં એટલી મમતા બાંધી લો છો કે તેને તોડીને ચાલવું તો દૂરની વાત છે, ક્ષણ માત્ર

માટે પણ છોડી શકતા નથી! શું તમે તે બાળકો (બચ્ચાંઓ) જેટલાં પણ જ્ઞાની છો નહિ (નથી)? મૂરખ છો? સ્વયં જ તે માટી-રેતીના ઘર (ઘરોંદા) ના પ્રતિ પોતાના અંગ-અંગને મોહ, મમતારૂપી રસ્સી (દોરી) થી બાંધી રહ્યા છો. સંપૂર્ણ તન, મન, ધન, ઈન્દ્રિય, અંતઃકરણ વગેરેથી તે અસ્તિત્વહીન સંબંધ પર કુરબાન થઈ રહ્યા છો. જૂઠી મમતામાં લિપ્ત થઈને સાચી આત્માને જન્મ-જન્માંતરના માટે નીલા બંધ (તાજી ચામડી) થી બાંધી રહ્યા છો. સાક્ષાત્ જગદીશ સ્વરૂપ અખંડ-અનંત સુખને પ્રાપ્ત કરવા જેવા સૂરદુર્લભ અવસરમાં સત્યને ગુમાવીને જૂઠને પકડીને બેઠાં છો. ચિંતામણીરૂપ સુખને કોડીરૂપ (દુઃખ) માં બદલીને સ્વયં જ નુકસાન મોલ (જમપુરીના દુઃખ) લઈ રહ્યા છો!

એ ઘર જાણો છો અખંડ અમારું,

ઊપર ઊભો ન દેખો રે કાળ ।

તમારી દ્રષ્ટે કે રે જાય છે,

તો તમે રેહેસો કેટલીક તાલ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ-તમે તો માટીના ઘર(ઘરોંદા) ને સત્ય માનીને એવા દીવાના બનીને તેની પાછળ લાગ્યા છે કે ક્યારે મરશો જ નહિ! તમારા ઘર પણ અખંડ જ રહેશે. એવી બુદ્ધિ દ્વારા તમે જીવન ગુજારી રહ્યા છો. પરંતુ પોતાના આગળના બાપદાદાને જોતાં નથી કે તે ક્યાં ગયા? શું કાલપુરુષ, શાસ્ત્ર-પુરાણ આદિ એવું કહે છે કે તમે લાખ વર્ષ સુધી જીવતા રહેશો? સાઈઠ-સિત્તેર વર્ષો સુધી મહેનત કરીને કમાવવું અને સાઈઠ-સિત્તેર

સાલ પછી બધુંય છોડીને ચાલી જવું (ચલ બૈઠના) તથા લાખો વર્ષો સુધીના દુઃખ ચોરાશીના લેવા (મોલ લેના)! આ ક્ષણભંગુર જીવનમાં કાલપુરુષ ક્યારે મુખ (મોં) દબાવી દેશે (મોં ફાડી ઝપટમાં લેશે), શું ભરોસો છે, આ વાતનો? તમારી આંખોથી જોતાં-જોતાં કેટલાં ચાલ્યા ગયા અને કેટલાં જઈ પણ રહ્યા છે. તો ફરી તમારામાં આ નિશ્ચયતા કેમ આવતી નથી કે તમારે પણ એક દિન જવું પડશે? તે દિવસ માટે ચિંતા કેમ કરતાં નથી? જુઓ! જીવન નિત્ય પ્રતિ ઓછું થતું જઈ રહ્યું છે. આ તનની અવધિ વધારેથી વધારે ૧૦૦ વર્ષ છે. તેમાંથી કેટલી ગઈ અને રહી કેટલી? બચેલાં સમયનો પણ કોઈ ભરોસો નથી. એવા અનિત્ય અને ક્ષણભંગુર સ્થાનમાં હોવા છતાં પણ તમારામાં આ અભિમાન ક્યાંથી આવી ગયું કે તમે અજર-અમર છો? એવા લાપરવા અને મદોન્મત્ત થઈને ના ચાલો!

ઊંચા વસ્ત્ર પહેરી આકાસે,

અંત્રીખ રાખે છે આકાર ।

ભોમ ઉપર પગ ભરતાં નથી,

એણી પેરે બાંધ્યો એ સંસાર ॥૧૨॥

ભાવાર્થ-ઉન્મત્તતાના ચરિત્રને તો જુઓ! ધન મદમાં થઈને કોઈ કિંમતી વસ્ત્રાભૂષણ પહેરો છો, કોઈ યૌવન મદના મધ્યાહ્ન દશામાં છો, તો જ્ઞાન મદમાં ઉન્મત્ત થઈને અહંકારમાં ડૂબેલાં છો, જ્યાં જ્ઞાન મદ, ધન મદની સાથે યૌવન મદ છો અને “કંઠ બાંહોડિયા ઘાલે” ચાલો છો, ત્યારે તન-શરીર તો

અધ્ધર-હવામાં જ ઉડતાં રહે છે. મનમાં એવું અભિમાન ભરેલું રહે છે કે સૃષ્ટિમાં છું, તો એક હું જ છું. ન પાછળ દુનિયાના બીજા જીવોના પ્રતિ દયા દૃષ્ટિ જ રહે છે અને ન આગળ ભવિષ્ય-પરલોકની જ ચિંતા!! માત્ર એક અભિમાન!!! અહીં અંત્રીખમાં (અંતરીક્ષ)માં ફરવું છે. ચાલતાં સમયે પગ જ જમીન પર ટકતો નથી. દૃષ્ટિ નીચે જોતી જ નથી! વિનય, નમ્રતા, ગરીબી આદિ સાત્વિક ગુણ તો માનો ક્યારે શીખ્યા જ નહિ!! મનમાન્યું બોલવું, મનમાન્યું ચાલવું, મનમાન્યું કરવું!!! આ પ્રકાર સંસારના માનવ માત્રની અંદર કલિયુગે પ્રવેશ કરી જીવોને નાના પ્રકારના મદો (અહંકાર) માં ઉન્મત્ત કરી નાંખ્યા છે અને માયા સંસારના જીવોને અભિમાન-અહંકારરૂપી દોરી (રસ્સી) થી બાંધીને પોતાના હાથની કઠપુતળીની જેમ નચાવી રહી છે અને જીવ મદમાતે મરકટની જેમ નાચી રહ્યા છે.

આપ પછાડી લ્યાઓ છો ધન,

ગિંચા થાવા રબદે કરો છો દાન ।

નહીં રે આવે તે અરથ જીવને,

લેઈ જાય છે વચે અભિમાન ॥૧૩॥

ભાવાર્થ-પોતાની આત્માની પરવા કર્યા વગર આત્મ-કલ્યાણને પાછળ છોડીને દુર્લભ જીવનને નાશવાન ધન ભેગું કરવામાં લગાવી રહ્યા છો! એક કુટુંબના પાલન-પોષણ માટે બીજાઓને મારીને પણ અનીતિપૂર્ણ ઢંગથી તેનો હિસ્સો પચાવવામાં (ગ્રહણ કરવામાં) પાછળ હટતાં નથી. ચોરી-ડકૈતી

(લૂંટવું) કંઈ પણ બાકી છોડતાં નથી. પોતાની જાન જાય, તો ભલે ચાલી જાય. પરંતુ ધન આવવું જોઈએ. ક્યારે એ પણ વિચાર્યું છે કે બીજાઓ પર જુલમ કરીને કમાવેલું વિશાલ ધન ખાવાવાળા તમારા કુળકલત્ર (વંશવાળા, પત્ની ડીપાર્ટ) ના લોકો શું તમારા પાપના પણ ભાગીદાર બનશે ? નહીં ! પાપ તો એકલા જ ભોગવવું પડશે. ત્યારે તે સમય તમારી શું દશા થશે ? પરમાત્માના નામ પર ધર્મક્ષેત્રમાં ધન તો ખર્ચ કરો છો, પરંતુ ગોપ્યરૂપથી પરલોક પ્રાપ્તિ હેતુ નહીં, બલ્કે સમાજની વચ્ચે નામ કમાવવા માટે ! કિંતુ આ પ્રકારના દાન-પુણ્યનું ફલ પરલોકમાં મળશે નહિ. ગોપ્ય દાનનું ફળ જ પરલોક પહોંચાડશે. જો કોઈ તમને ઉક્ત પ્રકારથી સમજાવવા લાગ્યા, તો તેની સાથે રબદ-વાદ-વિવાદ પર ઉતરી આવો છો. શાસ્ત્રોમાં દાન કેવી રીતે કરવાનું કહ્યું છે, ધર્મમાં ધન કંઈ રીતે ખર્ચ કરવો જોઈએ, એ તો તમારે જોવું નથી. શાસ્ત્રોની ઊલ્ટા ચાલો છો, કર્મ પણ ઉલ્ટા કરો છો. થોડું પુણ્ય કરી પણ લીધું હોય, તો નામ માટે ! પહેલાંની દુનિયા કામની ભૂખી હતી અને આજકાલની દુનિયા નામની ભૂખી છે. ભિન્નતા એટલી જ તો છે. કિંતુ નામ માત્ર માટે કરેલાં ધર્મકાર્યને ગર્વ (અભિમાન) ખાઈ જાય છે. એવા ધર્મકાર્ય જીવ સુધી પહોંચી શકતા નથી અને ન એવા ધર્મકાર્ય પરલોકમાં જ કામ આવે છે. એવા દેખાદેખીમાં અભિમાનવશ કરેલાં જાહેરી દાન-પુણ્યરૂપી કર્મોને વચ્ચોવચ્ચ અભિમાન જ છીનવી લે છે. એવા દાન-પુણ્ય કરવા, તો રેતીમાં બીજ બોયા જેવું છે. ઈસા કહે છે કે એક હાથથી કરેલાં દાનની ખબર બીજા

હાથને પણ ન હોવી જોઈએ. અતઃ એવા દાનના પુણ્ય ફલ જ પરલોકમાં કામ આવે છે.

અશુભ કરમ જેમ લિએ નિંધ્યા,

સુભ કરમ નામના લેઈ જાય ।

ગોપ સાધન કીજે તે માટે,

જેમ સુખ જીવને પોહોતું થાય ॥૧૪॥

ભાવાર્થ-અશુભ કર્મનો પ્રચાર કરવાથી પાપ કપાઈ જાય છે અને શુભ કર્મ બીજાઓને બતાવવાથી નષ્ટ થઈ જાય છે. યસર્થ શાસ્ત્ર કહે છે કે જો તમારાથી કોઈ કુકર્મ થઈ જાય, તો તેને સમાજની આગળ પ્રગટ કરી દો. બીજાઓને સંભળાવવાથી અશુભ કર્મના પાપ અહીં કપાઈ જાય છે. તેને જમલોક જઈને ભોગવવા નહીં પડે. પુનઃ જો જરા-જેટલું પણ શુભ કર્મ કર્યું હોય, તો તેને બીજાને ખબર ચાલવા ન દો. તો એનું ફલ તમને પરલોકમાં મળશે. પરંતુ અમે એનું ઊલટું કરીએ છીએ. પાપને છુપાવીને ધર્મનો પ્રચાર કરીએ છીએ. કિંતુ શાસ્ત્ર કહે છે કે ભજન, ભક્તિ, દાન-પુણ્ય, જીવો પર દયા, સેવા વગેરે બધાય પુણ્યકર્મ ગોપ્ય છુપાવીને કરો, જેનાથી કે એ પુણ્ય કર્મોનું ફળ તમારા જીવને પરલોક પહોંચાડી શકે. ત્યારે જીવ અખંડ આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકશે. નામની ઈચ્છા લઈને કર્મ કરશો, તો તે કર્મનું પુણ્ય અહીં જ સમાપ્ત થઈ જશે અને ત્યાં પહોંચીને તમારો મળશે. જેમ રાજા યયાતિને મળ્યો હતો !

એકે બંધ એણી પેરે બાંધ્યા,
 બીજાની તે કેટલી કહું રે સનંધ ।
 સાધ વાણી સાંભળીને સહુ કો,
 દેખીતાં બંધાણાં રે અંધ ॥૧૫॥

ભાવાર્થ-પરલોકના માટે તમે જેટલું પણ દાન-દયા, ધર્મ-કર્મ કરો છો, તે તો અભિમાનવશ લોકોને બતાવીને વાહવાહ કમાવવાની ઈચ્છાથી વિફલ કરી બેસો છો. બીજી તરફ અશુભ કર્મોને હૃદયમાં છુપાવીને રાખો છો, જાહેર થવા દેતાં નથી. આ એક પ્રકારનું બંધન છે, જેમાં જીવ કઠિનતાથી બંધાયેલો છે. પુનઃ કુટુંબ-પરિવારને પાળવા માટે જે કર્મ-આડંબર તમે મજબૂર થઈને કરો છો, તે જાહેરી બંધનોના પ્રકારનું હું ક્યાં સુધી વર્ણન કરું? તમે સોચો છો, “જૂઠું બોલીને, ચોરી કરીને, છલ-છિદ્ર રચીને કમાણી ન કરું, તો એકની પાછળ દસ જીવ ભૂખ્યા મરશે. સિર ચાલ્યું જાય, પરંતુ ધન હાથ આવવું જોઈએ.” પરંતુ એ તો નિશ્ચિત છે કે ઉક્ત બધા કર્મોના પાપના બંધનમાં ધરના અન્ય જીવ બંધાશે, બલ્કે માત્ર કર્મકર્તા જીવ બંધાશે. અતઃ એ જ બંધનોને ઉગારવા હેતુ સાધુ-સજ્જનો, આપ્તપુરુષોની વાણી શાસ્ત્ર-પુરાણો દ્વારા સચેત કરી રહી છે. શાસ્ત્ર-પુરાણોની વાણી સાંભળીને આંધળાં જેવા કર્મ કેમ કરી રહ્યા છો? એવા કર્મોના પ્રતિફળ કેટલાં ભયંકર હોય છે, શું તમને એનું જ્ઞાન નથી? છે! શુભ માર્ગ તમને બતાવ્યો નથી, એવું નથી!! જાણતાં-જાણતાં, સાંભળતાં-

સાંભળતાં પણ એવા કર્મ બંધનમાં બંધાઈ રહ્યા છો, તો વિચાર કરી જુઓ કે તમે કેટલાં આંધળાં છો !!!

બંધ ચોવીસ બીજા એની જોડે,

વળી પંચ ઈન્દ્રીને નવ અંગ ।

ત્રણે પખ ત્રણે ગુણ કરી રે,

એ બંધ બાંધી દુખ લીધા રે અભંગ ॥૧૬॥

ભાવાર્થ-આ જીવાત્માએ જ્યારે પંચતત્ત્વ-નિર્મિત શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારથી તે બંધનમાં પડી ગયા. હવે જીવાત્માને પરાત્માની યાદથી વંચિત (રહિત) કરી અધોપતનની તરફ ખેંચવાવાળા ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયરૂપી શારીરિક બંધન પણ જીવની સાથે લાગી ગયા. ચાર અંતઃકરણ, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના પાંચ વિષય, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, ગુદાને છોડીને ચાર કર્મેન્દ્રિયો, પુષ્ટ, મર્યાદ અને પરવાહ- એ ત્રણ પક્ષ તથા સત, રજ, તમ - એ ત્રણ ગુણ, અતઃ કુલ ચોવીસ બંધનોમાં અજ્ઞાનવશ પડીને જીવ ચોરાશીના અખંડ દુઃખ પ્રાપ્ત કરવાવાળા બની ગયા. આત્માને ભૂલવાથી અહીંયા ચોરાસીના દુઃખ જીવના હાથ આવ્યા.

એણી પેરે બંધ બાંધ્યા વજ્રમય,

ચસકાવી ન સકે પાય ।

હોંસ કરે સુખ વૈકુંઠ કેરી,

એણી સિખરે એમ કેમ ચઢાય ॥૧૭॥

ભાવાર્થ-આ પ્રકાર ઉક્ત પંચવિષયજન્ય સાધનોએ જીવને નીચ કર્મ કરાવીને વજ્રમય-કઠિન બંધનમાં બાંધી દીધા, જેના ફલ સ્વરૂપ કર્મ બંધનમાં જકડાયેલી જીવાત્મા માટે આ બંધનને બાળીને તેનાથી મુક્ત થવું બહુ કઠિન થઈ ગયું. આ વિષયજન્ય માયાવી બંધન જીવના માટે એટલા કઠિન થઈ ગયા છે કે સાંકળરૂપી બંધનમાં જકડેલો જીવ જરા જેટલો હલી પણ શકતો નથી. આત્મની તરફ જ્ઞાન, ભજન-ભક્તિમાં પગ રાખીને આગળ વધવાનું તો દૂર રહ્યું, મનથી સોચી પણ શકતા નથી. હવે જીવ તો આ ઊલઝનને સુલઝાવવામાં મસ્ત છે. તેની પાસે આત્મ ચિંતન માટે સમય ક્યાં છે ? એવા કર્મ કરતાં જઈ રહ્યા છે, તો પણ બધા જીવોમાં મૃત્યુના પશ્ચાત્ત તો વૈકુંઠમાં જવાની જ ઈચ્છા રહે છે. જીવનભર નરકનો માર્ગ ચાલે છે, પરંતુ કોઈપણ નરક જવા ચાહતું નથી. પરંતુ જો જીવનભર નરકના માર્ગ પર ચાલ્યા છો, તો અંતમાં વૈકુંઠ ક્યાંથી પહોંચશો ? એવા કર્મ કરીને વૈકુંઠરૂપી શિખર (ચોટી-ટોચ) પર પહોંચી શકતા નથી. તે ટોચ (ચોટી) પર પહોંચવા માટે તો સર્ગુણાદિ ગુણનો પરિત્યાગ કરી નિર્ગુણાદિ ગુણ ધારણ કરીને ચાલવું પડશે !

જે બંધ બાંધ્યા જોઈએ રે ચરણ સું,
તે બંધ બાંધ્યા લેઈ પંપાળ ।
અખંડ સુખ આવે કેમ તેને,
જે રે પડે જઈ જમની જાળ ॥૧૮॥

ભાવાર્થ-જે ચોવીસ પ્રકૃતિઓ દ્વારા જીવને મમતારૂપી

બંધન પરમાત્માના ચરણોથી બાંધવા જોઈતા હતા, તે જ ચોવીસ પ્રકૃતિઓ દ્વારા જીવે પંચજન્ય વિષયોની સાથે બંધન બાંધી લીધા. આ વિષયોના સુખ પંપાલ-જૂઠા છે. જીવે જો સતના ચરણોથી બંધન બાંધ્યા હોત, તો પંપાલ-જૂઠના બદલે તે બ્રહ્માનંદરૂપી સતસુખમાં પહોંચી શકતા હતા. જૂઠા પંચજન્ય વિષયોના સુખના પ્રતિ મમતા બાંધવાથી જીવ અખંડ સુખને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકશે ? જે સુખ અંતમાં જમની જાલીમાં ઊલજાવવાવાળા છે, તેને ભોગવીને કોઈ જીવ મૃત્યુના પશ્ચાત્ત્વે વૈકુંઠ ગયા હોય, એવા આખી સૃષ્ટિના કોઈ ઈતિહાસમાં જોવા મળે છે ? ક્યારેય મળશે નહિ ! તો પછી એવા સુખના પ્રતિ મમતા બાંધીને વૈકુંઠના સુખની આસ કેમ કરો છો ?

જાણીને પડિયા જમ જાળે,

આ દેખો છો માયાનો ફંદ ।

જે કારણ તમે આપ બંધાવો,

તેસું નથી રે તમારો સનમંધ ॥૧૯॥

ભાવાર્થ-શાસ્ત્ર-પુરાણ પુકારી રહ્યા છે, મહાપુરુષ સમજાવી રહ્યા છે કે શાસ્ત્રોક્ત કર્મ કરો. નિષેધ કર્મ કરવાથી દુઃખ થશે. પ્રભુ પ્રાપ્તિના માર્ગથી ચ્યુત (સ્થાનભ્રષ્ટ) કરાવવાવાળા ગુણોનો પરિત્યાગ કરો. પુનઃ અમે પણ જાણીએ છીએ અને સાંભળ્યું છે કે ‘એવા માર્ગ ચાલવાથી વૈકુંઠના સુખમાં પહોંચી શકશે નહિ. અમે શાસ્ત્રોના કથનથી વિપરીત ચાલી રહ્યા છે.’ એવું જાણવા છતાં પણ તમે જમપુરીના ફાંસ (પાશ)

માં પડવાનું જ કર્તવ્ય કરવા જઈ રહ્યા છો. શું તમે આ માયાના ફંદાને જોતાં નથી? અતઃ કોઈ ચાહતું નથી કે તે એવા કર્મ કરે અને જમપુરીમાં લાખો વર્ષો સુધી દુઃખ ભોગવે. પરંતુ આ માયાવી શરીર અને ઈન્દ્રિય વિષયના ખેંચાણથી અમે પોતાની જાતને સંભાળી શકતા નથી. એ જ માયા છે. આ ખેંચાણરૂપી ફંદા અત્યારે અમૃત સદૃશ લાગી રહ્યો છે, પરંતુ “**પરિણામ વિષમેવ**” અર્થાત્ જમજાળીરૂપી ફંદામાં નાંખવાવાળા છે. જે શરીર અને શરીર સંબંધી સ્ત્રી, પુત્રાદિના પાલન-પોષણના કારણે તમે પોતાની આત્માને ચોરી-ડકેતી (લૂંટવું), છલ છિદ્ર, દગાબાજી-ફરેબ વગેરે નાના અનર્થ કર્મોના બંધનમાં બાંધી રહ્યા છો, વાસ્તવમાં શરીર સંબંધી તે લોકો ઉક્ત પ્રકારથી કુનીતિ દ્વારા કમાવેલું ધન ભોગવવામાં તો તમારો સાથ આપશે, પરંતુ ઉક્ત કુકર્મોના પ્રતિફલ સ્વરૂપ પાપના ભાગીદાર તો તમે એકલાને જ બનવું પડશે. અતઃ હે ચૈતન્ય આત્મા! શરીર સંબંધી જૂઠા કુટુંબ-કબીલાઓથી ન તમારો કોઈ સંબંધ પહેલાં હતો અને ન અત્યારે છે તેમજ ન પાછળ રહેશે. એ અત્યારે ડાકુ બનીને તમને અખંડ સુખથી વચિંત કરવા હેતુ તમારાથી જોડેલાં છે. તમે તેને પોતાના જાણીને તે પર જીવન અર્પણ કરી પોતાની આત્માને ખોઈ રહ્યા છો. તમારો સાચો સંબંધ પરમાત્માથી છે. તેમને ખુશ કરવા માટે તો તમે કંઈ કર્યું જ નથી! વાસ્તવમાં તમે સ્વયં એક શુદ્ધ-નિર્મળ બુધવંત (બુદ્ધિજીવી) આત્મા છો. અતઃ શુદ્ધ-બુદ્ધ નેહેયલ પરમાત્માથી સંબંધ જોડીને ભજન ભક્તિ કરી લો!!

ઉત્તમ જનમ એવો પામી રે માનષો,
કાંરે પડો પસુના જેમ પાસ ।
બીજા પસુ સહુએ બંધાવે,
પણ કેસરી કેમ બંધાવે રે આપ ॥૨૦॥

ભાવાર્થ-હે મનુષ્યો ! ચોરાસી લાખ યોનીઓમાંથી તમને અર્થાત્ ‘ચતુર્લક્ષાણિ માનવ’ને ઉત્તમ જન્મ પ્રાપ્ત થયો છે. તમે પોતાના અને અન્ય બીજી યોનીઓની વચ્ચે સંતુલન કરીને જુઓ ! તત્ત્વ એક છે, ઈન્દ્રિયો એક છે, વિષય એક છે અને ભિન્નતા પણ એક જ છે !! તે એ છે કે અન્ય યોનીઓમાં સારા-ખરાબ (સારું-નરસું) વિષય વિચાર-વિવેક કરવાની યોગ્યતા નથી, જે તમારામાં છે. જો આટલું થયા પછી પણ જો અમે પશુઓની જેમ જ ‘આહાર નિદ્રા ભય મૈથુનં ચ’ માં જીવન ગુમાવી દે, તો પશુઓમાં અને માનવમાં શું ભિન્નતા રહી જશે ? શૂન્ય હૃદયના કારણે પશુ આગળ-પાછળની સુધ વિના વિષયાંધ બનીને ભોગ ભોગવે છે. શું અમારું જીવન પણ એટલાભર માટે જ છે ? મૃત્યુના પછી અજર-અમર અવિનાશી જીવનું શું કોઈ અસ્તિત્વ નથી ? છે - જરૂર છે. કિંતુ પશુ પણ તરેહ-તરેહના હોય છે. અન્ય બધા પશુ બંધનમાં આવી શકે છે, પરંતુ કેશરી સિંહ ક્યારે બંધનમાં આવતો નથી. તે પોતાની જાન આપી દેશે, પરંતુ બીજાઓના બંધનમાં રહેશે નહિ. અતઃ જે પ્રકાર પશુઓમાં કેશરી સિંહ પોતાનો ધર્મ પાલન કરવાના પ્રતિ દૃઢ રહે છે, તે જ પ્રકાર સૃષ્ટિમાં તમે પણ છો. લેકિન -

અક્ષરાતીત શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મને નમઃ
(શ્રી કૃષ્ણ પ્રણામી ધર્મ-શ્રીમન્નિજાનંદ સંપ્રદાય)

મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથ પ્રણિત શ્રી કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ અંતર્ગત
સ્થિત
શ્રી કિરંતન અને શ્રી પ્રકાશ ગ્રંથના
‘કિરંતન પૌરાણિક’
અને
‘ભાગવતનો સાર’

ભાષ્યકાર-

“પ્રાણનાથ સાહિત્ય ભાસ્કર”-સમ્માનથી વિભૂષિત
પરમપૂજ્ય “વાણી આચાર્ય”

શ્રી ૧૦૮ શ્રી દીનદયાલજી મહારાજ
સંરક્ષક - શ્રી પ્રાણનાથ જ્ઞાન કેન્દ્ર ચે. ટ્રસ્ટ
બોરીવલી (પ.), મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૯૨.

પ્રકાશક -

૧. હિન્દી - શ્રી પ્રાણનાથ જ્ઞાન કેન્દ્રના સંસ્થાપક,
“પ્રાણનાથ સાહિત્ય ભાસ્કર”-
સમ્માનથી વિભૂષિત
પરમપૂજ્ય “વાણી આચાર્ય”
શ્રી ૧૦૮ શ્રી દીનદયાલજી મહારાજ
બોરીવલી (પ.), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૯૨.

૨. ગુજરાતી - જ્ઞાન કેન્દ્ર -

C/O. શ્રી પ્રાણનાથ મહિલા મંડળ (રજિ.),
બોરીવલી (પ.), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૯૨.

પુસ્તક પ્રાપ્તિ સ્થાન

૧. શ્રી ૧૦૮ પ્રાણનાથજી મંદિર
શ્રી ૫ પચાવતીપુરી ધામ (મુક્તિપીઠ), પન્ના,
મધ્ય પ્રદેશ-૪૮૮૦૦૧. સંપર્ક: ૦૭૭૩૨-૨૫૨૦૪૬
૨. શ્રી ૫ મહામંગલપુરી ધામ
શ્રી કૃષ્ણ પ્રણામી મોટા મંદિર,
સૈયદવાડા, સૂરત -૩. સંપર્ક: ૦૨૬૧-૨૪૨૪૯૮૬
૩. શ્રી કૃષ્ણ પ્રણામી મૂલ મિલાવા માનવ મંદિર
વેડ રોડ, સૂરત. સંપર્ક: ૦૨૬૧-૨૫૧૨૭૨૨
૪. શ્રી પ્રાણનાથ જ્ઞાન કેન્દ્ર ચે. ટ્રસ્ટ
૩, સુંદરધામ બિલ્ડિંગ, જાંમલી ગલી, બોરીવલી (વે.),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૯૨. સંપર્ક : ૦૨૨-૨૮૯૯ ૮૭૫૮
૫. શ્રી કૃષ્ણ પ્રણામી મંદિર
દિલ્લી બજાર, કાઠમાંડુ (નેપાલ).
સંપર્ક : ૦૦૯૭૭-૯૮૪૧૨૩૧૦૩૫
૬. શ્રી કૃષ્ણ પ્રણામી મંદિર
સેવક રોડ, સિલિગુડી, (પશ્ચિમ બંગાલ).
સંપર્ક : ૦૩૫૩-૨૬૪૨૭૨૮
૭. શ્રી કૃષ્ણ પ્રણામી સાધનાલય ચે. ટ્રસ્ટ
શ્રી પ્રાણનાથ વાણી પ્રશિક્ષણ કેન્દ્ર,
પોસ્ટ - ગડગિમરિયા, ધરમપુર, દરર્મુરા,
રાયગઢ, છત્તીસગઢ - ૪૯૬૦૦૧.
સંપર્ક : ૦૯૯૦૭ ૪૪૨ ૪૪૨

સું રે બળ કેસરીનું તમ આગળ,
તમ સમાન નથી બળવંત ।
છલ કરી છેતરે છે તમને,
રખે રે લેવાઓ આણે પ્રપંચ ॥૨૧॥

ભાવાર્થ-હે માનવો ! તમને વિચાર અને વિવેક-બંને પ્રભુ દત્ત વસ્તુઓ પ્રાપ્ત છે. તેના દ્વારા વિચાર કરી પોતાની જીવાત્માને જાગૃત કરી શકો છો. પુનઃ જાગૃત આત્મામાં કેટલી શક્તિ રહે છે, તેની સરખામણી (તુલના) કરવામાં આવી શકતી નથી. લાખો-કરોડો કેશરી સિંહ પણ જાગૃત આત્મામાં નિહિત (છુપેલી) શક્તિનો સામનો કરી શકતા નથી. ફરી તમે સત્યાત્મામાંથી પણ સત્ય છો. પરંતુ આટલા શક્તિશાળી હોવા છતાં પણ માયા તમને આત્મ સ્મૃતિથી વંચિત કરી ઠગી રહી છે. તમે કેશરી સિંહ હોવા છતાં પણ સ્વયંને ઘેટાં (ભેડ) સમજી રહ્યા છો, ત્યારે તો માયા તમારી પર સવાર થઈ ગઈ (ચઢી બેઠી) છે. અન્યથા સૂર્યની આગળ અંધકારનું રહેવું સંભવ જ નથી. યસર્થ માયાના વિભિન્ન રૂપને સમજો, પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું સ્મરણ કરો અને આ જૂઠા પ્રપંચના ખેંચાણમાં ન પડો. આ રીતે માયામાં વહી જવું તમારે યોગ્ય નથી!! એવું કરીને તમે અનર્થ કરી રહ્યા છો!!!

આ દેખીતી બાજી માયાની,
પ્રગટ પોકાર કહે છે સાધ ।

માંહે રહી આપ અળગાં થાજો,

જેમને છૂટો એ બંધ અગાધ ॥૨૨॥

ભાવાર્થ-એ જો દેખાય છે, તે બાજી-તમાશારૂપ છે. પિંડ-
બ્રહ્માંડની વસ્તુઓને તમાશાના રૂપમાં રચવામાં આવી છે. આ
બાજીગરની બાજી સદૃશ છે. એના બાજીગર સૃષ્ટિકર્તા અક્ષર
છે. તેની અવધિની આગળ આ બાજી ક્ષણમાત્રની છે. પરંતુ
અમે અમારા સમયના અનુસાર આ બાજી અનાદિ સદૃશ લાંબી
ભાસિત (અનુભવ) થઈ રહી છે. ઉત્પન્નનો અંત-નાશ છે. આ
ક્ષણિક બાજીના મૂલતત્વના સમજદાર આત્મદર્શી મહાપુરુષો
એ પિંડ-બ્રહ્માંડ, પંચજન્ય વિષય સુખ બધાને સમજીને અવિનાશી
જીવોના માટે વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ આદિ સદ્ગ્રંથોમાં પ્રગટ પુકાર
કરતાં અમને ચેતવણી (સાવચેતી) આપી છે કે ‘આ જૂઠા સુખોથી
બચો, દુઃખ સહન કરો. અનાદિ સુખની સાધનામાં લાગો, હે
સાધકો!’ અતઃ આ પુકાર સાંભળીને કેવી રીતે રહેવું અને શું
કરવું જોઈએ? તો પ્રભુ દ્વારા પ્રદત્ત શરીરની વચ્ચે રહીને, જ્યાં
સુધી પ્રભુ રાખે, શરીર, ઈન્દ્રિય, વિષયથી રહિત-અલગ થઈને
પ્રભુ ચરણમાં મમતા બાંધીને રહો. શારીરિક દુઃખ સિર પર
તેટલાં જ લો, જેટલાં ઉઠાવી શકો. આત્મીય દુઃખ એટલાં વહન
(સહન) કરો કે તે દુઃખ પ્રભુ-ચરણના પ્રતિ પ્રેમમાં ઉત્તરોત્તર
વૃદ્ધિ કરાવે. સંસારની વસ્તુઓથી મમતા હટાવીને તે મમતાને
પ્રભુ નામરૂપી દોરી (રસ્સી) દ્વારા મજબૂતીથી પ્રભુ-ચરણમાં
બાંધીને તો જુઓ! અંતમાં શરીર છોડતાં સમયે અગાધ માયાની
વચ્ચેથી કર્મરૂપી બંધનને તોડીને તમે સંસારને ગૌપદવચ્ચ

(ગૌના પગની ખરી સમાન) કરી કેવી રીતે પ્રભુ-ચરણમાં પહોંચી
જશો !! ત્યારે તમારી આગળ સંસાર કેવી રીતે નહિ કે બરાબર
(સમાન) થઈ જશે, જોજો !!!

વળી વળી આ વેળા નહીં આવે,
વળી વળી ન સાંભળો પુકાર ।
બોધ સંગાતે જાગી પરિયાણી,
તમે લેજો રે સઘળાનો સાર ॥૨૩॥

ભાવાર્થ-ઉપરોક્ત પ્રકારથી અખંડ સુખમાં પહોંચવાનું
સાધન કરવાનો અવસર વારે-વારે મળશે નહિ. આ સમયે જો
અત્યારે ચૂકી જશો અને આ જીવન ગુમાવી બેસશો, તો આ
તન છોડ્યા પછી તમે જ્યારે બીજી યોનીમાં જશો, ત્યાં એવું
સાધન અને અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત કરી શકશો નહિ. તમારા
ભાગ્યથી અખંડ સુખમાં જવા માટે ચાર પદાર્થરૂપી ચાર દરવાજા
અત્યારે ખુલ્લા છે, જો સમજી શકો તો. આ તન દ્વારા શાસ્ત્ર-
પુરાણોની પુકાર, સંત-મહાપુરુષોનો પ્રબોધ (ઉપદેશ)- સત્સંગ
સાંભળીને સમજી શકતા હોય. અન્ય યોનીમાં નહીં! શાસ્ત્ર-
પુરાણો તથા મહાપુરુષોની બોધ-ઉપદેશરૂપી બુદ્ધિ-બોધને
ગ્રહણ કરી પોતાની બુદ્ધિ દ્વારા જીવાત્માને જાગૃત કરો અને
જાગૃત જીવની જાગૃત બુદ્ધિ દ્વારા પોતાના ઈન્દ્રિયરૂપી સાથીઓની
સાથે પરિયાણ-સલાહ-મશવરા (સલાહસૂચન) કરો. આ પ્રકાર
બધી ઈન્દ્રિયોને પોતાની બુદ્ધિની સાથે જીવાત્માની અનુકૂળ
ચલાવીને હે જાગૃત આત્માઓ ! આ જ તન દ્વારા આ જ ભૂમિમાં

હોવા છતાં સંપૂર્ણ પિંડ-બ્રહ્માંડના સાર-આત્મા અને આત્માના સંબંધી પરમાત્માને અંતઃકરણમાં વિરાજમાન કરી લો !! પરમાત્માને ગ્રહણ કરીને તેમના ચરણોમાં વજ્રમય સ્નેહ-મમતારૂપી બંધન બાંધી લો. તમારું ત્રિકાલ સત્ય ધન એ જ છે !!!

સારના સારસું બંધ બાંધજો,

કરજો રે નિત નવલો રંગ ।

નહાજો માયા માંહે કોરા રેહેજો,

છૂટતાં આયસ જેમ ન આવે રે અંગ ॥૨૪॥

ભાવાર્થ-હે માનવો ! અજ્ઞાનરૂપી નશાનો પરિત્યાગ કરીને સ્વપ્નવત્ સૃષ્ટિની વચ્ચે પોતાના કલ્યાણાર્થ કર્તવ્ય-કર્મને ગ્રહણ કરો. સૃષ્ટિમાં પોતાના નિત્ય, અમર અને અવિનાશી ચૈતન્ય પરમાત્માની અંશરૂપ સાર વસ્તુ આત્માના કલ્યાણ વિષયમાં સોચો. સાર વસ્તુ એક માત્ર આત્મા છે. તેના સિવાય બધુંય વિષરૂપ છે. આત્માના સંબંધી પરમાત્મા-જગદીશ સારના પણ સાર છે. અતઃ તે પરમાત્માના ચરણમાં આત્માના સ્નેહ-મમતારૂપી બંધનની એવી ગાંઠ બાંધવી કે ‘પ્રલે ન થાએ ભંગ’ અને પ્રભુકૃપાથી જ્યાં સુધી આ શરીરમાં રહો, ત્યાં સુધી નિત્ય પ્રતિ નવા-નવા રંગનો અનુભવ કરો અર્થાત્ બધા જીવોને ચેતન-એક પ્રભુનો અંશ સમજીને તેમનું કલ્યાણ સોચો અને તેમને સુખ પહોંચાડો. જીવને સુખી કરવાથી પ્રભુ ખુશ થશે. જ્યારે પ્રભુ ખુશ થશે, તો તે પ્રભુના અંશરૂપ તમારી આત્મામાં પ્રભુનો આનંદ પ્રાપ્ત થશે.ત્યારે તો અહીં રહેવા છતાં તમારું

કર્તવ્ય-કર્મ અને તમારો જીવ બંને ધન્ય-ધન્ય થઈ જશે. ત્યારે શું થશે ? અતઃ શરીર માયાવી છે. એમાં જન્મ સિદ્ધ ત્રિતાપ સાથે જ લાગેલાં છે. યસર્થ જ્યાં સુધી તમારી આત્મા એમાં રહેશે, ત્યાં સુધી તે પર માયાવી આપત્તિ-વિપત્તિઓ આવતી જ રહેશે અને ઈન્દ્રિય- અંતઃકરણ વિષયની તરફ મોહિત થતાં જ રહેશે. અતઃ તેમને વિષયોથી નિગ્રહ (સંયમ) કરવા સરળ નથી. વાસ્તવમાં માયાના વિકટ-કઠિન અનુભવનો સ્વાદ લેવો જ માયામાં નહાવું છે. માયાના વાસ્તવિક સ્વાદ ભોગવવાવાળા જીવ એ અનુભવ કરી શકતા નથી. દૃઢ (મક્કમ) થઈને માયા જોવાવાળાને જ ઉક્ત અનુભવનો સ્વાદ મળે છે. જેમ કે નદીના વહેણના પરવશ થઈને વહેવાવાળા જીવ નદીના સત્ય વેગનો અનુભવ ક્યારે કરી શકતા નથી. નદીના સત્ય વેગનો પરિચય તો તે જ આપી શકશે, જે વચ્ચે ધારમાં (મઝધાર) ઊભા રહીને અનુભવ કરશે. અતઃ આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે શરીર ધારરૂપ છે. એક તરફ સંસાર તથા બીજી તરફ પરમાત્માને સમજીને જ્યારે દૃઢ આત્મા શરીર ઉઠાવી (છોડી) ને ચાલ્યા, ત્યારે તે બીજી ઠેકાણે (ગંતવ્ય સ્થાને) પહોંચી શકશે. એવી આત્માને ન આયસ (આળસ) -સંસારના પ્રતિ મમતા રહેશે અને ન મૃત્યુના પછી જમપુરીનો ડર સતાવશે. તે તો હસતાં-હસતાં પ્રભુની પાસે પહોંચી જશે !

દુખ દાવાનળ દુરગત મેલો,

રદે માંહે ચરણ કરો પ્રકાસ ।

અખંડ સુખ એણી પેરે આવે,

મેહેરાજ કહે જીવ જાણો વિશ્વાસ ॥૨૫॥

ભાવાર્થ-યસર્થ કામ, ક્રોધ, લોભરૂપી દાવાનલ અગ્નિનો પરિત્યાગ કરો, જે અહર્નિશ વગર રૂ, વાટ (દિવેટ) અને તેલની પણ બળતી રહે છે. એ જ દાવાનલ અગ્નિ જીવાત્માને વારંવાર જન્મ-મરણમાં નાંખીને દુઃખ પહોંચાડે છે. એને તુરંત હૃદયથી હટાવીને તે હૃદયમાં પ્રભુ-ચરણના પ્રકાશને દૃઢતાથી સ્થાપિત કરી લો. અંતઃ કરણમાં સ્નેહ-મમતા અને વિશ્વાસ-ઈમાન ભરી લો. એવું કરવાથી હૃદયમાં અખંડ સુખનો અનુભવ થશે. અતઃ શ્રી મેહેરાજ કહી રહ્યા છે કે જો તમે બધા પોતાનું કલ્યાણ ચાહતા હોય, તો આ જ્ઞાનને સમજીને, આ પર વિશ્વાસ કરી જીવને જાગૃત કરીને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરો !

-(શ્રી કિરંતન, પ્ર. ૧૩૧/ચો. ૨૫).

❖ શ્રી ભાગવતનો સાર ❖

સુનિયો સાથ કહું બિચાર,
ફલ વસ્ત જો અપનોં સાર ।
સોએ દેખકે આઓ વતન,
માયા અમલ સે રાખો જતન ॥૧॥

ભાવાર્થ-શ્રી મેહેરાજ ઠાકુરના શરીરસ્થ (અંતઃકરણમાં) વિરાજમાન શ્રી ઈન્દ્રાવતી આત્મા કહે છે કે હે મારી ધામની પ્યારી આત્માઓ ! “હું આપ લોકોને એક વાત વિચાર-વિવેકવત્ કહી રહી છું. આપ લોકો પોતાની સાર વસ્તુ અથવા શાસ્ત્રરૂપી વૃક્ષનું જે ફલ છે, તે સાર ફલને જોઈને, સમજીને પુનઃ પોતાના જાણીને ગ્રહણ કરજો, જેનાથી કે દુસ્તર માયાના નશીલા પ્રભાવ થી યુક્તિપૂર્વક દૂર-અલગ થઈને પોતાના શ્રી પરમધામ જઈ શકો.”

ઈન અમલ કો બડો વિસ્તાર,
સોએ દેખના નહીં નિરધાર ।
પેહેલે આપન કો બરજે સહી,
શ્રી મુખબાની ધનિએં કહી ॥૨॥

ભાવાર્થ-આ જબરદસ્ત માયાનો નશો બહુ પ્રબલકારી છે. નિશ્ચિત જ આપ લોકો આ ઠગીની માયાની તરફ જુઓ પણ નહીં. અમારા ધણી પરબ્રહ્મ સ્વામી પ્રિયતમ શ્રી રાજજીએ આ દુસ્તર માયામાં આવવાથી પૂર્વે જ અમને લોકોને રોક્યા તો

હતા. પુનઃ સ્વયં સદ્ગુરુ સ્વરૂપે અહીંયા આવીને પણ એ વચન પોતાના શ્રી મુખારવિંદથી કહ્યા પણ હતા.

તિન કારન તુમેં દેખાઝિં સાર

મૂલ વતન કે સખ પ્રકાર ।

ધની અપનો ધનીકો વિલાસ,

જિન થેં ઉપજ અખંડ હુઓ રાસ ॥૩॥

ભાવાર્થ-યસર્થ હું આપ લોકોને સાર તત્ત્વની વાત બતાવીને-સમજાવીને પોતાના મૂલ વતન-શ્રી પરમધામની લીલાઓને સંપૂર્ણ પ્રકારથી પ્રગટ કરું છું. પરાત્પર પોતાના પ્રિયતમ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ અને બ્રહ્માત્માઓના નિત્ય વિહારની રાસલીલાનો ઉદય થયો તથા તે લીલા પણ અખંડ થઈ ગઈ છે.

એ સુનિઓ આતમ કે શ્રવન,

સો નાહીં જો સુનિએ ઉપર કે મન ।

વેદ કો સાર કહ્યો ભાગવત,

એ ફલ ઉપજ્યો શાસ્ત્રો કે અંત ॥૪॥

ભાવાર્થ-હે શ્રી પરમધામસ્થ સાથજી ! અખંડ મહારાસ લીલાના રહસ્યને આપ લોકો અંતર્મુખી થઈને આત્માના શ્રવણો દ્વારા સાંભળી લેજો. આ કોઈ એવી સાધારણ જેવી ચર્ચા નથી, જેને ઉપરી દૃષ્ટિ અને મનથી ગ્રહણ કરી શકાય. આદ્ય મૂલ વેદ આદિ ગ્રંથોનો સાર શ્રીમદ્ભાગવત કહેવામાં આવ્યું છે કેમ કે

સંપૂર્ણ અધ્યાત્મ જ્ઞાન ગ્રંથોના વૃક્ષના ફલસ્વરૂપ આ અંતિમ ગ્રંથ શ્રીમદ્ભાગવત મહાપુરાણ વેદાંતરૂપમાં પ્રકટ થયો છે.

સો ફલ સાર સુકજીએ લિયો,
સીંચ કે અમૃત પકવ કિયો ।
એ ફલ સાર જો ભાગવત ભયો,
તાકો સાર દસમ સ્કંધ કહ્યો ॥૫॥

ભાવાર્થ-આ સાર-વેદાંતરૂપી ફલ શ્રીમદ્ભાગવતને અવધૂત મુનિ શ્રી શુકદેવજીએ સર્વપ્રથમ ગ્રહણ કર્યો અને તેઓએ પ્રેમામૃતથી સીંચીને તેને પરિપકવ કર્યા. અતઃ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોનો સાર શ્રીમદ્ભાગવત અને ભાગવતનો પણ સાર તેનો દસમો સ્કંધ માનવામાં આવ્યો છે.

દસમ કે નબે અધ્યા,
તિનકા સાર ભી જુદા કહ્યા ।
તાકો સાર અધ્યા પૈંતીસ,
જો બ્રજલીલા કરી જગદીસ ॥૬॥

ભાવાર્થ-શ્રીમદ્ભાગવત ગ્રંથના અંતર્ગત દસમ સ્કંધમાં નેવું અધ્યાય છે, તેમનો સાર પણ અલગ બતાવવામાં આવ્યો છે. તેનો સાર છે-પૂર્વાર્ધના પાંત્રીસ અધ્યાય, જેમાં શ્રી જગદીશ-શ્રી કૃષ્ણજીના બાલ સ્વરૂપની વ્રજલીલાનું વર્ણન છે.

જગદીસ નામ વિસ્નુકા હોએ,
 યોં ન કહું તો સમજે ક્યોં કોએ ।
 એ જો પ્રેમલીલા શ્રી કૃષ્ણજી એં કરી,
 સો ગોપન મેં ગોપિયોં ચિત્ત ધરી ॥૭॥

ભાવાર્થ-એમ તો આ નશ્વર જગતના ઈશ-જગદીશ નામ શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનનું છે. પરબ્રહ્મ અક્ષરાતીત શ્રી કૃષ્ણને જગદીશ કહી શકાતું નથી. કિંતુ સંસારના લોકો જગદીશને જ બધાથી મોટા જાણે છે, યસર્થ અહીં શ્રી કૃષ્ણને જગદીશ કહ્યું છે. એવું ન કહું, તો લોકો મારી વાતને કેવી રીતે સમજી શકશે ? પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ શ્રી કૃષ્ણએ વ્રજમાં જે અગિયાર વર્ષ બાવન દિન સુધી પ્રેમલીલા કરી, તેને ગોપવંશની ગોપબાળાઓએ હૃદયમાં ધારણ કરી.

એ બ્રહ્મલીલા ભૈ જો દોએ,
 બ્રજલીલા રાસલીલા સોએ ।
 તામેં તીસ અધ્યા જો બાલ ચરિત્ર,
 એ બ્રહ્મલીલા ઉત્તમ પવિત્ર ॥૮॥

ભાવાર્થ-આ મૃત્યુલોકના બેતાલીસપુરા વ્રજમંડલમાં અને યોગમાયાના બ્રહ્માંડના વૃંદાવનમાં વ્રજ અને રાસ ક્રમશઃ- એ બે લીલાઓ થઈ છે. શ્રીમદ્ભાગવતમાં શ્રી કૃષ્ણજીની બાલલીલાનું વર્ણન ત્રીસ અધ્યાયોમાં થયું છે, જે ઉત્તમ અને પરમ પવિત્ર પરબ્રહ્મ લીલા સંબંધી છે.

પંચ અધ્યાઈ તાકો સાર,
કિસોરલીલા જોગમાયા વિસ્તાર ।
બ્રજલીલા કો જો બ્રહ્માંડ,
રાત દિન જિત હોત અખંડ ॥૯॥

ભાવાર્થ-શ્રીમદ્ભાગવત મહાપુરાણના દસમ સ્કંધના પાંત્રીસ અધ્યાયોના સાર શ્રી રાસલીલાના પાંચ અધ્યાય છે. બેહદમાં યોગમાયાના ચિન્મય વૃંદાવનમાં પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ શ્રી કૃષ્ણની રાસલીલા સંપન્ન થઈ. વ્રજલીલા જે કાલમાયાના બ્રહ્માંડમાં થઈ, તેના પણ રાતદિન અખંડ થયા છે.

જોગમાયા જો લીલા રાસ,
રાત અખંડ સખ ચેતન વિલાસ ।
એ લીલા સુકે આવેસ મેં કહી,
રાજા પરીછર્તે સહી ના ગઈ ॥૧૦॥

ભાવાર્થ-યોગમાયાની શક્તિથી રચેલાં ચિન્મય બ્રહ્માંડમાં રાસલીલા થઈ, રાસલીલાની તે રાત્રી અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં અખંડ થઈ ગઈ. તે ચિન્મય વિહારની અક્ષય પવિત્ર લીલાનું વર્ણન શ્રી શુકદેવ મુનિજીના આધ્યાત્મિક આવેશ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. ઈહ લોકના માયાવી જીવ-રાજા પરીક્ષિત તેને સહન કરીને ગ્રહણ કરી શક્યા નહિ.

એ લીલા ક્યોં સહી જાએ,
 બૈકુંઠ કો અધિકારી રાએ ।
 સુક કે અંગ હુઓ ઉલાસ,
 જાનૂં બરનન કરુંગો રાસ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ-રાજા પરીક્ષિતના અંકુર વૈકુંઠ ધામના સુખને પ્રાપ્ત કરવા માત્રના અધિકારી પાત્ર હતા. એટલા માટે તે અખંડ રાસની લીલાના સુખને કેવી રીતે સહન કરી શકતા હતા ? પરમ પવિત્ર અવધૂત ભગવત્ આત્મા શ્રી શુકદેવજીનું મન તો અખંડ રાસલીલાનું વર્ણન કરવા માટે અત્યધિક ઉલ્લાસિત હતું.

યા સમે પ્રસ્ન કિયો રાજન,
 સુક કો જોસ દિયો તિન ભાન ।
 પ્રસ્ન ચૂક્યો ભયો અજાન,
 રાસલીલા ના બરનવી પરવાન ॥૧૨॥

ભાવાર્થ-એ જ સમયે વચ્ચોવચ્ચ જ રાજા પરીક્ષિતજી એ શ્રી કૃષ્ણની ગોપીઓની સંગે થયેલી પ્રણયમય લીલાના ઔચિત્ય (સાચી લીલા) ને લઈને પ્રશ્ન કરી દીધો. તેમની શંકાએ શ્રી શુકમુનિજીના આવેશને ભંગ કરી દીધો. પ્રશ્ન કરી દેવાથી રાજા ચૂકી ગયા અને રાસલીલાના અખંડ આનંદથી વંચિત અને અંજાણ રહી ગયા. શ્રી શુકમુનિજી અખંડ રાસલીલાનું વર્ણન કરી જ ન શક્યા.

તબ હાથ નિલાટં દિયો સહી,

સુકું દુખ પાએ કે કહી ।

મેં જોગી તેં રાજા ભયો,

રાસ કો સુખ ન જાએ કહ્યો ॥૧૩॥

ભાવાર્થ - ત્યારે અવધૂત શ્રી શુકમુનિજી પોતાના મસ્કત પર હાથ મારતાં અત્યધિક દુઃખી થયા અને અસહ્ય પ્રગટ કરતાં તેઓએ કહ્યું - હે રાજા ! હવે હું યોગી અને તું રાજા જ રહી ગયો. પરબ્રહ્મનો આવેશ પ્રાપ્ત થવાથી હું રાજા થઈને તને મહારાસના જે સુખનું વર્ણન સંભળાવવા ચાહી રહ્યો હતો, હવે તે કહી શકાતું નથી.

એ બાની મેરે મુખથેં ના પડે,

ના તેરે શ્રવના સંચરે ।

એ જોગ આપન નાહીં દોએ,

તો ઈન લીલાકો સુખ ક્યોં હોએ ॥૧૪॥

ભાવાર્થ-તે દિવ્યાતિદિવ્ય અખંડ વાણી હવે મારા મુખથી યા જુબાન દ્વારા કહી શકાશે નહીં અને ન તો તારા કાન એને સાંભળી જ શકશે. અમે બંનેય આ વાણીના યોગ્ય પાત્ર નથી. યસર્થ આ ચિન્મયલીલાનું સુખ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

યાકે પાત્ર હોસી ઈન જોગ,

યા લીલા કો સો લેસી ભોગ ।

કેસરી દૂધ ના રહે રજ માત્ર,

ઉતમ કનક બિના જો પાત્ર ॥૧૫॥

ભાવાર્થ-જે આ અખંડ ચિન્મય મહારાસલીલાના અધિકારી પાત્ર હશે, તે જ આ લીલાના અપૂર્વ સુખાનંદને ભોગવી શકશે. કારણ જે પ્રકાર કેસરી સિંહિની (શેરની) નું દૂધ ઉત્તમાતિઉત્તમ સ્વચ્છાતિસ્વચ્છ સોનાના પાત્ર સિવાય અન્ય કોઈ પાત્રમાં રહી શકતું નથી, તેવું જ આ બ્રહ્મલીલામય મહારાસનું સુખ છે.

એહ બચન સુનકે રાએ,

પડયો ભોમ ખાએ મુરછાએ ।

કંપમાન હોએ કલકલે,

રોએ બોહોત અંતસ્કરન ગલે ॥૧૬॥

ભાવાર્થ-શ્રી શુકમુનિજીના એવા વચન સાંભળીને રાજા પરીક્ષિત બહુ ક્ષુબ્ધ (નિરાશ) થઈ ગયા અને તે તરત જ મૂર્છિત થઈને ધરતી પર પડી ગયા. તે પ્રાયશ્ચિતના કારણે રડતાં (રોતાં) દુઃખથી રોમાંચિત થઈને કાંપવા લાગ્યા. તે એટલાં વધારે રડ્યા કે તેમનું અંતઃકરણ જ પીગળીને આંસુઓમાં વહી ગયું.

તલફ તલફ દુખ પાવે મન,

અંગ માંહે લાગી અગિન ।

તબ શુકજાએ દિલાસા દિયા,

આંસૂ પોંછકે બેઠા ક્રિયા ॥૧૭॥

ભાવાર્થ-રાજા પરીક્ષિતનું મન તડપી-તડપીને અત્યાધિક વ્યાકુળ થઈ ગયું. પશ્ચાતાપની અગ્નિમાં જ્યારે તેમનું આખું શરીર ધધકતું (ધગધગતું) બળવા લાગ્યું, ત્યારે દયાવંત અવધૂત શ્રી શુકદેવ મુનિજીએ તેમને સાંત્વના આપી અને તેમના આંસું લૂછીને તેમને બેસાડયા.

સુન હો રાજા દ્રઢ કર મન,
અંતરગત કેહેતા બચન ।
સો કેહેનેવાલા ઉઠ કે ગયા,
મैं અકેલા બૈઠા રહ્યા ॥૧૮॥

ભાવાર્થ-ત્યાગી અવધૂત શ્રી શુકદેવ મુનિજીએ કહ્યું હે રાજન! પોતાના મનને દૃઢ કરીને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. મારી અંતરાત્મામાં વિરાજમાન થઈને કોઈ અપૂર્વ શક્તિ મારાથી એ વચન કહેવડાવી રહી હતી. તારો પ્રશ્ન કરી દેવાના કારણે તે શક્તિ મારી અંદરથી ઉઠીને ચાલી ગઈ (જતી રહી) અને હું અહીંયા એકલો જ બેઠેલો રહી ગયો.

અબ રાજા પૂછત મોહે કહા,
તુઝ સરીખા મैं હો રહ્યા ।
તબ પરીછત ચરન પકડ કે કહે,
સ્વામી એ દાઝ જિન અંગમેં રહે ॥૧૯॥

ભાવાર્થ-હે રાજન! હવે તમે મને શું પૂછશો? હું પણ

તમારા જેવો જ થઈ ગયો છું. ત્યારે રાજા પરીક્ષિતે શ્રી શુકદેવમુનિના યુગલ ચરણ પકડીને કહ્યું. હે સ્વામી! પ્રશ્ન કરી દેવાથી આ મહારાસ વર્ણનરૂપી વાણીને ન સાંભળી શકવાની અસહ્ય દાહ (જલન) મારા મનમાં ન રહેવા દેજો.

મુનીજી મૈં બોહોત દુખ પાંઊં,

એહ દાઝ જિન લિએ જાંઊં ।

તબ ભાગે જોસ કહી પંચ અધ્યાઈ,

રાસ બરનન ના હુઓ તિન તાંઈ ॥૨૦॥

ભાવાર્થ-હે શ્રેષ્ઠ મુનિવર! હું અત્યંત જ દુઃખી છું. કઈ આ ભયંકર આગ દિલમાં લઈને જ ન મરી જઉં. ત્યારે દયાળુ ઋષિ શુકદેવજીએ જોશ ઉતરી જવાથી પણ પાંચ અધ્યાય કહ્યા, કિંતુ ચિન્મય મહારાસલીલાનું પુનઃ વર્ણન કરી ન શક્યા. એ પાંચ અધ્યાય તે ચિન્મય રાસલીલાનું વર્ણન નથી.

ના તો પંચ અધ્યાઈ ક્યોં કહે સુક મન,

રાસલીલા અખંડ બરનન ।

એ લીલા ક્યોં અધબીચ રહે,

એકાદસ દ્વાદસ સ્કંધ કહે ॥૨૧॥

ભાવાર્થ-અન્યથા અખંડ મહારાસ લીલાનું વર્ણન અવધૂત શ્રી શુકદેવમુનિ માત્ર પાંચ જ અધ્યાયમાં કેમ કહેતાં? આ અખંડ મહારાસલીલા અર્થાત્ મહત્ત્વપૂર્ણ રહસ્યમયી લીલાનું

વર્ણન વચમાં જ છોડીને શ્રી શુકદેવમુનિ અગિયારમા અને બારમા સ્કંધમાં અન્ય જ્ઞાનપૂર્ણ વાતોની ચર્ચા કેવી રીતે કરતાં ગયા ?

એ રાસ લીલાકો છોડ કે સુખ,
આધા લુગા ન નિકસે મુખ ।
પર એ કેહેવાએ ધની કે જોસ,
સો ઉતર ગયા વચન કે રોસ ॥૨૨॥

ભાવાર્થ-મહારાસલીલાના પરમાનંદને છોડીને કોઈ અન્ય વિષય પર અર્ધ શબ્દ પણ શ્રી શુકદેવમુનિ ન કહી શકતા. અખંડ મહારાસલીલાનું વર્ણન પરબ્રહ્મ સ્વામીના આવેશથી કહેવામાં આવતું હતું. કિન્તુ રાજા પરીક્ષિતના અયોગ્ય પ્રશ્નને સાંભળીને તેમને ક્ષુબ્ધ (નિરાશ) થઈ જવાના કારણ તે આવેશ ઉતરી ગયો.

કયા કરે અધબીચ મેં લિયા,
અખંડ પૂરા કેહેને ના દિયા ।
દોષ નહીં રાજા કો ઈત,
બ્રહ્મસૃષ્ટિ બિના ના પોહોંચે તિત ॥૨૩॥

ભાવાર્થ-અરે ! તે બિયારા શુકદેવમુનિ પણ શું કરતાં ! તે શ્રી રાસનું અધૂરું સુખ જ લઈ શક્યા. રાજા પરીક્ષિતે તેને પૂરું કરવા જ ન દીધું. પરંતુ રાજા પરીક્ષિતનો પણ શું દોષ ? બ્રહ્માત્માઓના સિવાય તે મહારાસની અખંડલીલા વિલાસમાં કોઈ અન્ય પહોંચી જ શકતું નથી.

જાકો જાના બૈકુંઠ વાસ,
 સો ક્યોં સહે અખંડ પ્રકાસ ।
 તો પાર દરવાજે મૂંદે રહે,
 હદ કે સંગી ખોલને ના દિએ ॥૨૪॥

ભાવાર્થ-જે જીવોનો વાસ વૈકુંઠ ધામમાં જ થવું પૂર્વ નિશ્ચિત છે, તે જીવ પરબ્રહ્મના અખંડ મહારાસલીલા વિલાસને કેવી રીતે સહન કરી શકે છે ? યસર્થ પાર બેહદ ધામની લીલામાં પહોંચવાનો દ્વાર બંધ જ રહી ગયો. શ્રી શુકદેવજીના ઈહ લોકના સાથીએ તેમને ખોલવા ના દીધો.

અબ સુકજી કે કેતી કહૂં બાન,
 સાર કાઢને ગ્રહો પુરાન ।
 સબકો સાર કહ્યો એ જો રાસ,
 એ જો ઈન્દ્રાવતી મુખ હુઓ પ્રકાસ ॥૨૫॥

ભાવાર્થ-અવધૂત શ્રી શુકદેવજીની વાણીની હવે હું કેટલી ચર્ચા કરું ? સમસ્ત શાસ્ત્ર ગ્રંથોનો સાર તેમના શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણમાં છે. તે ભાગવત ગ્રંથનો સાર આ રાસલીલા કહેવામાં આવી, જેનો પ્રકાશ તેમજ વિસ્તારરૂપમાં વર્ણન શ્રી ઈન્દ્રાવતીના મુખારવિંદથી શ્રી કુલજમ સ્વરૂપના પ્રથમ ગ્રંથ શ્રી રાસના માધ્યમથી થયું.

અબ કહું ઈન રાસકો સાર,
જો તારતમ બચન હૈ નિરધાર ।
તારતમ સાર જાગની બિયાર,
સબકો અરથ કરસી નિરવાર ॥૨૬॥

ભાવાર્થ-અરે ! જે પ્રકાર શ્રીમદ્ભાગવતનો સાર રાસ પઞ્ચાધ્યાયી (પંચાધ્યાયી) છે અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ “શ્રી રાસ ગ્રંથ” ના માધ્યમથી થયું. તે જ પ્રકાર “શ્રી રાસ” નો સાર તારતમ મંત્રની છ ચોપાઈઓમાં છે. તારતમ મંત્ર આત્મ-જાગૃતિ તથા જાગણીની સાથે-સાથે સંપૂર્ણ આપ્તપુરુષોના ધર્મગ્રંથોની ભૂમિકા અકાટ્યરૂપેણ નિશ્ચિત કરીને બધાના પ્રતિ નિશ્ચિત અવિકલ્પ (ન બદલાય તેવો) મત આપે છે. તારતમ સંપૂર્ણ ધર્મગ્રંથનો ગુહ્યાતિગુહ્ય ગુઢાર્થ સ્પષ્ટ કરવામાં સમર્થશાળી કૂંચી (કુંજી) છે. એનું નામ “સનાખત કૂંચી (કુંજી)” છે.

નિરાકાર કે પાર કે પાર,
તારતમ કો જાગની ભયો સાર ।
અક્ષર પાર ઘર અક્ષરાતીત,
ધામ કે યામેં સબે ચરિત ॥૨૭॥

ભાવાર્થ-આ તારતમજ્ઞાન ક્ષર જગતના પાર શૂન્ય, નિરાકાર આદિથી પરે, અક્ષર બ્રહ્મથી પણ આગળનો સાર ‘સા કાષ્ઠા સા પરાગતિઃ’ રૂપી બ્રહ્મતત્ત્વ બતાવીને આત્માની જાગૃતિ કરે છે. કૂટસ્થ અક્ષર ધામના પણ પાર સ્થિત અક્ષરાતીત ધામની

યાવત્ લીલાઓનું વર્ણન તારતમવાણીમાં છે.

ઈત બ્રહ્મલીલા કો બડો વિસ્તાર,
યા મુખથેં કહા કહૂં પ્રકાર ।
એ તારતમ કો બડો ઉજાસ,
ધની આએ કે કિયો પ્રકાસ ॥૨૮॥

ભાવાર્થ-અક્ષરાતીત પરમધામમાં થવાવાળી પરબ્રહ્મ લીલાનો વિસ્તાર બેસુમાર છે. આ મુખ-જુબાનથી તે બ્રહ્મલીલાનો કેટલો અને કેવી રીતે વર્ણન કરું? આ તારતમની જ્યોતિનો બહુ ભારે તેજ છે. જેને શ્યામાવતાર શ્રી સદ્ગુરુ સ્વરૂપને ત્યાંથી અહીં આવીને પ્રકટ એવમ્ પ્રકાશિત કર્યું છે.

સંસે કાહૂં ના રેહેવે કોએ,
એ ઉજાલા ત્રૈલોકી મેં હોએ ।
પ્રગટ ભઈ પરઆતમા,
સો સબકો સાખ દેવે આતમા ॥૨૯॥

ભાવાર્થ-ત્રિલોક-મૃત્યુલોક, નીચે પાતાલ અને ઊર્ધ્વ વૈકુંઠમાં તારતમજ્ઞાનરૂપી ઉજાશને ફેલાઈ જવાથી કોઈના પણ મનમાં કોઈપણ પ્રકારના કોઈ સંશય રહી જશે નહિ. અતઃ જ્યારે પરબ્રહ્મ ધામ મૂલમિલાવામાં બિરાજમાન પરાત્મનું સ્વરૂપ પ્રગટ થશે, તો બધાની આત્માઓ સજ્જાની થઈને એમની સાક્ષી આપશે.

ઉડયો અંધેર કાઢયો બિકાર,
નિરમલ સબ હોસી સંસાર ।
એ પ્રકાસ લે ધની આએ ઈત,
સાથ લીજો તુમ માંહેં ચિત ॥૩૦॥

ભાવાર્થ-આ તારતમજ્ઞાનના તેજની સમક્ષ અજ્ઞાનાંધકાર કપૂરની જેમ ઉડી જશે. (ગયું છે). મનના બધા કલિમલ (પાપ) રૂપી વિકાર છૂટી જવાથી સમસ્ત સંસાર નિર્મળ-પવિત્ર થઈ જશે. શ્યામાજી અવતાર સદ્ગુરુ સ્વામી તારતમનો આ પ્રકાશ લઈને આવ્યા છે. હે મારી ધામસ્થ આત્માઓ ! એનો તમો શ્રદ્ધા-વિશ્વાસની સાથે ચિત્તમાં ગ્રહણ કરો.

ઈન ઘર બુલાવેં એ ધની,
બ્રહ્મસૃષ્ટિ જો હેં અપની ।
ખેલ કિયા સો તુમ કારન,
એ બિયાર દેખો પ્રકાસ બચન ॥૩૧॥

ભાવાર્થ-અક્ષરાતીત પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સ્વામી શ્રી રાજજી પોતાની આત્માઓને પાછી પોતાના ઘરે પરમધામમાં પ્રેમપૂર્વક બોલાવી રહ્યા છે. અરે ! આપ બધા બ્રહ્માત્માઓના માટે તેઓએ આ જગત નાટક, નશ્વર ગુણયુક્ત બ્રહ્માંડની રચના કરાવી છે. આપ બધા “શ્રી પ્રકાશ ગ્રંથ” ના વચનોને સારી રીતે વિચાર-વિવેકવત્ જુઓ !!!

દેખ્યો ખેલ મિલ્યો સબ સાથ,
જાગની રાસ બડો વિલાસ ।
ખેલતે હંસતે ચલે વતન,
ધની સાથ સબ હોએ પરસન ॥૩૨॥

ભાવાર્થ-આ નશ્વર ક્ષણભંગુર જગન્નાટકરૂપી ખેલને જોઈને ત્રણેય જમાતના સુંદરસાથ પન્નાધામમાં એકત્ર થયા છે. જાગણીરાસમાં અધિકાધિક અને ઉત્તમાતિઉત્તમ બહુ ભારે સુખ વિહાર છે. આત્મા-જાગૃતિની આ જાગણીલીલામાંથી હસતાં, રમતાં અને નાચતાં અમે અક્ષરાતીત પરમધામ ચાલ્યા, જ્યાં પ્રિયતમ પરમાત્મા શ્રી રાજજી અને બ્રહ્માત્માઓ પુનઃ મળીને નિજાનંદમાં આનંદિત થાવ.

ઈતહીં બૈઠે જાગે ઘર ધામ,
પૂરન મનોરથ હુએ સબ કામ ।
ઉડયો અગ્યાન સર્બો ખુલી નજર,
ઉઠ બૈઠે સબ ઘર કે ઘર ॥૩૩॥

ભાવાર્થ- આ જ આ નશ્વર ક્ષણભંગુર સંસારની વચમાં આ જ પંચભૌતિક તનમાં બેઠાં-બેઠાં જ પોતાના મૂલ ઘર-અક્ષરાતીત પરમધામમાં પોતાના પરાત્મા સ્વરૂપમાં જાગ્યા, તો મનની બધી ઈચ્છા-કામનાઓ પૂર્ણ થઈ ગઈ. સંપૂર્ણ બ્રહ્માત્માઓના અજ્ઞાન નિર્મૂળ થઈને મટી ગયા. તેમની આત્મ દૃષ્ટિ ખુલી ગઈ અને તે બધા પોતાના વાસ્તવિક મૂલ ઘર-

પરમધામમાં પોતાની પરાત્મામાં કેન્દ્રિત થઈ ગઈ, જ્યાં તે આદિકાલથી સદૈવ વિદ્યમાન છે.

હાંસી ના રહે પકરી,

ધનિએ જો સાથ પર કરી ।

હંસતે તાલી દેકર ઉઠે,

ધની મહામત સાથ એકઠે ॥૩૪॥

ભાવાર્થ-અરે સખીઓ ! અમારા વિનોદ સમ્રાટ પ્રિયતમે તેમની પોતાની અંગનાઓથી એટલે અમારાથી જે હંસી-મજાક કર્યા હતા, તેને જાગણીના બ્રહ્માંડમાં આવીને તારતમ દ્વારા સમજાવ્યા તો ખરા, પરંતુ પકડી શક્યા નહિ. અહીંથી ખિલખિલાવીને (ખડખડાટ) હસતાં, તાલી દઈને બધા સુંદરસાથ મહામતિ (ઈન્દ્રાવતી) અથવા પ્રિયતમ પ્રાણનાથ સ્વામીના સંગ મળીને ઉઠીને ઊભા થયા-થશે.

-(શ્રી પ્રકાશ હિન્દી, પ્ર.૩૩/ચો.૩૪).

- કિરંતન પૌરાણિક અને ભાગવતનો સાર સમાપ્ત.

નોંધ :-

યશવંતી કહે મારા શ્રદ્ધા સુમન સાથજી !

તમો ઘેર જ બેઠાં બેઠાં,
જરૂર આ મનન કરજો રે ।
મનન કરી પ્રેમ ધરી,
જલ્દી પરમધામ આવજો રે ॥

યશવંતી કહે મારા ધામસ્થ સાથજી

-પ્રણામ

આહ્વાન

નિસદિન રંગ મોહોલન મેં, સાથ સ્યામાજી શ્યામ ।
યાદ કરો સુખ સબોં અંગોં, જો કરતે આઠોં જામ ॥

-(શ્રી પરિક્રમા, પ્ર-૪/ચો.૫).

અર્થ : હે મારા ધામના શ્રદ્ધા સુમન સુંદરસાથજી !

આપણો બધા અક્ષરાતીત બ્રહ્મધામ-શ્રી રંગમહલમાં
રાતદિન શ્રી શ્યામશ્યામાજીના સાથે કેવી રીતે રહેતાં હતા ?
પોતાના અંગ-પ્રત્યંગથી તે સુખોને યાદ કરો, જેને અમે આઠેય
પ્રહર ચોવીસ કલાકની લીલાઓ દ્વારા નિરંતર પ્રાપ્ત કર્યા કરતી
હતી ! આટલું તો કરો !!

-ભાષ્યકાર

- શ્રી રાજ-

શ્રી પ્રાણનાથ જ્ઞાન કેન્દ્ર ચે. ટ્રસ્ટ તથા

શ્રી પ્રાણનાથ મહિલા મંડળ (રજી.) બોરીવલી, મુંબઈ ના

ઈ. સ. ૧૯૯૮ થી ૨૦૧૪ સુધીના પ્રકાશન -

૧. વિવરણ પત્રની સમીક્ષા - નેપાળી
૨. વિવરણ પત્રની સમીક્ષા - હિન્દી
૩. મોહજલના પાંચ પ્રકરણ - નેપાળી
૪. સમીક્ષા - સંસાર ઔર મેરા ભર્તાર કી - હિન્દી
૫. સમીક્ષા - સંસાર ઔર મેરા ભર્તારની - ગુજરાતી
૬. **Samiksha - A reply to Sansar Aur Mera Bhartar** - English
૭. સંસાર ઔર મેરા ભર્તાર કી સમીક્ષા કા 'ઉપસંહાર' - હિન્દી
૮. સંસાર ઔર મેરા ભર્તાર કી સમીક્ષાના 'ઉપસંહાર' - ગુજરાતી
૯. વિરાટ વિજ્ઞાન દર્પણ - હિન્દી
૧૦. વિરાટ વિજ્ઞાન દર્પણ - ગુજરાતી
૧૧. અપના ધામ દર્શન
(દીનદયાલ કૃત મઝલી વૃત્ત) - હિન્દી
૧૨. આપણું ઘર પરમધામ
(દીનદયાલ કૃત વચલી વૃત્ત) - ગુજરાતી
૧૩. આફનૈ ઘરકો વર્ણન
(દીનદયાલ કૃત નેપાળી વૃત્ત) - નેપાળી

૧૪. ચર્ચનીના પ્રશ્નોત્તર (દીનદયાલ કૃત)	- હિન્દી
૧૫. ચર્ચનીના સવાલ-જવાબ (દીનદયાલ કૃત)	- ગુજરાતી
૧૬. વિરાટ વિજ્ઞાન દર્પણના સવાલ-જવાબ (દીનદયાલ કૃત)	- હિન્દી
૧૭. વિરાટ વિજ્ઞાન દર્પણના પ્રશ્નોત્તર (દીનદયાલ કૃત)	- ગુજરાતી
૧૮. અષ્ટાદશોડધ્યાય: (કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબના)	- હિન્દી
૧૯. અષ્ટાદશોડધ્યાય: (" " ")	- ગુજરાતી
૨૦. અષ્ટાદશોડધ્યાય: (" " ")	- નેપાળી
૨૧. પંચરોશની (" " ")	- હિન્દી
૨૨. પંચરોશની (" " ")	- ગુજરાતી
૨૩. પંચરોશની (" " ")	- નેપાળી
૨૪. ત્રિરંગી બોધ (" " ")	- હિન્દી
૨૫. ત્રિરંગી જ્ઞાન (" " ")	- ગુજરાતી
૨૬. દ્વાદશ પ્રકાશ (" " ")	- હિન્દી
૨૭. દ્વાદશ પ્રકાશ (" " ")	- ગુજરાતી
૨૮. મેહેર સાગર - નિત્ય પાઠ (" " ")	- હિન્દી
૨૯. મેહેર સાગર - નિત્ય પાઠ (" " ")	- ગુજરાતી
૩૦. સેવા પૂજા (દૈનિક)	- હિન્દી
૩૧. સેવા પૂજા (દૈનિક)	- ગુજરાતી
૩૨. ચર્ચની પટ દર્શન	-

૩૩. અભિનંદન ગ્રંથ (૧૦૮ શ્રી દીનદયાલજી

મહારાજ હીરક જયન્તી)

- હિન્દી

૩૪. સેવા-પૂજા (અર્થ સહિત)

- ગુજરાતી

૩૫. અષ્ટ પ્રહર સેવા-પૂજા (અર્થ સહિત)

- ગુજરાતી

૩૬. સ્વામી શ્રી લાલદાસજી મહારાજ પ્રણીત બીતક સાહેબ કે

શ્રી દીનદયાલ કૃત સવાલ-જવાબ ૩ ખંડો મેં - હિન્દી

૧. પૂર્વાંશ - પ્રથમ ખંડ - મજલ શરૂઆત થી સૂરત પર્યંત

૨. મધ્યાંશ - દ્વિતીય ખંડ - મજલ સૂરત થી ઉદયપુર પર્યંત

૩. ઉત્તરાંશ - તૃતીય ખંડ - મજલ મંદસોર થી બીતક સમાપ્તિ

૩૭. સ્વામી શ્રી લાલદાસજી મહારાજ પ્રણીત

બીતક સાહેબના શ્રી દીનદયાલ કૃત

પ્રશ્નોત્તર ૩ ખંડો માં

- ગુજરાતી

૧. પૂર્વાંશ - પ્રથમ ખંડ - મજલ શરૂઆતથી સૂરત પર્યંત

૨. મધ્યાંશ - દ્વિતીય ખંડ - મજલ સૂરતથી ઉદયપુર પર્યંત

૩. ઉત્તરાંશ - તૃતીય ખંડ - મજલ મંદસોરથી બીતક સમાપ્તિ

૩૮. મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી પ્રણીત કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ અંતર્ગત

સ્થિત શ્રી કિરંતન ઔર શ્રી પ્રકાશ ગ્રંથ કે ‘પુરાના કિરંતન’ ઔર

‘ભાગવત કા સાર’

- હિન્દી

૩૯. મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી પ્રણીત કુલજમ સ્વરૂપ સાહેબ અંદર

સ્થિત શ્રી કિરંતન અને શ્રી પ્રકાશ ગ્રંથના ‘પુરાના કિરંતન’ અને

‘ભાગવત નો સાર’

- ગુજરાતી

- પુસ્તક ક્રમ સમાપ્ત

❖ પ્રણામ ❖

